

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Dlouhodobé tresty odnětí svobody

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2004

ISBN 80-7338-024-2

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Zpracovali:

PhDr. Šárka Blatníková (kap. 5, část 5.6, kap. 7, část 7.1)

JUDr. Simona Diblíková (kap. 5, část 5.1 - 5.5, kap. 7, část 7.2)

**JUDr. Zdeněk Karabec, CSc. (kap. 1, kap. 7, část 7.3, kap. 8), celková redakce, vedení
autorského kolektivu**

PhDr. Alena Marešová (kap. 2, část 2.2.2, kap. 6)

JUDr. Václav Nečada (kap. 3, část 3.2, 3.3)

JUDr. Petr Zeman, Phd. (kap. 2, kap. 3, část 3.1, 3.3)

Technická asistence: Věra Havránková

Recenzenti:

Mgr. Petr Kotulan

PhDr. Milada Martinková, CSc.

Obsah:

Kap. 1	Úvod	str.	6
	1.1. Vstupní poznámka	str.	6
	1.2. Úvod do problematiky.....	str.	6
	1.3. Cíl výzkumu	str.	6
Kap. 2	Analýza sankční politiky v České republice na základě statistických údajů o struktuře dlouhodobých trestů odnětí svobody a dynamice jejich ukládání	str.	8
	2.1. Úvod	str.	8
	2.2. Dynamika a struktura ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody.....	str.	9
	2.2.1. Údaje získané ze statistik Ministerstva spravedlnosti ČR	str.	9
	2.2.2. Údaje získané ze statistik Generálního ředitelství Vězeňské služby	str.	14
	2.2.3. Pohled na zahraniční statistiky.....	str.	15
	2.2.4. Shrnující poznámka	str.	23
Kap. 3	Analýza rozhodovací činnosti trestních soudů v České republice z hlediska přiměřenosti trestání na základě rozboru soudních spisů a zjištění názorů soudců a státních zástupců	str.	24
	3.1. Analýza soudních spisů	str.	24
	3.1.1. Úvod	str.	24
	3.1.2. Výsledky za rok 1995	str.	25
	3.1.3. Výsledky za rok 2000	str.	29
	3.1.4. Shrnující poznámka	str.	33
	3.2. Dotazníkové šetření	str.	34
	3.2.1. Souhrnné údaje o respondentech	str.	34
	3.2.2. Výsledky dotazníkového šetření	str.	35
	3.2.3. Shrnující poznámka	str.	46
	3.3. Shrnutí	str.	48
Kap. 4	Sonda do problematiky účinnosti dlouhodobých trestů odnětí svobody na základě resocializačních programů pro odsouzené osoby a jejich efektů	str.	49
	4.1. Účel programů zacházení a jejich právní úprava	str.	49
	4.2. Vytváření programu zacházení	str.	49
	4.3. Aktivity programu zacházení	str.	50
	4.4. Programy zacházení ve výstupních odděleních	str.	51
	4.5. Hodnocení programu zacházení	str.	52
	4.6. Výběr sledovaného souboru a metody výzkumu	str.	53
	4.6.1. Sledovaný soubor	str.	53
	4.6.2. Metody výzkumu	str.	53
	4.7. Analýza dat	str.	54
	4.7.1. Programy zacházení	str.	54
	4.8. Výsledky dotazníkového šetření	str.	58
	4.9. Postpenitenciární péče	str.	67
	4.10. Shrnující poznámka	str.	68
Kap. 5	Sonda do problematiky ukládání a výkonu doživotních trestů v České republice	str.	70

5.1. Úvod	str.	70
5.2. Výkon trestu doživotního odnětí svobody v zahraničí	str.	71
5.3. Právní úprava ukládání a výkonu trestu odnětí svobody na doživotí v České republice	str.	76
5.4. Rozbor trestné činnosti	str.	78
5.5. Dotazníkové šetření	str.	81
5.6. Psychologické aspekty výkonu doživotních trestů odnětí svobody	str.	86
5.6.1. Úvod	str.	86
5.6.2. Výzkumný soubor	str.	87
5.6.3. Výsledky výzkumu	str.	88
5.6.4. Výkon doživotního trestu odnětí svobody	str.	93
5.6.5. Analýza souboru doživotně odsouzených-porovnání podskupin ..	str.	100
5.6.6. Rozhovory se specialisty	str.	108
5.6.7. Shrnující poznámka	str.	112
Kap. 6 Důsledky dlouhodobého uvěznění	str.	116
6.1. Úvod	str.	116
6.2. Výsledky výzkumného šetření	str.	119
6.3. Shrnující poznámka	str.	128
Kap. 7 Penologické a trestně právní aspekty zásady přiměřenosti trestů (ve vztahu k dlouhodobým trestům odnětí svobody)	str.	130
7.1. K psychologickým aspektům uvěznění	str.	130
7.2. Limity trestu odnětí svobody na doživotí	str.	136
7.3. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy k provádění výkonu doživotních trestů a dalších dlouhodobých trestů odnětí svobody	str.	139
Kap. 8 Závěry a diskuse	str.	143
Příloha č. 1 Charakteristika věznic, ve kterých se vykonávají dlouhodobé tresty odnětí svobody	str.	147
Příloha č. 2 Dotazník k výzkumu dlouhodobých trestů odnětí svobody pro soudce a státní zástupce	str.	154
Příloha č. 3 Test smyslu života.....	str.	163
Příloha č. 4 Schema polostandardizovaného rozhovoru s experty z věznic pro výzkum DT a PV.....	str.	166
Příloha č. 5 Dotazník pro vychovatele	str.	169
Summary	str.	172

Kap. 1 Úvod

1.1. Vstupní poznámka

V rámci výzkumného záměru IKSP (CEZ : 101/98.000000001) je soustavně věnována pozornost formování trestní a sankční politiky a sledování její účinnosti. V roce 2000 byla zpracována extenzivně pojatá studie mapující hlavní teoretické i praktické problémy v oblasti sankční politiky. Na podkladě této studie a s přihlédnutím k aktuálním potřebám českého vězeňství, zejména pokud jde o chronický nedostatek ubytovacích kapacit ve vězeňských zařízeních a potřebu efektivního penitenciárního zacházení s osobami odsouzenými k nepodmíněným trestům odnětí svobody, byl pro období 2001 – 2003 stanoven úkol "Výzkum dlouhodobých trestů odnětí svobody".

1.2. Úvod do problematiky

Názory na sankční politiku českých soudů nejsou jednoznačné. Při komparativním pohledu ve srovnání s průměrnou délkou trestů odnětí svobody v zemích západní Evropy se zdá být poměrně přísná a represivní. Část české společnosti, u které převládá obava z kriminality, považuje naopak tuto sankční politiku za příliš tolerantní, nezajišťující dostatečně odstrašující funkci trestání. Trestů ve výměře nad 5 do 15 roků bylo v roce 1999 (v době přípravy výzkumného záměru a projektu výzkumu) v ČR uloženo celkem 672, tj. 4,4 % z celkového počtu všech uložených trestů, výjimečných trestů ve výměře nad 15 do 25 let bylo uloženo celkem 11 a doživotních trestů 4.

V odborné literatuře se poukazuje na skutečnost, že při výkonu trestů odnětí svobody uložených na dobu delší než 5 let, vystupují do popředí penitenciární problémy spojené s dlouhodobou izolací odsouzených osob od vnějšího světa, s negativními vlivy vězeňského prostředí, s adaptací na vězeňskou subkulturu aj. Účel trestání se tak často redukuje na pouhé eliminování odsouzených osob ze společnosti a reedukační a resocializační funkce trestu odnětí svobody jsou potlačeny.

Dlouhodobé tresty, zejména pak výjimečné tresty odnětí svobody uložené na dobu od 15 do 25 let a na doživotí, trvale limitují volnou ubytovací kapacitu věznic a výkon těchto trestů je spojen se značnými náklady při nezbytné péči o přestárlé vězně.

Zásadní otázkou trestní (a sankční) politiky je proto dosažení náležité individualizace při ukládání trestů vzhledem k závažnosti spáchaného činu a osobě pachatele, a náležitá diferenciací při výkonu uložených trestů odnětí svobody vzhledem k účelu trestání. Požadavek přiměřenosti trestů je základním principem trestního práva v demokratických zemích. Postulát přiměřenosti trestání je obsažen i v § 31 trestního zákona ČR

Poznatky z evropských demokratických zemí nasvědčují, že ukládání dlouhodobých trestů (v těchto zemích se za dlouhodobé tresty obvykle považují tresty odnětí svobody uložené na dobu delší než 5 let, toto vymezení přijímáme i pro potřeby tohoto výzkumu) lze uvážlivou trestní a sankční politikou redukovat, resp. že lze dosáhnout zvýšení jejich účinnosti a tak dobu jejich faktického výkonu zkrátit (formou podmíněného propuštění, parole aj.).

1.3. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo komplexnější poznání sankční politiky v České republice z hlediska ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody a jejich účinků na odsouzené osoby. Cíle výzkumu bylo dosaženo řešením dílčích výzkumných témat s následujícím obsahovým vymezením při použití dále uvedených metod a technik:

- analýzou sankční politiky v České republice, na základě statistických údajů o struktuře dlouhodobých trestů odnětí svobody a dynamice jejich ukládání, byl získán reálný obraz o aplikaci dlouhodobých trestů v našich podmínkách v uplynulém období (1995 - 2001) a byla provedena i určitá komparace těchto údajů s dostupnými zahraničními prameny;

- analýzou rozhodovací činnosti soudů v ČR na základě rozboru soudních spisů a zjištění názorů soudců a státních zástupců byly získány informace o praktickém naplňování zásady přiměřenosti při ukládání dlouhodobých trestů. Dotazníkovým šetřením byly zjištěny názory vybraného souboru soudců a státních zástupců na uplatňování sankční politiky a na problematiku dlouhodobých trestů;
- dotazníkovým šetřením u souboru vězňů, řízenými rozhovory s odborným vězeňským personálem a rozбором písemných materiálů o vytváření a hodnocení programu zacházení s vězni vykonávající dlouhodobé tresty odnětí svobody, byly získány dílčí informace o účinnosti dlouhodobých trestů z hlediska převýchovy a resocializace pachatelů závažných trestných činů;
- sondou do problematiky doživotních trestů odnětí svobody byly získány komparativní informace o právní úpravě a ukládání doživotních trestů v ČR a v dalších vybraných evropských zemích, rozбором vězeňských spisových materiálů byl podán obraz úplného souboru osob vykonávajících v ČR doživotní trest odnětí svobody a dotazníkovým šetřením byly shromážděny názory vybraného souboru soudců a státních zástupců na problematiku doživotních trestů. Byla provedena podrobná analýza úplného souboru osob vykonávajících doživotní trest odnětí svobody z hlediska jejich osobnostních a sociálních charakteristik, kriminální kariéry, chování ve vězeňských podmínkách a byly shromážděny názory specialistů na zacházení s odsouzenými osobami v průběhu výkonu doživotních trestů;
- informace o možných negativních účincích dlouhodobých trestů na osobnost odsouzených byly zjištěny psychologickým vyšetřením vybraného souboru osob odsouzených k trestům odnětí svobody delším 5 let, analýzou jejich osobních anamnéz, znaleckých posudků a dalších podkladů, které byly doplněny řízenými rozhovory s odborným vězeňským personálem (psychologové, speciální pedagogové) ;
- na podkladě literárních pramenů byly nastíněny některé stěžejní penologické otázky související s ukládáním a výkonem dlouhodobých trestů odnětí svobody, kterými jsou zejména psychologické aspekty prizonizace, právní limity trestů odnětí svobody na doživotí a mezinárodní standardy pro výkon dlouhodobých a doživotních trestů odnětí svobody;

Výsledky uvedených dílčích sond a analýz jsou v každé kapitole výzkumné studie uvedeny ve shrnujících poznámkách.

Protože do textu studie je zařazeno větší množství tabulek a grafů, jejich pořadové číslování je provedeno v každé kapitole samostatně.

V **přílohách** této studie z výzkumu jsou připojeny hlavní výzkumné instrumenty, které byly při výzkumu použity.

Kap. 2 Analýza sankční politiky v České republice na základě statistických údajů o struktuře dlouhodobých trestů odnětí svobody a dynamice jejich ukládání

2.1. Úvod

Tato část výzkumu se zabývala statistickými údaji, které mohou pomoci poznat strukturu a dynamiku sankční politiky, zejména ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody. Důležitá byla volba příslušných ukazatelů a časového období, ve kterém budou sledovány. Přirozeně významným limitem byla dostupnost údajů. S ohledem na termín ukončení této fáze výzkumu byla vytvořena časová řada údajů od r. 1995 do r. 2001. V tomto období byl sledován vývoj počtu osob pravomocně odsouzených na území ČR, počty osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a konečně počty osob odsouzených k dlouhodobému trestu odnětí svobody, přičemž v souladu se způsobem vykazování trestů používaným Ministerstvem spravedlnosti ČR byla tato kategorie rozdělena na osoby odsouzené k trestu odnětí svobody v délce přes 5 do 15 let, přes 15 do 25 let, a k trestu odnětí svobody na doživotí. Zvláště pak byly uvedené ukazatele sledovány v daném období u trestných činů, za které byly dlouhodobé tresty odnětí svobody stabilně ukládány nejčastěji. Uvedené statistické údaje pocházejí ze Statistických ročenek kriminality, kterou každoročně vydává Ministerstvo spravedlnosti ČR. Pozornost byla věnována také některým základním charakteristikám odsouzených osob, konkrétně pohlaví, věku a státní příslušnosti. Tyto údaje bylo třeba získat přímo od příslušného odboru Ministerstva spravedlnosti ČR. Vzhledem k jejich rozsahu byly pro účely srovnání vybrány údaje za roky 1995 a 2000.

Statistické údaje o vývoji počtu osob vykonávajících ve sledovaném období dlouhodobé tresty odnětí svobody v českých věznicích byly získány z ročenek Vězeňské služby ČR. Tyto údaje jsou členěny jednak podle pohlaví, jednak podle délky trestu: od 5 do 10 let, od 10 do 15 let, delší 15 let a doživotí.

Takto získané údaje by měly být určitým uceleným rámcem pro další části výzkumu, vykreslující stav a vývoj prostředí té části sankční politiky ČR, do které spadá zkoumaný institut dlouhodobých trestů odnětí svobody. V závěru této části výzkumu se pozornost soustředila na některé srovnatelné údaje ze zahraničí. Byla vybrána skupina zemí, které mohou být pokládány za reprezentanty různých přístupů v trestní politice, různých právních, geografických i socioekonomických prostředí, a přesto nepředstavují v oblasti sankční politiky extrém, jejichž srovnání s českým prostředím by pro účely této studie nepřineslo významnější výsledky. Jednalo se o sedm států - Anglii a Wales, SRN, Francii, Finsko, Slovensko, Polsko a Maďarsko. Nutno dodat, že v rámci Velké Británie vytvářejí Anglie a Wales své vlastní společné trestní statistiky, zatímco Skotsko a Severní Irsko vytvářejí tyto statistiky odděleně samy za sebe. Snahou bylo sbírat a třídit údaje tak, aby byly aspoň do určité míry srovnatelné s českými statistikami. Přitom se pochopitelně nebylo možno vyhnout řadě problémů. Každý stát používá při tvorbě statistik svou vlastní metodologii, ať již se jedná o sledované ukazatele, jejich členění, způsob vykazování atd. Je třeba mít neustále na paměti odlišnosti právních řádů, definic jednotlivých institutů, sankčních systémů. Nevýhodou (která ovšem vyplývá z povahy věci) dále je, že shromážděné údaje pocházejí z více zdrojů, takže při jejich studiu je nutno mít na paměti pramen, ze kterého konkrétní údaje pocházejí, a který je u každé z tabulek uveden. Zásadní význam v tomto směru mají statistické materiály vydávané Radou Evropy, ať již „European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics,, nebo pro oblast vězeňství „SPACE (Council of Europe Annual Penal Statistics),,. Přes veškerá úskalí se však, i díky vstřícnosti některých oslovených zahraničních institucí, podařilo shromáždit poměrně ucelenou skupinu dat logicky navazujících na české statistiky.

2.2. Dynamika a struktura ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody

2.2.1. Údaje získané ze statistik Ministerstva spravedlnosti ČR

Jak dokládá tabulka č. 1, podíl osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (NEPO) mezi všemi odsouzenými osobami v ČR se ve sledovaném období udržuje

nad dvaceti procenty, ovšem od roku 1998, kdy dosáhl vrcholu, stále klesá. Podíl dlouhodobých trestů odnětí svobody (DT) mezi všemi nepodmíněnými tresty však zůstává přibližně stejný, a to mezi čtyřmi a pěti procenty. Vysvětlením prvního z jevů je patrně rostoucí obliba institutů umožňujících alternativní postupy vyřízení některých méně závažných trestních věcí (alternativní tresty, prvky probace, odklony v trestním řízení), zaváděných do našeho trestního práva od poloviny devadesátých let. Řízení o některých bagatelních deliktech tak místo nepodmíněným trestem končila jiným způsobem. To by však nemělo mít vliv na skupinu případů, ve kterých jsou ukládány dlouhodobé tresty odnětí svobody. Pokud tedy poměr počtu dlouhodobých trestů mezi všemi nepodmíněnými tresty zůstává stabilní, znamená to, že se jejich podíl v rámci všech případů, které skončily odsouzením pachatele, snižuje.

Tab. 1 Dlouhodobé tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let		doživotí	% DT z NEPO
				% z NEPO		% z NEPO		
1995	54957	12552	506	4	11	0,1	0	4,1
1996	57974	13375	555	4,1	26	0,2	2	4,4
1997	59777	13933	588	4,2	20	0,1	3	4,4
1998	54083	14656	700	4,8	17	0,1	1	4,9
1999	62594	15340	671	4,4	11	0,1	4	4,5
2000	63211	14114	603	4,3	15	0,1	2	4,4
2001	60182	12533	547	4,4	15	0,1	1	4,5

Podrobněji byly sledovány trestné činy, za které byly dlouhodobé tresty odnětí svobody ukládány ve sledovaném období nejčastěji. Jedná se o trestný čin vraždy dle § 219 tr. zák., loupeže dle § 234 tr. zák., ublížení na zdraví dle § 221 a § 222 tr. zák., podvodu dle § 250 tr. zák., krádeže dle § 247 tr. zák. a nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů dle § 187 tr. zák. (viz tabulky 2a - 2f). U trestného činu ublížení na zdraví byly brány v potaz pouze úmyslné formy deliktu, tj. § 221 a § 222 tr. zák., neboť za nedbalostní ublížení na zdraví byly dlouhodobé tresty ukládány jen výjimečně. Společně jsou tyto dvě skutkové podstaty vykazovány i pro účely srovnání se zahraničím - dostupné zahraniční statistiky vykazují zpravidla pouze úmyslné ublížení na zdraví a nerozlišují přitom lehkou a těžkou újmu na zdraví. Rovněž u trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů nebyly kromě § 187 tr. zák. za ostatní skutkové podstaty tohoto trestného činu (§ 187a, § 188) dlouhodobé tresty ukládány.

U sledovaných trestných činů byl v daném období podíl nepodmíněných trestů odnětí svobody, které za ně byly uloženy, ke všem nepodmíněným trestům uloženým v ČR v tomto období relativně stabilní. Výjimkou je trestný čin dle § 187 tr. zák., kde za celé sledované období došlo k více než sedminásobnému nárůstu. Nejvyšší je tento podíl u trestného činu krádeže (trvale nad 35 %), což je vzhledem k zastoupení tohoto trestného činu mezi všemi registrovanými trestnými činy poměrně pochopitelné. Více než pětiprocentní podíl mezi všemi nepodmíněnými tresty mají ještě odsouzení za trestné činy loupeže a podvodu.

Nejvyšší podíl dlouhodobých trestů mezi nepodmíněnými tresty odnětí svobody uloženými za určitý trestný čin vykazuje statistika samozřejmě u trestného činu vraždy (stabilně cca 90 %). Vysoký je tento podíl také u podvodu a loupeže (15 - 20 %, přičemž

podíl u loupeže stoupá právě k uvedeným dvaceti procentům), nízký naopak u krádeže (cca 1 %). Nutno dodat, že ve sledovaném období byly všechny výjimečné tresty v ČR uloženy za trestný čin vraždy. Pokud jde o dlouhodobé tresty v rozmezí přes 5 do 15 let, nejvyšší (a po celé sledované období stabilní) podíl těchto trestů uložených za určitý trestný čin mezi všemi tresty v této výměře uloženými v ČR měly trestné činy loupeže (cca 25 %) a vraždy (více než 20 %). U trestného činu dle § 250 tr. zák. klesl tento podíl v posledních letech pod 20 %, u trestného činu dle § 247 tr. zák. měl po celé sledované období kolísavou tendenci v rozmezí 7 - 15 %. Podíl trestného činu ublížení na zdraví se v této kategorii trvale pohyboval nad pěti procenty. Výrazný nárůst zaznamenal tento podíl u trestného činu dle § 187 tr. zák., kdy se z téměř nulové hodnoty v roce 1995 vyšplhal na bezmála osm procent v roce 2001.

Tab. 2a Tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001 za trestný čin dle § 219 tr. zák.

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let		doživotí	% DT z NEPO
				% z NEPO		% z NEPO		
1995	134	134	103	76,9	11	8,2	0	85,1
1996	203	203	152	74,9	26	12,8	2	88,7
1997	167	167	128	76,6	20	12	3	90,4
1998	188	185	158	85,4	17	9,2	1	95,1
1999	182	181	146	80,7	11	6,1	4	89
2000	163	161	132	82	15	9,3	2	92,5
2001	144	141	111	78,7	15	10,6	1	90,1

Tab. 2b Tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001 za trestný čin dle § 234 tr. zák.

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let	doživotí
				% z NEPO		
1995	1202	816	128	25,3	0	0
1996	1418	940	145	26,1	0	0
1997	1351	871	140	23,8	0	0
1998	1619	1002	181	25,9	0	0
1999	1491	869	147	21,9	0	0
2000	1427	852	154	25,5	0	0
2001	1287	732	140	25,6	0	0

Tab. 2c Tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001 za trestné činy dle § 221 a § 222 tr. zák.

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let	doživotí
				%		

				z NEPO		
1995	2261	315	42	13,3	0	0
1996	2578	338	26	4,7	0	0
1997	3056	414	24	4,1	0	0
1998	2116	407	34	4,9	0	0
1999	2615	345	18	2,7	0	0
2000	2804	361	26	4,3	0	0
2001	2852	336	17	3,1	0	0

Tab. 2d Tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001 za trestný čin dle § 250 tr. zák.

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let	doživotí
				% z NEPO		
1995	2827	659	126	19,1	0	0
1996	3500	681	113	16,6	0	0
1997	3635	779	116	14,9	0	0
1998	3664	782	144	18,4	0	0
1999	5138	822	144	17,5	0	0
2000	6034	824	106	12,9	0	0
2001	5491	720	103	14,3	0	0

Tab. 2e Tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001 za trestný čin dle § 247 tr. zák.

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let	doživotí
				% z NEPO		
1995	17545	5063	41	0,8	0	0
1996	17531	5229	50	1	0	0
1997	17890	5306	87	1,6	0	0
1998	15473	5362	57	1,1	0	0
1999	17029	5507	68	1,2	0	0
2000	16515	4961	51	1	0	0
2001	16227	4608	40	0,9	0	0

Tab. 2f Tresty odnětí svobody uložené v ČR v letech 1995 - 2001 za trestný čin dle § 187 tr. zák.

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let	doživotí
				% z NEPO		
1995	138	50	1	2	0	0

1996	283	116	16	13,8	0	0
1997	357	145	14	9,7	0	0
1998	702	279	24	8,6	0	0
1999	765	279	24	8,6	0	0
2000	819	315	31	9,8	0	0
2001	905	365	43	11,8	0	0

Pokud jde o státní příslušnost odsouzených, lze konstatovat, že vývoj poměru cizinců odsouzených k dlouhodobému trestu odnětí svobody ke všem osobám odsouzeným k tomuto trestu mezi roky 1995 a 2000 (viz tabulky č. 3 a 4), odpovídá vývoji ve složení odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Naprostou většinu tvoří občané ČR (téměř 90 %), tento podíl však velmi zvolna klesá. Oproti roku 1995 poklesl podíl občanů SR zhruba na polovinu, a na druhém místě v počtu odsouzených je vystřídali občané Ukrajiny. Rovněž zvyšující se podíl občanů Ruska a Moldavska ukazuje na nárůst podílu občanů bývalého Sovětského svazu mezi odsouzenými osobami. Všechny osoby odsouzené v letech 1995 a 2000 k výjimečnému trestu, byly občany ČR. Celkově lze vysledovat, že podíl cizích státních příslušníků mezi osobami odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (včetně dlouhodobých trestů), byl v obou letech vyšší než mezi všemi odsouzenými osobami, a to v r. 1995 o cca 5 %, v r. 2000 již o cca 9 %.

Tab. 3 Státní příslušnost osob odsouzených v ČR v r. 1995

státní příslušnost	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let	přes 15 do 25 let	doživotí
ČR	51994	11262	450	11	0
SR	1650	808	38	0	0
Jugoslávie	75	41	0	0	0
Polsko	179	73	2	0	0
Rusko	31	17	1	0	0
SRN	90	33	4	0	0
Ukrajina	128	70	2	0	0
ostatní	810	248	9	0	0

Tab. 4 Státní příslušnost osob odsouzených v ČR v r. 2000

státní příslušnost	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let	přes 15 do 25 let	doživotí
ČR	58656	11836	521	15	2
SR	1159	494	14	0	0
Jugoslávie	76	42	4	0	0
Polsko	161	40	1	0	0

Rusko	100	54	3	0	0
SRN	60	18	1	0	0
Ukrajina	1278	853	18	0	0
Moldavsko	220	160	5	0	0
ostatní	1501	617	36	0	0

Věkové složení osob odsouzených k dlouhodobému trestu odpovídalo v r. 1995 věkové struktuře osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody i odsouzených celkem, tj. nejvyšší zastoupení měly věkové skupiny 20 - 24 let a 30 - 39 let, s určitým odstupem následovala skupina 25 - 29 let (viz tabulku č. 5). Nutno dodat, že podíl těchto tří skupin mezi odsouzenými k dlouhodobému trestu činil přes 70 %. V roce 2000 zůstalo uvedené pořadí v kategorii všech odsouzených, ovšem mezi osobami odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody byla nejpočetněji zastoupena věková skupina 30 - 39 let, přičemž mezi odsouzenými k dlouhodobému trestu tato skupina představovala více než 30 %, zatímco skupina 20 - 24 let byla co do počtu odsouzených k dlouhodobému trestu předstížena i skupinou 25 - 29 let (viz tabulku č. 6). Celkový podíl těchto tří skupin na počtu odsouzených k dlouhodobému trestu zůstal nad sedmdesátí procenty. Osoby odsouzené k doživotním trestům v r. 2000 patřily do nejvyšších věkových kategorií.

Tab. 5 Věkové složení osob odsouzených v ČR v r. 1995

věk	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let	přes 15 do 25 let	doživotí
15 - 17	6283	878	5	0	0
18 - 19	7702	1460	45	1	0
20 - 24	12282	3146	130	6	0
25 - 29	7984	2147	110	1	0
30 - 39	11554	3041	122	2	0
40 - 49	6970	1501	79	0	0
50 a více	2182	379	15	1	0

Tab. 6 Věkové složení osob odsouzených v ČR v r. 2000

věk	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let	přes 15 do 25 let	doživotí
15 - 17	4155	412	0	0	0
18 - 19	6464	1109	32	0	0
20 - 24	14965	3627	119	1	0
25 - 29	10611	2886	131	1	0
30 - 39	14789	3640	182	9	0
40 - 49	8978	1973	107	3	1
50 a více	3249	467	32	1	1

Při pohledu na poměr odsouzených mužů a žen je patrné, že podíl mužů mezi osobami odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (včetně odsouzených k dlouhodobému trestu) byl po oba roky vyšší než mezi všemi odsouzenými, a to cca 95 % (viz tabulku č. 7). Tento podíl také zůstal v obou letech zhruba stejný (rozdíly oběma směry v rozmezí jednoho procenta), zatímco mezi všemi odsouzenými osobami zvolna stoupl podíl žen.

Podíl soudem označených recidivistů mezi osobami odsouzenými k dlouhodobému trestu mezi oběma porovnávanými roky poklesl zhruba o devět procent (30 % - 21 %), a to

zejména zásluhou poklesu počtu soudem označených recidivistů, kterým byl uložen trest v rozmezí přes 5 do 15 let (viz tabulku č. 8). Poklesl i jejich podíl mezi osobami odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (46 % - 40 %), zatímco mezi všemi odsouzenými je jejich podíl setrvalý (cca 16 %).

Tab. 7 Počty osob odsouzených v ČR v letech 1995 a 2000 podle pohlaví

rok	odsouzené osoby celkem		počet NEPO celkem		přes 5 do 15 let		přes 15 do 25 let		doživotí	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
1995	50369	4588	12046	506	479	27	11	0	0	0
2000	56250	6961	13407	707	579	24	15	0	1	1

Tab. 8 Počty odsouzených soudem označených recidivistů v ČR v letech 1995 a 2000

rok	odsouzené osoby celkem	počet NEPO celkem	přes 5 do 15 let	přes 15 do 25 let	doživotí
1995	8535	5776	153	2	0
2000	9932	5635	125	5	1

2.2.2. Údaje získané ze statistik Generálního ředitelství Vězeňské služby

Tab. 9 Počty vězňů ve výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody v letech 1995-2000 (stav vždy k 31. 12 daného roku)

rok	TOS od 5 do 10 let	TOS od 10 do 15 let	TOS delší 15 let	Doživotí	Celkem	Podíl DT mezi všemi vězni
1995	1 700	532	154	8	2 394	20,8 %
Z toho ženy	64	15	2	0	67	
1996	1 692	546	145	11	2 394	18,5 %
Z toho ženy	75	25	3	0	103	
1997	1 755	631	159	14	2 559	18,5 %
Z toho ženy	64	28	3	0	95	
1998	1 918	740	167	14	2 839	19,0 %
Z toho ženy	72	32	3	0	107	
1999	2 031	802	173	16	3 022	18,7 %
Z toho ženy	82	40	3	0	125	
2000	2 115	854	177	20	3 166	20,3 %
Z toho ženy	85	45	3	1	134	

Přesto, že počty vězněných odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody v letech 1995-2000 stále stoupaly, podíl těchto vězňů mezi všemi ostatními zůstal zhruba stejný. Počty vězněných žen také stoupaly, ale vzhledem k jejich malému zastoupení ve vězněné populaci (v roce 2000 představovaly cca 4 % z počtu vězňů ve výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody), šlo jen o nárůst o desítky osob.

Skladba odsouzených ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou k 31.12.2000 z pohledu trestné činnosti, za kterou byli odsouzeni

Jelikož skladbu trestné činnosti dlouhodobě vězňených osob nelze z vězeňské statistiky zjistit, protože údaje o těchto osobách nejsou zpracovávány zvlášť (netvoří samostatnou skupinu vězňů), uvádíme skladbu všech vězňů umístěných ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Jsou to typy věznic, do kterých jsou odsouzení k dlouhodobým trestům umístováni. Ve věznicích s ostrahou sice tvoří nevýznamnou menšinu, ale ve věznicích se zvýšenou ostrahou představují významnou část vězňů. Proto informace o převažující trestné činnosti v obou typech věznic lze, alespoň orientačně, využít i při popisu t. č. dlouhodobě vězňených osob.

Ve věznicích s ostrahou bylo vězněno nejvíce osob za trestnou činnost majetkovou, konkrétně krádeže (§ 247 tr.zák.). V tabulce četností trestných činů vězňených osob, zpracované v ročence GR VS, bylo k 31.12.2000 ve věznicích s ostrahou uvedeno 4.360 krádeží a krádeží vloupáním, což představuje ze všech trestných činů u tohoto typu věznic cca 25 %. V jednočinném souběhu s krádežemi se pak často vyskytovaly trestné činy porušování domovní svobody (§ 238 tr.zák.) a poškozování cizí věci (§ 257 tr.zák.). Se značným odstupem následovaly závažné trestné činy loupeže (§ 234 tr.zák.), ublížení na zdraví (§§ 221 a 222 tr.zák.) a vraždy (§ 219 tr.zák.). Ženy se ve věznicích s ostrahou ve srovnání s muži vyskytovaly relativně zřídka. K 31.12.2000 byl poměr muži/ženy zhruba 50 ku 1. Přibližně stejný počet žen byl vězněn za majetkovou trestnou činnost (též převážně krádeže) a za násilnou trestnou činnost (loupeže a vraždy).

Ve věznicích se zvýšenou ostrahou výrazně převažovali vězni odsouzení za násilnou trestnou činnost (cca 50% ze všech osob vězňených v tomto druhu věznic), především vražedné (§ 219 tr.zák.) a lupiči (§ 234 tr.zák.). Dále byli odsouzení muži věznění za ublížení na zdraví (§§ 221,222) a znásilnění (§ 241 tr.zák.). Za majetkovou trestnou činnost bylo umístěno ve věznicích se zvýšenou ostrahou necelých 300 vězňů. Jednalo se převážně o osoby odsouzené za závažnější případy majetkové a hospodářské trestné činnosti (zejména podvody, zpronevěry apod.) poprvé či opakovaně k delším trestům odnětí svobody, včetně trestů delších pěti let. Žen v tomto typu věznic bylo vězněno 11 – všechny za vraždu.

2.2.3. Pohled na zahraniční statistiky

Tak jako v mnoha jiných oblastech má srovnání statistických údajů z oblasti trestní politiky zpracovávaných v ČR s obdobnými zahraničními statistikami četná úskalí. Přesto byla část věnovaná pohledu na zahraniční statistiky trestní justice do této studie zařazena. A to pro účely zjištění, zda dynamika a struktura ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody v ČR v posledních letech je, alespoň v základních ukazatelích, srovnatelná se zahraničím, příp. zda vůbec je takové srovnání možné. Tento zájem vyústil v značně časově a zpracovatelsky náročné získávání statistických údajů z několika vybraných zemí, podle klíče uvedeného v úvodu.

Původní představy o srovnávání bylo nutno v průběhu zpracovávání získaných údajů přehodnotit. Byly např. zjištěny značné rozdíly v členění trestů do kategorií (mj. podle délky uloženého trestu) ve vykazovaném období (v ČR vždy za kalendářní rok, ale např. v Anglii a Walesu k červnu daného roku) atd., na druhou stranu nebylo možno zjistit v jednotlivých zemích všechny vlivy, které se do dynamiky jejich trestní politiky ve sledovaném období promítaly. Přesto bylo nakonec získáno mnoho cenných a zajímavých poznatků.

Nejblíže situaci ohledně podílu nepodmíněných trestů odnětí svobody mezi všemi odsouzeními a podílu dlouhodobých trestů mezi všemi tresty nepodmíněnými jako v ČR byla ve sledovaném období, jak se dalo předpokládat, situace na Slovensku (viz tabulku č. 10). Podíl počtu osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se od r. 1995 pohybuje mezi 18 - 22 % s tím, že od r. 1998 se drží pod 20 % či na této hranici. Podíl dlouhodobých trestů mezi všemi tresty nepodmíněnými se držel v rozmezí půl procenta mezi 4,5 - 5 %, ovšem v r. 2001 se zvýšil až na téměř 7 %. Podíl žen mezi odsouzenými osobami na Slovensku v posledních letech roste, v r. 2001 dosáhl více než 9 %. Mezi odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je však tento podíl nižší, kolem 3 %,

a mezi odsouzenými k dlouhodobému trestu přibližně 5 %. Zachycený vývoj ukazuje, že trend poklesu ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody na Slovensku v letech 1997 - 2000 a celkově nepodmíněných trestů v období 1997 - 1999 byl zastaven a počty uložených nepodmíněných trestů začaly stoupat. Dlouhodobých nepodmíněných trestů bylo dokonce v roce 2000 uloženo od roku 1995 nejvíce.

Tab. 10 Vývoj počtu uložených dlouhodobých trestů odnětí svobody na Slovensku

trest OS	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
5 - 10 let	208 (7)	228	186	175	168	162 (10)	221 (8)
10 - 15 let	53 (0)	44	44	40	40	41 (2)	70 (6)
15 - 25 let	5 (0)	2	8	0	3	4 (0)	5 (0)
doživotí	4 (0)	4	0	5	0	4 (0)	0 (0)
celkem DT	270 (7)	278	238	220	211	211 (12)	296 (14)
celkem NEPO	5607 (100)	5881	4964	4360	4179	4522 (151)	4332 (131)
odsouzeno celkem	25838 (1058)	26442	22405	22417	21550	22363 (1593)	23159 (2096)

Poznámka: u let 1995, 2000 a 2001 jsou v závorce uvedeny počty odsouzených žen (Pramen 1)

Obdobné statistické údaje z Finska (tabulky 11a a 11b) je třeba hodnotit se zřetelem zejména na dvě skutečnosti. Předně členění uložených trestů podle jejich délky, jak je vykazuje finské ministerstvo spravedlnosti, neumožňuje sledovat stejné kategorie jako u statistik českých. Byly tedy sledovány kategorie trestů od 4 do 8 let, od 8 do 12 let, přes 12 let a doživotí. Dále v počtu vykazovaných nepodmíněných trestů odnětí svobody jsou uvedeny i tresty, které byly v souladu s možnostmi, které skýtá finské trestní právo, přeměněny na jiný trest, tj. u nichž nakonec nedošlo k uvěznění pachatele. Tyto tresty se promítají do údajů o celkovém počtu nepodmíněných trestů, ve skupině trestů na 4 a více let (a zejména na 8 a více let) by však vzhledem k závažnosti trestných činů, za které jsou ukládány, tento alternativní způsob vyřízení věci neměl ve větší míře přicházet v úvahu. Z toho vyplývá nízký podíl těchto trestů v celkovém počtu uložených nepodmíněných trestů v obou sledovaných letech (1995, 2000), a to kolem 2 %. Srovnání údajů z obou let svědčí o poměrně stabilní situaci v ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody ve Finsku s nárůstem podílu spíše krátkodobých trestů.

V roce 1995 bylo v ČR odsouzeno k nepodmíněnému trestu odnětí svobody 12 552 osob. Celkem bylo v ČR odsouzeno v tomto roce cca 55 tisíc osob. Ve Finsku bylo v tomtéž roce odsouzeno k nepodmíněnému trestu (s výše uvedenou výhradou možné přeměny trestu) 9 557 osob (na cca 5 milionů obyvatel). V roce 2000 jich bylo odsouzeno k tomuto trestu přibližně o 2 tisíce více. Tento nárůst byl způsoben větším počtem odsouzených k trestům kratším než čtyři roky. Podíl žen na všech osobách odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se pohyboval okolo 4 %, přičemž jejich podíl mezi odsouzenými k trestu dlouhodobému mezi oběma lety poklesl z téměř sedmi na čtyři a půl procenta. Pokud jde o věkové složení odsouzených, situace se navzdory pětiletému odstupu prakticky nezměnila, když stále nejvyšší podíl odsouzených k nepodmíněnému trestu spadá do rozmezí 30 - 39 let, přičemž mezi odsouzenými k dlouhodobému trestu jejich podíl přesahuje 30 %. Vysoký je i mezi odsouzenými k dlouhodobému trestu počet pachatelů do třiceti let, zejména v součtu kategorií 21 - 24 let a 25 - 29 let se uvedené kategorie 30 - 39 let přinejmenším vyrovnávají.

Tab. 11a Počty osob odsouzených k trestu odnětí svobody v r. 1995 ve Finsku, podle délky trestu, pohlaví a věku odsouzených

	celkem NEPO	4 - 8 let	8 - 12 let	přes 12 let	doživotí
celkem	9557	159	65	4	6
mužů	9190	149	60	4	5
žen	367	10	5	0	1
věk					
15 - 17	156	0	1	0	0
18 - 20	1153	17	3	0	0
21 - 24	1692	32	10	1	0
25 - 29	1913	25	14	1	2
30 - 39	2693	51	20	1	2
40 - 49	1555	27	14	1	2
50 - 64	381	6	3	0	0
65 a více	14	1	0	0	0

(Pramen 2)

Tab. 11b Počty osob odsouzených k trestu odnětí svobody v r. 2000 ve Finsku, podle délky trestu, pohlaví a věku odsouzených

	celkem NEPO	4 - 8 let	8 - 12 let	přes 12 let	doživotí
celkem	11564	161	52	3	7
mužů	11074	154	49	3	7
žen	490	7	3	0	0
věk					
15 - 17	98	5	1	0	0
18 - 20	1284	11	1	0	0
21 - 24	2223	26	6	0	2
25 - 29	2131	25	7	0	1
30 - 39	3174	53	19	1	1
40 - 49	1910	26	16	2	2
50 - 64	712	15	2	0	1
65 a více	32	0	0	0	0

(Pramen 2)

Tabulky č. 12a - 12e přináší údaje o trestných činech, za které byly dlouhodobé tresty v šesti vybraných zemích nejčastěji pravomocně uloženy v r. 1995 (kromě Francie, kde se údaje vztahují k roku 1996). Jejich struktura odpovídá způsobu, jakým byla data shromažďována pro mezinárodní výzkum Rady Evropy, jehož výsledky se objevily v publikaci „European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics“. U trestných činů je vždy v prvním sloupci uvedeno procento, které tvořily nepodmíněné tresty odnětí svobody mezi všemi případy tohoto trestného činu, které skončily pravomocným odsouzením pachatele, dále počet všech nepodmíněných trestů odnětí svobody uložených za uvedený trestný čin, procentuelní podíl, který mezi všemi nepodmíněnými tresty odnětí svobody za daný trestný čin tvořily tresty ve výměře 5 - 10 let (včetně 5 let) a 10 a více let (včetně 10 let, kromě doživotí), a počty uložených trestů doživotí. Z tabulek vyplývá, že nepodmíněné tresty byly nejčastěji (zhruba v 90 % případů) ukládány za trestné činy vraždy, dále znásilnění či loupeže. Rovněž podíl dlouhodobých trestů mezi všemi tresty nepodmíněnými byl nejvyšší u těchto trestných činů, přičemž procentuelní podíl se u vraždy

pohyboval mezi 67 % (Maďarsko) a 86 % (Francie). Velmi vysoký podíl (51 %) činily mezi nepodmíněnými tresty uloženými za vraždu tresty doživotí v Anglii a Walesu. To znamená, že více než každým třetím trestem uloženým za vraždu bylo právě doživotí. Z dalších údajů lze zmínit ukládání doživotních trestů za trestné činy proti majetku v některých zemích (Anglie a Wales, Francie), či celkově zřetelně nižší podíl dlouhodobých trestů mezi všemi nepodmíněnými tresty v Maďarsku a Polsku oproti ostatním vybraným zemím.

Tab. 12a Anglie a Wales, tresty odnětí svobody uložené v r. 1995

trestný čin	% NEPO ze všech trestů	počet NEPO	% 5 - 10 let z NEPO	% 10 let a více z NEPO	počet doživotí
vražda	85	436	16	4	222
ublížení na zdraví	27	7335	2	0	13
znásilnění	87	494	53	7	13
loupež	63	3259	13	2	2
krádež	20	25354	0	0	1
vloupání	38	13443	0	0	1
drogové tr. činy	17	5270	8	2	0

(Pramen 3)

Tab. 12b Německo, tresty odnětí svobody uložené v r. 1995

trestný čin	% NEPO ze všech trestů	počet NEPO	% 5 - 10 let z NEPO	% 10 let a více z NEPO	počet doživotí
vražda	89	784	30	11	100
ublížení na zdraví	6	2397	2	0	0
znásilnění	59	643	19	1	0
loupež	39	3131	14	1	0
krádež	8	12862	0	0	0
vloupání	22	5846	0	0	0
drogové tr. činy	18	5722	5	1	0

(Pramen 3)

Tab. 12c Francie, tresty odnětí svobody uložené v r. 1996

trestný čin	% NEPO ze všech trestů	počet NEPO	% 5 - 10 let z NEPO	% 10 let a více z NEPO	počet doživotí
vražda	95	710	30	53	23
ublížení na zdraví	20	7795	1	0	1

znásilnění	93	1154	36	48	4
loupež	65	4063	7	4	5
krádež	32	30754	0	0	2
drogové tr. činy	45	10725	6	0	0

(Pramen 3)

Tab. 12d Polsko, tresty odnětí svobody uložené v r. 1995

trestný čin	% NEPO ze všech trestů	počet NEPO	% 5 - 10 let z NEPO	% 10 let a více z NEPO	počet doživotí
vražda	90	264	38	26	7
ublížení na zdraví	11	677	3	0	0
znásilnění	80	190	21	1	0
loupež	78	1166	12	0	0
krádež	17	4946	0	0	0
drogové tr. činy	39	48	10	2	0

(Pramen 3)

Tab. 12e Maďarsko, tresty odnětí svobody uložené v r. 1995

(Pramen 3)

Srovnání počtu vězňů na 100 000 obyvatel v jednotlivých státech Evropy ukazuje, že tento poměr je ve většině postkomunistických zemí (výjimkou jsou státy vzniklé z bývalé Jugoslávie) zřetelně vyšší než ve státech ostatních, z nichž srovnatelné výše dosahují snad jen Portugalsko, Španělsko, Skotsko či Anglie a Wales. Jak vyplývá z příkladu vybraných zemí v tabulce č. 13, tento stav je po celé sledované období, tj. od r.

trestný čin	% NEPO ze všech trestů	počet NEPO	% 5 - 10 let z NEPO	% 10 let a více z NEPO	počet doživotí
vražda	92	589	39	33	0
ublížení na zdraví	11	812	1	0	0
znásilnění	67	650	5	0	0
loupež	78	4296	6	0	0
krádež	13	2560	0	0	0
drogové tr. činy	5	100	0	0	0

1995, poměrně stabilní. Srovnáním obou krajních let lze zjistit, že v pěti sledovaných zemích došlo ke zvýšení poměru počtu vězňů k počtu obyvatel. Ve Francii byl stav zhruba stejný a na Slovensku došlo k poklesu koeficientu.

Tab. 13 Koeficient vězňů na 100 000 obyvatel (včetně osob ve vazbě)

	1995	1999	2000	2001	2002
Anglie a Wales	99,3	122	124	126	139
Finsko	59,3	50,4	52,3	58,7	70
Polsko	163	141	169	207	208

Slovensko	147	128	132	139	138
Maďarsko	122	151	158	171	176
Francie	89	88,5	80,1	77,1	85
SRN	81	98,3	95,8	97	91
ČR	189	224	209	189	159

(Pramen 4, 5, 6)

Tabulky 14a - 14e přináší údaje o počtech osob ve výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody od roku 1995 v pěti vybraných zemích. Sledovány byly počty osob ve výkonu trestu (VT) odnětí svobody (OS), a to podle délky dlouhodobého trestu odnětí svobody (DT), který jim byl uložen. K nárůstu počtu dlouhodobých trestů ve sledovaném období došlo: v Anglii a Walesu dosti výraznému, stejně tak v Maďarsku, nepříliš zjevnému na Slovensku a ve Francii, a k poklesu ve Finsku.

Tab. 14a Slovensko, počty vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody podle délky uloženého trestu v letech 1995 - 2002 (k 31. prosinci daného roku)

trest OS	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
5 - 10 let	1009	1128	1061	1005	955	891	967	943
10 - 15 let	296	355	402	406	444	401	476	500
15 - 25 let	44	73	82	71	74	55	66	67
doživotí	6	11	11	11	11	14	14	16
celkem DT	1355	1567	1556	1493	1484	1361	1523	1526
celkem VT	5949	6085	5750	4998	4980	5039	5487	5457

(Pramen 9)

Tab. 14b Anglie a Wales, počty vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody podle délky uloženého trestu v letech 1995 - 2002 (k červnu daného roku)

trest OS	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
5 - 10 let	477	500	483	431	372	357	359	412
z toho muži	451	471	458	400	346	332	339	384
z toho ženy	26	29	25	31	26	25	20	28
10 a více let	161	193	170	180	161	155	155	153

z toho muži	152	184	162	174	156	152	153	150
z toho ženy	9	9	8	6	5	3	2	3
doživotí	39	48	53	54	59	58	60	69
z toho muži	36	43	48	48	53	52	54	63
z toho ženy	3	5	5	6	6	6	6	6
celkem DT	677	741	706	665	592	570	574	634
z toho muži	639	698	668	622	555	536	546	597
z toho ženy	38	43	38	43	37	34	28	37
celkem VT	2748	2522	2598	2440	2332	2377	2587	2739
z toho muži	2632	2405	2482	2309	2237	2258	2477	2584
z toho ženy	116	117	116	131	95	119	110	155

(Pramen 7, 8)

Tab. 14c Francie, počty vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody podle délky uloženého trestu v letech 1995 - 2001 (k 1. září. daného roku)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
5 - 10 let	5146	5230	5612	6442	6150	5761	4990
10 let a více	4310	4915	5283	5332	6493	7169	7281
doživotí	453	469	490	525	543	566	539
celkem DT	9909	10614	11385	12299	13186	13496	12810
celkem VT	31236	32055	32171	33142	34922	32110	32024

(Pramen 4)

Tab. 14d Maďarsko, počty vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody podle délky uloženého trestu v letech 1995 - 2001 (k 1. září. daného roku)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
5 - 10 let	1822	2263	2287	2306	2344	2388	2538
10 let a více	655	735	945	1002	997	975	969
doživotí	161	180	188	189	199	196	196
celkem DT	2638	3178	3420	3497	3540	3559	3703

celkem VT	12455*	9440	9544	9983	10706	11343	12435
------------------	--------	------	------	------	-------	-------	-------

* - Údaj pro rok 1995 zahrnuje osoby ve vazbě
(Pramen 4)

Tab. 14e Finsko, počty vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody podle délky uloženého trestu v letech 1995 - 2001 (k 1. květnu daného roku)

trest OS	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
5 - 10 let	6515	7103	8014	8724	9114	9341	9615
z toho muži	6327	6873	7735	8394	8742	8952	9163
z toho ženy	188	230	279	330	372	389	452
přes 10 let	1617	1719	1931	2151	2297	2429	2526
z toho muži	1590	1693	1884	2088	2227	2352	2436
z toho ženy	27	26	47	63	70	77	90
doživotí	3289	3489	3721	3934	4206	4610	4810
z toho muži	3176	3365	3584	3797	4056	4458	4648
z toho ženy	113	124	137	137	150	152	162
celkem DT	11421	12311	13666	14809	15617	16380	16951
z toho muži	11093	11931	13203	14279	15025	15762	16247
z toho ženy	328	380	463	530	592	618	704
celkem VT	39379	43055	48805	52269	51393	53180	54212
z toho muži	37897	41323	46739	49902	48957	50514	51313
z toho ženy	1482	1732	2066	2367	2436	2666	2899

(Pramen 2)

Použité prameny statistických údajů:

Pramen 1 - Odbor justiční informatiky a statistiky Ministerstva spravedlnosti SR

Pramen 2 - Odbor trestní politiky Ministerstva spravedlnosti Finska

Pramen 3 - European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Council of Europe

Pramen 4 - Penological Information Bulletin, Council of Europe (data shromážděná v rámci každoročních průzkumů SPACE)

Pramen 5 - www.prisonstudies.org

Pramen 6 - statistická ročenka GŘ VS

Pramen 7 - Home Office, RDS Directorate

Pramen 8 - www.homeoffice.gov.uk

Pramen 9 - www.justice.gov.sk

2.2.4 Shrnující poznámka

Jak dokládá srovnání vězeňských statistik, koeficient počtu vězňů na 100 000 obyvatel je obecně vyšší v bývalých komunistických zemích než v ostatních státech Evropy. To se týká i České republiky, kde od roku 1999 lze pozorovat poměrně zřetelný pokles tohoto koeficientu, který však přesto zůstává dosti vysoký. Stav vězeňské populace vždy s odstupem do určité míry odráží praxi v ukládání trestů soudy dané země. Příslušné statistické údaje Ministerstva spravedlnosti ČR ukazují, že podíl osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a zároveň i podíl osob odsouzených k dlouhodobému trestu mezi všemi odsouzenými od r. 1998 klesá, zatímco poměr počtu uložených dlouhodobých trestů mezi všemi uloženými nepodmíněnými tresty odnětí svobody zůstává stabilní. V prvním uvedeném jevu se zřetelně odráží posun v trestní politice ve směru k většímu využívání odklonů v trestním řízení a postupného nahrazování krátkodobých trestů odnětí svobody tresty alternativními, k němuž zejména v oblasti vyřizování méně závažných trestných činů u nás od poloviny devadesátých let došlo.

Složitější je interpretace stabilního podílu dlouhodobých trestů mezi všemi nepodmíněnými tresty odnětí svobody. Proto jsme provedli oddělenou analýzu vývoje trestních statistik u několika vybraných trestných činů, za něž byly ve sledovaném období dlouhodobé tresty ukládány nejčastěji. Zjistili jsme, že u vybraných trestných činů nedošlo ve sledovaném období až na výjimky k výrazným změnám v počtu odsouzených osob, resp. nezaznamenali jsme u žádného z nich v těchto ukazatelích zřetelnější trend ať již směrem ke zvýšení či snížení počtu odsouzených. Výjimkou je trestný čin nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů dle § 187 trestního zákona, kde se významně zvýšil počet odsouzených osob i počet osob, jimž byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, přičemž podíl uložených dlouhodobých trestů mezi všemi tresty nepodmíněnými se od roku 1996 pohybuje mezi 9 a 14 procenty. Zdá se tedy, že při ukládání trestů v závažnějších případech, kdy přicházejí dlouhodobé tresty v úvahu, nedošlo v praxi soudů ke zřetelné změně.

Při pohledu na zahraniční trestní statistiky lze konstatovat, že přes rozmanitost zemí, jež byly pro účely tohoto srovnání vybrány, zapadá Česká republika v zásadě ve sledovaných ukazatelích do kontextu demokratických evropských zemí, a to ať již jde o podíl počtu dlouhodobých trestů na počtu uložených sankcí obecně, nebo o tento podíl v případě jednotlivých trestných činů, za něž jsou vyšší tresty ukládány.

Kap.3 Analýza rozhodovací činnosti trestních soudů v České republice z hlediska přiměřenosti trestání na základě rozboru soudních spisů a zjištění názoru soudců a státních zástupců

3.1. Analýza soudních spisů

3.1.1. Úvod

Nejen právní úprava, ale i rozhodovací praxe soudů prochází postupem času vývojem. Soudní rozhodnutí lze analyzovat z mnoha hledisek. Je třeba ctít zásadu nezávislosti soudů a skutečnost, že výlučně ony jsou Ústavou ČR povolány rozhodovat o vině a trestu. Přesto lze jednotlivé aspekty rozhodovací činnosti trestních soudů podrobit zkoumání a z výsledků

usuzovat, zda a nakolik praxe odpovídá záměrům zákonodárce vtisknutým do právních předpisů.

Jedním ze základních principů trestního práva je princip přiměřenosti trestu. Podle ustanovení § 31 odst. 1 trestního zákona přihlédne soud při stanovení druhu trestu a jeho výměry ke stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost, k možnosti nápravy a poměrům pachatele. Tato tři kritéria nejsou v zákoně uváděna hierarchicky od významnějšího k méně významnému, ale jsou na téže úrovni. Určení, které skutečnosti jsou pro stanovení druhu a výše trestu nejdůležitější v konkrétním případě, je pak výsledkem zhodnocení důkazního materiálu právě k tomuto konkrétnímu případu.

Záměrem této části výzkumu bylo zjistit, jak se soudy v případech, kdy byly uloženy dlouhodobé tresty odnětí svobody (tedy ve zpravidla závažnějších a po všech stránkách komplikovanějších případech), věnovaly hodnocení těchto tří okolností - stupně nebezpečnosti činu pro společnost, možnosti nápravy pachatele a jeho poměrům. Východiskem šetření byl předpoklad, že soudy v odůvodnění rozsudku mj. vysvětlují, jak dostály požadavkům trestního zákona na ukládání trestů.

Pro účely srovnání, zda v rozhodovací činnosti soudů dochází v tomto směru k určitému vývoji, a s ohledem na časové řady údajů shromažďovaných k jiným částem výzkumu, byly analyzovány dva soubory trestních případů, v nichž byl konečným rozsudkem uložen dlouhodobý trest odnětí svobody, a to ty, v nichž právní moc konečného rozhodnutí nastala v letech 1995 a 2000. Nemělo se jednat o vzorek náhodný. Ze statistik Ministerstva spravedlnosti ČR byl proto určen poměr počtu dlouhodobých trestů odnětí svobody pravomocně uložených v daném roce podle obvodů jednotlivých krajských soudů (resp. Městského soudu v Praze), výše uložených trestů, a podle trestných činů, za které byly uloženy. Na základě takto získaných výsledků byly požádány jednotlivé krajské soudy (MS v Praze) o zapůjčení (umožnění nahlédnutí) konkrétního počtu trestních spisů o případech pravomocně ukončených ve výše uvedených letech, v nichž byly v jejich obvodu uloženy dlouhodobé tresty odnětí svobody určité výše za určité trestné činy.

Vzhledem k počtu dlouhodobých trestů ukládaných v ČR a k možnostem výzkumného týmu bylo za přiměřený vzorek pokládáno 100 spisů (50 pro každý rok). Předpokládala se přibližně 80% odezva, proto bylo takto vyžádáno 120 spisů (60 pro každý rok).

Přes veškerou vstřícnost, se kterou se výzkum ze strany téměř všech soudů setkal, se vyskytly určité problémy. V některých spisech se jednalo o případy, ve kterých soud uložil trest ve výši rovných pěti let, což pro účely výzkumu není dlouhodobým trestem, proto byly tyto spisy vyřazeny. Naopak byly ve vzorku ponechány případy, ve kterých konečné rozhodnutí nabylo právní moci těsně před či po požadovaném roce. Původní odhad byl nakonec správný, celkem bylo možno prostudovat 102 spisů, přičemž vzorek přibližně odpovídal skladbě všech případů, ve kterých byly dlouhodobé tresty uloženy, jak po stránce rozložení mezi obvody jednotlivých soudů, tak i pokud jde o trestné činy, za které byly uloženy. Údaje ze spisů byly nejprve zaneseny do záznamových listů, jejichž struktura odpovídala účelu analýzy, tj. důraz byl kladen na okolnosti případů, které soud podle odůvodnění rozsudku bral zejména v úvahu při rozhodování o druhu a výši trestu.

3.1.2. Výsledky pro rok 1995

Analyzováno bylo celkem 59 trestních spisů ve věcech, které v roce 1995 (popř. v roce bezprostředně předcházejícím či následujícím) skončily pravomocným uložením dlouhodobého trestu odnětí svobody (DTOS). Nejvíce spisů pocházelo z obvodu Krajského soudu v Ostravě, Městského soudu v Praze (po 13 spisech) a Krajského soudu v Praze (12), následovaly krajské soudy v Plzni (9), Hradci Králové (6), Brně (4) a Českých Budějovicích (2).

Charakter trestných činů

Ve zkoumaném souboru se vyskytovalo celkem sedm druhů trestných činů. Nejčastějšími trestnými činy, za které byly DTOS ukládány, byly trestné činy podvodu dle § 250 tr. zák. (18 případů, tj. 30,5%) a loupeže dle § 234 tr. zák. (17 případů, 28,8%). Významnější procentuelní zastoupení měl i trestný čin vraždy dle § 219 tr. zák. (12 případů, 20,3%). V pěti případech byl trest uložen za trestný čin krádeže dle § 247 tr. zák., ve třech se jednalo o trestný čin znásilnění dle § 241 tr. zák., ve dvou o trestný čin ublížení na zdraví dle § 222 a rovněž ve dvou o trestný čin vydírání dle § 235 tr. zák. Ve třinácti případech (22%) byl uvedený trestný čin spáchán v souběhu s jiným trestným činem. Ve více než 70% případů (43) byly soudem shledány přitěžující okolnosti, z toho v plných 30 případech více než jedna přitěžující okolnost (tj. 50,8% z celého souboru).

O charakteru trestné činnosti ve sledovaných případech vypovídá také nejzávažnější účinek, který byl daným trestným činem způsoben. Jednalo se zejména o dvě skupiny takových účinků - do první spadají případy způsobené újmy na životě či zdraví, do druhé způsobení materiální škody. V patnácti případech (25,4%) vedla trestná činnost ke smrti oběti, v sedmi (11,9%) k jejímu zranění, odpovídajícímu definici těžké újmy na zdraví. V celém sledovaném souboru případů byla nejčastěji nejzávažnějším způsobeným účinkem škoda na majetku ve výši od jednoho do pěti milionů Kč (17 případů, 28,8%). V deseti případech byla nejzávažnějším účinkem škoda v rozmezí od 200 000 Kč do jednoho milionu Kč, ve čtyřech škoda v rozmezí od pěti do deseti milionů Kč. Stejný byl počet případů se škodou nad deset milionů včetně, a ve dvou případech byl nejzávažnější účinek způsobený trestným činem jiného charakteru než újma na zdraví či újma materiální (případy znásilnění, kdy nedošlo ani k materiální, ani ke zdravotní újmě oběti).

Uložené tresty

Mezi uloženými tresty spadá více než polovina svou výší do rozmezí přes pět do sedmi let (33 případů, 55,9%). Tresty ve výměře přes sedm do deseti let a ve výměře přes deset do patnácti let byly zastoupeny obdobně, a to ve 12, resp. 13 případech. Výjimečný trest ve výměře přes patnáct do dvaceti pěti let byl ve sledovaném souboru uložen jednou, trest odnětí svobody na doživotí se v něm nevyskytl. Průměrná výše trestů uložených ve všech sledovaných případech činila více než osm let (99,8 měsíce). Nejčastěji uloženým trestem byl trest odnětí svobody ve výměře sedmi let (10 případů).

Výše trestu je vždy do značné míry předurčena trestní sazbou, kterou na příslušný trestný čin stanoví trestní zákon. Je tedy pochopitelné, že výrazná většina pachatelů trestného činu vraždy (9) byla odsouzena k trestu odnětí svobody ve výměře přes deset do patnácti let. K trestu o výměře přes pět do sedmi let byli oproti tomu ve většině případů odsouzeni pachatelé loupeží (11), krádeží (4) a podvodů (14). Ve třech závažných případech však byli pachatelé loupeže odsouzeni i k trestu v kategorii přes deset do patnácti let. Pouze v jednom případě, který skončil smrtí oběti, byl pachateli uložen trest ve výměře přes pět do sedmi let, jinak v 60% těchto případů se trest pohyboval v rozmezí přes deset do patnácti let. Tresty v délce přes pět do sedmi let převažovaly v případech, kdy byla způsobena těžká újma na zdraví (5 případů) či majetková škoda (25 případů). Pouze v případech, kdy nejzávažnějším účinkem trestného činu byla škoda nad deset milionů, byla většina trestů (3) uložena v rozmezí přes sedm do deseti let.

Ve více než polovině případů byl odsouzený k výkonu trestu zařazen do věznice s ostrahou (32 případů). V sedmnácti případech byl odsouzený umístěn do věznice s dozorem, v deseti do věznice se zvýšenou ostrahou. Pouze ve třech případech bylo zároveň uloženo ochranné opatření, a to dvakrát ochranné léčení odsouzeného (v jednom případě protialkoholní a ve druhém psychiatricko-sexuologické) a jednou zabránění věci.

Rozhodnutí v I. stupni

V sedmnácti případech se konečné rozhodnutí lišilo od původního rozhodnutí soudu I. stupně. Ve třech z nich byl obžalovaný prvoinstančním rozhodnutím obžaloby zproštěn. Ze čtrnácti odsuzujících rozsudků jich nejvíce (6, tj. 42,9%) ukládalo trest odnětí svobody ve výměře přes sedm do deseti let. O jeden méně bylo případů trestů v rozmezí přes deset do patnácti let, dvakrát se vyskytly tresty přes pět do sedmi let a jednou výjimečný trest přes patnáct do dvaceti pěti let. Odsouzení byli v deseti případech zařazeni do věznice s ostrahou, ve čtyřech do věznice se zvýšenou ostrahou. V jednom případě bylo uloženo ochranné léčení.

Opravné prostředky

Ze všech sledovaných případů bylo odvolání podáno ve 48 případech (81,4%). Z toho ve 36 případech (75%) podal odvolání obžalovaný, čtyřikrát státní zástupce, sedmkrát oba a jednou jiná osoba (otec obviněného). Pouze v jednom případě byly v odvolacím řízení provedeny nové důkazy. Více než tři čtvrtiny odvolání, podaných obžalovaným, byla zamítnuta (33 případů, 76,7%). Odvolání podaná státním zástupcem byla oproti tomu zamítnuta pouze ve čtyřech případech, což činí 36,4%. V šesti případech bylo rozhodnutí zrušeno a věc byla vrácena soudu prvního stupně. Desetkrát odvolací soud rozhodnutí soudu prvního stupně zrušil a nahradil vlastním.

Celkem v šesti případech byl podán mimořádný opravný prostředek. Z toho třikrát se jednalo o stížnost pro porušení zákona, třikrát o návrh na povolení obnovy řízení.

Profil odsouzených

Ve sledovaném vzorku 59 odsouzených bylo 56 mužů a 3 ženy (z toho dvě recidivistky). Více než polovina odsouzených (31 případů) byla ve věku 20-29 let. Následovaly kategorie 30-39 let (12), 18-19 let (8) a 40-49 let (7)). Pouze jeden odsouzený byl ve věku mezi 50 a 59 lety. Toto věkové rozvrstvení bylo obdobné u mužů i žen. Při srovnání věku odsouzených a jejich případné recidivy ze záznamových listů vyplývá, že v převažující věkové kategorii 20-29 let tvořili recidivisté „pouze“ 29%, u věkové kategorie 30-39 to bylo 50% a u kategorie 40-49 let dokonce 85,7%. Pokud jde o státní občanství odsouzených, plných 86,4% odsouzených byli Češi. V pěti případech byl odsouzeným občan SR, po jednom odsouzeném bylo z Jugoslávie, Vietnamu a Běloruska.

V době spáchání předmětného trestného činu bylo přibližně 40% pachatelů nezaměstnaných (24 případů). Přibližně ve 30% se jednalo o podnikatele (18) a v 15% o dělníky (9). Dále se mezi odsouzenými vyskytli zaměstnanci v soukromém sektoru (4), učeň, příslušník svobodného povolání, starobní a invalidní důchodce. Nezaměstnaní se dopouštěli zejména majetkové (9 případů) a násilné trestné činnosti včetně loupeže (13 případů). U podnikatelů jednoznačně převažoval trestný čin podvodu (12), následován trestnými činy loupeže (3), vydírání (2) a v jednom případě i vraždy. Násilná trestná činnost včetně loupeže převažovala u dělníků (7). Tomu odpovídala i výše trestů, které byly příslušníkům jednotlivých socioprofesionálních skupin ukládány (viz část o uložených trestech).

Přes padesát procent všech odsouzených (33 případů) bylo v době spáchání trestného činu vyučeno. Druhou významnou skupinou byli pachatelé s ukončeným základním vzděláním (17 případů, 28,8%). Střední škola byla v době činu nejvyšším dosaženým vzděláním u pěti odsouzených, dva neměli ukončeno ani vzdělání základní, jeden odsouzený byl vyučen s maturitou a u jednoho se dosažený stupeň vzdělání nepodařilo zjistit. Pachatelé, jejichž vzdělání bylo ukončeno maturitou, byli až na jeden případ loupeže odsouzení za majetkovou trestnou činnost. Pachatelé s nižším vzděláním byli naopak odsouzení převážně za trestnou činnost násilného charakteru včetně loupeže, ovšem u

odsouzených se základním vzděláním a u odsouzených, kteří byli vyučeni bez maturity, je zajímavý poměrně vysoký podíl trestného činu podvodu - u vyučených činil 21,2% všech odsouzených z této kategorie, u pachatelů se základním vzděláním dokonce 35,3%.

Recidiva

Při sledování předchozí kriminální kariéry pachatelů se ukázalo, že zhruba 40% z nich (24 případů) bylo v minulosti odsouzeno za trestnou činnost, aniž by toto odsouzení bylo zhlazeno (nebo ohledně něj nastaly stejné účinky). Nejčastěji se jednalo o recidivu nestejnorodou (vykázána u 27% odsouzených), a to zejména vícenásobnou (vyskytla se u deseti odsouzených). Druhá recidiva byla vykázána u necelých sedmnácti procent odsouzených, speciální u 8,5%. U dvou pachatelů se jednalo o vícenásobnou speciální recidivu.

U trestných činů, které se ve sledovaném souboru vyskytly alespoň desetkrát (§ 219, § 234, § 250 tr. zák.), se recidiva jejich pachatelů pohybovala kolem 40%. Nestejnorodá recidiva se ve zvýšené míře objevovala u pachatelů odsouzených za násilnou trestnou činnost včetně loupeže, což naznačuje vývoj kriminální kariéry směrem k závažnějším formám kriminality. V případech jednorázové speciální recidivy (3 případy) se jednalo o trestné činy loupeže, v případech speciální recidivy vícenásobné (2) šlo o trestné činy krádeže. Dva pachatelé byli soudem shledáni zvláště nebezpečnými recidivisty, v pěti případech se odsouzení dopustili trestné činnosti jako členové organizované skupiny.

Ve více než 40% případů byl již pachatel v minulosti odsouzen, přičemž odsouzení bylo zhlazeno či ohledně něj nastaly stejné účinky (celkem 24 případů). V devíti případech bylo takové odsouzení v minulosti pachatele jedno, v patnácti případech jich bylo více.

Penologická zkušenost

Ve výkonu trestu odnětí svobody již v minulosti ze sledovaného vzorku bylo 20 odsouzených, což činí 33,9%. Šestnáct pachatelů pak mělo zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody vícenásobnou. Doba, kterou jednotliví pachatelé v minulosti strávili ve výkonu trestu, se pohybovala v rozmezí od 3 do 180 měsíců. Průměrná doba výkonu trestu připadající na jednoho odsouzeného s penologickou zkušeností činila necelých 55 měsíců.

Plných 66,7% pachatelů bez zkušenosti z výkonu trestu bylo odsouzeno k trestu v rozmezí přes pět do sedmi let. Pachatelé, kteří tuto zkušenost měli, byli naopak v 75% případů odsouzeni k trestům přesahujícím sedm let (přes sedm do patnácti let ve 40%, přes deset do patnácti let ve 25%).

Podklady pro hodnocení možnosti nápravy a poměrů pachatele

Ve třiceti případech si orgány činné v trestním řízení vyžádaly k hodnocení osobnosti pachatele vypracování znaleckého posudku. V každém z nich byl vypracován posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie. Převážně se jednalo o případy násilné trestné činnosti (všechny případy trestných činů dle § 219 a § 222) včetně loupeže (6 případů). V pěti případech byl vypracován psychiatrický znalecký posudek na pachatele trestného činu podvodu. Ve dvaceti případech byl vyžádán znalecký posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychologie, opět zejména v případech násilné trestné činnosti. Ve třech případech byl vypracován znalecký posudek z oboru zdravotnictví, odvětví sexuologie, a to na pachatele trestného činu znásilnění. V řízení před soudem byl výslech znalce, který znalecký posudek vypracoval, proveden ve 28 případech.

Z ostatních podkladů použitých soudem k hodnocení osobnosti pachatele se nejčastěji objevovaly (kromě opisů z Rejstříku trestů) zprávy o pověsti v místě bydliště (cca 90% případů). Jejich informační hodnota se ovšem až na vzácné výjimky omezila na sdělení, zda

byl obviněn v místě bydliště uznán vinným z přestupku. Posudek ze zaměstnání pachatele byl brán soudem v úvahu v 19 případech. Z jiných podkladů se ve sledovaném vzorku vyskytl posudek ze středního odborného učiliště, kde byl pachatel učněm, osobní korespondence pachatele s obětí a jejími příbuznými, a posudek z věznice, kde pachatel vykonával trest odnětí svobody. V žádném z případů nebyla nabídnuta záruka za nápravu pachatele.

Podle ustanovení § 125 odst. 1 trestního řádu soud v rozsudku mj. stručně vyloží, které skutečnosti vzal za prokázané a o které důkazy svá skutková zjištění opřel a jakými úvahami se řídil při hodnocení provedených důkazů. Ve zkoumaném vzorku případů se soudy v odůvodnění rozsudku vesměs důkladně věnovaly hodnocení společenské nebezpečnosti spáchaného činu. Braly v úvahu kritéria stanovená § 3 odst. 4 tr. zák., jakož i další zásady ukládání trestů vyplývající z § 31 a násl. tr. zák. Závěry, ke kterým došly, obvykle pečlivě zdůvodnily. Poněkud jiná situace byla u hodnocení možnosti nápravy a poměrů pachatele (ale i osoby pachatele jako jednoho z komponentů nebezpečnosti činu pro společnost). Hned na úvod je třeba konstatovat, že rozdíly ve způsobu, jakým se soudy s tímto problémem vypořádaly, nebyly pouze mezi jednotlivými soudy, ale existovaly i v rámci téhož soudu, přičemž zobecnění na základě teritoriálního hlediska nelze učinit.

Jak již bylo uvedeno, znalecký posudek k hodnocení osobnosti pachatele byl vyžádán ve třiceti případech, tj. přibližně v polovině ze všech. Ze zbylých 29 případů se soudy při odůvodnění rozsudku výslovně věnovaly možnostem nápravy pachatele pouze dvakrát. V ostatních věcech se zabývaly jen poměry pachatele, a to většinou (viz dále) pouze shrnutím obsahu opisu z Rejstříku trestů a zprávy o pověsti z místa bydliště. Způsoby, jakým soudy s informacemi získanými od znalce v případech, kdy byl znalecký posudek vyžádán (příp. proveden výslech znalce), se pochopitelně lišily. Zhruba v jedné třetině případů soudy pouze citovaly znalecký posudek (výslech znalce) v rámci výčtu důkazů, aniž by jeho obsah jako důkaz hodnotily a odůvodnily, které jeho pasáže braly v úvahu při hodnocení možností nápravy a poměrů pachatele. V několika rozsudcích soudy v odůvodnění druhu a výše trestu výslovně odkázaly na názor znalce ohledně možností nápravy pachatele a jeho osobnosti celkově. Tento důkaz však dále nehodnotily, resp. hodnocení v odůvodnění neuvedly. Největší počet rozsudků v případech, kdy byl znalecký posudek vyžádán (13, tj. 22% ze všech analyzovaných spisů), obsahoval odůvodnění, ve kterém se soudy kromě společenské nebezpečnosti činu věnovaly důkladně i možnostem nápravy pachatele. Jednalo se o pachatele trestného činu vraždy (8 případů), loupeže (4) a znásilnění (1). Zde soudy popsaly, jaké informace z názoru znalce vzaly při hodnocení možnosti nápravy pachatele v úvahu, a uvedly je do souvislostí s důkazy dalšími. Možnostem nápravy pachatele se soudy často věnovaly v souvislosti s odůvodněním rozhodnutí o jeho zařazení do věznice mírnějšího než § 39a odst. 2 tr. zák. předepsaného typu. V jednom z případů vraždy soud k možnosti nápravy pachatele v rozsudku uvedl, že - jak vyplývá ze znaleckého posudku - je nadějná za předpokladu absolvování protialkoholní léčby. Ochranné protialkoholní léčení však nenařídil, přičemž neuvedl, zda vzhledem k osobě pachatel pokládal za zřejmé, že by jeho účelu nebylo možno dosáhnout, jak předpokládá ustanovení § 72 odst. 2 písm. b) tr. zák.

Pokud jde o další podklady používané k hodnocení osoby pachatele a jeho poměrů, ve velké většině případů se soudy omezily na zkonstatování obsahu opisu z Rejstříku trestů a zprávy o pověsti pachatele v místě bydliště (byla-li k dispozici). Zprávy o pověsti až na několik (6) výjimek obsahovaly pouze strohý údaj o tom, zda byl pachatel v minulosti uznán vinným z přestupku. Některé soudy tento výčet dřívějších přestupků pachatele alespoň stručně okomentovaly. V posudcích ze zaměstnání pachatele se jejich zpracovatel většinou pokusil popsat jak pracovní, tak i obecně charakterové vlastnosti pachatele. Obvykle se však jednalo o pachatele s nízkou pracovní morálkou, takže jejich zaměstnání neměla dlouhého trvání a vypovídací hodnota takových posudků tím byla snížena. V jedenácti případech (opět

šlo o trestné činy vraždy, loupeže a znásilnění) obsahovaly rozsudky v rámci odůvodnění druhu a výše trestu souhrn důkazů k posouzení osoby pachatele a jeho poměrů z různých dostupných zdrojů, a jejich zhodnocení jednotlivě i navzájem.

Při pohledu na přínos odvolacích soudů na posouzení možností nápravy a poměrů pachatele v konečném rozhodnutí se ukázalo, že se ve většině případů ztotožnily s hodnocením soudů prvního stupně, popř. jejich hodnocení při zrušení prvoinstančního rozsudku a jeho nahrazení rozhodnutím vlastním převzaly. Výjimečně se vyskytly případy, kdy soud vyššího stupně zrušil výrok o trestu a rozhodl o něm jinak s tím, že soud prvního stupně nesprávně zhodnotil důkazy k osobě pachatele a možnosti jeho nápravy. V jednom případě Vrchní soud v Praze jako soud odvolací prvoinstanční rozsudek zrušil a věc vrátil soudu prvního stupně s pokynem, aby byli znalci, kteří vypracovali posudek na osobnost pachatele, podrobně vyslechnuti k otázce možností jeho resocializace.

3.1.3. Výsledky pro rok 2000

Soubor tvořilo 43 trestních spisů ve věcech, které v roce 2000 (popř. v roce bezprostředně předcházejícím či následujícím) skončily pravomocným uložením dlouhodobého trestu odnětí svobody (DTOS). Nejvíce spisů pocházelo z obvodu Městského soudu v Praze (19), následovaly krajské soudy v Ostravě (8), Brně (7), Hradci Králové (4), Praze (3), Plzni (1) a Českých Budějovicích (1).

Charakter trestných činů

Škálu deliktů, za které byly ve sledovaném vzorku DTOS uloženy, tvořilo 9 trestných činů. Nejvíce bylo trestných činů vraždy dle § 219 tr. zák. (14 případů, tj. 32,6%), následovaly trestné činy podvodu dle § 250 tr. zák. a loupeže dle § 234 tr. zák. (po 9, tj. 20,9%). Čtyřikrát byl zastoupen trestný čin nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů dle § 187 tr. zák., dvakrát trestné činy ublížení na zdraví dle § 222 tr. zák. a krádeže dle § 247 tr. zák. Po jednom případě se ve vzorku vyskytlo u trestných činů zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby dle § 148 tr. zák., znásilnění dle § 241 tr. zák., a zpronevěry dle § 248 tr. zák. O souběh s dalšími trestnými činy se jednalo ve 28 případech (65,1%). Téměř v 77% případů (33) shledal soud přitěžující okolnosti, z toho v 18 případech (41,9%) více než jednu.

Vzhledem ke skladbě trestných činů ve sledovaném vzorku je pochopitelné, že nejzávažnějším způsobeným účinkem byla nejčastěji smrt oběti (14 případů). V šesti dalších případech (14%) bylo nejzávažnějším účinkem zranění oběti, z toho pětkrát odpovídající těžké a jednou lehké újmě na zdraví. Materiální škoda byla způsobena v osmnácti případech, z toho nejčastěji - devětkrát (20,9% z celého souboru) - se jednalo o škodu ve výši od jednoho do pěti milionů Kč, a čtyřikrát o škodu ve výši od pěti do deseti milionů Kč. Dvakrát se ve vzorku vyskytly případy škody od 2000 Kč do 12 000 Kč a škody od 200 000 Kč do jednoho milionu Kč. Jedenkrát spadala výše způsobené škody do kategorie nad deset milionů Kč včetně. V pěti případech byl nejzávažnější účinek jiného charakteru než přímá újma na životě a zdraví či materiální škoda (případy znásilnění a trestných činů dle § 187 tr. zák.).

Uložené tresty

V nejvyšším počtu případů (18, tj. 41,9%) se uložené tresty pohybovaly v rozmezí přes pět do sedmi let. Vyrovnané byly počty trestů uložených ve výměře přes sedm do deseti let a ve výměře přes deset do patnácti let, kterých bylo uloženo 12, resp. 11. Ve dvou případech byl uložen výjimečný trest přes patnáct do dvaceti pěti let, trest odnětí svobody na doživotí se ve vzorku nevyskytl. Průměrná výše uložených trestů přesáhla devět let (108,56 měsíce). Nejčastěji, celkem desetkrát, byl uložen trest ve výši šesti let.

Sedm případů vraždy skončilo uložením trestu ve výši přes deset do patnácti let, rovněž oba výjimečné tresty byly uloženy za vraždu. Tresty v rozmezí přes sedm do deseti let byly ukládány zejména za loupež (4 případy) a vraždu (5). Trestná činnost spojená s materiální škodou (§ 148, § 247, § 248, § 250) byla sankcionována výhradně tresty ve výměře přes pět do sedmi let (dohromady 13 případů). Za trestné činy, jimiž byla způsobena újma na zdraví či smrt, byly (až na jediný případ kdy se jednalo o lehkou újmu na zdraví) ukládány tresty ve výši přes sedm do deseti let (7 případů) či ve výši přes deset do patnácti let (7). Většina případů (14), kdy nejzávažnějším způsobeným účinkem byla materiální škoda, skončila uložením trestu v rozmezí přes pět do sedmi let (do této kategorie mj. spadal i jediný případ trestného činu (§ 250), jímž byla způsobena škoda nad deset milionů Kč). Ovšem ve dvou případech tohoto druhu byly uloženy i tresty ve výši přes deset do patnácti let. Za trestné činy dle § 187 tr. zák. byly ukládány tresty ve výměře přes pět do sedmi let (2), přes sedm do deseti let (1) a přes deset do patnácti let (1).

V téměř polovině případů (21) byl odsouzený zařazen do věznice s ostrahou. V sedmnácti případech byl umístěn do věznice se zvýšenou ostrahou a v pěti do věznice s dozorem. V šesti případech bylo zároveň uloženo ochranné opatření, vždy se jednalo o zabránění věci.

Rozhodnutí v I. stupni

Konečné rozhodnutí se od prvoinstančního lišilo v osmi případech. Ve všech skončilo řízení před soudem prvního stupně vydáním odsuzujícího rozsudku. Pět z těchto rozsudků, tedy více než 60%, ukládalo trest odnětí svobody v rozmezí přes pět do sedmi let. Ve dvou případech byly uloženy tresty přes sedm do deseti let a v jednom přes deset do patnácti let. Odsouzení byli v šesti případech zařazení do věznice s ostrahou, v jednom do věznice s dozorem a rovněž v jednom do věznice se zvýšenou ostrahou. V jednom případě bylo zároveň vysloveno zabránění věci.

Opravné prostředky

Odvolání bylo podáno ve 36 případech, což činí 83,7% z celého souboru. Z toho ve 27 případech podal odvolání obžalovaný, osmkrát obžalovaný i státní zástupce, a jednou poškozený. Pouze v jednom případě byly v odvolacím řízení provedeny nové důkazy. Rovných 80% odvolání, podaných obžalovaným, soud zamítl (28 případů). Odvolání státního zástupce byla zamítnuta pouze ve dvou případech, tj. ve 25% případů. Jedenáctkrát odvolací soud po zrušení prvoinstančního rozhodnutí ve věci sám rozhodl.

Profil odsouzených

Všech 43 odsouzených ve sledovaném souboru byli muži. Nejpočetněji byla zastoupena věková kategorie 20-29 let (19 případů, tj. 44,2%). Vyrovnané zastoupení měli odsouzení ve věku 30-39 let (12) a 40-49 let (10). Dva odsouzení byli ve věku 50-59 let. Ve věkové kategorii 40-49 let bylo nejvíce recidivistů (60%), přičemž převážně se jednalo o recidivu nestejnorodou. Téměř 80% odsouzených byli občané ČR (34). Dvakrát se ve sledovaném vzorku vyskytli občané SR a Ukrajiny, po jednom odsouzeném pocházelo z Jugoslávie, Gruzie, Srbska, Moldavska a Kolumbie.

Více než polovina pachatelů (22) byla v době spáchání trestného činu nezaměstnaná. V deseti případech byl odsouzený podnikatelem, ve třech dělníkem. Dvakrát byl pachatelem zaměstnanec v soukromém sektoru a invalidní důchodce. Dále se ve vzorku vyskytlo po jednom úředníkovi, studentovi (právnícké fakulty UK) a muži v domácnosti. U jednoho pachatele se socioprofesionální status v době činu nepodařilo zjistit. Nezaměstnaní byli zapojeni do všech druhů trestné činnosti, která se ve vzorku vyskytla, převažovala ovšem násilná včetně loupeže (celkem 15 případů). Trestná činnost spojená se škodou na majetku byla

doménou podnikatelů (7). Případy nejpočetnějšího trestného činu - vraždy - byly rozprostřeny po celém socioprofesionálním spektru.

Většina odsouzených dosáhla v době činu nejvýše základního vzdělání (14 případů), popř. byla vyučena bez maturity (18). Celkem tato skupina tvořila 74,5% všech odsouzených. Pět pachatelů dosáhlo středoškolského vzdělání, dva vysokoškolského, jeden byl vyučen s maturitou a jeden neukončil ani základní vzdělání. Ve dvou případech se dosažený stupeň vzdělání nepodařilo zjistit. Pachatelé s nižším vzděláním byli odsouzeni zejména za násilnou trestnou činnost - právě ze skupiny „základní vzdělání“ a „vyučen bez maturity“ se rekrutovala většina pachatelů trestných činů vraždy (12), loupeže (8), a spadali do ní též všichni pachatelé trestného činu ublížení na zdraví a znásilnění. Trestná činnost majetkového charakteru, zejména trestný čin podvodu, se vyskytovala s výjimkou pachatele bez ukončeného základního vzdělání u všech vzdělanostních skupin odsouzených, přičemž převažovali vyučení bez maturity (5 případů ze 13).

Recidiva

Téměř polovina pachatelů (20) již byla v minulosti odsouzena za trestný čin, aniž by toto odsouzení bylo zahaleno (či ohledně něj nastaly stejné účinky). Nestejnorodá recidiva byla vykázána u 14 odsouzených, z toho u 12 šlo o vícenásobnou recidivu. Jak druhová, tak speciální recidiva se vyskytla u 7 odsouzených (16,3%), přičemž u dvou pachatelů se jednalo o vícenásobnou speciální recidivu.

Z pachatelů nejpočetněji zastoupených trestných činů se recidiva v největší míře vyskytovala u pachatelů trestného činu loupeže (77,8%) a vraždy (50%). Naopak pouze jeden recidivista byl mezi pachateli trestného činu podvodu. U pachatelů trestného činu vraždy šlo především o vícenásobnou nestejnorodou recidivu (6), u pachatelů trestného činu loupeže o recidivu speciální (4), přičemž do této skupiny patří i jeden ze dvou případů vícenásobné speciální recidivy. Ve třech případech byl pachatel shledán zvláště nebezpečným recidivistou, v jednom případě byl členem organizované skupiny.

Devatenáct pachatelů (44,2%) bylo v minulosti odsouzeno, přičemž toto odsouzení bylo zahaleno, či ohledně něj nastaly stejné účinky. V šesti případech bylo takové odsouzení v pachatelově minulosti jedno, ve třinácti případech jich bylo více.

Penologická zkušenost

Ze všech odsouzených již v minulosti bylo ve výkonu trestu odnětí svobody 23, z toho 16 více než jednou. Doba výkonu trestu se u jednotlivých odsouzených pohybovala od 4 do 288 měsíců. Průměrná doba výkonu trestu připadající na jednoho odsouzeného s touto zkušeností činila necelých 64 měsíců.

Pokud jde o uložené tresty, 55% pachatelů bez zkušenosti s výkonem trestu bylo ve sledovaných případech odsouzeno k trestu ve výměře přes pět do sedmi let. Pachatelům s jednou takovou zkušeností byl trest v této výměře uložen v necelých 43% případů, a pachatelům, kteří si trest odnětí svobody v minulosti odpykávali vícekrát, jen ve 25% případů (trest ve výši přes sedm do deseti let jim byl uložen ve 31,2% a trest ve výši přes deset do patnácti let ve 43,8% případů).

Podklady pro hodnocení možnosti nápravy a poměrů pachatele

Znalecký posudek k hodnocení osobnosti pachatele si orgány činné v trestním řízení vyžádaly ve 27 případech (62,8%). Jednalo se převážně o případy násilné trestné činnosti včetně loupeže (dohromady 22 případů). Pokaždé byl vyžádán posudek znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie. V kombinaci se soudně-psychiatrickým posudkem byl často vyžádán také posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychologie (23), rovněž prakticky výhradně v případech násilné kriminality. Dvakrát byl v řízení využit posudek

znalce z oboru zdravotnictví, odvětví sexuologie, a to v případech pachatelů trestného činu vraždy a nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů. V řízení před soudem byl znalecký posudek doplněn výsledkem znalce, který jej vypracoval, celkem ve 26 případech

Mezi dalšími podklady sloužícími k hodnocení osobnosti pachatele se kromě opisů z Rejstříku trestů ve sledovaném souboru nejčastěji objevovaly zprávy o pověsti v místě bydliště pachatele (33 případů, tj. 76,7%). Posudek ze zaměstnání pachatele byl důkazním materiálem v deseti případech. Z jiných podkladů se v analyzovaných spisech objevily zprávy z věznic, kde pachatelé vykonávali vazbu či trest odnětí svobody, a v jednom případě též zpráva národní ústředny Interpolu. V žádném z případů nebyla nabídnuta záruka za nápravu pachatele.

Pokud jde o způsob, jak soudy informace získané z těchto podkladů využívaly a hodnotily, byly zjištěny podobné výsledky jako v souboru z roku 1995. Opět platí, že oproti hodnocení společenské nebezpečnosti trestného činu nebyly obecně vzato možnost nápravy a poměry pachatele v odůvodnění rozsudků posuzovány tak podrobně. Ani v souboru spisů o věcech skončených v r. 2000 nelze k této otázce provést zobecnění na základě místního hlediska. Je vhodné dodat, že se ve vzorku vyskytly dva případy řízení proti uprchlému cizímu státnímu příslušníkovi, takže nebyly dostupné obvyklé zdroje informací k osobě pachatele.

Znalecký posudek k osobnosti pachatele byl vyžádán ve 27 případech. Ze zbylých šestnácti se soudy možností nápravy pachatele v odůvodnění rozsudku výslovně zabývaly jen dvakrát. Znovu lze podle způsobu hodnocení informací získaných od znalců (ať už z posudku či z výsledku znalce) rozdělit zkoumaná rozhodnutí do tří skupin - rozsudky citující příslušné pasáže znaleckého posudku ve výčtu provedených důkazů bez dalšího hodnocení, rozsudky výslovně odkazující na závěry posudku v rámci odůvodnění druhu a výše trestu, a konečně rozsudky, které vyslovený názor znalce nejen uvádějí ve výčtu důkazů odůvodňujících druh a výši trestu, ale zároveň jej hodnotí v souhrnu s dalšími důkazy. Posledně uvedených případů bylo deset, tj. 23,3% ze všech sledovaných případů, což je přibližně stejný podíl jako ve výsledcích za rok 1995. Jednalo se o případy trestných činů vraždy (7) a loupeže (3). V jednom případě si Vrchní soud v Olomouci jako soud odvolací vyžádal ústavní znalecký posudek k posouzení osobnosti pachatele. Důvodem byl rozpor mezi původním znaleckým posudkem a revizním znaleckým posudkem, týkající se zejména zachovalosti ovládacích a rozpoznávacích schopností pachatele v době činu.

Z ostatních podkladů sloužících k hodnocení osoby pachatele a jeho poměrů je opět třeba zmínit především opis z Rejstříku trestů a zprávy o pověsti v místě bydliště pachatele. V odůvodnění rozsudků k této otázce znovu převažuje rozbor dřívějších odsouzení, a výčet předchozích přestupků, v lepších případech stručně okomentovaný. Pouze v jedenácti případech obsahovala zpráva o pověsti také jiné údaje než informace o přestupcích pachatele. Podíl rozsudků, jejichž odůvodnění obsahuje podrobnější hodnocení důkazů ke zjištění poměrů pachatele (11 rozsudků), vzrostl na více než jednu čtvrtinu všech případů.

3.1.4. Shrnující poznámka

Pětiletý odstup mezi oběma zkoumanými vzorky měl umožnit vysledovat případný vývoj v rozhodovací praxi soudů v případech závažné trestné činnosti, zejména pokud jde o hodnocení jednotlivých zákonem stanovených kritérií pro stanovení druhu a výše trestu. Skladba trestných činů, za které byly tresty ukládány, byla v obou souborech podobná, tj. zcela převažovaly případy násilné kriminality včetně loupeže a případy závažné hospodářské či majetkové kriminality (§ 250 tr. zák.). Podíl případů, v nichž byl uložen úhrnný trest za více trestných činů, v souboru z roku 2000 oproti souboru z roku 1995 významně vzrostl. V obou případech převažovaly tresty v rozmezí přes 5 do 7 let, v

souboru z roku 2000 se však zvýšil podíl vyšších trestů, zejména v rozmezí přes 7 do 10 let. Zvýšila se i průměrná výše uložených trestů a podíl odsouzených zařazených do věznice se zvýšenou ostrahou.

Jak již bylo konstatováno, soudy v odůvodnění rozsudku obvykle velmi důkladně a srozumitelně zhodnotily stupeň nebezpečnosti činu pro společnost podle hledisek stanovených zákonem. Na tom nic nemění skutečnost, že v některých případech soud vyššího stupně došel při jeho hodnocení k odlišným závěrům. Při zkoumání podkladů pro hodnocení možnosti nápravy a poměrů pachatele, a jejich využití soudy při rozhodování o druhu a výši trestu, se však objevily určité stereotypy, které nasvědčují domněnce, že tato kritéria jsou někdy v rozhodovací praxi soudů automaticky pokládána jako méně významná.

K hodnocení osobnosti pachatele mohou soudu sloužit informace z různých zdrojů. Především jsou to objektivní prameny, jako Rejstřík trestů či evidence přestupků. S těmito informacemi soudy nakládají velmi obratně, v rozhodnutích je zohledňují a v odůvodnění rozsudků jejich posouzení vysvětlují. Zacházení s dalšími zdroji důkazů k osobě pachatele je problematičtější. Přirozeně zásadním důkazním prostředkem k osobnosti pachatele a prognóze jeho vývoje je posudek znalce z relevantního oboru. Znalec disponuje odborností, kterou orgány činné v trestním řízení postrádají. Informace z něho získané, popř. upřesněné výsledkem znalce, by tedy z povahy věci měly být věrohodné. Nejsou však důkazem absolutním. Soud je musí hodnotit stejně jako důkazy ostatní, veden zásadou volného hodnocení důkazů. Takové hodnocení by se pak mělo v odůvodnění rozsudku odrazit. V obou sledovaných souborech se však nadpoloviční část rozsudků v případech, kdy byl znalecký posudek vyžádán, omezila buď na citaci závěrů posudku ve výčtu provedených důkazů, nebo na pouhý odkaz na znalecký posudek při odůvodňování druhu a výše trestu.

Možnosti použití ostatních podkladů ke zhodnocení možnosti nápravy a poměrů pachatele, jako jsou zprávy o pověsti v místě bydliště, posudky ze zaměstnání či školy atp., závisí do značné míry na způsobu, jakým jsou vyhotoveny, či zda jsou vůbec dostupné, tj. na okolnostech, které soudy nemohou ovlivnit. Zejména zprávy o pověsti bývají velmi strohé a kromě údajů z evidence přestupků obsahují další konkrétní informace jen zřídka. Ve sledovaných případech se soudy obvykle omezily na citaci těchto listin. Dalším okolností, z nichž možno na osobnost pachatele a prognózu jejího vývoje usuzovat (rodinné poměry...), se v odůvodněních druhu a výše trestu věnovaly pouze výjimečně. Přesto podíl rozsudků, jejichž odůvodnění podle našeho názoru obsahovalo podrobné, komplexní a vyvážené zhodnocení důkazů ke zjištění stupně nebezpečnosti činu pro společnost, poměrů pachatele a možnosti jeho nápravy, vzrostl mezi oběma zkoumanými vzorky trestních spisů na více než jednu čtvrtinu (nutno připomenout, že záměrem v žádném případě nebylo hodnotit správnost rozsudků, ale podrobnost a srozumitelnost odůvodnění druhu a výše trestu ve smyslu náročných kritérií, která na soudy klade trestní zákon).

3.2. Dotazníkové šetření

3.2.1. Souhrnné údaje o respondentech

Při výzkumu dlouhodobých trestů bylo provedeno expertní dotazníkové šetření, v němž vyjádřilo své názory na nejdůležitější problémy dlouhodobých trestů odnětí svobody celkem 134 respondentů (70 soudců a 64 státních zástupců).

Soudci byli osloveni prostřednictvím předsedů všech okresních a krajských soudů (a jim odpovídajících soudů v hlavním městě Praze a v Brně), kteří byli požádáni, aby dotazník v jednom vyhotovení předali soudci, který převážně vyřizuje agendu, v níž jsou dlouhodobé tresty ukládány. Obdobně bylo postupováno u státních zástupců, kteří byli osloveni prostřednictvím vedoucích okresních (obvodních) a krajských (městského v

hlavním městě Praze) státních zastupitelství. Návratnost dotazníků vyplývá z následující tabulky:

Tab. 1 - Návratnost dotazníků

	Předáno dotazníků	Vráceno dotazníků	Procento návratnosti
soudci	94	70	74,5
státní zástupci	94	64	68,1
c e l k e m	188	134	71,3

Většina respondentů je z okresních soudů (63) a okresních státních zastupitelství (58), podstatně menší počet je z krajských soudů (7) a krajských státních zastupitelství (6).

Dotazníky jsou anonymní. Soudcům bylo položeno 32 otázek, státním zástupcům 35 otázek. Otázky jsou až na několik výjimek zcela shodné. Byly koncipovány tak, aby respondenti vyjádřili svůj názor na nejdůležitější problémy týkající se ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody. Šetření bylo provedeno v listopadu až prosinci 2001.

Tab. 2 - Doba výkonu funkce respondentů (počty - procenta)

	soudci		státní zástupci	
do 2 let	3 - tj.	4,3 %		0 %
od 2 do 5 let	9 - tj.	12,9 %	1 - tj.	1,6 %
od 5 do 10 let	15 - tj.	21,4 %	8 - tj.	12,5 %
od 10 do 20 let	26 - tj.	37,1 %	25 - tj.	39,1 %
nad 20 let	17 - tj.	24,3 %	29 - tj.	45,3 %
nevyplněno	-	-	1 - tj.	1,6 %
c e l k e m	70 soudců		64 státních zástupců	

Z tabulky vyplývá, že dotazníky vyplnili především zkušenější pracovníci, kteří svou funkci vykonávají po delší dobu (od 10 let výše). Platí to především u státních zástupců, z nichž téměř polovina je ve skupině nad 20 let služby (45,3 %). Naproti tomu ve skupině do 2 let služby státní zástupce nebyl ani jeden a soudci pouze 3, ve skupině od 2 do 5 let služby byl pouze jeden státní zástupce a 9 soudců.

3.2.2. Výsledky dotazníkového šetření

Otázka č. 1: Jaký máte názor na sankční politiku v ČR v současné době. Praxe při ukládání trestů se Vám jeví jako: příliš přísná - spíše přísná - vyhovující - spíše mírná - mírná (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 3 - Odpovědi respondentů na otázku č. 1 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - příliš přísná	1 - 1,4 %	0 - -
b - spíše přísná	5 - 7,1 %	0 - -
c - vyhovující	32 - 45,7 %	24 - 37,5 %
d - spíše mírná	31 - 44,3 %	34 - 53,1 %
e - mírná	1 - 1,4 %	6 - 9,4 %

Úvodní otázka, která byla respondentům položena, je obzvláště důležitá, neboť shrnuje názory soudců a státních zástupců na sankční politiku a na současnou praxi při ukládání trestů. Zřejmě nejvýznamnějším závěrem, který z odpovědí na tuto otázku vyplynul, je zjištění, že většině ze 134 respondentů (53,7 %) se současná praxe při ukládání trestů jeví jako spíše mírná či mírná. U státních zástupců takto odpověděla více než polovina respondentů (62,5 %), u soudců necelá polovina (45,7 %). A naopak k názoru, že současná praxe při ukládání trestů je příliš přísná či spíše přísná, se nepřiklonil ani jeden státní zástupce a pokud jde o soudce, tak pouze jediný z nich tuto praxi považuje za příliš přísnou a 5 z celkového počtu 70 respondentů ji vidí jako spíše přísnou. Za vyhovující považuje současnou praxi při ukládání trestů 45,7 % soudců a 37,5 % státních zástupců.

Jak ukazují výše uvedená čísla, názory státních zástupců a soudců na sankční politiku a na ukládání trestů nejsou zcela shodné. Pohled státních zástupců v porovnání se soudci je již tradičně spíše přísnější.

Z vyhodnocení odpovědí podle délky doby, po kterou respondent vykonává svou funkci, vyplývá, že odpovědi podle jednotlivých věkových kategorií jsou vcelku rovnoměrně rozloženy, takže žádný zvláštní závěr v tomto směru nelze vyvodit.

Otázka č. 2: Vyjádřete se, zda podle Vašeho názoru odpovídá skutečnosti teze o značné přísnosti trestů ukládaných našimi soudy za závažné trestné činy (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 4 - Odpovědi respondentů na otázku č. 2 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - ano	1 - 1,4	0 - 0
b - spíše ano	4 - 5,7	2 - 3,1
c - spíše ne	40 - 57,1	27 - 42,2
d - ne	25 - 35,7	35 - 54,7

Odpovědi respondentů jsou zcela v souladu se závěry, které jsme učinili u předchozí otázky. Naprostá většina státních zástupců (96,9 %) i soudců (92,8 %) se domnívá, že teze o značné přísnosti trestů ukládaných za závažnou trestnou činnost neodpovídá skutečnosti, přičemž soudci krajských soudů a státní zástupci krajských státních zastupitelství tento názor vyjádřili všichni bez výjimky. Pouze jeden soudce okresního soudu se domnívá, že zmíněná teze plně odpovídá skutečnosti (státní zástupce žádný) a na otázku "spíše ano" kladně odpověděli jen 4 soudci a 2 státní zástupci.

Otázka č. 3: Vyjádřete se, zda podle Vašeho názoru má pravdu veřejnost, když poukazuje na ukládání příliš mírných trestů za závažné trestné činy (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 5 - Odpovědi respondentů na otázku č. 3 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - ano	8 - 11,4	20 - 31,3
b - spíše ano	28 - 40,0	25 - 39,1
c - spíše ne	25 - 35,7	17 - 26,6
d - ne	9 - 12,9	2 - 3,1

Ani v této otázce se odpovědi respondentů nijak výrazněji nerozcházejí s předchozími zjištěními o celkové sankční politice v ČR. Podle názoru 70,4 % dotázaných státních zástupců veřejnost má či spíše má pravdu, když poukazuje na ukládání příliš mírných trestů za závažné trestné činy, a pokud jde o soudce, což je obzvláště zajímavé,

stejný názor vyjádřila také více než polovina dotázaných (51,4 %). Naproti tomu pouze 2 státní zástupci (3,1 %) a 9 soudců (12,9 %) odpovědělo, že veřejnost v tomto směru pravdu nemá.⁺⁾

Otázka č. 4: Jaký máte názor na četnost ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody z hlediska plnění cíle a účelu trestu (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 6 - Odpovědi respondentů na otázku č. 4 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - měly by být ukládány častěji	25 - 35,7	32 - 50,0
b - četnost jejich ukládání je vyhovující	43 - 61,4	30 - 46,9
c - měly by být ukládány méně často	2 - 2,9	1 - 1,6
nevyplněno	0 - 0	1 - 1,6

Zcela zanedbatelný je počet respondentů, kteří se domnívají, že dlouhodobé tresty z hlediska plnění cíle a účelu trestu by měly být ukládány méně často: jde pouze o 2 soudce okresního soudu a 1 státního zástupce z okresního státního zastupitelství. Převažující část soudců zastává názor, že současná praxe je vyhovující (61,4 %) a u státních zástupců tento názor zastává necelá polovina respondentů (46,9 %). Vysoké procento respondentů se naopak

domnívá, že tyto tresty by z hlediska plnění cíle a účelu trestu měly být ukládány častěji, než je tomu dosud (35,7 % soudců a plných 50 % státních zástupců). Z uvedeného je zřejmé, že odpovědi na danou otázku rovněž korespondují se zjištěními učiněnými u vpředu uvedených otázek.

Dále následuje skupina otázek (č. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 18), kde respondenti byli požádáni, aby své odpovědi k jednotlivým otázkám vyznačili na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejméně příznivé hodnocení, znak 5 je nejvíce příznivé hodnocení. Jde o následující otázky:

Otázka č. 5: Co očekáváte od výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody:

Tab. 7 - Odpovědi respondentů na otázku č. 5

Od výkonu očekávají:	Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
a - ochranu společnosti před pachatelem trestného činu	1,5	1,5
b - zabránění odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti	1,6	1,7
c - předpoklad, že výkon trestu jej vychová k tomu, aby vedl řádný život	3,6	3,7
d - výkon trestu bude působit výchovně i na ostatní členy společnosti	2,7	2,8

⁺⁾ Podle průzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění, provedeného v březnu 2003 a zveřejněného v tisku dne 12. 4. 2003, většina občanů, přesně 84 %, míní, že tresty, které u nás ukládají soudy za násilnou trestnou činnost, jsou nízké. Tři čtvrtiny dotázaných (75 %) jsou o nedostatečné výši trestů přesvědčeni i v případě hospodářské kriminality a 64 % v případě obecné kriminality. Téměř dvě třetiny občanů (63 %) si myslí, že má u nás existovat trest smrti.

Tabulka ukazuje průměrné hodnoty vyznačené respondenty na pětistupňové škále znaků. Vyplývá z ní, že od výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody respondenti očekávají především ochranu společnosti před pachatelem trestného činu (nejvýraznější znak č. 1 vyznačilo 71,4 % soudců a 73,4 % státních zástupců) a zabránění odsouzenému páchat další trestnou činnost. Nejméně očekávají předpoklad, že výkon trestu pachatele vychová k tomu, aby vedl řádný život (u písm. c/ např. znak č. 1 vyznačili pouze 2 soudci a 2 státní zástupci). Zajímavé je zjištění, že hodnoty vyznačené soudci a státními zástupci se téměř shodují.

Otázka č. 6: Přispívají podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody k satisfakci oběti trestného činu:

Tab. 8 - Odpovědi respondentů na otázku č. 6

Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
2,5	2,3

Jako v předchozím případě tabulka ukazuje průměrné hodnoty na pětistupňové škále znaků. Respondenti se ve svých odpovědích přidrží lepšího průměru, státní zástupci spíše méně než soudci věří tomu, že dlouhodobé tresty odnětí svobody přispívají k satisfakci oběti trestného činu.

Otázka č. 7: Přispívají podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody k výchově pachatele, aby vedl řádný život:

Tab. 9 - Odpovědi respondentů na otázku č. 7

Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
3,7	3,6

Podle vyznačených průměrných hodnot na pětistupňové škále znaků je zřejmé, že respondenti moc nevěří tomu, že dlouhodobé tresty odnětí svobody přispívají k výchově pachatele, aby vedl řádný život. Znak č. 1 v pětistupňové škále vyznačil pouze 1 soudce a 1 státní zástupce, naproti tomu nepříznivý znak č. 4 vyznačilo 51,4 % soudců a 46,9 % státních zástupců, z čehož navíc vyplývá, že u soudců je negativní názor ještě poněkud výraznější než u státních zástupců.

Otázka č. 8: Působí podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody výchovně i na ostatní členy společnosti:

Tab. 10 - Odpovědi respondentů na otázku č. 8

Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
2,8	2,7

Z odpovědí na danou otázku vyplývá, že podle respondentů dlouhodobé tresty odnětí svobody nemají výrazný výchovný vliv na ostatní členy společnosti. Jejich názory se pohybují spíše někde v oblasti indiferentní (mluvíme o tzv. generální prevenci).

Otázka č. 9: V čem podle Vašeho názoru spočívají negativa dlouhodobých trestů odnětí svobody:

Tab. 11 - Odpovědi respondentů na otázku č. 9

Negativa spočívají:	Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
a - ve vytržení odsouzeného z občanského života	3,0	2,9
b - v nežádoucí stigmatizaci odsouzeného	3,1	2,8
c - v negativním vlivu vězeňského prostředí	3,0	3,0
d - ve vytváření negativního postoje odsouzeného ke společnosti	3,1	2,9
e - v obtížném zařazení odsouzeného po výkonu trestu do společnosti	3,2	3,2
f - v nákladech na výkon trestu	3,2	3,2
g - v podílu na přeplnění věznic	3,0	2,8
h - ve ztrátě motivace odsouzeného	3,0	3,0
i - v jiných důvodech (jakých)	-	2,0

Tabulka znázorňuje průměrné hodnoty na pětistupňové škále znaků. Respondenti téměř nerozlišují mezi vyjmenovanými negativy dlouhodobých trestů odnětí svobody a ponejvíce se přidržují průměru (vyznačením znaku č. 3). Pod písmenem i) jako jiná negativa uvedli dva soudci nedostatek práce ve věznicích, v důsledku čehož u odsouzených dochází ke ztrátě pracovních návyků a ke ztrátě kvalifikace. Jeden soudce se domnívá, že otázku takto pokládat vůbec nelze, neboť dlouhodobé tresty jsou ukládány právě proto, že jiný trest nepřichází v úvahu.

Otázka č. 10: U kterých druhů trestných činů naplňují podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody účel trestu (§ 23 tr. zák.) lépe, než tresty méně přísné (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejpriznivější, tj. nejlépe plní účel trestu a znak 5 je nejméně příznivý):

Tab. 12 - Odpovědi respondentů na otázku č. 10

	Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
a - u trestných činů hospodářských	2,7	2,9
B - u trestných činů obecně nebezpečných	2,7	2,6
c - u trestných činů proti životu a zdraví	1,6	1,6
d - u tr. č. proti svobodě a lidské důstojnosti	1,7	1,8
e - u trestných činů proti majetku	2,8	2,9
f - u jiných trestných činů (jakých)	-	-
g - u žádného druhu trestných činů	-	-

Podle převažujícího názoru respondentů dlouhodobé tresty odnětí svobody nejlépe naplňují účel trestu u trestných činů proti životu a zdraví a u trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Pod písmenem f) byly navíc uvedeny (vždy jednou) znakem č. 1 trestné

činy násilné, organizovaná kriminalita a zločinné spolčení a znakem č. 2 trestné činy hrubě narušující občanské soužití.

Otázka č. 11: U kterých druhů trestných činů, za něž jsou ukládány dlouhodobé tresty odnětí svobody, je podle Vašeho názoru nejefektivnější ustanovení § 39 a odst. 3 tr. zák., tj. zařazení odsouzeného do jiného, v tomto případě mírnějšího typu věznice, než do kterého by jinak patřil (zakroužkujte 3 varianty a jejich pořadí vyznačte číslicí 1 až 3 u příslušné varianty):

Tab. 13 - Odpovědi respondentů na otázku č. 11

	Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
a - u trestných činů hospodářských	2,7	2,9
b - u trestných činů obecně nebezpečných	2,7	2,6
c - u trestných činů proti životu a zdraví	1,6	1,6
d - u tr. č. proti svobodě a lidské důstojnosti	1,7	1,8
e - u trestných činů proti majetku	2,8	2,9
f - u jiných trestných činů (jakých)	-	-
g - u žád. druhu t.č. není výrazně efektivnější	-	-

Zařazení odsouzeného do mírnějšího typu věznice se podle odpovědí respondentů jeví nejvíce příhodné u trestných proti životu a zdraví a trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti a dále u nedbalostních trestných činů, především v dopravě, které jako variantu pod písmenem f) uvedlo šest respondentů.

Otázka č. 12: U kterých druhů trestných činů, za něž jsou ukládány dlouhodobé tresty odnětí svobody, je podle Vašeho názoru nejefektivnější použití institutu podmíněného propuštění (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejefektivnější a znak 5 nejméně efektivní):

Tab. 14 - Odpovědi respondentů na otázku č. 12

	Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
a - u trestných činů hospodářských	2,1	1,8
b - u trestných činů obecně nebezpečných	2,7	3,0
c - u trestných činů proti životu a zdraví	3,9	4,0
d - u tr. č. proti svobodě a lidské důstojnosti	4,0	3,9
e - u trestných činů proti majetku	2,7	2,7
f - u jiných trestných činů (jakých)	-	-
g - u žádného druhu t.č. není výrazně efektivnější	-	-

Tabulka opět znázorňuje průměrné hodnoty na pětistupňové škále znaků. Nejefektivnější použití institutu podmíněného propuštění z výkonu trestu se respondentům jeví u trestných činů hospodářských (podle vyjádření jednoho respondenta u těchto trestných

činů obvykle jde o prvotrestané, kteří způsobili vysokou škodu). Nejméně efektivní naopak u trestných činů proti životu a zdraví a u trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Pod písmenem f) dva respondenti uvedli jako nejefektivnější použití institutu podmíněného propuštění u trestných činů v dopravě a jako nejméně efektivní u organizované a násilné kriminality a zločinného spolčení. Dva respondenti se domnívají, že nelze paušalizovat, ale vždy je nutno vycházet z konkrétního případu (hodnotit osobu pachatele, její trestní minulost, dosažené polepšení ve výkonu trestu atd.).

Otázka č. 13: Považujete současnou právní úpravu podmíněného propuštění, pokud jde o délku výkonu uloženého trestu, po které lze odsouzeného k dlouhodobému trestu odnětí svobody podmíněně propustit (výkon poloviny, výkon dvou třetin), za vyhovující (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 15 - Odpovědi respondentů na otázku č. 13 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - současná právní úprava je plně vyhovující	55 - 78,6	55 - 85,9
b - tuto délku je vhodné snížit (proč)	0 - 0	1 - 1,6
c - tuto délku je vhodné prodloužit (proč)	8 - 11,4	6 - 9,4
d - délku vůbec není třeba v zákoně stanovovat	7 - 10,0	2 - 3,1

Odpovědi respondentů na tuto otázku jsou vcelku jednoznačné. Naprostá většina z nich (78,6 % soudců a 85,9 % státních zástupců) souhlasí se současnou právní úpravou podmíněného propuštění a vyznačili možnost uvedenou pod písmenem a). Nicméně zhruba 10 % respondentů je pro úpravu přísnější a vyslovilo se pro prodloužení délky výkonu uloženého trestu (písmeno c). Naproti tomu variantu mírnější pod písmenem b) preferuje pouze jediný respondent. Poslední variantu pod písmenem d) uvedlo jen 9 respondentů.

Mezi důvody, proč je vhodné délku výkonu uloženého trestu prodloužit (písmeno c), respondenti většinou uváděli: pachatelé často pobývají ve věznicích nepřiměřeně krátkou dobu a jsou často podmíněně propouštěni, u podmíněně propuštěných často dochází k recidivě a není tak dostatečně zajištěna ochrana občanů, pachatel by měl mít uhrazenou veškerou nebo alespoň polovinu způsobené škody, je navrhováno prodloužení délky výkonu trestu u recidivistů a u pachatelů zvláště závažných násilných trestných činů proti životu a zdraví a u terorismu, při ukládání trestu není využíváno celé rozpětí trestní sazby, je nízký počet výchovných pracovníků (odborníků) ve věznicích. Mírnější varianta pod písm. b) nemá mezi respondenty prakticky žádné příznivce.

Otázka č. 14: Je podle Vašeho názoru současná právní úprava výjimečného trestu (§ 29 tr. zák.) vyhovující (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 16 - Odpovědi respondentů na otázku č. 14 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - je plně vyhovující	8 - 11,4	5 - 7,8
b - je spíše vyhovující	47 - 67,1	41 - 64,1
c - je spíše nevyhovující (proč)	10 - 14,3	10 - 15,6
d - je nevyhovující (proč)	5 - 7,1	6 - 9,4
nevyplněno	0 - 0	2 - 3,1

Přestože většina respondentů byla s právní úpravou výjimečného trestu spokojena a označila ji jako plně či spíše vyhovující (78,5 % soudců a téměř 72 % státních zástupců),

nelze opomenout skutečnost, že 15 soudců a 16 státních zástupců (23,2 % všech respondentů) ji označili jako spíše nevyhovující či vůbec nevyhovující. Jako důvod nejčastěji uváděli: výjimečný trest do 25 let je příliš nízký (je navrhována např. sazba 20 - 30 let), podmínky pro jeho uložení jsou vymezeny velmi úzce, jsou značně omezené možnosti uložit trest nad 15 let odnětí svobody a to i nebezpečným pachatelům a pachatelům velmi závažné trestné činnosti, příliš velký důraz je přikládán závěrům psychologického znaleckého posudku, které obvykle nelze považovat za spolehlivé, málo je akcentována ochrana společnosti. Někteří respondenti též poukázali na nevyhovující úpravu § 29 odst. 2,3 tr. zák. (nutnost splnění kumulativně stanovených podmínek) s podotknutím, že v tomto směru již byla zjednána náprava novelou č. 265/2001 Sb. ze dne 29. 6. 2001, která nabyla účinnosti dnem 1. 1. 2002 (dotazníky byly vyplňovány v listopadu až prosinci 2001).

Otázka č. 15: Ztotožňujete se s tezí, že při rozhodování o uložení výjimečného trestu mají v praxi převažující vliv znalci - psychiatři (uveďte jen jednu možnost):

Tab. 17 - Odpovědi respondentů na otázku č. 15 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - ztotožňuji	20 - 28,6	21 - 32,8
b - ztotožňuji, ale někdy tomu tak není	25 - 35,7	22 - 34,4
c - neztotožňuji, ale někdy tomu tak je	20 - 28,6	17 - 26,6
d - neztotožňuji	3 - 4,3	3 - 4,7
nevyplněno	2 - 2,9	1 - 1,6

Z odpovědí na tuto otázku vyplývá, že naprostá většina respondentů (více než 93 %) se více či méně ztotožňuje s tezí o velkém vlivu znalců psychiatrů či psychologů na rozhodování o uložení výjimečného trestu. V této souvislosti je zajímavé porovnání s názorem vyjádřeným u předchozí otázky, že při rozhodování o uložení výjimečného trestu je přikládán příliš velký důraz na závěry psychologického posudku, které obvykle nelze považovat za spolehlivé.

Otázka č. 16: Obsahují vyšetřovací spisy podle Vašeho názoru obvykle dostatek podkladů, aby při úvaze o trestu mohl soud řádně hodnotit možnost nápravy pachatele (uveďte jen jednu možnost):

Tab. 18 - Odpovědi respondentů na otázku č. 16 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - ano	1 - 1,4	3 - 4,7
b - většinou ano	28 - 40,0	42 - 65,6
c - většinou ne	40 - 57,1	18 - 28,1
d - ne	1 - 1,4	1 - 1,6

Odpovědi na tuto otázku se dost výrazně liší u obou skupin respondentů. Zatímco více než 50 procent dotázaných soudců (58,5 %) uvedlo, že vyšetřovací spisy většinou dostatek podkladů pro hodnocení možnosti nápravy pachatele neobsahují, většina státních zástupců (70,3 %) se naopak domnívá, že vyšetřovací spisy tyto podklady většinou obsahují.

Pohled soudců krajského soudu byl v tomto směru poněkud příznivější: z celkového počtu 7 respondentů se 5 z nich domnívá, že vyšetřovací spisy dostatek podkladů většinou

obsahují. U státních zástupců krajského státního zastupitelství pouze 1 vyslovil názor, že spisy dostatek podkladů neobsahují.

Otázka č. 17: Obsahují vyšetřovací spisy podle Vašeho názoru obvykle dostatek podkladů, aby při úvaze o trestu mohl soud řádně hodnotit osobní poměry pachatele (uveďte jen jednu možnost):

Tab. 19 - Odpovědi respondentů na otázku č. 17 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - ano	0 - 0	5 - 7,8
b - většinou ano	27 - 38,6	36 - 56,3
c - většinou ne	38 - 54,3	21 - 32,8
d - ne	5 - 7,1	2 - 3,1

Rovněž na tuto otázku se odpovědi obou skupin respondentů značně rozcházejí. Většina soudců (celkem 61,4 %) sdělila, že podle jejich názoru vyšetřovací spisy ve většině případů dostatek podkladů pro řádné hodnocení osobních poměrů pachatele neobsahují. Ani jeden soudce nevyznačil nejpříznivější znak "ano" a pouze 38,6 % z nich uvedlo, že vyšetřovací spisy dostatek podkladů pro hodnocení osobních poměrů pachatele většinou obsahují.

U státních zástupců je poměr opačný: celkem 64,1 % z nich se domnívá, že vyšetřovací spisy ve většině případů dostatek podkladů obsahují a pouze 35,9 % sdělilo názor negativní.

Ze soudců krajského soudců 4 uvedli, že spisy dostatek podkladů většinou obsahují a 3 uvedli, že většinou dostatek podkladů neobsahují, obdobně státní zástupci krajských státních zastupitelství se ve 4 případech vyjádřili pozitivně a ve 2 případech negativně.

Otázka č. 18: Ze kterých podkladů v trestním spise při úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody nejčastěji vycházíte (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je podklad nejvýznamnější a znak 5 nejméně významný):

Tab. 20 - Odpovědi respondentů na otázku č. 18

Podklady:	Průměrná hodnota vyznačená soudci	Průměrná hodnota vyznačená státními zástupci
a - trestní rejstřík	1,3	1,2
b - pracovní (sociální) charakteristika	2,6	3,2
c - charakteristika z bydliště	3,1	3,5
d - znalecký posudek k osobnosti pachatele (psychiatrický, sexuologický aj.)	1,9	1,7
e - jiný lékařský posudek či lékařská zpráva o zdravotním stavu pachatele	2,8	2,9
f - zpráva probačního pracovníka	2,6	3,2
g - jiné (jaké)	0	0

Z průměrných hodnot vyznačených na pětistupňové škále znaků vyplývá, že při úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody respondenti nejčastěji vycházeli z trestního rejstříku a ze znaleckého posudku k osobnosti pachatele. Naopak nejméně často vycházeli z charakteristiky z bydliště, státní zástupci navíc méně často vycházeli též z

pracovní (sociální) charakteristiky a ze zpráv probačního pracovníka. Jeden soudce uvedl, že všechny výše uvedené materiály je nutno hodnotit vždy komplexně. Jiný soudce se vyjádřil, že u charakteristik z bydliště jde většinou o nic neříkající hodnocení nebo jen seznam event. přestupků.

Otázka č. 19: Jaká bývá kvalita výše uvedených podkladů pro hodnocení možnosti nápravy a osobních poměrů pachatele (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 21 - Odpovědi respondentů na otázku č. 19 (počty - procenta)

	Soudci	Státní zástupci
a - ve většině případů jsou velmi kvalitní	1 - 1,4	1 - 1,6
b - ve většině případů jsou kvalitní	42 - 60,0	40 - 62,5
c - ve většině případů jsou málo kvalitní	24 - 34,3	22 - 34,4
d - ve většině případů jsou nekvalitní	2 - 2,9	0 - 0
nevyplněno	1 - 1,4	1 - 1,6

Odpovědi obou skupin respondentů v této otázce jsou téměř shodné. Většina z nich považuje výše uvedené podklady obsažené ve vyšetřovacích spisech za kvalitní (60 % soudců a 62,5 % státních zástupců), nicméně zhruba jedna třetina je považuje za málo kvalitní. Krajní varianty (písmena a, d) respondenti vyznačili jen výjimečně: za velmi kvalitní je považuje pouze jeden soudce okresního soudu a jeden státní zástupce okresního státního zastupitelství - jako nekvalitní je označili jen dva okresní soudci a žádný státní zástupce.

Následující závěrečné otázky jsou odlišné pro soudce a pro státní zástupce. Nejprve bude pojednáno o dvou speciálních otázkách pro **s o u d c e**, jimiž je zjišťován názor soudců na postup státních zástupců působících u jejich soudu.

Otázka č. 20 (jen pro soudce): Domníváte se, že žalobní návrhy státních zástupců u vašeho soudu ve věcech, kdy lze uložit dlouhodobý trest odnětí svobody, jsou přiměřené závažnosti trestného činu a osobnosti pachatele (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 22 - Odpovědi respondentů na otázku č. 20 (počty - procenta)

	Soudci
a - ano	2 - 2,9
b - většinou ano	50 - 71,4
c - většinou ne	18 - 25,7

Odpovědi soudců jsou pro státní zástupce příznivé, neboť 71,4 % respondentů hodnotí jejich žalobní návrhy ve sledovaných věcech jako většinou přiměřené závažnosti trestného činu a osobnosti pachatele a 2 soudci ze 70 je hodnotí jako zcela přiměřené. Nelze však ani přehlédnout skutečnost, že čtvrtina soudců hodnotí tyto návrhy jako většinou nepřiměřené (ze soudců krajského soudu tento názor vyslovil pouze jeden soudce).

Pokud jde o rozčlenění stanovisek soudců podle délky jejich služebních let, jsou odpovědi opět rovnoměrně rozloženy mezi jednotlivé otázky, takže v tomto směru nelze činit žádný zobecňující závěr.

Otázka č. 21 (jen pro soudce): Které hledisko je podle Vašeho názoru pro státního zástupce u vašeho soudu v praxi při formulaci žalobního návrhu ve věcech, kdy lze uložit dlouhodobý trest odnětí svobody, zpravidla zohledněno nejvíce (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 23 - Odpovědi respondentů na otázku č. 21 (počty - procenta)

	Soudci
a - stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost	32 - 45,7
b - poměry pachatele a možnost jeho nápravy	1 - 1,4
c - oba tyto faktory mají při formulaci žalobního návrhu zpravidla stejnou váhu	37 - 52,9

Zatímco pouze jeden soudce okresního soudu má názor, že státní zástupci při formulaci žalobního návrhu zpravidla zohledňují nejvíce poměry pachatele a možnosti jeho nápravy, 45,7 % naopak se domnívá, že státní zástupci u jejich soudu nejvíce zohledňují hledisko stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost. Největší počet respondentů (52,9 %) zvolil variantu "průměru" a jsou toho názoru, že oba uvedené faktory mají u státních zástupců zpravidla stejnou váhu.

Další čtyři otázky se týkají pouze **s t á t n í c h z á s t u p c ů**. Otázky jsou kladeny tak, aby státní zástupci vyjádřili svůj názor na praxi při ukládání dlouhodobých trestů uplatňovanou "jejich" soudem, tj. soudem u něhož působí.

Otázka č. 22 (*jen pro státní zástupce*): Jeví se Vám dlouhodobé tresty odnětí svobody ukládané vaším soudem přiměřené z hlediska závažnosti spáchaného trestného činu (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 24 - Odpovědi respondentů na otázku č. 22 (počty - procenta)

	Státní zástupci
a - ano	12 - 18,8
b - většinou ano	35 - 54,7
c - většinou ne	16 - 25,0
d - ne	0 - 0
nevyplněno	1 - 1,6

Ze souhrnných čísel vyplývá, že tři čtvrtiny respondentů jsou vcelku spokojeni s rozhodováním svého soudu a tresty považují za většinou přiměřené (54,7 %) nebo plně přiměřené (18,8 %) z hlediska závažnosti spáchaného trestného činu. Zbývající jedna čtvrtina je však za přiměřené většinou nepovažuje. Znak "ne" nevyplnil žádný respondent a jeden respondent nevyplnil žádnou z nabízených možností.

Otázka č. 23 (*jen pro státní zástupce*): Jeví se Vám dlouhodobé tresty odnětí svobody ukládané vaším soudem přiměřené vzhledem k osobě pachatele (uved'te jen jednu možnost):

Tab. 25 - Odpovědi respondentů na otázku č. 23 (počty - procenta)

	Státní zástupci
a - ano	13 - 20,3
b - většinou ano	38 - 59,4
c - většinou ne	13 - 20,3
d - ne	0 - 0

Odpovědi na tuto otázku jsou ještě jednoznačnější než u otázky předcházející. Téměř 80 % respondentů vyjádřilo spokojenost, neboť ukládané tresty se jim jeví jako většinou

přiměřené (případně zcela přiměřené) vzhledem k osobě pachatele a pouze jedna pětina z nich je za většinou přiměřené nepovažuje.

Otázka č. 24 (*jen pro státní zástupce*): V jaké kvalitě podle Vašeho názoru váš soud ve svých rozhodnutích, kterými ukládá dlouhodobý trest odnětí svobody, odůvodňuje druh a výši trestu (uveďte jen jednu možnost):

Tab. 26 - Odpovědi respondentů na otázku č. 24 (počty - procenta)

	Státní zástupci
a - vždy velmi pečlivě a kvalitně	7 - 10,9
b - většinou kvalitně	44 - 68,8
c - většinou stroze a málo kvalitně	13 - 20,3
d - nekvalitně	0 - 0

Dotázaní státní zástupci ve velké většině hodnotí práci soudců v uvedeném směru pozitivně (10,9 % z nich se domnívá, že druh a výši trestu soudci odůvodňují vždy velmi pečlivě a kvalitně, a 68,8 % že tak činí většinou kvalitně). Žádný respondent neuvedl, že by rozhodnutí v těchto věcech byla odůvodňována nekvalitně. Pouze jedna pětina vyslovila názor, že tak činí většinou stroze a málo kvalitně.

Otázka č. 25 (*jen pro státní zástupce*): Podáváte v posledním období odvolání do trestu a domáháte se jím uložení přísnějšího trestu, zejména uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody (uveďte jen jednu možnost):

Tab. 27 - Odpovědi respondentů na otázku č. 25 (počty - procenta)

	Státní zástupci
a - velmi často	0 - 0
b - často	14 - 21,9
c - málokdy	37 - 57,8
d - výjimečně	13 - 20,3
e - nikdy	0 - 0

Odvolání je důležitým nástrojem státního zástupce k ovlivňování trestní politiky. Odpovědi státních zástupců na otázku týkající se četnosti podávání odvolání do trestu se přidrží "průměru". Obě krajní varianty, tj. odvolání "velmi často" a odvolání "nikdy" neuvedl ani jeden respondent. Znaky odvolání "často" a odvolání "výjimečně" zaškrtnla cca jedna pětina dotázaných. Nejčastěji byl vyplněn znak odvolání "málokdy" (57,8 %), což by znamenalo, že více než polovina z vypovídajících státních zástupců je s rozhodováním "svého" soudu v tomto směru víceméně spokojena.

Otázka č. 26 (*jen pro státní zástupce*): Vyjádřete v procentech, jakou váhu podle Vašeho názoru váš soud přikládá následujícím faktorům při úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody:

- A - stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost ..... %**
B - možnost nápravy pachatele a jeho poměry ..... %

Tab. 28 - Odpovědi respondentů na otázku č. 26 (počty - procenta)

	A	B
11 - 20 %	1 - 1,6	7 - 10,9

21 - 30 %	1 - 1,6	18 - 28,1
31 - 40 %	4 - 6,3	19 - 29,7
41 - 50 %	12 - 18,8	12 - 18,8
51 - 60 %	16 - 25,0	4 - 6,3
61 - 70 %	19 - 29,7	1 - 1,6
71 - 80 %	9 - 14,1	1 - 1,6
nevyplněno	2 - 3,1	2 - 3,1

Odpovědi na tuto otázku ukazují, že většina dotázaných státních zástupců (68,8 %) zastává názor, že jejich soud při úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody přikládá mnohem větší váhu faktoru A, tj. stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost (vyznačili ve stupnici 51 - 80 %). Pokud jde o faktor označený písmenem B, tj. možnost nápravy pachatele a jeho poměry, výrazná většina z nich (87,5 %) se naopak domnívá, že soud při své úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody mu přikládá váhu mnohem menší (vyznačili ve stupnici 11 - 50 %).

3.2.3. Shrnující poznámka

V expertním dotazníkovém šetření vyjádřilo své názory na nejdůležitější problémy dlouhodobých trestů odnětí svobody celkem 134 respondentů - 70 soudců a 64 státních zástupců z okresů (obvodů) a krajů (hlavního města Prahy) celé ČR. Soudcům bylo položeno 32 a státním zástupcům 35 otázek, jejichž obsah byl až na několik výjimek zcela shodný. Dotazníky vyplnili především zkušenější pracovníci, kteří svou funkci vykonávají po delší dobu (od 10 let výše). Platí to především u státních zástupců, z nichž téměř polovina je ve skupině nad 20 let služby. Nutno však uvést, že vliv délky doby, po kterou respondent vykonává svou funkci, se v jednotlivých odpovědích nijak zvlášť neprojevil, takže z tohoto pohledu nelze žádné zvláštní poznatky vyvodit.

Z odpovědí respondentů vyplynuly následující hlavní poznatky:

- Pokud jde o názor na sankční politiku v ČR v současné době, značná část dotázaného souboru (62,5 % státních zástupců a 45,7 % soudců) považuje současnou praxi při ukládání trestů za spíše mírnou či mírnou. A naopak k názoru, že současná praxe je příliš přísná či spíše přísná, se nepřiklonil ani jeden státní zástupce a pouze jediný soudce tuto praxi považuje za příliš přísnou a 5 z celkového počtu 70 ji vidí jako spíše přísnou. Za vyhovující považuje současnou praxi 45,7 % soudců a 37,5 % státních zástupců.
- Naprostá většina dotázaných státních zástupců i soudců (cca 95 %) se domnívá, že neodpovídá skutečnosti teze o značné přísnosti trestů ukládaných našimi soudy za závažné trestné činy a naopak, 70 % státních zástupců a více než polovina soudců (51,4 %) se domnívá, že má či spíše má pravdu veřejnost, když poukazuje na ukládání příliš mírných trestů za závažné trestné činy.
- Převažující část soudců (61,4 %) zastává názor, že četnost ukládání dlouhodobých trestů z hlediska plnění cíle a účelu trestu je vyhovující a stejný názor má také téměř polovina dotázaných státních zástupců (46,9 %). Nicméně poměrně vysoké procento respondentů (35,7 % soudců a 50 % státních zástupců) se domnívá, že z hlediska plnění cíle a účelu trestu by dlouhodobé tresty odnětí svobody měly být ukládány častěji, než je tomu dosud.
- Výše uvedená čísla také vypovídají o tom, že pohled státních zástupců na sankční politiku a na ukládání trestů je v porovnání se soudci spíše přísnější.
- Od výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody dotázaní soudci i státní zástupci především očekávají ochranu společnosti před pachatelem trestného činu a zabránění odsouzenému páchat další trestnou činnost. Nejméně očekávají, že výkon trestu vychová

pachatele k tomu, aby vedl řádný život a spíše se přiklání k názoru, že dlouhodobé tresty odnětí svobody působí výchovně na ostatní členy společnosti.

- Naprostá většina respondentů (přes 80 %) souhlasí se současnou právní úpravou podmíněného propuštění, avšak kolem 10 % by volilo úpravu přísnější (prodloužení délky výkonu uloženého trestu) a naopak event. varianta mírnější nenašla prakticky žádné příznivce.
- Právní úpravu výjimečného trestu považuje cca 75 % respondentů za vyhovující, zbytek pak za spíše nevyhovující či vůbec nevyhovující. Je zřejmé, že většinu negativních připomínek odstranila poslední novela trestního zákona č. 265/2001 Sb., která nabyla účinnosti od 1. 1. 2002. Přes 90 % dotázaných se více či méně ztotožňuje s tezí o velkém vlivu znalců (psychiatrů a psychologů) při rozhodování o uložení výjimečného trestu.
- V odpovědích na otázku, zda vyšetřovací spisy obvykle obsahují dostatek podkladů, aby soud mohl řádně hodnotit možnost nápravy pachatele a jeho osobní poměry, se názory obou skupin dotázaných značně rozcházejí: státní zástupci z větší části zastávají názor, že vyšetřovací spisy dostatek podkladů většinou obsahují, u soudců naopak převažuje názor, že tomu tak není a dostatek podkladů neobsahují. Pokud však jde o kvalitu těchto podkladů, jsou odpovědi obou skupin téměř shodné: téměř dvě třetiny z nich považují existující podklady za kvalitní a zhruba jedna třetina za málo kvalitní.
- Byl též zjišťován názor soudců na postup státních zástupců působících u jejich soudu i názor státních zástupců na praxi při ukládání dlouhodobých trestů uplatňovanou "jejich" soudem. Bylo zjištěno, že vzájemná hodnocení jsou pro obě strany převážně příznivá.
- Téměř tři čtvrtiny dotázaných soudců hodnotí žalobní návrhy státních zástupců ve věcech, kdy lze uložit dlouhodobý trest odnětí svobody, jako většinou přiměřené, avšak jedna čtvrtina tyto návrhy hodnotí jako většinou nepřiměřené.
- Z odpovědí státních zástupců vyplývá, že tři čtvrtiny z nich jsou vcelku spokojeni s rozhodováním "svého" soudu a uložené dlouhodobé tresty považují za většinou nebo za plně přiměřené z hlediska závažnosti spáchaného trestného činu. Státní zástupci také hodnotí pozitivně postup soudu při odůvodňování druhu a výše dlouhodobého trestu. Téměř 80 % z nich zastává názor, že jejich soud ve svých rozhodnutích odůvodňuje druh a výši trestu většinou kvalitně.
- Pokud jde o odvolání státních zástupců do trestu, téměř 60 % z nich uvedlo, že odvoláním se domáhají uložení přísnějšího trestu, zejména dlouhodobého trestu odnětí svobody, jen málokdy, cca 22 % uvedlo často a cca 20 % výjimečně. Většina dotázaných státních zástupců se domnívá, že "jejich" soud při úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody přikládá mnohem větší váhu stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost, než možnosti nápravy pachatele a jeho poměrům.
- Na závěr lze konstatovat, jak vyplynulo z provedeného dotazníkového šetření, že soudci a státní zástupci spatřují v dlouhodobých trestech odnětí svobody nezastupitelný nástroj v boji proti nejzávažnějším formám kriminality a považují je za důležitou součást celkové sankční politiky.

3.3. Shrnutí

Sankční politika každého státu nachází praktického naplnění v konkrétní činnosti orgánu, který je povolán rozhodovat o trestu za trestné činy. Tato část výzkumu se pokusila spojit objektivní a subjektivní pohled na rozhodovací praxi soudů ČR z hlediska ukládání dlouhodobého trestu odnětí svobody. Shromážděny byly údaje z relevantního vzorku trestních spisů a z názorů samotných soudců, které byly doplněny o názory další skupiny odborníků - státních zástupců. Předmětem zájmu byly především dvě otázky. Tou obecnější,

na kterou ovšem nelze zvolenými prostředky dostat jinou než subjektivní odpověď, je celková přísnost české trestní politiky, zejména ve vztahu k závažnějším trestným činům. Druhou je otázka poměru, v jakém berou soudy v úvahu jednotlivá kritéria pro určení druhu a výše trestu stanovená trestním zákonem.

Z dotazníkového šetření jak mezi soudci, tak i mezi státními zástupci vyplynulo, že v obou skupinách odborníků převažuje názor pokládající současnou sankční politiku za spíše mírnou, a to především právě v souvislosti se závažnějšími trestnými činy. Pokud se jedná o jednotlivá kritéria pro rozhodování o vině a trestu, z analýzy spisů lze dojít k závěru, že soudy někdy mají tendenci, alespoň podle odůvodnění svých rozsudků, pojímat možnost nápravy pachatele a jeho osobní poměry jako kritéria pouze podpůrná vůči stupni nebezpečnosti činu pro společnost. Tomuto závěru nasvědčovaly i některé odpovědi státních zástupců. Jak ze spisů, tak z odpovědí respondentů je možno vysledovat jednu z příčin tohoto jevu, a sice nedostatek podkladů k hodnocení osobnosti pachatele a jeho poměrů, respektive jejich nedostatečnou vypovídací hodnotu. V praxi je tedy kromě opisu z Rejstříku trestů k hodnocení osobnosti pachatele využíván obvykle pouze znalecký posudek, je-li vyžádán. Právě znalecký posudek z oboru soudní psychiatrie, popř. psychologie či sexuologie, je ovšem v některých případech soudy přebírán jako důkaz absolutní, jehož závěry převezmou jako celek, aniž je podrobí dalšímu hodnocení, resp. přinejmenším se o takovém hodnocení nezmiňují v odůvodnění rozsudku.

Kap.4 Sonda do problematiky účinnosti dlouhodobých trestů odnětí svobody na základě resocializačních programů pro odsouzené osoby a jejich efektů.

4.1. Účel programů zacházení a jejich právní úprava

Výkonem trestu odnětí svobody se sleduje jednak ochrana společnosti před pachateli trestných činů a zabránění odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti, ale též výchova odsouzeného k tomu, aby vedl řádný život, a tím i výchovné působení na ostatní členy společnosti.

Výchovně působit na odsouzené a připravovat je na návrat do civilního života, aby se stali plnohodnotnými členy společnosti a odstranili ze svého života páčání trestné činnosti, je hlavním cílem programů zacházení. Programy zacházení jsou základním prostředkem resocializační činnosti uskutečňované v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

Nápravné zařízení by mělo sestavit takové programy zacházení a vytvořit vhodné prostředí, které by pozitivně podpořilo změnu systému hodnot a jednání odsouzených osob. Odborní zaměstnanci musí být řádně vyškoleni a svým profesionálním přístupem přispívat k těmto pozitivním změnám, aby se tak zvýšila šance na úspěšné zařazení odsouzených zpět do společnosti. Kvalitní výchovné programy jsou předpokladem snižování recidivy. Avšak

podmínkou úspěšného plnění programů je i dobré prostorové, materiální, personální a finanční zabezpečení.

V České republice jsou programy zacházení upraveny zákonem č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a řádem výkonu trestu odnětí svobody, který je stanoven vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č.345/1999Sb. Zpracování programu zacházení se dále řídí Metodickým listem ředitele odboru výkonu vazby a trestu GR VS ČR č.17/1994.

Cílem této sondy bylo zjištění účinnosti programů zacházení realizovaných u vybrané skupiny odsouzených.

4.2. Vytváření programu zacházení

Při tvorbě programů zacházení je třeba vycházet z podmínek věznice, skladby odsouzených a personálních možností. Po přijetí odsouzeného do věznice k dosažení účelu výkonu trestu je sestaven v nástupním oddělení pro každého odsouzeného výchozí optimální individuální program zacházení jako základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného věznice. Vypracování programu zacházení provádí tým specialistů. Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným, které směřují k dosažení cíle, a způsob a četnost hodnocení. Souhlas s programem stvrdí odsouzený svým podpisem.

V rámci naší sondy jsme diskutovali v několika věznicích s odbornými pracovníky vězeňského personálu o programech zacházení obecně, ale především o jejich vytváření a hodnocení. Dva ucelené názory pro ilustraci uvádíme.

Názor psychologa věznice Valdice na programy zacházení :

“Obsahově individuální programy zacházení jsou stěžejním nástrojem uplatňování diferenciací a procesu resocializace. Zdůrazněn je v nich prvek dobrovolnosti, dávají možnost volby seberealizace těm, kteří jsou pozitivně a prosociálně nastaveni. Odpadají ti, kteří jsou imunní vůči jakékoliv formě pozitivního ovlivnění

Ovlivňování osobnosti odsouzeného v procesu resocializace je závislé na vytvoření adekvátního sociálního prostředí ve věznici a na profesionálním působení personálu. Náplň programů zacházení se ve věznici Valdice v souvislosti s vyššími investicemi a vzrůstající profesní zdatností personálu neustále zkvalitňuje. Výkon trestu zde pozitivně ovlivňuje mnohé, avšak v řadě případů lze resocializaci dovést až v podmínkách občanského života. Mé dvacetileté zkušenosti v práci s odsouzenými potvrzují, že hlavní příčiny opětovného selhání netvoří jen činitelé vztahující se k závažnosti poruchy struktury osobnosti, ale zvláště příčiny sociální oblasti, do které se odsouzený po propuštění vrací.

Nemá-li vytvořeny optimální podmínky pro znovu začlenění do společnosti v podobě aktivní postpenitenciární péče, dochází velmi snadno k recidivě.”

Názor pedagoga věznice Mírov na programy zacházení :

“Cílem přímého a řízeného působení na odsouzené pachatele trestné činnosti je snaha o dosažení pozitivní změny nežádoucího (asociálního, antisociálního) chování, vytvoření smyslu pro odpovědnost, vytvoření a posilování morálních a etických návyků a postojů, včetně vztahu k práci. Je dobře, že programy zacházení mají určitý rozměr, že představují plánovanou činnost, kritéria hodnocení a možnosti zpětné informovanosti v rámci získaných výsledků.

V praxi se však mohou objevovat formálně stanovované programy zacházení, více-méně nekonkrétní. Zde hodně záleží na erudovanosti “stavitelů” programů a též na objektivních možnostech. Osobně se domnívám, že počátek pobytu vězně ve VTOS by měl začínat tzv. minimálním programem (hlavně u dlouhodobých trestů) a teprve po adaptačním období (např. ve věznici typu D - po 6 měsících, kdy probíhá první vyhodnocení) by měl být program individuálně upřesňován.

Programy zacházení jsou vymezením konkrétních prostorů pro seberealizaci vězňů, ale to v tom případě, pokud jsou toho schopni. Programy zacházení mají své opodstatnění, ale především při ovlivňování v rámci konkrétního pobytu ve věznici. Modelování způsobů chování ve vězení představuje rozměr pro podmínky tohoto zařízení, zdejšího seskupení různých jedinců s podobnou narušeností, kdežto občanské prostředí je zcela odlišné. Izolace od vnějšího světa “slušných” lidí v rámci tzv. vězeňského skleníkového efektu vytváří “stát ve státě”. Vězeňské prostředí ani neposkytuje modely vnějšího společenského života, které by se daly průběžně a nikoliv jednorázově trénovat a zkoušet. Pobyt většiny vězňů je více-méně účelový, spojený s prožíváním a přežíváním dne po dni s výhledem a s očekáváním konce termínu trestu či termínu případného podmíněného propuštění na základě rozhodnutí soudu.”

4.3. Aktivity programu zacházení

Komplex programu zacházení tvoří :

- pracovní aktivity, jejichž smyslem je vést odsouzené k získání vhodných pracovních návyků a dovedností;
- vzdělávací aktivity, které umožňují odsouzeným dokončit základní školní vzdělání, vyučit se či zaučit se v některém z oborů, absolvovat rekvalifikační kurz, ale i studium na střední škole;
- speciální výchovné aktivity, které jsou zaměřené jednak na osvojování si sociálních dovedností, ale také na pomoc při řešení problémů převážně sociálních či psychických;
- zájmové aktivity, jež jsou určeny na rozvoj kulturních, sportovních, jazykových a rukodělných zájmů;
- oblast utváření vnějších vztahů představuje snaha o udržení vztahů a co nejčastějších kontaktů se životem na svobodě, s rodinou, s přáteli, s pracovními či společenskými institucemi, církvemi.

Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se alespoň minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice. Základem tohoto minimálního programu jsou pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

Kromě aktivit uvedených v programu zacházení může odsouzený v době vymezené vnitřním řádem uspokojovat své potřeby rovněž využíváním knihovny věznice, odběrem tisku, knih a publikací, podílet se na vydávání vlastního časopisu odsouzených, sledovat rozhlasové a televizní pořady a účastnit se na dalších aktivitách vzdělávání a zájmové činnosti zprostředkovaných věznicí.

4.4. Programy zacházení ve výstupních odděleních

Odlišné jsou programy zacházení ve výstupním oddělení, kde jsou odsouzení umístěni, a to zpravidla šest měsíců před očekávaným skončením výkonu trestu (tedy i eventuálním podmíněným propuštěním). Zde jsou programy zacházení zaměřeny na konkrétní přípravu odsouzených pro samostatný způsob života na svobodě.

Součástí programu zacházení je ve výstupním oddělení vždy:

- prohloubení vztahu odsouzeného k rodině včetně informací a praktického nácviku řešení možných reakcí členů rodiny na setrvalou přítomnost a jednání člověka, kterého dříve znali jen sporadicky;
- příprava na řešení sociálních problémů včetně informací a praktického nácviku umění žádat o pomoc, jednat s úředníky, čekat, zvládat pocit neúspěchu či zdoluhavých a zdánlivě bezúspěšných postupů, pocit bezmoci atd.;
- intenzivní kurs základních právních občanských vztahů (nájemní a další smlouvy, pracovní smlouvy, půjčky...), odpovědnosti občana a informací o aktuální politické, hospodářské a kulturní situaci ČR;
- teorie, praxe a nácvik sebeobslužných činností (sebeobslužnou činností se rozumí aktivní podíl odsouzených zejména na úklidu, přípravě stravy, praní a žehlení osobního a stolního prádla, na rozhodování o úpravě lůžek, ložnic, prostor pro uložení osobních věcí, kulturních místností, jídelen a kuchyněk, a na samotném naplňování časového režimu dne);
- teorie a praxe domácího hospodaření, rozpočtů, nákupů, praktické seznámení se současnými cenovými relacemi a hotovými penězi, seznámení s moderními způsoby úhrady (platební a kreditní karty) a problematika nakupování ve velkých nákupních střediscích;
- zajištění platných osobních dokladů;
- informace o dopravě a nácvik zvládnutí praktických dopravních situací (kdy a kde a jakým způsobem je možno hradit např. městskou hromadnou dopravu, samoobslužné způsoby otevírání dveří např. tramvají, aktuální změny týkající se dopravních předpisů např. při řízení automobilu);
- informace a praktický nácvik zvládnutí úskalí prvních okamžiků a dní po propuštění (reakce na odmítavé či příliš vstřícné nežádoucí reakce sousedů a bývalých přátel, umění odmítnout pozvání k nežádoucí aktivitě, informace o institucích, které mohou pomoci);
- tělovýchovné a sportovní aktivity dle věku a zdravotního stavu, zaměřené na relaxační a uvolňovací techniky;
- praktický nácvik společenského chování;
- sociálně-právní poradenství.

Věznice tak vytvářejí předpoklady pro plynulý přechod odsouzených do samostatného způsobu života po propuštění z výkonu trestu, a to především s ohledem na skutečnost, že délka trestu má vliv na projevující se izolaci, která je ještě umocňována prudkými společenskými změnami, změnami životních stylů, sociálně-ekonomickými nejistotami aj. Věznice přitom též úzce spolupracují s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, zejména jim poskytují včas potřebné informace a umožňují jim průběžný kontakt s odsouzeným.

4.5. Hodnocení programu zacházení

Programy zacházení se vyhodnocují pravidelně vždy v určitých termínech. Ve věznici s ostrahou se programy vyhodnocují vždy za tři měsíce, a ve věznici se zvýšenou ostrahou za šest měsíců. Při hodnocení se program vždy aktualizuje v souladu s vývojem osobnosti odsouzeného a změnami v jeho chování a jednání.

Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je základním podkladem pro návrh na přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu. V České republice se věznice člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů. Těmi jsou věznice :

- a) s dohledem
- b) s dozorem
- c) s ostrahou
- d) se zvýšenou ostrahou

V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů, pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu. O tom, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen k výkonu trestu rozhoduje soud.

V průběhu výzkumu bylo zjištěno, že v praxi vězni více využívají této možnosti podání žádosti o přeřazení do mírnějšího typu věznice na základě vyhodnocení dobrého chování, než žádostí o podmíněné propuštění, protože na přeřazení do jiného typu věznice mají mnohem větší šanci.

Plnění programu zacházení, chování a jednání odsouzeného má vliv též na možné přeřazení odsouzeného do jiné dostupné skupiny vnitřní diferenciaci. Tyto skupiny jsou zpravidla tři a zařazení či přeřazení odsouzeného do některé z nich skýtá možnost určitých výhod či naopak nevýhod pro odsouzeného. Z praxe vyplynulo zjištění, že i když mnozí splňují podmínky pro přeřazení do výhodnější dostupné skupiny vnitřní diferenciaci, chtějí nadále zůstat ve své skupině, neboť zde si již zvykli a bojí se změny byť lepší.

Dle zákona o výkonu trestu odnětí svobody je možné v případě úspěšného plnění programu zacházení formou odměny přerušit výkon trestu odsouzenému až na dvacet dnů během kalendářního roku. Tato možnost je však v praxi realizovaná pouze u krátkodobých trestů odnětí svobody uložených za spáchání méně závažných trestných činů.

Jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a lze od něj očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení jeho nápravy, může soud podmíněně propustit na svobodu. U některých v zákoně taxativně vymezených trestných činů a v případě zvlášť odsouzeného po výkonu poloviny uloženého trestu odnětí svobody nebezpečného recidivisty nebo osoby odsouzené k výjimečnému trestu odnětí svobody (15 - 25 let) lze podmíněně propustit až po výkonu dvou třetin uloženého trestu. Osoba odsouzená k výjimečnému trestu na doživotí může být podmíněně propuštěna až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu.

Při podmíněném propuštění odsouzeného soud stanoví zkušební dobu na jeden až sedm let a může rovněž vyslovit nad pachatelem dohled nebo uložit přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Jestliže podmíněně propuštěný vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil. Pokud podmíněně propuštěný nevede ve zkušební době řádný život, soud rozhodne, že se zbytek trestu vykoná.

4.6. Výběr sledovaného souboru a metody výzkumu

4.6.1. Sledovaný soubor

Za účelem zjištění účinnosti programů zacházení realizovaných u odsouzených k DTOS byl vybrán soubor z odsouzených, kteří vykonali trest odnětí svobody ve věznici Valdice v letech 1993 - 2002 (od roku 1993, kdy byly k dispozici údaje o výstupech z trestu do roku 2002 včetně, ukončilo ve Valdicích trest odnětí svobody celkem 3 548 odsouzených). Roční průměr “výstupářů” je přibližně 355 osob). Odsouzení z vybraného souboru byli zařazení do čtyř skupin podle délky uloženého trestu :

- skupina Aa)=5-7 let
- skupina Ab)=7-10 let
- skupina Bc)=10-15 let
- skupina Bd)=15-25 let

Ve skupinách označených A) byli odsouzení k trestu o.s. v ostraze

Ve skupinách označených B) byli odsouzení k trestu o.s. ve zvýšené ostraze.

V každé skupině bylo 50 odsouzených, vyjma skupiny Bd) kde jich bylo 24. Tato skupina byla značně specifická z hlediska závažnosti trestných činů a délky trestů. Více jedinců s tak dlouhými tresty ve věznici Valdice za posledních 10 let výstup nemělo.

4.6.2. Metody výzkumu

Pro výzkum byly použity následující metody: dotazníkové šetření a analýza údajů o věznicích souvisejících s jejich resocializací a s plněním programů zacházení.

Dotazníkové šetření bylo uskutečněno celkem u 208 odsouzených, kteří byli vybráni psychologem věznice. Z toho 74 dotazníků bylo vyplněno osobami ve výkonu trestu ve výstupním oddělení - (dále první skupina, S1) a 134 dotazníků vyplnili odsouzení zařazení v I. a ve II. skupině vnitřní diferenciací - (dále druhá skupina, S2).

Dotazník byl zaměřen na zjištění, jak vězni programy zacházení vnímají, co je pro vězně v průběhu výkonu trestu důležité, a zda odpykáním si trestu ve věznici jsou pozitivně motivováni pro návrat do dalšího svobodného žití ve společnosti.

U celkem 174 vězňů rozdělených do čtyř skupin Aa), Ab), Bc) a Bd) podle délky uloženého trestu a jejich zařazení do určitého typu věznice byly hodnoceny následující údaje:

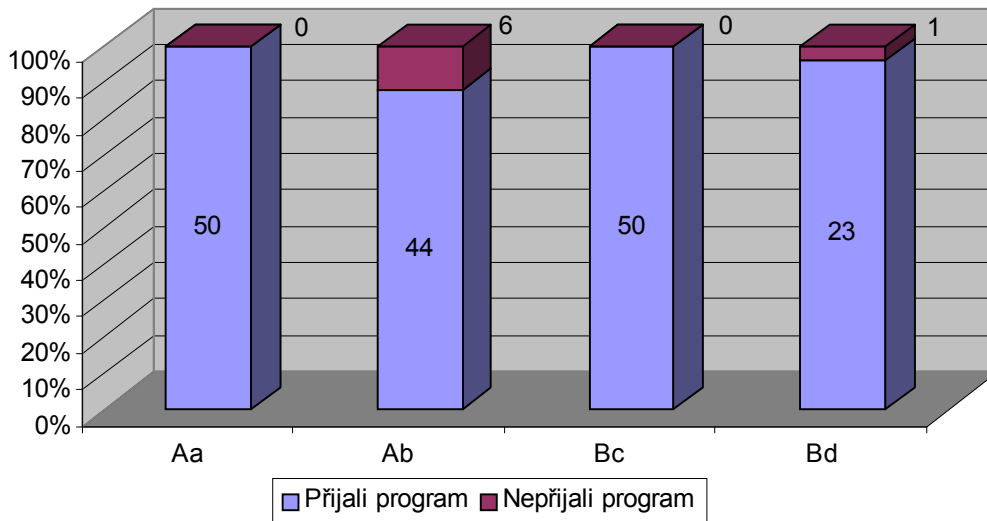
- zda odsouzený přijal program zacházení nebo jen minimální program
- výchozí vnitřní diferenciacní skupina
- plnění (neplnění) programu zacházení u skupin Aa), Ab) ve 2., 5. roce výkonu trestu (v jednotlivých čtvrtletích - Q) a posledních dvou Q výkonu trestu, u skupiny Bc) ve 2. a 5. roce výkonu trestu, v 10. roce výkonu trestu a poslední hodnocení před výstupem, u skupiny Bd) ve 2. a 5. roce výkonu trestu, v 10. roce výkonu trestu, v 15. roce výkonu trestu a poslední hodnocení před výstupem
- doplnění vzdělání během výkonu trestu
- kolik vězňů je ve výkonu trestu zaměstnaných
- žádost o přeřazení do jiného typu věznice
- žádost o podmíněné propuštění
- konečná vnitřní diferenciacní skupina

4.7. Analýza dat

4.7.1. Výsledky hodnocení programů zacházení

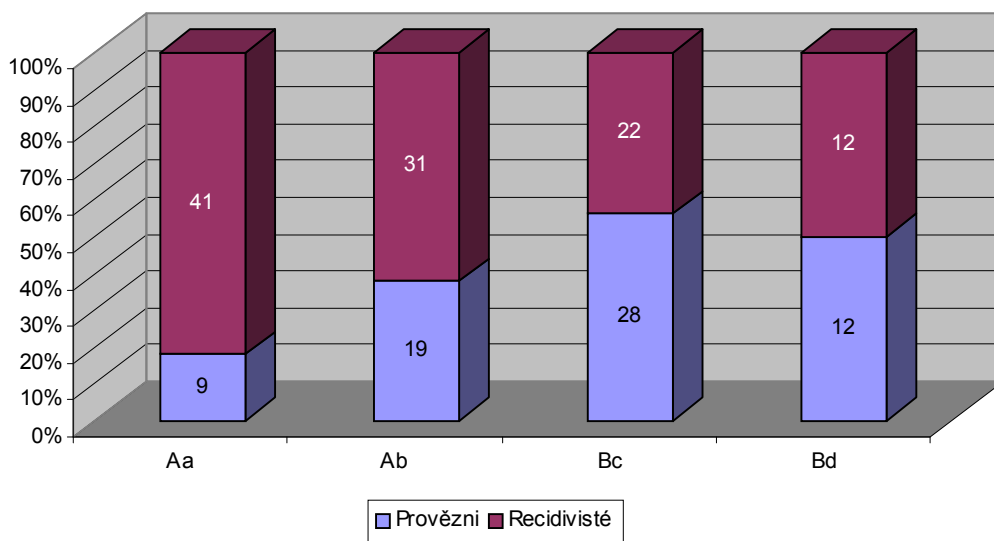
Program zacházení byl při nástupu odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody přijat většinou vězňů až na několik výjimek (graf č.1) Výjimka se týkala skupiny vězňů Ab), kde jich bylo 6, z nichž ve 4 případech se jednalo o recidivisty, a všech šest vězňů nebylo ve výkonu trestu zaměstnáno. Nikdo z nich si během výkonu trestu nedoplnil vzdělání, na konci výkonu trestu všichni postoupili do horší skupiny vnitřní diferenciací, než ve které se nacházeli na počátku, a dokonce 2 z vězňů byli přeřazení do přísnějšího typu věznice. Další výjimka se vyskytla ve skupině Bd), zde se jednalo o 1 vězně recidivistu.

Graf 1 Přijetí programu zacházení

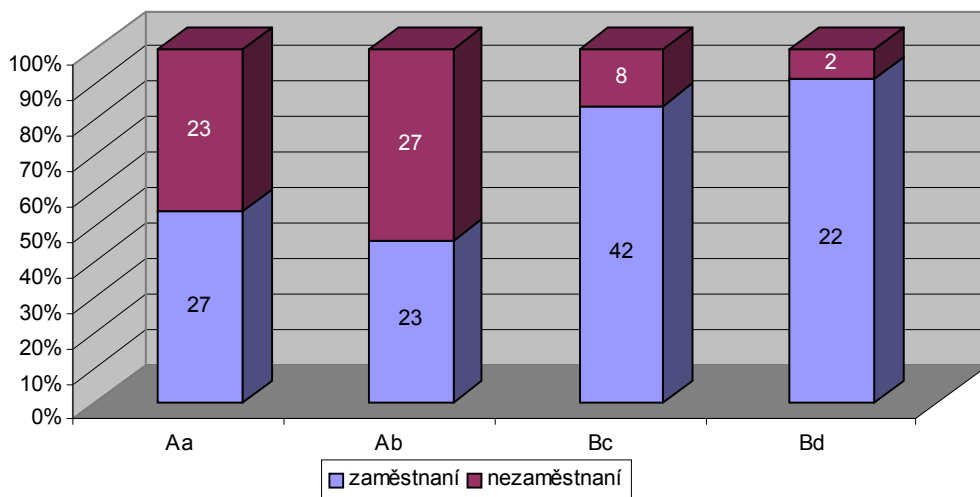
Ve dvou ze čtyř zkoumaných skupin (Aa, Ab) se nachází více recidivistů než prvovězňů, u skupiny Bc) je více prvovězňů a ve skupině Bd) je poměr prvovězňů a recidivistů stejný(graf č.2).

Graf 2 Poměr prvovězňů a recidivistů

Značná nezaměstnanost vězňů se ukázala u skupin Aa) a Ab). S ohledem na nutnost vytvořit u vězňů odpovědnost a vztah k práci není pracovní situace dobrá(graf č.3).

Graf 3 Zaměstnanost vězňů

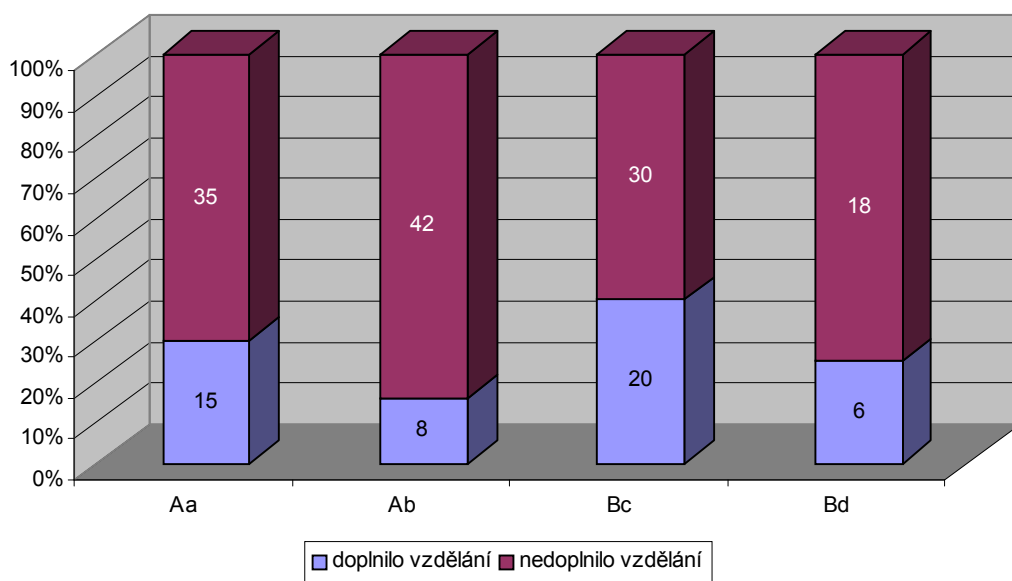
Výsledky výzkumu ukázaly, že skupiny Bc) a Bd), čili vězni odsouzení k delším trestům odnětí svobody, mají vyšší šanci se zaměstnat. Tento fakt je způsoben tím, že firmy, které vězňům práci poskytnou, požadují celkem dlouhé záuční doby, a proto vězeň, který je odsouzen ke kratšímu trestu odnětí svobody, by se zaučit nestihl.

Obecně lze říci, že vězni s dlouhodobým trestem odnětí svobody jsou pro zaměstnávající firmy výhodnější. Ve věznici Valdice existuje následná možnost zaměstnání pro vězně: ústavní kuchyň, prádelna, ošetrovna, zdravotní odd., instruktor školského vzdělávacího střediska, ústavní knihovna, zámečnická dílna, truhlárna, uklízeč, kotelna, sklad, krejčovská dílna, a firmy nabízejí: brusírna skla, mačkárna korálů, broušení korálů, návlek korálů, výroba vánočních ozdob, broušení odlitků, opracování plastických hmot, lisovna plast. hmot, montáž objímek, výroba rohoží, výroba kartonů.

U skupin Aa), Ab) je vyšší nezaměstnanost u recidivistů než prvovězňů, u skupiny Bc) je zaměstnáno více recidivistů než prvovězňů a u skupiny Bd) je situace nejlepší, zde jsou všichni prvovězni zaměstnáni a pouze jeden z recidivistů je nezaměstnán.

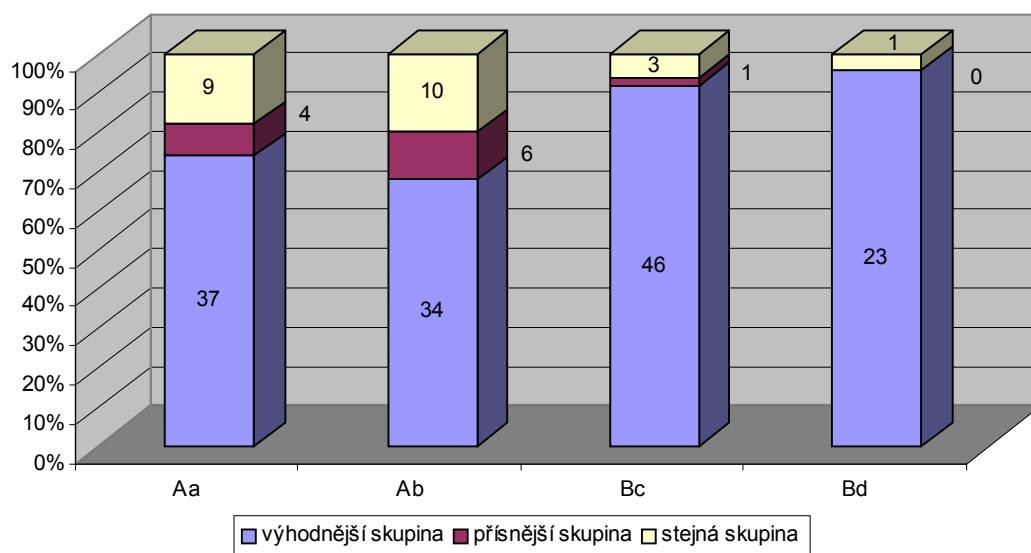
Byla zkoumána i snaha vězňů si během výkonu trestu doplnit vzdělání, absolvovat učební obor nebo se účastnit nabízených kurzů (brusič skla, malíř natěrač, počítače, kuchař, němčina). Celkový přehled o doplnění vzdělání znázorňuje následující graf 4.

Graf 4 Zájem vězňů o doplnění vzdělání

Graf č. 5 znázorňuje přesun vězňů v rámci vnitřních diferenačních skupin na základě hodnocení jejich chování. Pro hodnocení jsme měli k dispozici výchozí a konečnou diferenační skupinu. Ve statistickém hodnocení měly nejlepší výsledky skupiny Bc) a Bd), kde většina vězňů postoupila do výhodnější diferenační skupiny, která skýtá vězni mnohé výhody. Pouze jeden vězeň ze skupiny Bc) postoupil na konci svého výkonu trestu do horší diferenační skupiny a ze skupiny Bd) ani jeden vězeň nebyl přeřazen do méně výhodné vnitřní diferenační skupiny. Procentuální zastoupení navzájem mezi skupinami Aa), Ab) bylo zanedbatelné.

Graf 5 Přesun vězňů v rámci vnitřních diferenačních skupin

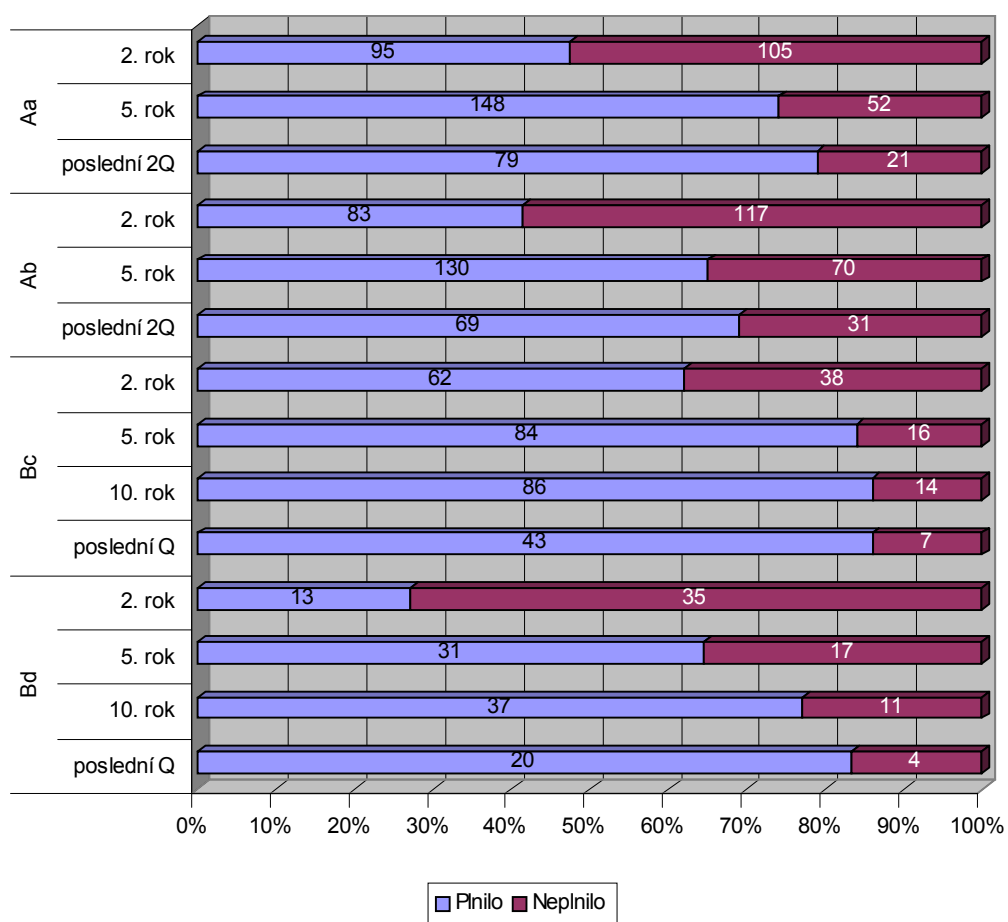
Hodnocení programů přineslo smíšené výsledky.

Výzkum ukázal, že na počátku výkonu trestu měli někteří vězni s plněním programů potíže a teprve po delším období stráveném ve věznicí byly tyto programy plněny. Zpočátku výkonu trestu ve skupině Aa) neplnilo program 19 vězňů, ve skup. Ab) 18 vězňů, ve skup. Bc) 20 vězňů a ve skup. Bd) 13 vězňů. Ve dvou případech u skupin Aa) a Ab) se dá usuzovat, že plnění programu, které nastalo až opravdu v posledním období výkonu trestu, se jedná o čistě účelovou záležitost.

Po celou dobu výkonu trestu stoprocentně plnilo program 11 vězňů z 50 ve skupině Aa), 10 vězňů z 50 ve skupině Ab), 21 vězňů z 50 ve skupině Bc) a 6 vězňů z 24 ve skupině Bd). Ve 4 případech u skupiny Aa) a v 5 případech u skupiny Bc) byly programy zacházení plněny vězni od samého počátku jejich nástupu do výkonu trestu, avšak po určitém období nastal zřejmě následkem nějaké události v jejich chování absolutní zvrát a program již nebyl do konce výkonu trestu plněn už ani jednou. O jakou událost se jedná, která způsobila tento obrát v jejich chování, se nepodařilo zjistit. Byly zaznamenány i případy, kdy program nebyl plněn ani jednou po dobu výkonu trestu, a to u skupiny Aa) ve 2 případech (oba vězni ve VT nezaměstnání), u skupiny Ab) v 9 případech (8 vězňů nezaměstnaných, 1 zaměstnaný, 2 z vězňů přeřazeni do přísnějšího typu věznice), u skupiny Bc) v 1 případě a u skupiny Bd) ve 2 případech (1 vězeň zaměstnaný a 1 nezaměstnaný). V ostatních případech plnění programů kolísalo (graf č. 6).

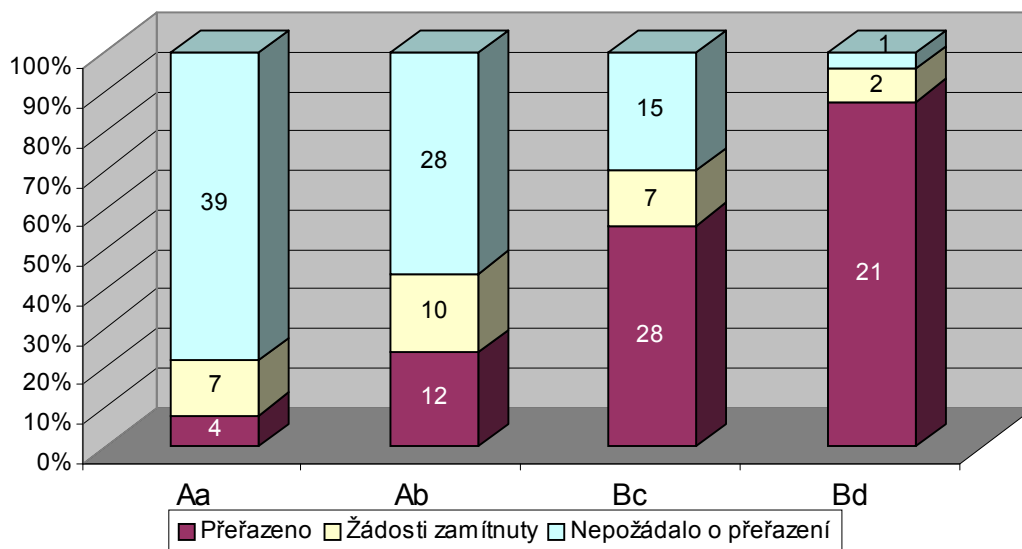
Graf 6 Plnění programů zacházení

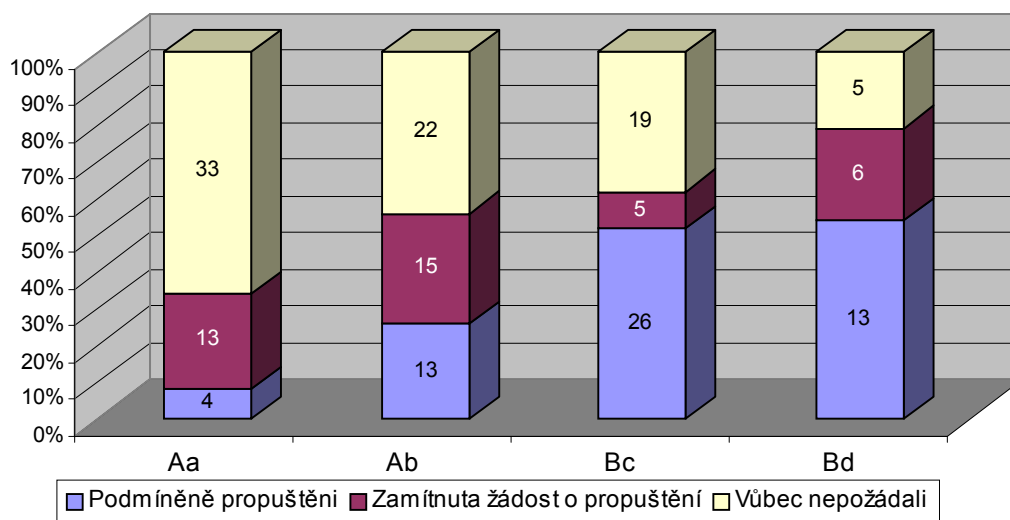
Ze všech poskytnutých údajů o programech zacházení měl nejvyšší vypovídající hodnotu údaj o počtu podaných žádostí o přeřazení do jiného typu věznice a žádostí o podmíněně propuštění, a počet jejich povolení či zamítnutí soudem. Přeřadit vězně do jiného typu věznice nebo jej podmíněně propustit je možné jen na základě rozhodnutí soudu, a to především s ohledem na dobré chování vězně během výkonu trestu a splnění ostatních zákonných podmínek. Počet povolených přesunů do jiného typu věznice a podmíněných propuštění by mělo ukázat na určitou resocializaci vězně způsobenou především optimálním individuálně sestaveným programem zacházení, vhodným odborným vedením vězně a

samozřejmě rovněž samotnou snahou vězně chtít něco změnit. Tyto údaje jsou zachyceny v grafu č. 7 a 8.

Graf 7 Přerážení do jiného typu věznice

Graf 8 Podmíněné propuštění

4.8. Výsledky dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření bylo uskutečněno celkem u 208 odsouzených, kteří byli vybráni psychologem věznice. Z toho 74 dotazníků bylo vyplněno osobami ve výkonu trestu ve výstupním oddělení (dále první skupina, S1) a 134 dotazníků vyplnili odsouzení zařazení v I. a ve II. skupině vnitřní diferenciaci (dále druhá skupina, S2).

Hodnocení výsledků bylo provedeno zvlášť pro průměr skupiny s porovnáním odlišností ve výsledcích každé ze skupin, a dále provedeno pro celou dotazovanou skupinu jako celek.

Do hodnocení byly zahrnuty odpovědi v podobě, v jaké byly získány, tedy i ty, které případně byly v logickém rozporu. Při slovních odpovědích u otázek číslo 8,14 a dvojotážky 10 bylo použito autentických výrazů, s úpravou pouze pro účely podřazení do skupin (např. u otázky: "... na co se nejvíce těšíte po ukončení trestu...", byly odpovědi na rodinu, na děti, až se podívám domů a pod. zařazeny do kolonky "setkání s rodinou").

Respondentům byly položeny následující otázky:

Otázka č.1: Uvažoval jste někdy o tom, jaký smysl má program zacházení, který byl s vámi při nástupu do výkonu trestu projednán a jehož výběr jste stvrdil svým podpisem (dříve resocializační programy)

Tab. 1 Odpovědi respondentů na otázku č. 1 (údaje v %)

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diferenciaci	průměr
ano	63,2	70,8	67,0
ne	36,8	29,2	33,0

Kladně odpovědělo 63,2% odsouzených v první a 70,8% odsouzených ve druhé skupině. průměr 67,0%. Záporných odpovědí pak bylo 36,8%, respektive 29,2%, průměr 33,0%. Ukazuje se menší zainteresovanost na programu zacházení u odsouzených s "rozsáhlejší zkušeností", tedy u těch, které čeká odchod domů. Tento trend ještě zdůrazňuje odpověď na otázku číslo 2:

Otázka č.2: Podle vašeho názoru je program zacházení povinnost, příprava odsouzeného pro jeho začlenění zpět do civilní společnosti, převýchova odsouzeného nebo příjemné vyplnění času

Tab. 2 Odpovědi respondentů na otázku č. 2 (údaje v %)

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diferenciacce	průměr
povinnost	41,3	32,6	37,0
příprava odsouzeného pro začlenění do civil. spol.	24,0	31,8	27,9
převýchova odsouzeného	14,7	9,8	12,1
příjemné vyplnění času	18,7	25,0	21,8

Otázka č.3: Očíslujte pořadí aktivit programu zacházení podle oblíbenosti (označte známkou na stupnici 1 až 5, přičemž 1 je nejlepší hodnocení)

Odpovědi respondentů na otázku č. 3:

1. Jako nejoblíbenější se ukázala *oblast utváření vnějších vztahů (kontakt s rodinou)*, s průměrnou známkou 1,4, 1,6 od první a 1,2 od druhé skupiny, tato oblast obdržela také nejvíce známek 1.

2. místo - *vzdělávací aktivity (např. jazykové kurzy, práce na PC)* s celkovou známkou 2,2, 2,4 od první skupiny (u této skupiny byla tato oblast v oblíbenosti až na třetím místě, ovšem pouze těsným rozdílem 0,03%) a 2,0 od druhé skupiny.

3. místo - *pracovní aktivity (např. zaměstnání v rámci věznice, mimo věznici, pomocné a úklidové práce)*, celková známka 2,6, od první skupiny 2,3 (u této skupiny hodnoceny jako druhé nejoblíbenější) a 2,8 od druhé skupiny. V několika dotaznících se objevila poznámka, že se uvedené hodnocení vztahuje na pracovní aktivity placené.

4. místo - *zájmové aktivity (např. duchovenské aktivity, různé druhy kroužků)* s celkovým hodnocením 2,8, od první skupiny 3,1 (což bylo u této skupiny nejhorší hodnocení) a 2,6 od skupiny druhé, jde tedy opět o poměrně výrazný rozdíl.

5. místo a nejméně celkově oblíbené jsou *speciální výchovné aktivity např. sociálně právní poradenství*, hodnocené celkovou známkou 3,1, od první skupiny 2,9 (u té šlo až o druhou nejméně oblíbenou aktivitu, i když s nevelkým rozdílem) a 3,3 u skupiny druhé, zde se vyskytla i poznámka, že se odsouzený s tímto druhem aktivity dosud nesetkal.

Otázka č.4: Domníváte se, že na spáchání trestného činu, za který jste byl odsouzen, mělo určitou měrou vliv rodinné zázemí, přátelé nebo jiné

Tab. 4 Odpovědi respondentů na otázku č. 4 (údaje v %) :

	vězni ve výstupním	vězni v I. a II.	průměr
--	---------------------------	-------------------------	---------------

	oddělení	skupině vnitřní diference	
rodinné zázemí	36,8	27,5	32,2
přátelé	21,0	26,7	23,9
jiné	42,1	45,8	43,9

Zde je možno si povšimnout, že odsouzení ve výstupním oddělení, tedy před koncem výkonu trestu, spatřují své rodinné zázemí jako kriminogenní faktor výrazněji než druhá hodnocená skupina, u které jsou vyšší hodnoty v kategoriích *přátelé* a *jiné*. V celkovém hodnocení dosahuje nejvyšších hodnot rubrika c), tedy blíže nespecifikované *jiné*.

Otázka č.5: Za spáchání trestného činu se cítíte vinen, necítíte vinen nebo jste o tom vůbec nepřemýšlel

Tab. 5 Odpovědi respondentů na otázku č. 5 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr
cítím se vinen	43,5	48,8	46,2
necítím se vinen	43,5	42,7	43,3
vůbec jsem o tom nepřemýšlel	12,3	8,4	10,4

Kromě vzácně shodného výsledku u první skupiny, kde se stejně odsouzených cítí být vinnými, jako nevinými, je opět zajímavým údajem srovnání obou skupin, kde se v porovnání s ostatními méně odsouzených zařazených do výstupního oddělení cítí být vinnými. Celkově se více odsouzených cítí vinnými, jde však o rozdíl méně než 3 %.

Otázka č.6: Odsouzení vnímáte jako vážné narušení svého života, nebo očekávaný důsledek spáchání trestného činu, nebo jako odčinění následku vámi spáchaného trestného činu

Tab. 6 Odpovědi respondentů na otázku č. 6 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr
vážné narušení života	66,8	79,1	73,0
očekávaný důsledek spáchání tr. činu	22,1	12,7	17,4
odčinění následku spáchaného tr. činu	9,1	8,2	8,6

Ze šetření vyplývá, že převážná většina odsouzených - téměř 73%, vnímá odsouzení jako vážné narušení svého života, procentuálně je toto číslo nižší u odsouzených ve výstupním oddělení (1S), zřejmě i v souvislosti s blízkým se koncem trestu.

Otázka č.7: Myslíte si, že trestní sazba, která vám byla v rámci trestu vyměřena, je vzhledem ke spáchání trestného činu a jím způsobené škody mírnější než jste očekával nebo přísná a nebo odpovídající

Tab. 7 Odpovědi respondentů na otázku č. 7 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr
mírnější než jsem očekával	5,9	4,1	5,0
přísná	82,3	78,9	80,6
odpovídající	11,8	17,1	14,4

Naprostá většina odsouzených, přes 80%, považuje trestní sazbu za přísnou s rozdílem mezi zkoumanými skupinami pod 4%. V první skupině považuje méně odsouzených trestní sazbu za odpovídající. Určitým překvapením bylo, že téměř 5% odsouzených považuje svoji trestní sazbu za mírnou.

Otázka č.8: Která dvě kriminální jednání nejvíce odsuzujete (uved'te prosím dvě):

Odpovědi respondentů na otázku č. 8:

1. nejodsuzovanějším trestným činem byla v obou skupinách vražda (§219TZ), procentuálně 37,3% v 1S a 29,3% ve 2S, celkem 33,6%,
2. na druhém místě byl nejvíce odsouzen sexuální trestný čin znásilnění (§241 TZ), 27,7% 1S, 26,1% 2S, průměr 26,7% a dalšími v pořadí byly trestné činy
3. pedofilie“ (zřejmě trestný čin pohlavního zneužívání §242 a §243 TZ, pravděpodobně také § 215 TZ týrání svěřené osoby, všeobecně tedy trestné činy ohrožující děti) 21,8% 1S a 26,6% 2S, průměr 24,2%.
4. v pořadí dalším odsuzovaným trestným činem hodnoceným podobně oběma skupinami byla loupež (§234 TZ) s výsledkem 7,3% 1S, 5,8% 2S, průměr 6,6%,
5. o něco méně kritický pohled byl na trestný čin krádeže (§247 TZ) 1,8% 1S - dvě odpovědi, 2,1% 2S - čtyři odpovědi
6. nejméně odsuzované byly drogové delikty (zřejmě §§ 187 - 188a TZ nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanie), 1,8% 1S - dvě odpovědi a 1,6% 2S - tři odpovědi.

Obecně lze říci, že odpovědi obou dotazovaných skupin vykazovaly poměrně značnou shodu, a to jak co se týče druhů kriminálních jednání, tak i co do procentuálního zastoupení jednotlivých odpovědí. Obecně nejodsuzovanější jsou násilné trestné činy a trestné činy namířené proti dětem.

Ostatní kriminální jednání se objevují pouze u jedné ze skupin, a to pouze v řádech dvou až tří odpovědí.

Ve skupině 1S šlo o :

- týrání (zřejmě § 215 TZ týrání svěřené osoby), 1,8% - dvě odpovědi
- rasismus (zřejmě §§ 198 a 198a TZ hanobení národa, rasy a přesvědčení a podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod), 0,9% - jedna odpověď.

Ve skupině 2S šlo o:

- podvod (§ 250 TZ), 2,1% - čtyři odpovědi
- zneužití pravomocí (zřejmě §158 TZ zneužití pravomoci veřejného činitele), 2,1% - čtyři odpovědi
- teror (§§ 93 a 93a TZ), 1,6% - tři odpovědi
- po jedné odpovědi, tedy po 0,5% tato kriminální jednání: ublížení na zdraví (§§221 - 224 TZ) , kuplířství (§ 204 TZ), vydírání (§ 235 TZ), křivé obvinění (§ 174 TZ), korupce (§§ 160 - 162 TZ přijímání úplatku, podplácení a nepřímé úplatkářství)

Otázka č.9: V době odpykávání si trestu odnětí svobody kladete největší důraz na zachování svého sebevědomí ,vašich rodinných vztahů nebo vašich vztahů s přáteli ve věznici

Tab. 9 Odpovědi respondentů na otázku č. 9 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr
zachování sebevědomí	36,6	39,0	37,8
zachování rodinných vztahů	57,7	59,3	58,5
zachování vztahů s přáteli ve vězení	5,6	1,6	3,6

Zde se ukazuje rostoucí význam vztahů mezi odsouzenými ve výstupním oddělení, ačkoliv na druhou stranu je třeba poznamenat, že v absolutních číslech jde pouze o čtyři odpovědi vztahující se ke vztahům s přáteli ve věznici ve skupině 1S.

Otázka č.10: A) Vyjádřete stručně svůj názor, co má na vás ve výkonu trestu nejvíce negativní vliv:

Tab. 10 Odpovědi respondentů na otázku č.10 A) (údaje v počtech osob a pro průměr v %) (vězni měli možnost volných odpovědí)

	vězni ve výstupním oddělení	průměr
prostředí	16	24,6
chování spoluvězňů	15	23,1
chování personálu	13	20,0
omezení svobody	5	7,7
stereotyp, nuda	4	6,1

	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr
--	---	---------------

chování spoluvězňů	25	26,9
chování personálu	20	21,5
prostředí	14	15,0
izolace	13	14,0
bezmoc	4	4,3

Dále jde o psychiku a o stres či pocit bezmoci, oboje 3 x uvedeno(4,6%), přísné hodnocení chování vězňů a žádný kontakt s rodinou, oboje uvedeno 2x (3,1%), rodina a narušení osobnosti, každé 1x (1,5%).

3x jsou uvedena psychika a nuda (3,2%).

2x uvedena reakce společnosti, omezení styku s rodinou, rodina, a cizinci (2,1%),

1x uvedeno délka trestu, jídlo a drogy (1,1%).

Na "předních" místech se v obou případech objevují 3 jevy, a to chování ostatních vězňů, prostředí a chování personálu.

Otázka č. 10 B) Vyjádřete stručně svůj názor, co vás ve výkonu trestu nejvíce posiluje: (vězni měli možnost volných odpovědí)

Odpovědi respondentů na otázku č. 10 B) :

Nejvíce zmiňovaná byla oblast rodiny a rodinných vztahů. Tato oblast byla pro 1S zmíněna 31x, což je 50,8% a pro 2S 48x, což je 44,9% odpovědí, tedy několikanásobně více, než kterákoliv jiná zmiňovaná oblast.

Dále to byly následující odpovědi (údaje v počtech odpovědí za každou aktivitu a pro průměr v %):

	vězni ve výstupním oddělení	průměr
naděje na návrat do života	7	11,4
sport a pevná vůle	4	6,6
klid četba, přátelství a sebevědomí	2	3,3
práce, bůh, víra ve změnu zákona, televize, duchovní, optimismus	1	1,6

	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr

myšlenka na konec trestu	19	17,8
osobní vlastnosti	11	10,3
korespondence	9	8,4
sport	4	3,7
hudba, knihy, volné aktivity, práce, naděje na zproštění viny	2	1,9
ostrážitost, zdraví, studium klid, jídlo, víra, léčení	1	0,9

Otázka č.11: Myslíte si, že hodnocení vašeho chování ve věznici je ze strany pracovníků vězeňské služby objektivní

Tab. 11 Odpovědi respondentů na otázku č. 11 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diferenciaci	průměr
ano	29,2	39,2	34,2
ne	47,2	45,4	46,3
nevím	23,6	15,4	19,5

U této skupiny odpovědí se opět setkáváme s tím, že odsouzení před koncem výkonu trestu (1S) hodnotí vězeňskou službu hůře - o více než deset procent méně kladných odpovědí, než odsouzení ze skupiny 2S.

Otázka č.12: Přemýšlíte o své budoucnosti

Tab. 12 Odpovědi respondentů na otázku č. 12 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diferenciaci	průměr
často	89,2	86,3	87,7
občas	8,1	10,7	9,4
nikdy	2,7	3,0	2,9

Procentuální rozložení odpovědí u této otázky je u obou dotazovaných skupin téměř shodné, jen s nepatrným nárůstem u skupiny 1S u odpovědi za a), pravděpodobně opět v souvislosti s blížícím se koncem trestu.

Otázka č.13: Svou budoucnost si představujete pro vás jako příznivou, nepříznivou, nemáte představu, nebo se jí bojíte

Tab. 13 Odpovědi respondentů na otázku č. 13 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference	průměr
příznivou	53,9	63,0	58,3
nepříznivou	13,2	9,7	11,4
nemám představu	18,4	13,4	15,9
bojím se jí	14,5	14,2	14,3

U skupiny 1S je možno opět pozorovat posun k negativnějšímu vidění své budoucnosti (o 9%), stále si však nadpoloviční většina odsouzených představuje svoji budoucnost jako příznivou.

Otázka č. 14: Když se vás zeptám, na co se nejvíce těšíte po ukončení výkonu trestu, co vás napadne jako první:

Tab. 14 Odpovědi respondentů na otázku č. 14 (údaje v %):

	vězni ve výstupním oddělení	vězni v I. a II. skupině vnitřní diference
setkání s rodinou	54,9	45,2
svoboda jednání	25,5	32,5
sex	4,2	4,8

Průměr dotazované skupiny se shodoval ve třech nejčastěji uváděných odpovědích, i když s procentuálně rozdílným výsledkem:

U dalších odpovědí jde o maximálně 3 odpovědi v každé skupině.

Vězni ve výstupním oddělení: po 2 odpovědích dobré zaměstnání a alkohol/drogy, (2,8%), po 1 odpovědi cestování, začít znovu a zaplavat si (1,4%). Vězni v I. a II. skupině vnitřní diference: 3 odpovědi psychický odpočinek/pohoda (2,4%), po 2 odpovědích vana, spokojený život a pomsta (1,6%), po 1 odpovědi pivo, rehabilitace, klid, moře, setkání s lidmi, naděje, přátelé (0,8%).

Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že převážná většina vězňů vnímá programy zacházení jako povinnost. Nejoblíbenější aktivitou programu zacházení je pro vězně oblast utváření vnějších vztahů čili kontakt s rodinou a překvapivé bylo zjištění, že zájmové aktivity, co se týče oblíbenosti, se ocitly na žebříčku hodnocení až na 4. místě za aktivitami vzdělávacími a pracovními. V průběhu výkonu trestu většina vězňů klade důraz na zachování rodinných vztahů a udržení a posílení svého sebevědomí. Znovu rodinné vztahy a též myšlenka na konec výkonu trestu se ukázaly být pro většinu vězňů silnou motivací pro schůdnější překonání odpykání si trestu. Bylo zjištěno, že vězně negativně ovlivňuje nejvíce vězeňské prostředí, chování spoluvězňů a personálu. Mají dojem, že personál se k nim chová neobjektivně, přičemž by měl naopak být svým chováním a profesionalitou pro vězně vzorem. Svou budoucnost většina vězňů vidí jako příznivou, proto pro ně bude po ukončení výkonu trestu velice důležitý začátek svobodného života za podpory rodiny, sociálního kurátora nebo některé z nevládních, charitativních organizací, aby nebylo zmařeno

výchovné působení na vězně v průběhu výkonu trestu, a mohlo být v resocializaci pokračováno.

4.9. Postpenitenciární péče

I když téma postpenitenciární péče nebylo předmětem našeho výzkumu, uvádíme k této problematice alespoň několik poznámek, protože postpenitenciární péče úzce souvisí s výkonem trestu odnětí svobody, především s obdobím po jeho ukončení a návratem do civilní společnosti.

Resocializace není proces, který by byl ve všech případech dovršen samotným ukončením výkonu trestu pomocí programů zacházení, ale v řadě případů lze resocializaci dovést až v podmínkách občanského života, a to na základě dobře fungující a profesionálně realizované postpenitenciární činnosti. Šance na dovršení resocializace se zvyšuje, pokud jsou vytvořeny optimální podmínky pro znovu začlenění takového jedince do společnosti. To znamená, aby měl zajištěno ubytování, byl pracovně zařazen a měl finanční prostředky na stravu a ostatní základní potřeby. Zde sehraji důležitou roli jednak rodina, pokud však během výkonu trestu nedošlo k jejímu rozpadu, a dále činnost sociálních kurátorů, kteří o osoby propuštěné z výkonu trestu pečují, a dále různé nevládní a charitativní organizace, které adaptaci ve společnosti mohou usnadnit a zároveň snížit riziko, že se takovýto jedinec v beznadějně situaci v brzké době opět navrátí k páčání trestné činnosti.

Sociální kurátor pro dospělé je specializovaný pracovník státní správy, který poskytuje sociální, právní a psychickou pomoc společensky nepřizpůsobeným občanům. Cílem jeho činnosti je navázání vzájemného socioterapeutického vztahu v zájmu působení na osobnost klienta tak, aby byly upevněny popř. vytvořeny jeho pozitivní vazby k okolí a nedocházelo k jeho sociální izolaci. Sociální kurátor je nezanedbatelným prvkem komplexu prevence kriminality. Všichni sociální kurátoři se řídí stejnými právními normami a jsou shodně metodicky vedeni odbornými pracovníky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

K 31.12.2002 nejvíce kurátorů pracovalo na okresních úřadech v okresních městech, další kurátoři při magistrátech magistrátních měst. Jiní jsou pracovníky obvodních úřadů nebo úřadů městských částí těchto magistrátních měst a rovněž pracovníci okresních úřadů bez okresního města. K uvedenému datu působilo v ČR celkem cca 138 kurátorů.

Sociální kurátor zejména:

- poskytuje pomoc při řešení nejaktuálnějších problémů, které nastaly v souvislosti s propuštěním z výkonu trestu,
- řeší pro klienta náročné životní situace - bytovou situaci, zprostředkovává kontakty s úřadem práce a zaměstnavateli, spolupracuje při navazování vztahů s rodinou nebo příbuznými,
- jedná s orgány obcí a zdravotnickými a ostatními institucemi, s nestátními organizacemi a církvemi, právníckými a psychologickými poradnami,
- navrhuje klientům poskytnutí peněžité či věcné dávky dle § 54 vyhl. Ministerstva práce a sociálních věcí č. 182/1991 Sb. (s ohledem na situaci klienta mu sociální kurátor může přiznat jednorázovou peněžitou a věcnou dávku až do výše 1.000,- Kč, a to k zabezpečení jeho životních potřeb při splnění podmínky sociální potřeby. Občan se považuje za sociálně potřebného, jestliže jeho příjem nedosahuje částek životního minima a nemůže si tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací),
- poskytuje klientovi psychosociální podporu,
- doprovází klienta, poskytuje mu asistenční služby, zpětnou vazbu a podporu na místě,
- pomáhá vyjednávat.

Již ve výkonu trestu odnětí svobody jsou osoby před svým propuštěním informovány sociálním pracovníkem věznice o možnosti kontaktovat sociálního kurátora a žádat o určitou formu pomoci za účelem jejich snadnější adaptace ve společnosti. Kontakt osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody se sociálním kurátorem je zcela dobrovolný, což se v praxi ne zcela osvědčilo, protože mnohé osoby sociálního kurátora nenavštíví, i když by to bylo vzhledem k řešení jejich situace vhodné a velice potřebné. Protože není uzákoněna pracovní povinnost, záleží rovněž na osobě propuštěné z výkonu trestu, zda se nahlásí na úřadu práce či nikoli. V případě, že není zaevidován na úřadu práce, ztrácí nárok na peněžité dávky, kterými jsou jednak peněžitá či věcná dávka do 1000,- Kč vyplácená přímo sociálním kurátorem a dále životní minimum ve výši 2.320,-Kč a ostatní potřeby ve výši 1.780,-Kč vyplácené doplňkovou péčí odboru sociálních věcí příslušného úřadu.

Do roku 1989 byla uzákoněna pracovní povinnost, čímž měli propuštění z výkonu trestu povinnost se nahlásit na úřadu práce a byly tak snáze evidovány. V některých státních podnicích fungovaly sociální komise tvořené zástupci podniku, policie a sociálního kurátora, které se účastnily rozhodování o přijetí osob propuštěných z výkonu trestu na určitou dobu do svého podniku, a pokud se osoba osvědčila, byl s ní nadále uzavřen trvalý pracovní poměr. V některých případech měl podnik kromě práce k dispozici i ubytování. Tyto skutečnosti měly jistě nezanedbatelný a pozitivní vliv na snazší adaptaci propuštěného z vězení ve společnosti.

Současným problémem v postpenitenciární oblasti je pro osoby přichozí z výkonu trestu především nedostatek práce a ubytování. Situaci s ubytováním někdy pomohou řešit nejrůznější dobrovolné organizace, jako např. Armáda spásy, Naděje a jiné. Větší šance se ubytovat je v teplých v měsících března až září, kdy někteří přespávají venku a ubytovny nejsou tak plné. Některé ubytovny mají řádem dané, že pokoje na ubytovně přes víkend musí být prázdné a klientům tedy nezbyvá než přebývat alespoň v kulturní místnosti nebo z ubytovny odejít ven, což situaci komplikuje.

Po ukončení výkonu trestu sociálního kurátora navštíví jen menšina z těch, o kterých kurátor obdrží o ukončení výkonu trestu oznámení. Pokud se ke kurátorovi dostaví, chtějí nejčastěji poradit, jak vyřídit některé záležitosti, jak si opatřit doklady atd. Mnozí přijdou, aby se vypovídali ze svých problémů a někteří jen pro peněžní příspěvky a dávky.

4.10. Shrnující poznámka

Výsledky výzkumu ukázaly, že přijetí programů zacházení samotnými vězni až na výjimky problematické není a jejich plnění je tím více úspěšné, čím delší dobu vězeň ve věznici stráví.

Celkově bylo možné zaznamenat, že delší cílené výchovné působení prostřednictvím programů zacházení má na chování vězňů pozitivní vliv. Na druhou stranu nelze učinit jednoznačný závěr, zda programy plní svůj cíl stoprocentně. Je třeba zohlednit jednak podmínky věznice, úroveň odborného personálu a samozřejmě individualitu a snahu vězně chtít něco změnit. V každém případě bylo z výsledků výzkumu vidět úsilí pracovníků věznice o resocializaci vězňů a rovněž snaha alespoň některých vězňů o změnu svého chování a svých postojů, o čemž svědčí jejich přesun do výhodnějších vnitřních diferenciačních skupin, ve značné míře přefazování do mírnějšího typu věznice a počet podmíněných propuštění.

Provedená sonda do této problematiky naznačuje, že pokud by se zvýšila ve výkonu trestu zaměstnat více vězňů, mohla by být i větší úspěšnost při jejich resocializaci. Dále je zřejmé, že je třeba věnovat více pozornosti prvovězňům, snažit se o zdokonalování a variabilitu náplně programů zacházení, o zvyšování odborné úrovně vězeňského odborného personálu a nezapomínat být vzorem pro druhé, zvláště pak pro některé vězně, kteří nikdy neměli ve své blízkosti vzor férového a slušného chování.

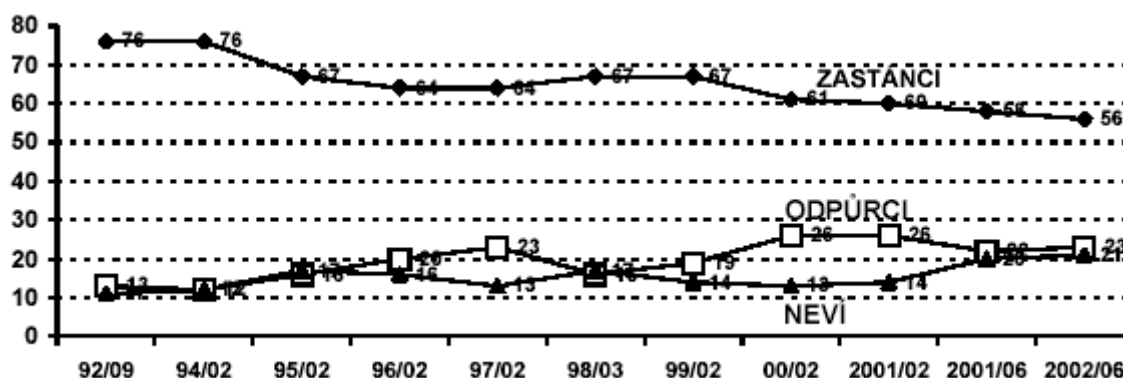
**Kap. 5 Sonda do problematiky ukládání a výkonu doživotních trestů
v České republice**

5.1. Úvod

Rozhodnutím československých soudů bylo v letech 1918 - 1989 popraveno celkem 1207 lidí, nejvíce po skončení II. světové války, kdy byly tresty smrti udělovány za spolupráci s nacistickým režimem. Z politických důvodů byl vykonáván tento trest zejména v letech 1948 - 1953. Za klasické kriminální delikty byla odsouzena jen šestina z celkového počtu. Trest smrti byl ukládán především za mnohonásobné vraždy, vraždy dětí, důchodců a příslušníků tehdejší Veřejné bezpečnosti. Za obdobné trestné činy, ke kterým přibýly ještě nájemné vraždy, mohou být pachatelé od července roku 1990 místo trestu smrti (viz 5.3.) trestáni výjimečným trestem odnětí svobody, tj. odnětím svobody na 15 až 25 let a na doživotí.

Odborníci soudí, že doživotní trest je dostatečnou alternativou k trestu smrti. Názory veřejnosti¹ (viz graf 1) se od roku 1992 vyvíjely takto: v letech 1992 a 1994 souhlasily s existencí trestu smrti tři čtvrtiny populace. V roce 1995 došlo k významnému poklesu podílu stoupců trestu smrti, který se následně až do roku 1999 pohyboval v rozmezí 64 - 67%. V roce 2000 byl zaznamenán další významnější pokles podílu jeho příznivců, který ještě dále mírně pokračoval. V roce 2002 podíl zastánců činil 56%, o rok později byla otázka členěna na „rozhodně má existovat,“ - pro tuto variantu bylo 31% vzorku populace - a „spíše má existovat,“ pro tuto alternativu se vyslovilo 32% respondentů.

Graf 1: Vývoj postoje k trestu smrti v ČR

Soudy trest doživotí ukládají přibližně stejně často jako kdysi (od počátku 60. let) trest smrti, zhruba v průměru dvakrát ročně. V současné době² vykonává v České republice výjimečný trest odnětí svobody na doživotí ve věznicích Valdice a Mírov 23 odsouzených s tím, že 24. nastoupí k výkonu tohoto trestu v dubnu 2004 poté, co vykoná předchozí trest odnětí svobody v délce 11 roků.

Ve věznici v Opavě si odpykává doživotní trest odnětí svobody též jedna žena, která byla předána k výkonu tohoto trestu do České republiky na základě uznání (dle § 384a tr. řádu) německého rozsudku pro trestný čin vraždy³, který je trestný i podle právního řádu ČR (§ 219 tr. zákona).

V následujících kapitolách se budeme věnovat právní úpravě ukládání doživotního trestu u nás a ve vybraných evropských zemích, analýze vzorku 23 výše uvedených

¹ Výzkum Naše společnost 2002, „Občané o trestu smrti“ únor 2002, výzkum Naše společnost 2003, „Názory na tresty“, březen 2003, Centrum pro výzkum veřejného mínění (do r. 2000 IVVM), Sociologický ústav AV ČR

² K 28. 2. 2003

³ Dle § 211, § 25 odst. 2 tr. zák SRN

pachatelů z hlediska trestněprávního, rozboru osobnosti pachatelů a psychologickým aspektům dlouhodobého věznění.

5.2. Výkon trestu doživotního odnětí svobody v zahraničí

Trest doživotního odnětí svobody lze s malými výjimkami (Norsko, kde bylo od trestu odnětí svobody na doživotí upuštěno v roce 1981, Španělsko - zde je nejpřísnějším trestem tzv. *reclusion mayor*, tj. trest vězení od 20 do 30 let, resp. ve zvláštních stanovených případech do 40 let - tyto tresty se však svojí délkou fakticky blíží doživotnímu odnětí svobody, Portugalsko) uložit v celé Evropě a Severní Americe za blíže specifikované závažné delikty (trestné činy). V mnoha zemích je doživotí většinou změněno na trest odnětí svobody na stanovený počet let po určité době cestou milosti, předně za účelem umožnit u této kategorie vězňů zvážení podmíněného propuštění (Dánsko a Francie, po 20 letech v Řecku, Španělsko, po 15 letech ve Švédsku a Rakousku), či částečného propuštění na svobodu (po 20 letech v Itálii).

Francie

Ve Francii vychází trestně právní úprava z trestního zákoníku z roku 1810, který byl postupem času podstatně novelizován, a to i pokud se týká forem trestů, v roce 1981 byl zrušen čl. 3. upravující trest smrti, nahradil jej trest doživotní káznice. Platný trestní zákon⁴ upravuje dvě formy doživotního trestu odnětí svobody: doživotní káznice (*réclusion criminelle á perpetité*) a doživotního vězení (*détention criminelle á perpetuité*); tato forma byla v roce 1981 též zrušena. V roce 1979 bylo navrženo i zrušení trestu doživotí a jeho nahrazení trestem odnětí svobody v trvání 30 let, další existence tohoto návrhu je zatím nejasná.

Základní právní normou upravující výkon trestu ve Francii je trestní řád z roku 1958. Přes rozdílnou právní úpravu není rozlišován výkon trestu doživotní káznice a doživotního vězení, až na výjimku, kterou je oddělení odsouzených pro politické delikty od ostatních odsouzených. Trest doživotní káznice je po reformě káznic z roku 1960 jedinou existující formou nucených prací ve Francii a po zrušení trestu smrti plní úlohu nejtěžšího druhu trestu, který lze uložit jen za nejzávažnější formy zločinnosti.

Podle čl. 17 francouzské ústavy přísluší právo udělovat milost odsouzeným prezidentu republiky, který je oprávněn promíjet a zmírňovat tresty uložené soudy. Podmínečné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí je možné po vykonání nejméně 15 let trestu doživotní káznice. 73% z celkového počtu odsouzených k trestu doživotní káznice si podalo žádost o podmíněčné propuštění, z nich bylo 41% vyřízeno kladně, přičemž odsouzení vykonali v průměru 16-17 let trestu a byla jim uložena zkušební lhůta od 5 do 10 let.

Odsouzení k doživotním trestům jsou při výkonu trestu diferencováni a separováni do zvláštních skupin podle stáří, předchozích vykonaných trestů a fyzického a duševního stavu. Tresty doživotí jsou ve Francii vykonávány podle tzv. Auburnského systému, spočívajícího v nočním umístění odsouzených na samotkách a v denním společném režimu. Tento systém byl doplněn tzv. progresivním systémem, umožňujícím zvýšit aktivní vliv na odsouzené s cílem zefektivnit resocializační působení. V rámci tohoto systému lze na základě úspěšného působení převést odsouzeného z „uzavřeného“ do „otevřeného“ výkonu trestu, dávajícího

---

⁴ JUDr. Běla Riegrová: Francouzský trestní zákoník - překlad úplného znění zákona, IKSP, Praha 1995, str. 23

jak větší prostor pro jeho převýchovu, tak pro jeho vlastní realizaci. Odsouzení pro politické delikty vykonávají tresty doživotí jen „otevřenou“ formou.⁵

Tab. 1 Francie - Celkový počet odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody na doživotí k 1. 9. každého roku⁶

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
počet vězňů	453	469	490	525	543	566	539

Německo

Trest smrti zde byl zrušen v roce 1949. Doživotní trest je obligatorně ukládán za trestný čin vraždy člověka dle § 211 StGB a trestný čin genocidia dle § 220a StGB. Fakultativně ještě i za jiné trestné činy (velezrada, způsobení jaderné exploze, loupež, útok na leteckou dopravu apod.), většinou s následkem smrti; v praxi je ale v těchto případech vyslovován zřídka.

Co se týče udělení milosti v případě doživotního trestu, neexistují obecná pravidla. V praxi bývá milost udělována poměrně volně (po 15-25 letech výkonu trestu), rozhodnutí přísluší vládám jednotlivých zemí. Možnost podmíněného propuštění z doživotí byla zavedena novelou trestního zákona z roku 1981. Soud je povinen po 15 letech výkonu doživotního trestu odnětí svobody odůvodnit, že „vzhledem k zvlášť těžkému zavinění neumožňuje podmíněný odklad trestu na dobu 5 let.“

Výkon doživotního trestu odnětí svobody je upraven zákonem o výkonu trestu z roku 1976. Ve své podstatě se neliší od výkonu dlouhodobých trestů odnětí svobody. Trest doživotí lze vykonávat ve dvou formách: uzavřené a otevřené. Každá ze spolkových zemí upravuje v rámci své kompetence podzákonými normami výkon trestu. V jednotlivých spolkových zemích je však shodně upravena otázka převedení odsouzeného z uzavřené do otevřené formy výkonu trestu vždy 18 měsíců před výstupem z trestu. Většina spolkových států shromažďuje „nebezpečné“ vězně v jednom z vězení, které má speciální bezpečnostní parametry. Na základě zákonných důvodů, např. při pokusu o útěk, při nebezpečí útoku odsouzeného proti osobám nebo věcem, při porušování řádu výkonu trestu, je možno výkon trestu zpřísnit poutáním na rukou nebo nohou nebo i neomezeným umístěním na samotce.

Věznice ve Werlu, Severní Porýní - Vestfálsko je největší věznicí ve SRN, v roce 1990 v ní bylo umístěno 80 vězňů odsouzených na doživotí. Uplatňuje se zde progresivní výkon trestu. S výkonem se započíná v tradičních křídlech, pokračuje se v přechodných jednotkách a ve třetím stadiu jsou vězni na základě svého chování umístěni do zmodernizovaných jednotek s lepším zařízením a mírnějším režimem, např. odsouzení umístěni v těchto jednotkách mají klíče od dveří svých cel. Vězeň odsouzený na doživotí může být propuštěn, aniž by vůbec prošel otevřeným výkonem. Doživotně odsouzeným může být povoleno opustit ústav na osm hodin dvakrát v roce a to pod kontrolou dvou členů vězeňského personálu. Toto opuštění je však povolováno zřídka a zpravidla až po odpykání 11 let. V r. 1989 byly zřízeny rodinné místnosti pro návštěvy rodičů, rodinných příslušníků a manželek, s nimiž může odsouzený setrvat čtyři hodiny zcela o samotě. Vězni včetně vězňů odsouzených na doživotí, mohou na základě svého dobrého chování užívat těchto místností jednou měsíčně. Jinak vězni mají možnost přijímat řádné návštěvy v trvání devadesáti minut v měsíci⁷.

Tab. 2 Německo - Počet odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí

⁵ JUDr. Petr Poncar: Vybrané otázky právní úpravy trestu odnětí svobody na doživotí v některých státech Evropy, Prokuratura 3/1990, str. 76-78

⁶ Zdroj: Penological Information Bulletin, Council of Europe

⁷ Věra Kalvodová, Trest odnětí svobody na doživotí, Masarykova universita Brno 1995, str. 27

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
počet odsouzených	100	100	122	128	96	107	140
z toho: uloženo za vraždu	100	99	118	126	92	103	137

Tab. 3 Německo - Celkový počet odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody na doživotí k 31. 3. každého roku⁸

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
počet vězňů	1314	1327	1378	1450	1513	1599	1658

Pro porovnání dodejme, že celkový počet vězňů vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody se v SRN pohybuje mezi 46 - 60,5 tisíci (rok 1995 - 46 333, rok 2001 - 60 421 odsouzených vykonávajících NEPO trest).

Anglie a Wales

Po zrušení trestu smrti v roce 1965 za vraždu⁹ (zůstal zachován pro trestný čin velezrady a delikty spáchané za výjimečných okolností, např. za branné pohotovosti státu, válečného stavu, ale neužívá se)¹⁰, je trest doživotního vězení nejtěžší formou trestu anglického systému. Obligatorně se ukládá doživotní trest za vraždu. Vražda je v Anglii definována širěji než v jiných zemích a zahrnuje většinu forem úmyslného usmrcení a dokonce i případy, v nichž se úmysl vztahoval pouze na těžké ublížení na zdraví a ne nutně na usmrcení. Fakultativně může být doživotní trest uložen za řadu zvláště závažných deliktů (znásilnění, zhárství, těžké ublížení na zdraví, ozbrojené loupeže). Trest doživotního vězení je v Anglii a Walesu chápán spíše jako bezpečnostní tendenční opatření pro neresocializovatelné pachatele než jako trest, jehož smyslem je jeho převýchova. I přes silné snahy o zrušení tohoto trestu ze strany humanistů je zachováván jakožto symbol, který má silný preventivní charakter.

Možnosti propuštění z výkonu doživotního trestu existují následující: doživotní trest lze po 8 - 11 letech výkonu změnit na časově omezený trest odnětí svobody. Ve všech případech doživotních trestů, ať už obligatorních nebo fakultativních, přísluší rozhodnutí o předčasném propuštění ministru vnitra, podílí se na něm významnou měrou správní orgán „Parole Board“, úřad zřízený ministerstvem vnitra, je však jeho civilním orgánem. Jestliže ministr vnitra rozhodne o propuštění odsouzeného, to se uskuteční nejdříve jeden rok po vydání rozhodnutí, aby mohl být připraven na návrat do společnosti. Propuštění je podmíněné, s výjimkou vzácných případů, kdy se rozhoduje na základě královského práva udělit milost, Parole Board může v případě problémů s odsouzeným na svobodě jeho propuštění odvolat.

Právní úprava výkonu doživotního trestu vychází z tzv. Prison Act z r. 1952. Doživotní trest je vykonáván ve věznicích uzavřeného typu (dispersal prison). Široká škála odsouzených k doživotí je dále členěna tak, aby maximálně přispívala specifickému aktivnímu působení vůči jednotlivým vězňům. Výkon trestu lze v případě porušování vnitřních předpisů zostřit různými formami, od vyřazení ze společné pracovní terapie a odnětí kapesného až po izolaci a vyloučení z podmíněného propuštění z výkonu trestu. V Anglii je uplatňován princip, kdy jsou nebezpeční vězni umístováni do více věznic, tzv.

⁸ Statistické údaje o SRN poskytl J.- M. Jehle, Abteilung Kriminologie, Univerzita Göttingen

⁹ Murder (Abolition of Death Penalty) Act 1965, Chapter 71

¹⁰ G. C. Barclay: Systémy trestní justice v Anglii a Walesu, IKSP Praha 1995, str. 46

„rozptylových“, spolu s méně nebezpečnými vězni. Vězni odsouzení na doživotí, kteří nejsou hned od počátku klasifikováni jako vězni kategorie A (vůči nimž je třeba zajišťovat maximální bezpečnostní opatření), přicházejí do „rozptylové“ věznice teprve poté, kdy byli dva nebo tři roky umístěni ve střediscích určených pro hodnocení a klasifikaci vězňů doživotně odsouzených. Vězni jsou pak přibližně každé čtyři roky přemísťováni z jedné rozptylové věznice do druhé. Vězeň odsouzený na doživotí může být podmíněně propuštěn teprve poté, co projde několika stupni, přičemž zařazení do nižší kategorie neznamená automaticky mírnější režim a větší výhody.

Věznice v Albany, ostrov Wight, má kapacitu 400 vězňů, odsouzení na doživotí tvoří asi 17% vězeňské populace a nejsou nutně klasifikováni jako vězni již zmíněné kategorie A. Vězni jsou ubytováni po jednom v celách, které nejsou vybaveny hygienickým zařízením. Mají od těchto cel klíče. Systém elektronické kontroly otevírání umožňuje vězňům požádat vězeňský personál o otevření dveří za účelem použití toalety v noci bez přítomnosti personálu. Vězni jedí ve svých celách, pracují zhruba dvě a půl hodiny dopoledne a dvě hodiny odpoledne, stejná doba je určena pro výcvik k povolání a pro vzdělání. Bezpečnost je zajišťována bez ozbrojeného personálu¹¹.

Tab. 4 Anglie a Wales - Počet odsouzených na doživotí k 30. červnu každého roku¹²

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
roční přírůstek	236	243	222	280	338	384	413	477	492
celkem	3 000	3 095	3 192	3 289	3 489	3 721	3 934	4 206	4 538

Tři čtvrtiny vězňů na doživotí jsou odsouzeni za vraždu, 97% jsou muži. Průměrná doba, kterou stráví ve výkonu trestu odnětí svobody na doživotí, než jsou propuštěni na podmínku, se nyní pohybuje okolo 13 a čtvrt roku. Recidivy během dvou let se dopustilo pouze 9% propuštěných od roku 1975 do roku 2000.

Nizozemí:

V Nizozemí byl trest smrti zrušen v r. 1982. Po více než sto let vycházelo Nizozemí z trestního zákoníku z r. 1881, který v čl. 10 upravoval trest vězení na doživotí a časově omezený trest vězení. Tento trest bylo možno uložit jen za trestné činy směřující proti státu a proti životu člověka. Ve všech případech byl stanoven alternativní trest vězení na 20 let, na základě královské milosti mohl být odsouzený podmíněně propuštěn.

Trest odnětí svobody na doživotí je ukládán fakultativně, a to za jednání nebezpečná pro stát, zejména v době války a dále za jednání, jež jsou příčinou smrti osob.

Možnost podmíněného propuštění i udělení milosti je v zákoně zakotvena, ve skutečnosti délka skutečného výkonu doživotního trestu nepřevyšuje 15 let.

Odsouzení k doživotí či dlouhodobým trestům odnětí svobody považovaní za nebezpečné vězně vykonávají svůj trest ve zvláštních odděleních věznic. V roce 1991 byl zaveden tzv. kolotočový (carousel) systém zvlášť zabezpečených oddělení s velmi přísným režimem pro vězně označené jako mimořádně nebezpečné se sklonem k útěkům.

Takové oddělení je i v nové věznici v Rotterdamu, která je nejmodernější věznicí v Nizozemí. Je založena na systému jedna cela - jeden vězeň. Cely jsou vybaveny sociálním zařízením a základním nábytkem a dále předměty dle výběru odsouzených. Jednotlivá oddělení, v nichž jsou odsouzení zařazeni podle závažnosti činu (a dalších kritérií) se od sebe liší nadstandardním vybavením cel, bezpečnostními opatřeními, možnostmi využití

¹¹ Věra Kalvodová, Trest odnětí svobody na doživotí, Masarykova universita Brno 1995, str. 28

¹² Prison statistics England and Wales 2000, publikace Home Office

volného času i prostorem pro vycházky. Oddělení nebezpečných vězňů je přísně izolováno od ostatních částí věznice, zajišťováno nejprísnejšími bezpečnostními opatřeními, jeho součástí je dílna pro pracovní činnost a místnost pro sport a jinou zájmovou činnost, prostor pro vycházky představuje uzavřená betonová plocha o rozměru několika čtverečních metrů opatřená v horní části mříží. V případě porušení kázně, ohrožení bezpečnosti osob či majetku je možno použít donucovacích prostředků (pout, připoutání k lůžku apod.) a zotřovacích opatření (umístění do izolace, tedy do malé místnosti bez oken, jejímž jediným vybavením je matrace na podlaze)¹³.

V současné době¹⁴ je v Nizozemí ve výkonu doživotního trestu 11 odsouzených (tresty jsou podle roku uložení strukturovány následovně: 1x 1982, 1x 1984, 1x 1989, 2x 1994, 1x 1995, 1x 1996, 3x 1998, 1x 2000), u dalších osmi případů se řeší odvolání (po 1 případu z let 1999 a 2000, 5 z roku 2002 a jeden z roku letošního - 2003).

Švédsko

Trest smrti byl zrušen v roce 1972. Trest doživotního odnětí svobody je upraven v trestním zákoně z roku 1965. Fakultativně jej lze uložit za jedenáct těžkých zločinů (vražda, únos, zhářství...).

Možnost podmíněného propuštění z výkonu doživotního trestu byla zakotvena v r. 1977; právo odsouzeného omilostnit po 10 - 15 letech výkonu trestu má také král. Ve švédské justiční praxi se v podstatě nelze setkat se skutečným doživotním trestem odnětí svobody, od účinnosti trestního zákona byl doživotní trest vykonán pouze ve 3 případech, a i proto je uvažováno o možnosti zrušení. „Tento trest nebyl dosud zrušen proto, že je zachováván jako symbolický nevyvratitelný milník systému trestů a tvoří protiváhu občasnému volání po znovuzavedení trestu smrti“¹⁵.

V roce 1974 byla současně s vydáním zákona o kriminální péči v ústavech provedena rozsáhlá rekonstrukce švédských vězeňských ústavů. Dlouhodobé tresty odnětí svobody jsou vykonávány v 21 centrálních věznicích s kapacitou od 60 do 100 odsouzených, jež maximálně umožňují individuální přístup k odsouzeným.¹⁶

Tab. 5 Švédsko - Počet uložených doživotních trestů a počet odsouzených, kteří k výkonu doživotí do věznic nastoupili

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
počet uložených trestů na doživotí	13	11	9	10	18	14	10
nástup výkonu trestu během roku	10	7	8	7	14	15	7

Tabulka ukazuje počet trestů odnětí svobody na doživotí uložených soudem první instance (zde je možné odvolání, dále ale není vývoj statisticky sledován). Druhý řádek monitoruje reálný nástup výkonu trestu odnětí svobody na doživotí do věznice během určených let.

Tab. 6 Švédsko - Celkový počet odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody na doživotí k 1. 10. každého roku

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001

¹³ Věra Kalvodová, Trest odnětí svobody na doživotí, Masarykova universita Brno 1995, str. 31, 32

¹⁴ Údaje k 31. 5. 2003 poskytl nizozemské Ministerstvo spravedlnosti

¹⁵ Věra Kalvodová, Trest odnětí svobody na doživotí, Masarykova universita Brno 1995, str. 31, 32

¹⁶ JUDr. Petr Poncar: Vybrané otázky právní úpravy trestu odnětí svobody na doživotí v některých státech Evropy, Prokuratura 3/1990, str. 85

počet vězňů	63	69	77	81	87	101	105
-------------	----	----	----	----	----	-----	-----

Pro ilustraci dodejme ještě údaj z roku 1998 o počtu obyvatel Švédska - 8,85 milionů.¹⁷

5.3. Právní úprava ukládání a výkonu trestu odnětí svobody na doživotí v České republice

Výjimečný trest je upraven v § 29 trestního zákona č. 140/1961 Sb. v platném znění. Výjimečný trest podle § 29 tr. zák. nahradil trest smrti, jenž byl výjimečným trestem do účinnosti zákona č. 175/1990 Sb., tedy do 30. 6. 1990. Zrušení trestu smrti citovaným zákonem vyplynulo z čl. 6 odst. 3 LPS, podle něhož je takový trest výslovně zakázán, a z čl. 1 Protokolu č. 6 k Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod, kterou je Česká republika vázána. Tyto normy v návaznosti na čl. 10 Ústavy ČR nedovolují opětovné zavedení trestu smrti pouhou novelizací trestního zákona.

Výjimečným trestem se rozumí jednak trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let může soud uložit pouze tehdy, jestliže stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost je velmi vysoký nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena.

Výjimečný trest může být uložen jen za trestný čin, u něhož to tento zákon ve zvláštní části dovoluje. Okruh skutkových podstat je zúžen na celkem pět trestných činů, představujících kvalifikované úmyslné usmrcení alespoň jednoho člověka, jde o taxativní výčet. Trest odnětí svobody na doživotí může soud uložit pouze pachateli, který spáchal trestný čin vraždy podle § 219 odst. 2, nebo který při trestném činu vlastizrady (§ 91), teroru podle § 93 nebo § 93a odst. 3, obecného ohrožení podle § 179 odst. 3 nebo genocidia (§ 259) zavinil smrt jiného úmyslně, a to za podmínky, že

a) stupeň nebezpečnosti takového trestného činu pro společnost je mimořádně vysoký vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku, a

b) uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let.

Podmíněné propuštění upravuje § 62 odst. 2 tr. zák., osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí může být podmíněně propuštěna až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu. Uloží-li soud takový trest, může zároveň rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává (§ 29 odst. 1 tr. zák.)

Na základě zmocnění daného ustanovením § 366 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, má prezident republiky na základě ústavy (čl. 62 pís. g) právo udělit milost.

Typ věznice pro odsouzené k trestu odnětí svobody určuje § 39a tr. zák.; pachatelé, jimž byl uložen výjimečný trest, jsou vždy zařazeni do věznice se zvýšenou ostrahou.

Během výkonu trestu odnětí svobody může soud rozhodnout o přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu, který se od věznice, v níž dosud odsouzený trest vykonává, může lišit o jeden stupeň. Odsouzeného, kterému byl uložen výjimečný trest a který dosud nevykonal alespoň 10 let tohoto trestu, nelze z věznice se zvýšenou ostrahou přeřadit (§ 39b odst. 4 tr. zák.).

Způsob výkonu trestu v jednotlivých typech věznic upravuje zvláštní zákon. Je jím zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody (ve znění dalších zákonů). Hlavní zásady výkonu trestu upravuje § 2: Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který

¹⁷ Statistické údaje poskytl prof. H. von Hofer, Department of Criminology, Stockholm University

respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.

Výkon trestu doživotního je upraven v části první, hlavě IV, díl 7, § 71. Výkon tohoto trestu je především zaměřen na ochranu společnosti před další trestnou činností odsouzeného jeho izolací ve věznici a na usměrňování jeho jednání tak, aby odpovídalo dobrým mravům. Vnitřní řád věznice, jakož i obsah a formy zacházení s odsouzenými k doživotnímu trestu musí přihlížet též k povaze tohoto trestu a nebezpečnosti odsouzených, kterým je takový trest uložen. Návštěvy, vycházky a výkon kázeňských trestů probíhají zpravidla odděleně od ostatních odsouzených. Odsouzenému k doživotnímu trestu nelze přerušit výkon trestu nebo mu udělit kázeňskou odměnu spočívající v povolení dočasně opustit věznici v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení. Odsouzení k doživotnímu trestu jsou ubytováni zpravidla po jednom.

Bližší specifikace je provedena vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č.345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Doživotního trestu se týká zejména část druhá, hlava VII, §§ 95 - 97. Odsouzení k doživotnímu trestu vykonávají trest zásadně ve specializovaných odděleních věznic zřízených generálním ředitelem Vězeňské služby. Odsouzeným může být umožněno v době stanovené vnitřním řádem navštěvovat kulturní a společenské místnosti společně s dalšími odsouzenými k doživotnímu trestu. Odsouzení pracují na pracovištích uvnitř specializovaných oddělení, popřípadě mohou přidělenou práci vykonávat v celách. V průběhu vycházek mohou být v odůvodněných případech odsouzení poutáni. Návštěvy odsouzených jsou prováděny zpravidla tak, že za přímého dohledu příslušníka Vězeňské služby jsou návštěvníci od odsouzeného oddělení průhlednou přepážkou.

Pokud ustanovení § 71 zákona o výkonu trestu odnětí svobody a sedmá hlava řádu výkonu trestu odnětí svobody neobsahují ustanovení zvláštní, užijí se na výkon trestu odsouzených na doživotí ostatní ustanovení těchto předpisů.

Nejpodrobnější pokyny udává Metodický list č. 13 ředitele odboru výkonu vazby a trestu ze dne 16. 10. 2001, kterým se ujednocuje způsob výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených k doživotnímu trestu a dalších odsouzených, u nichž je diagnostikována potřeba zvýšené detence. Vnitřní řády věznic se zvýšenou ostrahou musí být v souladu s tímto metodickým předpisem a řádně aprobovány Generálním ředitelstvím Vězeňské služby.

Odsouzení vykonávající doživotní trest odnětí svobody ve věznici se zvýšenou ostrahou se zařazují do tří prostupných skupin vnitřní diferenciaci. Do třetí diferenciacní skupiny jsou zařazováni všichni odsouzení nastupující doživotní výkon trestu a setrvávají v ní ti, kteří se dopouštějí závažných přestupků proti vnitřnímu řádu věznice a je prokazatelné, že jejich chování není zvládnutelné běžnými postupy. Program zacházení je uskutečňován minimálně tři hodiny denně. Do druhé diferenciacní skupiny se zařazují zpravidla po 5 letech pobytu ve třetí skupině ti odsouzení, kteří převážně plní svoje povinnosti a akceptují působení odborných pracovníků oddělení výkonu trestu. Do první skupiny vnitřní diferenciaci jsou zařazováni odsouzení zpravidla po 10 letech pobytu ve druhé diferenciacní skupině, kteří příkladně plní své povinnosti a aktivně se účastní programu zacházení.

Bezpečnostní opatření se u jednotlivých diferenciacních skupin prakticky neliší, určitá zmírnění přicházejí v úvahu u první skupiny, například ve způsobu návštěv (kontaktní - bezkontaktní), možnosti sledovat častěji televizi, či absolvovat vycházky ve větších skupinách (max. 10) v rámci diferenciacní skupiny. Další odlišnosti můžeme nalézt i ve

vybavení cel (pevné ukotvení zařízení či umístění některých věcí až za katrem), opatřeních při pohybu v prostorách oddělení (používání donucovacích prostředků a počet příslušníků Vězeňské služby).

Na oddělení je vytvořen tým zaměstnanců, který pracuje jako otevřená skupina s možností obměny jejích členů. Doba působení činnosti vychovatele je zpravidla 2 roky, dozorce 1 rok. Do týmu se zařazují zaměstnanci s vysokou profesionální úrovní a přiměřenou praxí. Pro každého člena se zpracuje individuální plán vzdělávání, zaměřený na oblast problematiky výkonu dlouhodobých trestů odnětí svobody, komunikační dovednosti a psychohygienu. Dozorci zařazení do tohoto týmu jsou odborně a tělesně zdatní, a absolvovali zvýšený počet hodin přípravy.

Největší českou věznicí jsou Valdice¹⁸ - svůj trest zde vykonává přes 1 000 odsouzených zařazených do vězení s ostrahou a zvýšenou ostrahou - a určena je i k výkonu doživotního trestu pro druhou a třetí skupinu vnitřní diferenciaci. V lednu 2002 zde bylo otevřeno nové oddělení pro výkon tohoto typu trestu. Bezbariérový objekt má pevně stanovenou ubytovací kapacitu na 48 lůžek, ve dvou patrech se nachází po dvaceti celách, jejichž plocha je 9 m², součástí každé je sociální zařízení, vězni mají k dispozici i tekoucí teplou vodu. K vybavení cely patří také většinou televizor. V budově je ošetřovna, cela pro výkon kázeňských trestů, návštěvní místnost, místnost pro výkon pracovní terapie či církevní službu. Celý objekt má nejmodernější bezpečnostní zařízení s rozsáhlým systémem kamer. Doživotně odsouzení jsou ubytováni samostatně, někteří jsou zařazení v pracovní terapii, pro každého jsou sestaveny individuální programy zacházení.

5.4. Rozbor trestné činnosti

Všem odsouzeným¹⁹, vykonávajícím trest odnětí svobody na doživotí v České republice, byl tento trest uložen pro spáchání jednoho či několika trestných činů vraždy dle § 219 zvláštní části trestního zákona, často doplněného o pokus tohoto deliktu, a v převážné většině zde existoval i souběh s dalšími trestnými činy.

V roce 1990 nahradila novela trestního zákona jedinou skutkovou podstatu trestného činu vraždy podle § 219 tr. zák. dvěma: základní skutkovou podstatou, jejíž znění zůstalo nezměněné a kvalifikovanou skutkovou podstatou (§ 219 odst. 2). Ve druhém odstavci jsou vymezeny okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby (tedy i výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí (viz též § 29 odst. 3 tr. zák.).

Novela trestního zákona č. 152/1995 Sb. pak zařadila mezi okolnosti zvláště přitěžující důvody uvedené v § 219 odst. 2 písm. d) a g). Tím ovšem došlo k posunutí původních písmen d, e, f na dnešní e, f, h a je proto nutné při posuzování právní kvalifikace určitého trestného činu postupovat podle znění trestního zákona účinného v době spáchání předmětného trestného činu.

Převedeme-li si řeč písmen druhého odstavce § 219 trestního zákona do konkrétních skutečností, můžeme se blíže podívat, které okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby (tedy v našem vzorku uložení výjimečného doživotního trestu) se vyskytovaly ve zkoumaném souboru nejčastěji. S přihlédnutím k výše uvedeným posunům v označení a bez započítávání pokusů a přípravy, byly dokonané vraždy nejčastěji kvalifikovány podle písmene h) - spáchání tohoto trestného činu v úmyslu získat majetkový prospěch nebo v úmyslu zakrýt nebo usnadnit jiný trestný čin, anebo z jiné zvlášť zavrženíhodné pohnutky, dále písmenem c), kde je zakotveno opětovné spáchání trestného činu vraždy (např. včetně

¹⁸ Tresty odnětí svobody na doživotí jsou vykonávány i ve věznicí Mírov, viz Příloha č. 1 - Charakteristika věznic, ve kterých se vykonávají dlouhodobé tresty odnětí svobody.

¹⁹ Informace získány analýzou osobních spisů a karet odsouzených a dalších dokumentů, které byly k dispozici při osobním šetření ve věznicích Mírov a Valdice.

pachatele, který byl za vraždu odsouzen již jako mladistvý) a podle písmena b), které značí zvlášť surový nebo trýznivý způsob. Poté následovalo písmeno a), které znamená úmyslné usmrcení dvou a více osob.

Spáchání vraždy na osobě mladší patnácti let kvalifikuje písmeno e), písmeno f) znamená spáchání tohoto činu na veřejném činiteli při výkonu nebo pro výkon jeho pravomoci; tyto okolnosti se vyskytly shodně ve dvou případech.

Úmyslné usmrcení těhotné ženy spadající pod písmeno d), se objevilo v jednom případě, žádná kauza se netýkala vraždy spáchané na jiném pro jeho rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání, kvalifikované dle písmena g).

Tab. 7 Souhrnný přehled právní kvalifikace trestné činnosti při uložení doživotního trestu odnětí svobody v ČR

1	§ 219/1, 2 písm. c, § 241/1 - § 41/1, § 247/1 písm. a, e
2	§ 219/1, 2 písm. C
3	§ 219/1, 2 písm. a, b, § 219/1, 2 písm. c, f, § 8/1 - § 219/1, 2 písm. c, f, §185/1
4	2x § 219/1, 2 písm. e, f, § 219/1, 2 písm. b, d, § 219/1, 2 e, h
5	§ 219/1, 2 písm. c, § 247/1 písm. a, e
6	2x § 219/1, 2 písm. b, c, f, § 219/1, 2 písm. b, f, § 8/1 - 219/1, 2 písm. c, f, § 8/1 - §219/1, 2 písm. b, c, f, 7x § 238/1, 2
7	§ 219/1, 2 písm. f, § 219/1, 2 písm. a, c, d, f, § 185/1
8	§ 219/1, 2 písm. b, c, f - § 41/1
9	2x § 219/1, 2 písm. a, h, § 7/1 - § 219/1, 2 písm. a, h
10	§ 219/1, 2 písm. a, b, c, f, § 219/1, 2 písm. a, b, f, § 219/1, 2 písm. f, § 234/1, 3, § 238/1, 2 písm. b,
11	§ 219/1, 2 písm. a, b, d
12	§ 219/1, 2 písm. f, § 219/1, 2 písm. a, b, c, § 219/1, 2 písm. C, f, § 8/1 - § 219/1, 2 písm. e, f
13	§ 219/1, 2 písm. c, e
14	3x § 219/1, 2 písm. a, b, , § 8/1-§219/1, 2 písm. b, c, e, § 247/1 písm. b, 2
15	§ 219/1, 2 písm. b, c, e - § 41/ 1
16	§ 219/1, 2 písm. a, b, e, § 247/1 písm. a, e
17	§ 219/1, 2 písm. F - § 41/1, § 219/1, 2 písm. c, f - § 41/1, 2x § 238/1, 2
18	§ 219/1, 2 písm. c, f, § 219/1, 2 písm. F
19	§ 219/1, 2 písm. B
20	§ 219/1, 2 písm. c, § 8/1 - § 219/1, 2 písm. c, § 41/1, § 171/1 písm. d
21	2x § 219, § 8/1 - § 219
22	§ 219/1, 2 písm. b, c, f, § 247/1 písm. b, d, § 238/1, 2, § 235/1
23	4x § 219/1, 2 písm. c, f, § 219/1, 2 písm. f, § 8/1 - § 219/1, 2 písm. C § 185/1, 2 písm. a, b

Opravné prostředky

S výjimkou jednoho případu si podali všichni obžalovaní odvolání (1x vzato zpět po nařízení veřejného zasedání), 1x podával odvolání státní zástupce. V převážné většině byly opravné prostředky zamítnuty, pouze ve čtyřech případech byl částečně zrušen výrok o vině.

Většinou následují mimořádné opravné prostředky a opakované žádosti o milost, případně stížnosti u Ústavního soudu.

U jednoho rozsudku z roku 1988, kterým byl původně uložen trest smrti, byl v roce 1990 trest změněn na doživotí.

Počet a frekvence odsouzení

Co se týče předchozí kriminální kariéry pachatelů odsouzených na doživotí, setkáváme se širokým spektrem. Ve třech případech se jednalo o dosud netrestané osoby, tedy prvopachatele, jeden pachatel - cizí státní příslušník - nebyl trestán na našem území, dva byli soudně trestáni nikoli nepodmíněným trestem odnětí svobody. Šest pachatelů bylo odsouzeno či ve výkonu trestu méně než pětkrát, pětinasobné odsouzení se vyskytovalo v pěti případech a u pěti osob se rozpětí pohybovalo od šesti odsouzení po třináct. Ve většině případů se jednalo mezi jednotlivými odsouzeními o velmi krátké intervaly. V jednom případě jsme počet a frekvenci nezjistili.

Pachatelé se v šesti případech dopustili trestné činnosti v době podmíněčného propuštění, tři krátce po propuštění z výkonu předchozího trestu, jeden pachatel spáchal trestný čin po výkonu trestu a přeměně ochranného sexuologického ústavního léčení v ambulantní.

Typ recidivy

Recidiva podle trestního zákona je formou opakování trestného činu a spolu se souběhem charakterizuje mnohost trestných činů u téhož pachatele. Recidiva tedy znamená, že pachatel spáchal druhý nebo další trestný čin po právní moci odsuzujícího rozsudku (tzv. příkazu), jímž byl uznán vinným předchozím trestným činem. Spadá sem jak recidiva obecná, k níž stačí, že pachatel byl už před spácháním souzeného trestného činu pravomocně odsouzen pro jakýkoli trestný čin vůbec, včetně nedbalostního, tak recidiva druhová (stejnorodá), kdy se vyžaduje odsouzení pro trestný čin téhož druhu a rovněž recidiva speciální, kdy je vyžadované odsouzení pro stejný trestný čin.

Pět pachatelů bylo ve výkonu trestu poprvé, z nichž 3 byli bez předchozí trestné činnosti, u osmi případů se jednalo o recidivu obecnou (zejména majetková trestná činnost, výtržnictví). Tři pachatelé měli na kontě násilné trestné činy, např. loupeže, ublížení na zdraví, znásilnění, můžeme zde tedy vysledovat recidivu druhovou. Speciální recidiva, tedy spáchání trestného činu vraždy podle § 219 trestního zákona, případně pokus, se objevila v sedmi případech, většinou doplněna ještě o jinou násilnou trestnou činnost a majetkové delikty.

K tomuto rozdělení se velmi úzce váže naše sledování vnitřního vztahu mezi minulou a předmětnou trestnou činností. Ve zhruba polovině vzorku souvislost neexistovala, příp. nebyla zjištěna (8x, resp. 3x), ve třech případech šlo o souvislost částečnou - byl zde zjištěn úmysl obecně, především se jednalo o majetkový prospěch, a v jednom případě byla motivem snaha o umlčení svědka. Existence vnitřního vztahu se vyskytla v devíti kauzách, zejména se jednalo o identické či podobné pohnutky (opět hlavně zjištěný úmysl, ale i sexuální pohnutky, deviace, sexuální agresivita vůči starším ženám), podobný způsob provedení, zlobný afekt, stejný útočný nástroj, podobný předmět útoku (např. starší lidé, jejichž odpor lze snadno překonat), dokonce v jednom případě i stejný (strýc).

Vliv alkoholu či jiné návykové látky

U třinácti pachatelů sledované skupiny nebyl zjištěn vliv alkoholu ani jiné návykové látky, u jednoho případu nebyl trestný čin spáchán pod vlivem, ale pachatel byl narkoman.

Čtyři pachatelé páchali předmětnou trestnou činnost pod vlivem alkoholu, rovněž čtyři v opilosti a u jednoho byl kvalifikován přímo těžký abusus alkoholu.

Ukládání ochranných opatření

Zmiňovaným pachatelům nebyla ukládána u předchozí trestné činnosti ochranná opatření příliš často, pouze ve třech případech bylo nařízeno protialkoholního léčení: jednou ambulantní a dvakrát ústavní - v obou případech jej pachatel vůbec nenastoupil. Jednomu odsouzenému bylo nařízeno ochranné ústavní sexuologické léčení během výkonu trestu a rovněž jednomu ochranné psychiatrické léčení po odpykání trestu. V jednom případě bylo uloženo kombinované sexuologicko-psychiatrické léčení, ze kterého ale pachatel uprchnul a na útěku spáchal předmětnou trestnou činnost.

5.5. Dotazníkové šetření k problematice doživotních trestů v ČR

Za účelem zjištění názorů soudců a státních zástupců na ukládání a výkon doživotního trestu odnětí svobody bylo provedeno expertní dotazníkové šetření. Jednalo se o samostatnou část dotazníku²⁰, vzorek respondentů byl týž jako v kapitole 3²¹. K dispozici bylo 64 dotazníků vyplněných státními zástupci a 70 soudci.

Otázka číslo 1: Souhlasíte s názorem, že trest odnětí svobody na doživotí je v podstatě odložený trest smrti?

Tab. 1 Odpovědi respondentů na otázku č. 1

	státní zástupci		soudci	
	abs. č.	%	abs. č.	%
ano	4	6,3	8	11,4
ne, je tu možnost podmíněného propuštění	50	78,1	55	78,6
ne, z jiných důvodů	8	12,5	7	10,0
jiný názor	2	3,1	0	0,0

Odpověď na tuto otázku je naprosto jednoznačná a shodují se na ní obě skupiny dotazovaných. Téměř 90% nepovažuje trest odnětí svobody na doživotí za odložený trest smrti, ať již kvůli možnosti podmíněného propuštění, či z jiných důvodů, jako jsou například šance na udělení milosti a mimořádné opravné prostředky. Dle názorů uvedených v dotaznících se jedná o trest úplně jiného charakteru než je trest smrti, sice jde především o izolaci a ochranu případných obětí před pachatelem, ale ve věznicí žije odsouzený určitým životním stylem, byť značně zredukovaným (nelze jej však ztotožňovat se stavem, v jakém se nachází odsouzený k trestu smrti, jemuž byl trest odložen). Je mu umožněno žít při respektování ochrany společnosti jako prioritního zájmu.

Otázka č. 2: Souhlasíte s možností podmíněného propuštění u trestu odnětí svobody na doživotí? (Respondenti mohli označit více možností, proto součty v tabulce přesahují absolutní počet, případně 100 %)

Tab. 2 Odpovědi respondentů na otázku č. 2

²⁰ Viz příloha č. 2

²¹ Kapitola 3 Analýza rozhodovací činnosti trestních soudů v České republice z hlediska přiměřenosti trestání na základě rozboru soudních spisů a zjištění názoru soudců a státních zástupců, viz zejména 3.2. Dotazníkové šetření a 3.2.1. Souhrnné údaje o respondentech.

	státní zástupci		soudci	
	abs. č.	%	abs. č.	%
ano, je to jediný motivační faktor	6	9,4	15	21,4
ano, současná úprava je vyhovující	3	4,7	7	10,0
ano, ale doporučoval bych diferenciaci lhůt	19	29,7	18	25,7
ano, ale doporučoval bych PP s dohledem	30	46,9	30	42,9
ne, tato možnost by neměla vůbec být	20	31,3	18	25,7
jiný názor	2	3,1	2	2,9

Dle výsledků dotazování můžeme říci, že podmíněné propuštění je a mělo by zůstat nezbytnou součástí nejen „běžného“ trestu odnětí svobody, ale rovněž i trestu odnětí svobody na doživotí nejen jako motivační faktor pro odsouzeného. Na druhou stranu byl ale poměrně značný počet státních zástupců i soudců pro kategorickou možnost bez existence podmíněného propuštění (s dodatkem - při současné koncepci ukládání tohoto trestu, neboť při rozšířenější aplikovatelnosti by přicházelo v úvahu dělení na trest odnětí svobody s PP a bez možnosti PP). Nicméně posouzení podmíněného propuštění by mělo být čistě individuální záležitostí, spojené s diferenciací lhůt a zejména s dohledem i na poměrně dlouhé časové období.

Otázka č. 3: Vyjádřete na stupnici 1 (nejlepší hodnocení) - 5 (nejhorší hodnocení) názor na možnost začlenění odsouzeného k doživotnímu trestu odnětí svobody do společnosti po podmíněném propuštění.

Shodně v obou skupinách respondentů nebyla využita možnost 1 a 2, průměrného stupně hodnocení 3 využili více státní zástupci (přes 23%) oproti 17% soudců, byl ale kladen důraz na pomoc Probační a mediační služby či jiných orgánů. Jednoznačně nejfrekventovanější bylo užití stupně 4 pětibodové škály - jím ohodnotila možnost návratu doživotně odsouzeného do společnosti po případném propuštění více než polovina zástupců obou profesí (SZ 52%, soudci 53%). Nulovou či téměř žádnou šanci odsouzenému na opětovné začlenění (stupeň 5) dává necelá čtvrtina státních zástupců a ještě více pesimističtí jsou soudci - ti nejméně příznivou prognózu uvedli v 21 odpovědích, tj. ve 30%.

Otázka č. 4: Jaké negativní účinky shledáváte nejčastěji u doživotního trestu odnětí svobody?

Tab. 3 Odpovědi státních zástupců na otázku č. 4

	1. místo		2. místo		3. místo	
	a. č.	%	a. č.	%	a. č.	%
vytržení odsouzeného z pozitivních kontaktů	12	18,8	8	12,5	6	9,4
kriminální infekce	7	10,9	11	17,2	6	9,4
neadaptabilita na vnější život po případném propuštění	8	12,5		12,5	16	25,0

na podmínku						
„zatvrzení se,, vůči všem a všemu	4	6,3		12,5	1	1,6
nemožnost resocializace, přetvoření osobnosti	7	10,9	1	15,6	8	12,5
ztráta jakékoli motivace, rezignace odsouzeného	5	7,8		9,4	10	15,6
přeplněnost věznic	0	0,0		1,6	2	3,1
finanční náročnost výkonu trestu pro stát	12	18,8		4,7	6	9,4

Tab. 4 Odpovědi soudců na otázku č. 4

	1. místo		2. místo		3. místo	
	a. č.	%	a. č.	%	a. č.	%
vytržení odsouzeného z pozitivních kontaktů	13	18,6	2	2,9	6	8,6
kriminální infekce	8	11,4	12	17,1	7	10,0
neadaptabilita na vnější život po případném propuštění na podmínku	17	24,3	12	17,1	14	20,0
„zatvrzení se,, vůči všem a všemu	7	10,0	9	12,9	10	14,3
prakticky nemožnost resocializace, přetvoření osobnosti	14	20,0	13	18,6	5	7,1
ztráta jakékoli motivace, rezignace odsouzeného	3	4,3	8	11,4	14	20,0
přeplněnost věznic	0	0,0	3	4,3	1	1,4
finanční náročnost výkonu trestu pro stát	3	4,3	6	8,6	8	11,4

Zde se poprvé odpovědi obou profesních skupin odlišují, významněji zejména co se týče názoru na nejsilnější negativní vliv doživotního trestu. Státní zástupci na první místo mezi negativní účinky trestu odnětí svobody na doživotí kladou vytržení odsouzeného z pozitivních kontaktů a finanční náročnost výkonu trestu pro stát, na druhém místě je uváděno nebezpečí kriminální infekce a nemožnost resocializace, třetí místo náleží neadaptabilitě na vnější život po případném propuštění a ztráta motivace.

Soudci za nejzávažnější negativní účinek označují nemožnost opětovného začlenění do společnosti po eventuálním propuštění (tato varianta odpovědi se objevuje i mezi nejčtenějšími na druhém a třetí místě pomyslného žebříčku), jako druhý záporný faktor uvádějí prakticky nemožnou resocializaci a negativní vliv spoluvězňů a vězeňského prostředí (kriminální infekce), na třetí místo řadí ztrátu jakékoli motivace odsouzeného a jeho rezignaci.

V otázce č. 5 nás zajímal nejvhodnější způsob výkonu trestu odnětí svobody na doživotí.

Jednoznačně převažuje způsob výkonu v izolaci - ať již individuální izolace či izolace skupiny doživotně odsouzených. Skupiny dotazovaných se sjednotily na způsobu výkonu, který považují za nejvhodnější: jednotliví odsouzení by byli přísně izolováni ve speciálních ústavech. Jako druhou vhodnou variantu uvádějí opět obě profese izolaci skupiny takto odsouzených v běžném výkonu trestu, což je způsob, který je v podstatě v současnosti praktikován.

Tab. 5 Odpovědi respondentů na otázku č. 5

	státní zástupci		soudci	
	abs. č.	%	abs. č.	%
přísná izolace jednotlivců ve speciálních ústavech	25	39,1	27	38,6
přísná izolace jednotlivců v běžném výkonu trestu	10	15,6	10	14,3

izolace skupiny odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí v běžném výkonu trestu	14	21,9	13	18,6
částečná integrace s ostatními skupinami odsouzených	11	17,2	17	24,3
úplná integrace s ostatními skupinami odsouzených	0	0,0	1	1,4
jiný způsob	3	4,7	1	1,4
nevyplněno	1	1,6	1	1,4

Z volných odpovědí na tuto otázku vybíráme ještě další navrhované možnosti výkonu doživotního trestu: spolehlivá detence ve speciálních táborech s přiměřenou možností společného trávení volného času, či postupný přechod od přísné individuální izolace až k úplné integraci, popřípadě individuální výkon směřující k sociální převýchově.

Otázka č. 6: Má doživotní trest odnětí svobody pro potenciální pachatele dostatečně odstrašující účinek?

Tab. 6 Odpovědi respondentů na otázku č. 6

	státní zástupci		soudci	
	abs. čísla	%	abs. čísla	%
ano	16	25,0	15	21,4
ne	41	64,1	45	64,3
jiný názor	6	9,4	9	12,9
nevyplněno	1	1,6	1	1,4

Pro kladnou variantu, tedy dostatečný odstrašující účinek doživotního trestu, byla pouze čtvrtina státních zástupců a ještě o něco méně soudců. Jako důvod bylo uváděno zejména to, že potencionální pachatel je varován omezením, vytržením z prostředí, ve kterém se pohybuje a především je zde hrozba doživotní separace ve zvláštním zařízení. Argumenty pro byly často podmíněné například nemožností podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí nebo náležitou propagací sdělovacími prostředky (nikoliv pokud je vyvolávána snaha pro hledání omluvy odsouzeného, jak se často stává).

Zápornému hodnocení odstrašující funkce doživotního trestu se budeme věnovat podrobněji z důvodů četnosti a pestrosti vyjádření k této problematice. Okolo šedesáti pěti procent všech respondentů považuje jednu z obecných funkcí trestu - odstrašující účinek - u trestu odnětí svobody na doživotí za nedostatečnou.

Nejčastěji se respondenti obou kategorií odvolávají na osobu pachatele, neboť posouzení je značně individuální. Většina pachatelů nepočítá s tím, že budou odsouzeni (nepřipouští si selhání ve své věci, nebude odhalen, případně jedná v afektu, nepřemýšlí, je mu to jedno, v podstatě jsou přesvědčeni, že se z vězení nějak dostanou), v současném právním prostředí mají dojem, že je trest nedostihne. Významným faktorem je častá recidiva, kdy si kriminálně infikované osoby vytvářejí pocit určité „nedotknutelnosti“, víru, že „jemu se to stát nemůže“, tedy nepředpokládají další postih. Pokud se týče pachatelů závažných deliktů, tak vesměs jde o natolik narušené asociální jedince či jednice s poruchou osobnosti, kteří tento faktor ani nevnímají. Záleží též na motivu páchaní trestného činu, případné odměně za jeho spáchání. Poukázáno bylo i na absenci přímé újmy odsouzeného.

Samotný trest není dle názorů dotazovaných dostatečně odstrašující též proto, že existuje možnost podmíněného propuštění z výkonu trestu na doživotí, dává možnost revize rozhodnutí z různých důvodů - milost prezidenta, amnestie, změna legislativy; uvádějí

rovněž i možnost dramatických společenských změn či zásahu „vyšší moci“, případně není vyloučena ani možnost útěku z výkonu trestu.

Pokud se zaměříme na porovnání s trestem smrti, ani zde nevychází jednoznačný názor. Někteří respondenti považují za dostatečně odstrašující pouze hrozbu trestu smrti (a odkazují na nárůst kriminality proti životu a zdraví po zrušení trestu smrti), jiní mají za to, že takový účinek nemá ani samotný trest smrti (reálně velmi nízký účinek této funkce u trestů obecně).

Na závěr této části prezentujeme **otázku č. 8**, kde nás zajímal čistě **osobní názor respondentů**. Bereme v úvahu současný stav legislativy ČR a nepřipustnost změn vzhledem k mezinárodním závazkům ČR, přesto jsme se zeptali na postoj k trestu smrti:

Tab. 7 Odpovědi respondentů na otázku č. 8

	státní zástupci		soudci	
	abs. č.	%	abs. č.	%
souhlasím se současnou právní úpravou (zrušení trestu smrti)	15	23,4	21	30,1
jsem pro možnost uložení tohoto trestu v některých přesně vymezených případech, ale vím, že to právní úprava nedovoluje	41	64,1	36	51,4
jsem pro opětovné zavedení tohoto trestu i za cenu provedení zásadní změny v právní úpravě	7	10,9	12	17,1
jiný názor	1	1,6	1	1,4

V soudobé evropské právní kultuře návrat k trestu smrti není reálný, ovšem jak je vidět nejen z názorů veřejnosti, ale i odborníků z praxe, možnost ukládání by přivítalo i za cenu zásadních změn v právní úpravě 11% resp. 17% respondentů a obecně pro tuto eventualitu je téměř 65% státních zástupců a přes polovinu soudců. V součtu by tedy s touto variantou trestu souhlasilo 72% dotazovaných z profesí, které jsou s problematikou trestání neodmyslitelně odborně spjaté.

V současné době jsou častým námětem odborných diskusí i přístupy tzv. restorativní justice. Tento přístup se používá i v některých případech, kdy pachatel trestným činem svoji oběť či oběti usmrtil. Zde se jedná především o to, zda přijme svoji vinu, o možnost navázání kontaktu pachatel – rodinní příslušníci oběti, a ověření, zda lze očekávat, že pachatel projeví zájem o důsledky svého činu a o určité „usmíření a vyrovnání“ s pozůstalými. Šlo by tedy o určité formy *mediace ex post*.

Proto jsme položili i otázku č. 7: **Uvažovali byste o naprosto odlišném způsobu řešení závažného trestného činu, za který je možno uložit trest odnětí svobody na doživotí (například finanční a jiná kompenzace po provedení mediace mezi pachatelem a rodinnými příslušníky oběti)?**

Tab. 8 Odpovědi respondentů na otázku č. 7

	státní zástupci		soudci	
	abs. č.	%	abs. č.	%
ne, vůbec nepovažuji toto řešení za uspokojivé	10	15,6	6	8,6

ne, toto by přicházelo podle mého názoru v úvahu pouze u méně závažných trestných činů	45	70,3	45	64,3
ano, uvažoval/a bych o takovém řešení v některých případech	4	6,3	11	15,7
osobně jsem se s možností takového řešení nesetkal/a, nemám informace o tomto způsobu řešení	4	6,3	7	10,0
jiný názor/nevyplněno	1	1,6	1	1,4

Nejčastěji se respondenti obou skupin klonili k názoru, že by užívali restorativní přístupy pouze u méně závažných trestných činů, zejména majetkových deliktů, u prvopachatelů a deliktů s odstranitelným následkem. Prostor pro využití by soudci viděli i u trestných činů obecného ohrožení, znásilnění a ublížení na zdraví, ale jen v individuálních případech, kdyby to z hlediska osoby pachatele a možnosti nápravy bylo dostačující, nebo u násilné trestné činnosti obecně spáchané v afektu. Je nutné se ztotožnit s názorem, že případy se nedají konkretizovat předem, záleží na míře ochoty oběti účastnit se a upřímné snaze pachatele o nápravu.

Pokud toto řešení považují dotazovaní za neuspokojivé, jedná se především o obavu, že by se pouze „vykoupili“ majetní a vytvářeli by se jakési právní kasty.

5.6. Psychologické aspekty výkonu doživotních trestů odnětí svobody

5.6.1. Úvodní informace

Tato dílčí sonda je zaměřena na charakterizaci skupiny osob ve výkonu doživotního trestu odnětí svobody v ČR - z hlediska osobnostních a sociálních specifíků, také z hlediska kriminální kariéry a současného výkonu trestu (specifika chování doživotně odsouzeného ve výkonu doživotního trestu odnětí svobody). Dílčím cílem bylo identifikovat typ doživotně odsouzeného jedince v našich věznicích a jeho projevy chování během výkonu doživotního trestu.

Na konkrétní skupině doživotně odsouzených jsme se pokusili popsat, jakými projevy se mohou případné negativní účinky uvěznění demonstrovat, popř. proč mohou negativně působit na osobnost odsouzeného apod. Studie má deskriptivní charakter a je založená na analýze následujících problémových okruhů:

- osobnostní charakteristiky a sociální charakteristiky
- kriminální kariéra a současná trestná činnost (viz kapitola 5.4. Rozbor trestné činnosti)
- chování ve vězeňském prostředí (např. kázeňské přestupky a další základní měřitelné projevy jednání vězňů)
- rozdíly dále popsanych podskupin sledovaného souboru
- názory specialistů

Výběrovým kritériem zkoumané skupiny byl jediný znak - výkon trestu odnětí svobody na doživotí. Do skupiny byly zařazeny všechny osoby vykonávající doživotní trest odnětí svobody.

Byly použity tyto metody a techniky:

- studium písemných dokumentů, analýza údajů o odsouzených (osobní karty, zejména údaje o průběhu výkonu trestu odnětí svobody (VTOS), soudně znalecké posudky) a analýza soudních spisů

- dotazníkové šetření - instrument byl zaměřen na zjištění informací o osobách vykonávajících trest odnětí svobody na doživotí v ČR, průběh VTOS a další charakteristiky z pohledu vězeňského personálu, který pracuje u doživotně odsouzených; instrument obsahoval jednak otázky s vyznačenými alternativami odpovědí, a jednak otázky otevřené - viz příloha č. 5 a kap. 5.6.4.1.
- položený rozhovor se specialisty (1 psycholog a 2 speciální pedagogové)
- některé matematicko-statistické výpočty v rámci programu MS Excel

Při práci se spisovým materiálem odsouzených – analýza dokumentů – se vyskytly problémy s „porovnatelností dat, (různé formuláře, odlišný způsob evidence, zejména v osobních kartách, kde se za 10 let způsob administrativy změnil). Vzhledem k tomu, že analyzované údaje o odsouzených byly získány nepřímou, je nutné při interpretaci výsledku brát úvahu určité zkreslení, způsobené subjektivitou těch, kteří dané údaje pro potřeby evidence VS ČR zprostředkovali.

5.6.2. Výzkumný soubor

Za základní soubor považujeme všechny doživotně odsouzené v ČR, kteří si k lednu 2003 odpykávali doživotní trest ve věznicích v ČR. Podle údajů ze Statistické ročenky Vězeňské služby ČR 2002 je v naší republice 25 doživotně odsouzených. Z tohoto počtu však jeden odsouzený nastoupí doživotní trest odnětí svobody až v roce 2004. Do výzkumného souboru, vzhledem k cílům výzkumu, jsme jej nezahrnuli. Tzn., že náš výzkumný soubor (N=24) tvoří 100% odsouzených ve výkonu doživotního trestu u nás. Jedná se o skupinu ze statistického hlediska malou a proto bude interpretace získaných údajů pojata spíše (nebo do jisté míry) kvalitativně.

V rámci výzkumného šetření byl shromážděn soubor 23 doživotně odsouzených mužů (96%) a jedné ženy (4%), kteří si v současné době odpykávají svůj trest ve třech věznicích České republiky (Mírov, Valdice a Opava). Průměrný věk odsouzených byl v době výzkumu 43,2 let. Věkové rozmezí od 27 do 75 let. Podle Statistické ročenky Vězeňské služby ČR je v současné době věkový průměr odsouzených 33,9 let.

Většina odsouzených (92%) má českou národnost (5 z nich mělo původně slovenskou, ve VTOS získali českou nebo nebylo z dostupných dat zřejmé, zda jde o občany ČR nebo SR). Jeden odsouzený má slovenskou národnost a jeden čínskou.

Věk při nástupu k doživotnímu trestu (tab. 9) se pohyboval v rozmezí od 25 do 70 let; průměrný věk při nástupu trestu doživotí činil 37,6 let.

Tab. 9 Věk odsouzených při nástupu k doživotnímu trestu

	25-30 let	30-40 let	40-50 let	nad 50let
Počet doživotně odsouzených	8 (33%)	7 (30%)	8 (33%)	1 (4%)

Doživotně odsouzených, kteří strávili ve vězení víc jak deset let²² (hranice dlouhodobého trestu), je v současné době 7 (tj. 29% z celkového souboru doživotně odsouzených). Této podskupině, právě s ohledem na možné účinky dlouhodobého pobytu ve VTOS), se budeme věnovat v kapitole 5.6.5.1.

Doba, kterou již všichni doživotně odsouzení strávili ve vězení, byla v době výzkumu v rozmezí od 11 měsíců až 15 let 7 měsíců, průměrná doba 7 let 2 měsíce (tab. 10).

Tab. 10 Struktura doživotně odsouzených podle doby strávené ve vazbě a VTOS

	do 5ti let	5-10 let	10-12 let

²² Od počátku trestu, tedy i s pobytem ve vazbě.

Počet doživotně odsouzených.	9 (38%)	8 (33%)	7 (29%)
------------------------------	---------	---------	---------

5.6.3. Výsledky výzkumu u doživotně odsouzených v ČR

Charakteristika prostředí

Valdická věznice je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou, kde vykonávají trest odnětí svobody dospělí muži soudem zařazení do typu se zvýšenou ostrahou, včetně odsouzených na doživotí, a do typu s ostrahou. Pro odsouzené s dlouhodobými tresty je zřízeno oddělení nástupní a výstupní, dále krizové oddělení a specializované oddělení pro odsouzené s psychopatickou strukturou osobnosti. Výkon doživotního trestu je realizován v nově vybudovaném specializovaném oddělení. Na celách jsou odsouzení po jednom. Na stejném oddělení jsou umístěni i vězni s výjimečným trestem (do 25let). V současné době zde vykonává doživotní trest odnětí svobody 11 doživotně odsouzených.

Současná mírovská věznice je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou. Má oddělení s ostrahou, oddělení se zvýšenou ostrahou, oddělení pro výkon doživotních trestů a oddělení specializované pro odsouzené s duševní poruchou nebo poruchou chování. Zaměstnanost se dlouhodobě pohybuje kolem 50%. Ve věznici Mírov si své doživotní tresty odpykávají odsouzení na dvou odděleních zvýšené ostrahy společně s výjimečnými testy (15-25let). Na každém oddělení jsou tři vychovatelé a tři dozorcí. Personál na odděleních u doživotně odsouzených je poměrně stabilní (např. oproti valdické věznici, kde se po roce působení dozorcí i vychovatelé střídají). Cely zde jsou pro jednoho odsouzeného a jedna cela je pro dva. V současné době je v mírovské věznici 12 doživotně odsouzených.

V opavské věznici vykonávají trest odnětí svobody mladiství odsouzení muži, dospělí muži (s dohledem a dozorem) a odsouzené ženy. Je zde i specializované oddělení pro výkon trestu žen drogově závislých, kde se provádí soudem nařízena ochranná léčba. K dnešnímu dni je v opavské věznici 1 doživotně odsouzená žena.

Charakteristiky doživotně odsouzených

Rodinný stav doživotně odsouzených

Svobodní jedinci mezi doživotně odsouzenými převládají, tvoří polovinu souboru (tj. 12 osob). Rozvedených je mezi doživotně odsouzenými 8, (tj. 34%) souboru, ženatí jsou dva odsouzení (8%); tab. 11. Polovina doživotně odsouzených (54%, tj. 13 osob) je bezdětných.

Tab. 11 Rodinný stav doživotně odsouzených

	svobodný	rozvedený	ženatý	vdovec
Počet doživotně odsouzených	12 (50%)	8 (34%)	2 (8%)	2 (8%)

Trvalé bydliště doživotně odsouzených

Vycházeli jsme z údajů uvedených jako místo trvalého pobytu. Ze západočeského regionu (plzeňský a karlovarský kraj) pochází čtvrtina doživotně odsouzených. Nejpočetněji zastoupený (5 odsouzených z každého kraje, tj. 21%) byl moravskoslezský a středočeský kraj (včetně Prahy). V ústeckém kraji mají trvalé bydliště 4 odsouzení, tj. 17%. Pak následuje karlovarský kraj (3 odsouzení, tj. 13%) a královehradecký kraj (2 odsouzení, tj. 8%). Ze zlínského, olomouckého, jihočeského, pardubického kraje a z vysočiny nebyl žádný z odsouzených (jižní části naší republiky).

Profesní kariéra doživotně odsouzených

Z celého souboru jako původní zaměstnání převažují nekvalifikované dělnické profese, pak vyučení v profesích (zahradník, truhlář, automechanik apod.).

Při zjišťování posledního zaměstnání se často objevovali nezaměstnaní (8 odsouzených, tj. 33%), čtvrtina pracovala v dělnických profesích (6 odsouzených). 4 doživotně odsouzení (tj. 17%) vykonávali různé kvalifikovanější dělnické profese; často na živnostenský list – „samostatně výdělečně činný“ a stejně velká část (17%) doživotně odsouzených pracovala v povoláních typu „policie, vojsko, ochrana,“ jako strážný, zaměstnanec bezpečnostní agentury apod. Dva odsouzení (tj. 8%) pobírali důchod.

Úroveň vzdělání doživotně odsouzených

Největší zastoupení (41%, tj. 10 odsouzených) mají vyučení (tab. 12), tedy absolventi nižšího a středního odborného vzdělání bez maturity. Zvláštní školu (ZvŠ) absolvovali 4 odsouzení. Stejným počtem (po 3 odsouzených, tj. 13%) jsou zastoupeny osoby se základním vzděláním a osoby s nedokončeným základním vzděláním. Mezi doživotně odsouzenými jsou 3 absolventi středních škol (gymnázium i odborné zaměření), tedy vzdělání s maturitou (tj. 13%). Jeden z nich nedokončil vysokoškolské studium. Jeden odsouzený je bez vzdělání, negramotný.

Tab. 12 Složení doživotně odsouzených podle dosaženého vzdělání

	bez vzdělání	ZvŠ	nedokončené základní	základní	nižší a střední odborné–vyučení	úplné střední odborné–maturita
Počet doživotně odsouzených	1 (4%)	4 (16%)	3 (13%)	3 (13%)	10 (41%)	3 (13%)

Dílčí shrnutí

Je možno usuzovat, že mezi doživotně odsouzenými převládají svobodní a bezdětní jedinci bez trvalého partnerského vztahu. Podle dosaženého vzdělání převládají vyučení (nižší a střední odborné vzdělání bez maturity) a odsouzení se základním vzděláním. Vzdělanostní struktura doživotně odsouzených významně nevybočuje z celovězeňské populace.

Nejvíce doživotně odsouzených pochází z moravskoslezského kraje, pak následuje Praha a ústecký kraj. Původní profese u poloviny doživotně odsouzených tvořily méně kvalifikované dělnické činnosti („nekvalifikovaný dělník“), u druhé poloviny pak dělnická povolání ve stavebnictví a strojírensko-technická. Jako poslední zaměstnání se objevují dělnické profese nebo nezaměstnaní (z údajů nebylo možno odlišit, zda šlo o evidované Úřadem práce). Zajímavá je skutečnost, že v profesní kariéře několika odsouzených se objevovaly profese typu „policie, vojsko, ochrana“. Také v profesích a zaměstnáních otců doživotně odsouzených se objevovala povolání takto zaměřená.

Výchova v původní - primární rodině u doživotně odsouzených

Výchozí rodina vytváří základní podmínky pro vytvoření povahových rysů a citové výbavy, které se stabilizují v raném věku (bývá uváděno do 3 let). Rodina má také vliv na vytvoření hodnotového systému, který se začíná upevňovat ve starším školním věku. Proto jsme se, pokud byly údaje k dispozici, pokusili složení původní rodiny zachytit ve dvou vývojových etapách.

Polovina doživotně odsouzených vyrůstala v úplné rodině (tab. 13). Ústavní výchovou od raného věku prošel pouze jeden doživotně odsouzený. Dva odsouzení se v ústavní výchově ocitli až ve školním věku (jeden z úplné rodiny, druhý z výchovy u prarodičů). V neúplné rodině (rozvod-vychován jedním rodičem) vyrůstali 4 odsouzení (17%). U

jednoho z odsouzených se tyto údaje nepodařilo zjistit, ale z ostatních dat a informací předpokládáme, že výchova rozhodně nebyla ústavní.

Tab. 13 Složení primární rodiny doživotně odsouzených v mladším a starším školním věku²³

	v mladším věku	starší - školní věk
Úplná rodina	16 (70%)	12 (52%)
Neúplná rodina-matka	2 (9%)	4 (17%)
Neúplná rodina – otec	0	0
Doplňená rodina - nový partner	0	2 (9%)
Výchova u prarodičů	4 (17%)	2 (9%)
Adopce, pěstounská péče	0	0
Ústavní péče	1 (4%)	3 (13%)

Počet sourozenců (vlastní i nevlastní) u doživotně odsouzených

Z dostupných informací nebylo možno zjistit, zda v primární rodině vyrůstali sourozenci společně a zda se jedná o vlastní nebo nevlastní sourozence. 7 doživotně odsouzených (tj. 30%) vyrůstalo v rodině spolu s jedním sourozencem. 5 odsouzených (tj. 22%) mělo dva sourozence. Tři a více sourozenců mělo 9 doživotně odsouzených (tj. 39%); z tohoto počtu víc jak sedm sourozenců měli 3 odsouzení (tj. 13% z celkového souboru doživotně odsouzených). U zbylých třech odsouzených buď nebyly potřebné informace k dispozici, nebo tuto skutečnost odsouzení nevěděli.

Úroveň mentálních předpokladů u doživotně odsouzených

Mentální úroveň (intelekt) u odsouzených byla zjišťována v rámci soudně znaleckých expertíz; u odsouzených byl vypracován znalecký posudek z oboru psychologie a psychiatrie.

V následující tabulce jsou uvedeny „naměřené“ hodnoty IQ; uvedené údaje jsou orientační; srovnání jednotlivých hodnot je ztíženo, protože byly použity různé testové metody (posudky vypracovávali různí psychologové, preferující rozdílné instrumenty k zjištění úrovně a struktury mentálních předpokladů).

U čtvrtiny odsouzených (6 osob) byla zjištěna úroveň mentálních schopností (intelektu) v pásmu výrazného podprůměru, podprůměrné nadání zjištěno u 5 odsouzených (tj. 22%). Skoro jedna třetina ze souboru doživotně odsouzených (7 osob) má průměrnou úroveň intelektu. Lehký nadprůměr a nadprůměrný intelekt zjištěn u 5 odsouzených, tj. 22% (tab. 14).

Tab. 14 Rozložení IQ u souboru doživotně odsouzených v ČR

	výrazný podprůměr	podprůměr	průměr	lehký nadprůměr	nadprůměr
Počet odsouzených	6 (26%)	5 (22%)	7 (31%)	4 (17%)	1 (4%)

Transformací zjištěných hodnot IQ na normalizované skóre je viditelná určitá tendence k nižšímu nadání u doživotně odsouzených. Jejich průměr z „naměřených“ IQ hodnot odpovídá dolní hranici průměru populační normy (tu tvoří 50% celé populace).

Porucha osobnosti u doživotně odsouzených

²³ U jednoho odsouzeného se nepodařilo zjistit potřebná anamnestická data.

Data pro psychologické charakteristiky osobnosti doživotně odsouzených byla sebrána ze znaleckých posudků a z informací ze spisů odsouzených (např. zprávy z psychologických vyšetření). Provést sledování osobnostních změn v delším čase nebylo z materiálů možné. Psychologové na odděleních doživotně odsouzených zastávali svou pozici teprve krátce (méně než 1 rok), takže jsme byli odkázáni pouze na data ze spisů. U jedné osoby se nám znalecký posudek s potřebnými daty nepodařilo zajistit.

U doživotně odsouzených byla v různé míře zjištěna a diagnostikována porucha osobnosti (tab. 15), tedy stav, který naše klasická psychiatrie dříve uváděla coby psychopatii, popř. asociální poruchu, sociopatii apod. Rozčlenění podle klasifikace nemocí²⁴ je pouze ilustrativní.

Tab. 15 Porucha osobnosti²⁵ u doživotně odsouzených

	F61 - Smíšená porucha osobnosti (polymorfní psychopatie)	F60.2 - Disociální porucha osobnosti (osobnost amorální, asociální, sociopatická, psychopatická; rysy agresivní, narcistické, dysthymní ²⁶)	F60.8 Jiné specifické poruchy osobnosti (osobnost nezdrženlivá, excentrická, narcistická, pasivně agresivní, psychoneurotická)
Počet doživotně odsouzených	11 (48%)	7 (30%)	5 (22%)

Při analýze spisů a zpráv o odsouzených se v průběhu VTOS nejčastěji objevovaly symptomy odpovídající klinickému obrazu deprese (izolace - uvěznění) a psychosomatické obtíže. Je třeba vzít v úvahu, že pokud jde o diagnózu poruchy osobnosti, mohou být neurotické a psychosomatické symptomy přidruženy.

Sexuálně deviantní chování u doživotně odsouzených

Uvádí se, že s poruchami osobnosti, v širším smyslu, souvisí i sexuální deviace (parafílie), alkoholismus a toxikomanie. U většiny doživotně odsouzených (18 osob, tj. 75%) nebyly zjištěny sexuálně deviantní projevy (tab. 16). Ze zbylé čtvrtiny souboru doživotně odsouzených byly u 4 odsouzených (tj. 17%) projevy charakterizovány jako sexuální agresivita, u dalších dvou odsouzených (tj. 8%) zjištěny sadistické tendence a agresivní naladění vůči ženám.

Tab. 16 Sexuálně-agresivní chování u doživotně odsouzených

	sexuální agrese a sadistické tendence	bez sexuální agrese
Počet doživotně odsouzených	6 (25%)	18 (75%)

Zkušenost s návykovými látkami u doživotně odsouzených

U poloviny doživotně odsouzených nebyl zaznamenán sklon k abúzu návykových látek, u druhé poloviny jde pak nejčastěji o alkohol, z toho u dvou sklon k nealkoholovým látkám.

²⁴ Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize.

²⁵ Raboch, J.: Poruchy osobnosti a chování u dospělých. In: Zvolský, P. a kol.: Speciální psychiatrie. Karolinum, Praha 1996.

²⁶ Dysthymie=rozlada; chorobná nálada projevující se mrzutostí, smutnými nebo zlostnými afekty, se sníženým zájmem o okolí.

Dílčí shrnutí

Víc jak dvě třetiny z doživotně odsouzených vyrůstalo v úplné rodině (v mladším věku žilo v úplné rodině 69% odsouzených), absence alespoň jednoho z rodičů se prohlubuje (zvyšuje) ve starší etapě vývoje jedince. Dalším „typem“ primární rodiny u doživotně odsouzených je neúplná rodina (rozvod rodičů) a výchova matkou. Také je zde zastoupena výchova u prarodičů. Ta, zejména ve starším věku odsouzených, byla nahrazena ústavní péčí. Z typu informací, které jsme měli k dispozici, nelze usuzovat na způsob rodinné péče (výchovné techniky, postoj rodičů k dětem, vřelost apod.); nelze hodnotit např. kvalitu výchovného prostředí, kdo se o dítě fakticky staral, výchovné styly rodičů, stabilitu prostředí, suspektní týrání, vztahy rodičů k dítěti apod. Tzn., že pojem „úplná rodina“ neznamená bezproblémovost vztahu uvnitř rodiny. Výsledky naznačují menší závislost mezi rodinou formálně vymezenou jako „neúplná“ a následným „kriminálním chováním“.

Jednoho nebo dva sourozence má polovina ze souboru doživotně odsouzených. Nikdo z odsouzených nebyl jedináček. U poloviny doživotně odsouzených (52%) byla zjištěna mentální úroveň odpovídající průměru, lepšímu průměru a nadprůměru. U žádného z odsouzených nebylo zjištěno nadání v pásmu defektu. Sklon k závislostem zjištěn u poloviny doživotně odsouzených. Většina (75%) bez sexuálně deviantního chování.

Celý soubor doživotně odsouzených vykazuje známky poruchy osobnosti. Podle kognitivisticky orientovaných psychologů se každý typ poruchy osobnosti vyznačuje odlišným rejstříkem strategií prožívání a usuzování, a každý typ poruchy osobnosti má také svůj typický rejstřík základních přesvědčení. Jsou to vytvořené (pevné, stabilní a globální) pohledy na sebe sama, na druhé lidi a na okolní svět, které jsou zabudovány v psychice člověka a z kterých pak vycházejí projevy chování²⁷. U antisociální osobnosti se hovoří o nadměrně rozvinuté strategii bojovnosti, potlačování druhých a využívání druhých. Mezi nedostatečně rozvinuté strategie patří empatie, reciprocita a sociální citlivost. Přesvědčení, která mají o ostatních lidech, vycházejí z pohledu: „druzí by mě mohli vykořisťovat a zneužívat!“, „když nebudu jednat první, mohou mi ublížit“. Strategií jejich chování je využívání druhých, manipulování a napadání. Taková schémata fungují jako vzory pro hodnocení situací. Aby si vysvětlil smysl toho, co se děje nebo stalo, „jak, co kdo myslí“ apod., vychází při zpracovávání informací způsobem, který souhlasí s jeho přesvědčením. Vybírá ze situace informace, které potvrzují jeho základní přesvědčení a ignoruje informace, které by mohly svědčit o opaku.

Vybrané okolnosti vztahující se k poslednímu spáchanému trestnému činu

Vliv alkoholu při spáchání posledního trestného činu u doživotně odsouzených

Víc než v polovině případů (62%, tj. 15 doživotně odsouzených) nebyl alkohol přítomen při spáchání trestného činu (tab.17). To naznačuje, že velmi pravděpodobně šlo o typicky programované (připravované) delikty²⁸. Pokud je trestný čin připravován, jsou vytvářeny i příznivé podmínky pro jeho spáchání a pachatel v dané situaci nepožívá alkohol. V 9ti případech (tj. 38%) byl trestný čin spáchán pod vlivem alkoholu (prostá opilost; tato skutečnost neměla vliv na trestnou činnost a schopnost rozpoznat nebezpečnost trestného činu).

Tab. 17 Vliv alkoholu při spáchání posledního trestného činu u doživotně odsouzených

²⁷ Praško, J.: Léčba poruch osobnosti I. Psychiatrie pro praxi, č.1, 2001, str. 28.

²⁸ Voňková, J.: Kriminologicky a trestně právně významné faktory. In: Suchý, O.: Osobnost Pachatele II. Praha, VÚK, 1, 1986, s.234-239.

	vliv alkoholu	bez vlivu alkoholu
Počet doživotně odsouzených	9 (38%)	15 (62%)

Věk v době spáchání posledního trestného činu

Věk pachatelů v době spáchání trestného činu se pohyboval v rozmezí 20 až 70let. Průměrný věk pachatelů v době trestného činu, za který mu byl uložen doživotní trest, činil 33,8 let. Ve věku mezi 20 až 30 lety se trestného činu dopustilo 9 doživotně odsouzených (tj. 38%). Při podrobnějším rozčlenění (tab.18) vidíme, že např. ve věku 40-46 let se trestného činu dopustilo 7 osob.

Tab. 18 Složení doživotně odsouzených podle věku v době spáchání trestného činu

	20-25 let	26-30 let	30-35 let	36-40 let	40-46 let	nad 50 let
Počet doživotně odsouzených	5 (20%)	4 (17%)	1 (4%)	6 (25%)	7 (30%)	1 (4%)

5.6.4. Výkon doživotního trestu odnětí svobody u doživotně odsouzených

Skupiny vnitřní diference (SVD) u odsouzených k doživotnímu trestu

Vnitřní diference je výchovný systém spočívající v rozdělení odsouzených (v rámci typu věznic) do skupin v závislosti na jejich osobnostních vlastnostech, chování, postoji k cíli výkonu trestu a způsobu naplňování cíle programu zacházení. Tyto SVD jsou stanoveny tak, aby během výkonu trestu měl odsouzený na základě slušného chování a úspěšného průběhu výkonu trestu možnost být zařazen do SVD s větším rozsahem výhod a mírnějším režimem. Za „motivační faktory“ v jednotlivých skupinách vnitřní diference jsou uváděny aktivity, které se odlišují „výhodami“ v různých SVD.

V současné době je ve 2. diferenciací skupině 11 odsouzených, ve 3. diferenciací skupině zůstává 13 odsouzených.

Do III. diferenciací skupiny jsou zařazováni všichni odsouzení nastupující výkon doživotního trestu a setrvávají v ní ti, kteří se dopouští závažnějších přestupků proti vnitřnímu řádu věznic a je prokazatelné, že jejich chování nebylo možno zvládnout běžnými postupy. Program zacházení probíhá minimálně 3 hod denně.

Přeřazení z III. SVD do II. SVD, u doživotního trestu se zpravidla realizuje po pěti letech pobytu ve III. SVD u odsouzených, kteří převážně plní své povinnosti a akceptují působení pracovníků oddělení výkonu trestu²⁹. Jako „motivační faktor“ pro postup do II. SVD je uváděna např. možnost realizovat vycházky společně již s šesti odsouzenými. Návštěvy jsou stále bezkontaktní, se schválením vychovatele mohou mít již vyzdobené ložnice (ve III. SVD mají pouze holé stěny). V kulturní místnosti stále mohou být max. 2 odsouzení apod.

Měřitelné projevy chování odsouzeného ve výkonu doživotního trestu odnětí svobody

Kázeňské tresty – poruchy chování ve výkonu doživotního trestu

²⁹ Metodický list č.13, GR VS ČR 2001.

Vězeňská pravidla implicitně klasifikují vězněného podle přítomnosti (nepřítomnosti) určitého „nežádoucího chování“. Tento pojem se nemusí nutně krýt s pojmem kázeňské přestupky. Kázeňské tresty má právo ukládat vychovatel, speciální pedagog, vedoucí oddělení výkonu trestu a ředitel věznice. Jde např. o tyto kázeňské tresty: důtka; snížení kapesného; propadnutí věci; umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení; odnětí výhod vyplývajících z předchozí udělené kázeňské odměny apod.

V dotazníku pro vězeňský personál jsme použili termín „poruchy chování“ – ve smyslu „typ jednání, který destabilizuje vězeňský systém a Vaši práci“. Nešlo nám o přesný počet udělených trestů, i když jako orientační východisko jsme to hodnotitelům doporučovali; spíše šlo o posouzení jejich chování z hlediska problémovosti – neproblémovosti v prostředí věznice.

U poloviny doživotně odsouzených (54%, tj. 13 osob) projevy a chování ve výkonu trestu nevykazují žádné kázeňské problémy (tab.19). Pokud se přeci jen vyskytnou drobné kázeňské přestupky, týkají se porušení vnitřního řádu. Např. v mírovské věznici již delší čas na oddělení výjimečných a doživotních trestů kázeňské odměny převyšují kázeňské tresty.

Tab. 19 Poruchy chování ve VTOS u doživotně odsouzených

	Žádné	Drobné kázeňské přestupky	Násilí proti spoluodsouzeným	Násilí proti personálu
Počet doživotně odsouzených	13 (54%)	9 (38%)	1 (4%)	1 (4%)

Kázeňské odměny u doživotně odsouzených

Kázeňské odměny má právo udělovat vychovatel, speciální pedagog, vedoucí oddělení výkonu trestu a ředitel věznice. Jde např. o tyto kázeňské odměny: pochvala, mimořádné zvýšení doby trvání návštěv, povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby, zvýšení kapesného, rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity, věcná nebo peněžitá odměna apod.

U většiny doživotně odsouzených (17 osob, tj. 71%) kázeňské odměny nebyly uloženy. Pokud odměny uděleny jsou (7 odsouzených, tj. 29%), jedná se nejčastěji o ohodnocení dobré pracovní morálky, brigádnickou činnost apod. Realizace odměn však někdy bývá, vzhledem k „bezpečnosti“ a druhu trestu obtížnější.

Stížnosti doživotně odsouzených

Polovina odsouzených (58%) stížnosti ve výkonu trestu podává. Často si stěžují, že je ostatní nespravedlivě posuzují nebo brání tomu, aby mohli být spokojeni. Nejčastěji si stěžují na přístup dozorců a zdravotní péče; dále na přístup civilistů (vychovatele), způsob organizace VTOS, technické vybavení věznice, omez. možnost vzdělávání, omezování lidských práv - doručování korespondence, stížnost k Ústavnímu soudu.

Programy zacházení u doživotně odsouzených

K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody stanoví věznice pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu komplexního působení na odsouzené, který obsahuje konkrétní činnosti, kterých je odsouzený povinen se zúčastnit nebo které může vykonávat. Těžiště práce s doživotními vězni spočívá v psychiatricko-psychologicko-terapeutickém působení na odsouzeného tak, aby se rozvíjela jeho osobnost. Plnění programu zacházení je vedle chování, jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a k vlastnímu výkonu trestu odnětí svobody jednou z rozhodujících skutečností při

přeřazování do výhodnější skupiny vnitřní diferenciaci. V průběhu výkonu trestu lze program zacházení z podnětu odsouzeného i příslušného vychovatele aktualizovat³⁰.

Ve skupině doživotně odsouzených jsou cíle resocializačních programů při půlročním vyhodnocování plněny, popř. částečně plněny. V definování cílů jde jednak o úkoly velmi obecné (až abstraktně-ideální) povahy (např. respekt a úcta k lidskému životu; přeměna v hierarchii osobních hodnot, akceptování VTOS), tak i konkrétnější úkoly, ke kterým by měl odsouzený během VTOS dospět (např. navázání kontaktu s osobou mimo věznici; udržení vztahu s matkou; naučit se číst a psát). V jednotlivých aktivitách programů zacházení (vzdělávací, vnější vztahy atd.) jsou již cíle konkrétnější.

Zaměstnanost - pracovní zařazení doživotně odsouzených

V době našeho terénního výzkumu byla víc jak polovina doživotně odsouzených (58%, tj. 14 osob) pracovním zařazením. Jde o lepení obálek nebo šití, vzhledem k bezpečnostním opatřením probíhají zaměstnání na oddělení. Bez pracovního zařazení zůstává 10 odsouzených (tj. 42%). Z toho dva odsouzení pobírají částečný nebo úplný invalidní důchod, pro zbylé odsouzené práce není a 2 pracovat nechtějí. Velká část z odsouzených, kteří v současné době nejsou zaměstnáni, má o práci zájem. Pracovní aktivity se většinou řeší úklidovými pracemi v rámci cely, popř. v rámci oddělení. Pracovní morálka u zaměstnaných je velmi dobrá. Odsouzení mají o zaměstnávání zájem, i podle vychovatelů je odsouzený, který je pracovním zařazený „spokojenější“.

5.6.4.1 Výsledky dotazníkového šetření – projevy chování odsouzených ve výkonu doživotního trestu odnětí svobody

Vychovatel je s odsouzenými v každodenním kontaktu, proto jsme dotazníkové šetření o průběhu VTOS administrovali právě u nich. Byl jim předán instrument-dotazník³¹, ve kterém se pomocí pěti bodových škál nebo výběru odpovědí vyjadřovali u každého doživotně odsouzeného, jak vnímají jeho pobyt ve VTOS. Projevy chování doživotně odsouzeného srovnávali s ostatními odsouzenými, proto je třeba brát v úvahu, že „průměr“ zde znamená „osoby ve výkonu trestu v českých věznicích“.

Osoby ve VTOS mají vyšší tendenci k bezstarostnosti, vyhledávání konfrontačních situací, indifferenci, jsou zřetelně neambiciózně praktičtější. Jejich chování je výrazně ovlivňováno reakcemi na externí podnětové pole spíše než jejich osobními cíli a vnitřní hodnotovou hierarchií. Mají v průměru nižší sebepojetí, zvláště jeho emocionální a hodnotící složku. Důsledkem je pak sklon nepřijímat odpovědnost za své aktivity, deficit v sebedůvěře a schopnosti využít vlastní potenciál při řešení problému. Z profilu je zřejmá vyšší sebestřednost, netolerance, netrpělivost, tendence využívat ostatní a touha po odplatě, příp. pasivně agresivní chování, neschopnost sdílet emocionální pocity ostatních a respektovat jejich hodnoty a cíle. Osoby ve výkonu trestu jsou podstatně emocionálně labilnější, nekonformnější³².

Postoj k spáchanému trestnému činu a pocity viny

Postoj ke spáchanému trestnému činu se formuje již před výkonem trestu - pod vlivem následků činu a průběhem soudního líčení. Platí, že čím kritičtější a opravdovější bude postoj odsouzeného k trestnému činu, tím víc bude trest akceptován jako spravedlivý. Platí i

³⁰ Vnitřní řád věznice.

³¹ Příloha č. 5

³² Kožený, Tišanská: Dotazník temperamentových a charakterových rysů TCI-profil osob ve výkonu trestu. Čs. psychologie 1998/3, str. 218.

opak. S postojem odsouzeného k trestnému činu souvisí vědomí viny za spáchaný trestný čin. Nejsou-li pocity viny prožívány, pak odmítá nést odpovědnost za spáchaný trestný čin, cítí se poškozen, ukřivděn uděleným trestem, a za těchto okolností se pak dociluje pouze účelové akceptace trestu (viz. úvod). Verbální výrok o pocitu viny za spáchaný trestný čin, pokud není pronesen účelově, ale je objektivizováním vědomí viny pachatele, je výrazem prožívání rozporu mezi tím, co učinil, a co si uvědomil jako normu. Jedinci, kteří prožívají opravdový pocit viny, interiorizovali určité normy (hodnoty sociálního chování), které u nich vystupují jako hodnotící kritéria jejich chování. Je zde významný moment, kdy sami sebe vidí jako aktivní subjekt jednání.

Z informací ze spisového materiálu a hlavně z rozhovorů s vychovateli vyplývá, že 14 doživotně odsouzených (tj. 58%) se k trestnému činu - do určité míry - doznává, tzn., že připouští svůj podíl na spáchaném trestném činu. Z toho někteří nad následky neprojeví lítost (bez pocitu viny), ale také je u některých odsouzených přítomen velký pocit viny a lítosti nad spáchaním trestného činu, objevuje se fatalismus („věděl, že to takhle jednou dopadne“). Přiznávají svůj částečný podíl na trestné činnosti, ale nesouhlasí s rozsudkem – s délkou trestu. Z těchto 14 odsouzených se v šesti případech objevuje svalování viny na druhé, zavinění vnějšími okolnostmi, což zcela odpovídá psychopatické struktuře osobnosti. Spáchaný trestný čin zcela popírá 9 odsouzených (tj. 38%). U 1 odsouzeného potřebné údaje nebyly k dispozici.

Podle rozhovorů s vychovateli se zdá počet doživotně odsouzených, kteří zaujali kritický postoj k svému jednání a spáchanému trestnému činu, ve srovnání s ostatními vězni, poměrně vysoký. Otázkou může být, nakolik je tento pocit interiorizován nebo na kolik jde o pseudosociálně žádoucí projev chování motivovaný získáním výhod ve výkonu trestu (viz. psychopatická osobnost). Je třeba zmínit i problém obsahového významu norem společenského jednání. Pokud je pojem odlišně vykládán, mluví se o tzv. neadekvátní sémantické vnímavosti, která byla formována v průběhu socializace jedince.

Přiměřená a žádoucí míra pocitu viny je nutná k tomu, aby odsouzení začali kriticky hodnotit své jednání. Pocit viny nad spáchaným trestným činem je třeba v některých případech vyvolávat-posilovat, v jiných přiměřeně regulovat tak, aby se stal motivem k náhledu. Pokud je zaznamenáno snižování pocitu viny v průběhu VTOS, je to negativní jev. Svědčí o tom, že u nich nedošlo ke kritickému přehodnocení jejich postojů k trestnému činu (mechanismus „přesunu“ - upevňují se v představě, že za jejich konflikt se zákonem může někdo jiný nebo nepříznivá situace).

Míra adaptace doživotně odsouzeného z pohledu vychovatele-pedagoga

Vychovatelé, kteří pracují na odděleních u doživotně odsouzených, byli dotazováni na jejich „dojem z adaptace-přízpůsobení-odsouzeného na podmínky VTOS“³³. Při hodnocení adaptability odsouzeného vycházeli z projevů chování odsouzeného, z osobní zkušenosti z práce s ním, na základě možných přestupků proti vězeňskému řádu apod. K zhodnocení míry adaptace jsme použili dvě pětibodové škály. Na jednom pólu vymezení „bezproblémově zadaptován“, druhý pól škály charakterizován jako „problémový (neadaptován)“.

Tab. 20 Výsledky z dotazníkové šetření u vychovatelů – posouzení adaptace doživotně odsouzených na podmínky VTOS

Dotazníková škála:	výsledky u souboru doživotně odsouzených:
bezproblémová-problémová	spíše bezproblémová

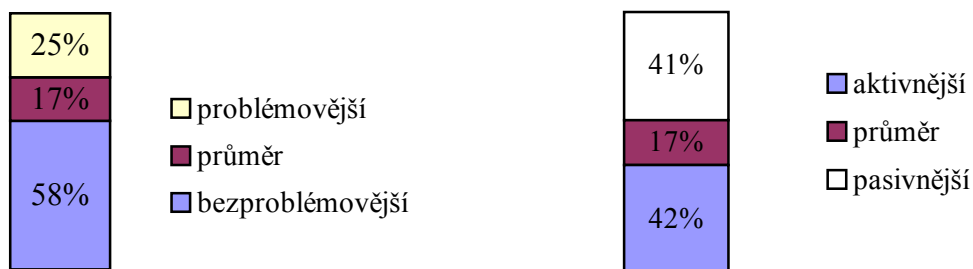
³³ viz. Příloha č. 5, položky č. 7-8.

pasivní - aktivní	spíše pasivní, spíše aktivní
-------------------	-------------------------------------

Adaptaci je nutno vnímat dynamicky. V pravém slova smyslu nejde o pasivní přizpůsobení, ale o aktivní vztah. Proto jsme v druhé škále zjišťovali míru pasivity odsouzeného (přizpůsobuje se okolí); druhý pól byl vymezen jako aktivní způsob adaptace (přizpůsobuje si prostředí, okolí, podmínky VTOS). Korelační koeficient³⁴ byl $-0,247$. Doživotně odsouzení jsou, z hlediska adaptace na podmínky VTOS, popisováni jako spíše bezproblémoví vězni, aktivněji i pasivněji přistupující k VTOS (graf 2).

Graf 2 Adaptace doživotně odsouzených ve VTOS

Typ obranného mechanismu - způsob reagování doživotně odsouzených

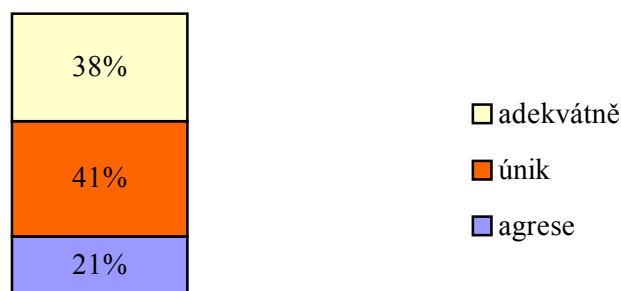
Ve vězeňském prostředí je přiléhavější použít termín „mechanismy co nejméně bolestného přežití“. Projevují se tím, že snižují stavy a pocity obav, strachu, úzkosti, nejistoty, ale často i osobní nedostatečnosti nebo bezradnosti. Dá se předpokládat, že obranné mechanismy jsou často jediným způsobem, jak zamezit patologizačnímu vlivu prostředí a jak si zachovat určitou míru integrity.

Zjišťovali jsme převládající způsob reagování odsouzeného. Dotazovali jsme se: „Pokud se odsouzený octne v náročné (nové-neznámé-obtížně řešitelné) situaci, většinou reaguje (vyrovná se s ní)..“³⁵ Nejčastěji byly uváděny způsoby reagování odvozené od obranného mechanismu úniku; řešení se vyhne, ať už únikem do nemoci, fantazie, zkreslí, vytěšní, racionalizují apod. Také byl jejich způsob reagování vychovateli hodnocen a vnímán jako reagování konstruktivní-odpovídající-adekvátní vzniklé situaci (zvládne ji bez obtíží, vyrovná se s novou skutečností úspěšně); dobře se zorientuje (graf 3).

Graf 3 Způsob reagování doživotně odsouzených

³⁴ Pro zjištění míry shody mezi hodnotami jsme použili Pearsonův korelační koeficient (těsnost vztahu mezi proměnnými).

³⁵ viz Příloha č. 5, položka č. 33.

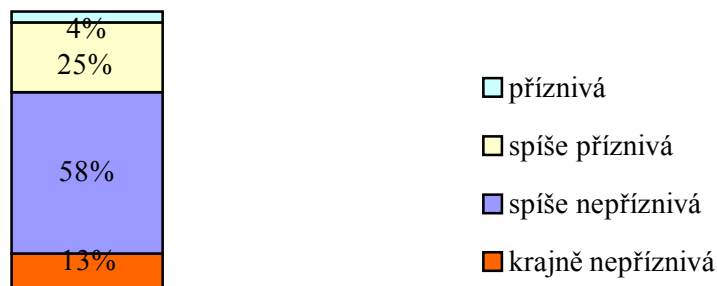
Výsledky do jisté míry potvrzují informace z rozhovorů se specialisty, že v případě dlouhodobě vězněných nebývají obecně výraznější problémy s násilím. Vychovatelé při svých hodnoceních srovnávali projevy doživotně odsouzených s „vězeňskou normou“ (viz. kap.5.6.4.1.).

Prognóza resocializace doživotně odsouzených z pohledu vychovatele

V dotazníkovém šetření jsme se zajímali o názor vychovatelů, „jaká je možnost resocializace doživotně odsouzeného podle jejich zkušenosti a ve srovnání s ostatními odsouzenými“³⁶. Nevycházeli jsme tedy ze soudně znaleckých posudků³⁷, kde prognóza resocializace je v indikovaných případech hlavním – a možná i jediným – faktorem určujícím délku trestu.

U víc jak poloviny doživotně odsouzených (58%, tj. 14 osob) vidí vychovatelé možnosti resocializace jako „spíše nepříznivé“. Zajímavé je i hodnocení „spíše příznivé“ prognózy resocializace u čtvrtiny doživotně odsouzených a „příznivé“ u jednoho odsouzeného (graf 14).

Graf 4 Možnost resocializace u doživotně odsouzených

Kontakty doživotně odsouzených s vnějším světem (extramurální vztahy)

Udržování, posilování a rozvoj vztahů mimo věznici je jedna z oblastí, která podle většiny specialistů patří k nejdůležitějším faktorům, které eliminují tzv. nežádoucí účinky uvěznění. Jsou motivací pro odsouzeného, posilují jej a „pomáhají“ ve VTOS. Za kontakt s vnějším světem jsme, pro naše účely, považovali korespondenci odsouzeného a návštěvy blízkých osob, popř. i návštěvy jiných osob³⁸. U 62% doživotně odsouzených (tj. 15 osob) jsou vztahy s vnějším světem, dle hodnocení specialistů, minimální. Průměrné kontakty u čtyřech odsouzených (17%) a u pěti doživotně odsouzených (21%) byly vztahy s vnějším světem hodnoceny jako častější.

³⁶ viz Příloha č. 5, položka č 4.

³⁷ U všech doživotně odsouzených byla ve znaleckých posudcích možnost resocializace vyloučena.

³⁸ viz. Příloha č. 5, položka č. 26.

Vztahy mezi odsouzenými navzájem³⁹

S ohledem na bezpečnostní opatření mají doživotně odsouzení možnosti kontaktů se spoluodsouzenými ztíženy. Ubytování na celách po jednom, vycházky po malých skupinkách (3 odsouzení) a nemožnost účastnit se společných aktivit v rámci věznice. Přesto, pokud možnost komunikovat s jinými odsouzenými mají, jedná se zase pouze o doživotně odsouzené. V posuzování konfliktnosti-nekonfliktnosti vzájemných vztahů je hodnocení průměrné, je však vidět příklon k pólu nekonfliktnosti - ve smyslu schopnosti nevyvolávat neshody. Na škále problémovosti-neproblémovosti vztahů, jsou jejich vzájemné interakce spíše bezproblémové a nekonfliktní (tab.21).

Tab. 21 Kontakty mezi odsouzenými navzájem (problémovost a konfliktnost)

Kontakty	Počet odsouzených		Kontakty	Počet odsouzených	
Bezproblémové	10	42%	Nekonfliktní	12	50%
Průměrné	7	29%	Průměrné	10	42%
Problémové	7	29%	Konfliktní	2	8%

Vztahy doživotně odsouzených s personálem věznice (z pohledu personálu)

Zajímalo nás, jak vychovatelé hodnotí vztah odsouzených s jednotlivými specialisty věznice, včetně sebe. S vězeňským personálem, jak s dozorci, tak se specialisty (pedagog/vychovatel, psycholog, duchovní, lékař), vycházejí doživotně odsouzení bez větších problémů. Jejich vzájemná interakce byla hodnocena jako „zcela“ nebo „spíše bezproblémová“ a „nekonfliktní“ (tab. 16). Vychovatelé hodnotili své chování směrem k odsouzeným ve všech aspektech, jako průměrné (průměrné přátelské, průměrné vstřícné a průměrné osobní)⁴⁰

Tab. 22 Kontakty doživotně odsouzených s pracovníky věznice (z pohledu personálu)

	Kontakty s dozorci	Kontakty se specialisty
Bezproblémové („zcela-spíše bezproblémové“)	62%	73%
Průměrné	25%	25%
Problémové („spíše-zcela problémové“)	13%	2%

Dílčí shrnutí

V chování doživotně odsouzených ve výkonu trestu se neprojevuje výrazná tendence k překračování pravidel. Pokud se objeví, směřují zejména proti prožívaným omezením; snaží se jimi získat výhody (např. má u sebe nepovolenou věc). Vzhledem k ostatním doživotním vězňům se zdá, že převažuje strategie nezávislosti (až izolace) nebo soudržnosti.

Skutečnost, že doživotně odsouzení píšou a podávají stížnosti, odpovídá struktuře osobnosti; jejich obvyklé vzorce chování pro naplňování potřeb selhávají (egocentrické zaměření), vyjadřují tímto způsobem nespokojenost.

Celkově vychovatelé vnímají doživotně odsouzené jako vězně spíše bezproblémově adaptované. Doživotně odsouzení využívají jak „spíše pasivní“ formu, tedy že se přizpůsobují okolí, prostředí a podmínkám, tak i „spíše aktivnější“ způsob.

Korelací škál k zhodnocení míry adaptace byl naznačen opačný vztah; tedy těsnost položek problémová adaptace a aktivní forma adaptace a spojení bezproblémové adaptace a pasivního způsobu. Zcela hypoteticky by to znamenalo, že se bezproblémovost ve VTOS váže k pasivitě vězňů, zatímco jejich aktivní projev spíše znamená problematičnost ve

³⁹ viz. Příloha č. 5, položka 24 -25.

⁴⁰ viz. kap. 5.6.6 Názory specialistů na práci s doživotně odsouzenými.

VTOS. Na situace ve VTOS reagují doživotně odsouzení únikem nebo adekvátně dané situaci. Agrese, jako typ reakce, tvořila jen malý díl.

Při zaznamenávání dat o cílech a průběhu resocializace do dokumentace odsouzeného si uvědomujeme „formálnost“ této aktivity nutné pro evidenci. Zejména s ohledem na délku trestu a možnou fluktuaci personálu (vychovatelů, pedagogů i dozorců) se jako přínosnější zdá např. popis konkrétnějších-dílčích cílů programů zacházení, ke kterým při práci s odsouzeným směřovat. Konkrétní cíl (situace, stav) nově příchozímu specialistovi pomůže rychleji se zorientovat v „osobnosti vězně“, k jakým změnám či posunům došlo či nikoli apod.

Otázkou je, zda „výhody“, které v současné době poskytuje výhodnější diferenciační skupina, jsou vhodným stimulem pro doživotně odsouzené s psychopatickou strukturou osobnosti.

5.6.5. Analýza souboru doživotně odsouzených - porovnání podskupin

5.6.5.1. Doživotně odsouzení podle počtu předchozích odsouzení

Ve výkonu trestu odnětí svobody bylo v minulosti 75% doživotně odsouzených (tj. 18 osob). Počet trestů odnětí svobody se u nich pohybuje v rozmezí od 1-7; průměrný počet výkonů trestu odnětí svobody je 2,5.

Poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody je čtvrtina souboru⁴¹ doživotně odsouzených. Tzn., že 6 odsouzených vstupovalo do instituce-vězení poprvé, bez jakékoli zkušenosti s prostředím a „kulturou“ vězení. (tab. 23)

Primi-recidivisté, tedy odsouzení, kteří jsou podruhé odsouzeni k výkonu trestu spolu s prvovězněnými, tvoří polovinu doživotně odsouzených.

Tab. 23 Počty výkonů trestu odnětí svobody

	Nikdy ve VTOS	Primi-recidivisté	Multi-recidivisté
Počet doživotně odsouzených	6 (25%)	6 (25%)	12 (50%)
Počty vězňů osob ⁴²	4989 (38,9%)	2262 (17,6%)	4813 (43,5%)

Doživotně odsouzení: prvovězení a recidivisté⁴³

Při vymezení „recidivisty“ vycházíme z penologického pojetí recidivy, které předpokládá, že táž osoba je nejméně podruhé ve VTOS. Recidivisté jsou v podstatě vězni, kteří již měli dostatek času si vězeňské prostředí vyzkoušet. Nepotýkají se s problémy vyplývajícími z prvního kontaktu s dosud neznámým a institucionalizovaným prostředím. Proces adaptace na vězeňské prostředí sice podstupují a prožívají, ale pravděpodobně jinak než při první zkušenosti s vězením. Negativní reakce na prostředí u nich může narůstat s dobou, kterou jsou nuceni strávit ve vězení. Odsouzení bez vězeňské zkušenosti (prvovězněný-nerecidivista) se ocitají v poněkud jiné sociální situaci.

Skupinu odsouzených, kteří jsou poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody, tvoří 6 vězňů (25%). Ve skupině recidivistů je 18 osob (75%). Věkový průměr u skupiny prvovězněných je celkově nižší než u skupiny recidivistů (tab. 24).

Tab. 24 Doživotně odsouzení-prvověznění a recidivisté

	Prvověznění	Recidivisté

⁴¹ U jednoho odsouzeného cizí národnosti nebylo možno zjistit, zda ve své vlasti již byl trestán; v ČR netrestán.

⁴² Statistická ročenka VS ČR 2002.

⁴³ Pro účely našeho výzkumu považujeme za „recidivistu“ odsouzeného se zkušeností s pobytem ve VTOS.

Počet odsouzených	6 (25%)	18 (75%)
Průměrný věk doživotně odsouzených (k únoru 2003)	38,2 let	44,8let
Průměrný věk doživotně odsouzených v době nástupu VTOS	32,3 let	39,3 let
Průměrný věk doživotně odsouzených v době spáchání trestného činu	30,0 let	36,9 let

Rodinný stav doživotně odsouzených - recidivistů a prvovězňených

Z prvovězňených není nikdo ženatý, dvě třetiny z prvovězňů-doživotně odsouzených jsou svobodní. Ve skupině recidivistů se nejvíce objevují svobodní a rozvedení (tab. 25).

Vzdělanostní struktura a profese doživotně odsouzených recidivistů a prvovězňených

Mezi prvovězňenými není nikdo s nedokončeným základním vzděláním, bez vzdělání nebo absolvent ZvŠ (tab.25). Nejvíce jsou zastoupeni s nižším a středním odborným vzděláním. Mezi prvovězňené také patří odsouzený s nedokončenou vysokou školou. U recidivistů je rozptyl větší; opět velkou část tvoří vzdělání nižší a střední odborné, tedy vyučení a také absolventi ZvŠ. U čtyř ze šesti prvovězňených se v profesní kariéře objevují zaměstnání typu strážník-policista. U recidivistů se tato povolání nevyskytovala, převládají dělnické profese.

Osobnostně-sociální charakteristiky u doživotně odsouzených (recidivisté a prvovězňení)

Skutečnost, že pro „recidivního vraha“ není typický pobyt v dětských domovech⁴⁴ se objevila i v naší skupině recidivistů, kde ústavní výchovou prošlo jen malé procento odsouzených. V osobních anamnézách a v dostupných zprávách z psychologických vyšetření se u prvovězňených objevovala v raném věku významnost vztahu k autoritě (pozitivní i negativní silný vztah), často související s rolí otce v orientační rodině⁴⁵. Prvovězňení mají nejvíce tři sourozence, ve skupině recidivistů je rozptyl rovnoměrný po celé škále možností souboru (od jednoho sourozence až po třináct).

Doživotně odsouzeného, poprvé ve VTOS, charakterizuje porucha osobnosti, emoční oploštělost a schizoidní⁴⁶ rysy osobnosti. Některé výzkumy uvádí jako dominantní vlastnost u prvovězňených závislost na skupině, což by možná v našem vzorku odpovídalo bezproblémovým vztahům s ostatními odsouzenými. Také u recidivistů-doživotně odsouzených je dominantním znakem porucha osobnosti. Výraznou vlastností je u nich podezíravost a možný sklon k fyzické agresi, objevuje se zvýšená pohotovost interpretovat situační činitele vztahovačně až paranoidně. U obou skupin se objevuje snížený práh frustrační tolerance.

Lze konstatovat, že ve skupině prvovězňených se úroveň nadání pohybuje od pásma průměrné úrovně nadání k lehkému nadprůměru až nadprůměru. U jednoho zjištěno výrazně podprůměrné-hraniční nadání. U recidivistů je vidět spíše trend opačným směrem od průměru k podprůměru až výraznému podprůměru (hraniční).

Sexuálně agresivní projevy v chování se objevují pouze ve skupině recidivistů. Nikdo z prvotrestaných nebyl před spáchanou trestnou činností hospitalizován v psychiatrické léčebně ani ambulantně léčen. U dvou prvovězňených zjištěn abúzus alkoholu, většina

⁴⁴ Neumann, J.: Charakteristiky osobnosti pachatelů recidivistů. In: Suchý a kol.: Osobnost pachatele II, VÚK při GP ČSR, Praha 1986, str. 270.

⁴⁵ Vzhledem k této okolnosti je možné, že resocializační úsilí personálu může být znemožněno přenosem neg. vztahu vybudovaného v dětství; vytvořit pozitivní vztah k autoritě.

⁴⁶ Chudší akčnost chování, emoční chlad, lhostejnost k hodnocení okolí, nedostatek soc. kontaktů, výrazná necitlivost vůči sociálním normám.

prvovězňených tedy bez závislostí. U 56% recidivistů zjištěn sklon k závislostem nebo závislost, z toho u dvou k psychotropním látkám.

Tab. 25 Vybrané charakteristiky-doživotně odsouzení prvovězňení a recidivisté (absolutní četnosti a %)

Rodinný stav	svobodný	rozvedený	vdovec	ženatý	celkem
Prvovězňení	4 (66,7%)	1	1	0	6
Recidivisté	8 (44,4%)	7 (38,9%)	1 (5,6)	2 (11,1%)	18

Vzdělání	bez vzdělání, nedokončené základní, ZvŠ	základní	nižší a střední odborné – vyučení	úplné střední odborné - maturita	
Prvovězňení	0	1	4 (66,7%)	1	6
Recidivisté	8(44,4%)	2 (11,1%)	6 (33,4%)	2 (11,1%)	18

Výkon doživotního trestu u prvovězňených a recidivistů

U doživotně odsouzených recidivistů, podle hodnocení od specialistů - viz. kap. 5.6.4.1, adaptace na průběh a podmínky VTOS směřuje k pólu „spíše bezproblémová“, převládá však pasivnější způsob - přizpůsobování se okolí⁴⁷. Extrémní hodnoty – „zcela problémová“ je u prvovězňených a „zcela bezproblémová“ u recidivistů. V dimenzi aktivitapasivita, při přizpůsobování se podmínkám VTOS, se u prvovězňených projevuje aktivnější přístup. U recidivistů se „spíše aktivní“ přístup vyskytuje také, ale ve větší míře se objevuje „spíše pasivnější“ přijímání podmínek VTOS (tab. 26).

Víc jak polovina doživotně odsouzených, kteří jsou poprvé ve VTOS, nevykazuje problémové chování (tab. 26). U recidivistů drobné kázeňské přestupky a násilí tvoří 51%. U většiny recidivistů (78%) nejsou kázeňské odměny udělovány. U prvovězňených jsou odměny udělovány polovinu. Stížnosti u prvovězňených podává polovina, u recidivistů je počet „stěžovatelů“ menší (39%).

Při hodnocení způsobu reagování (obraný mechanismus) se u prvovězňených nevyskytoval agresivní typ reagování, většinou byli hodnoceni jako konstruktivně-adekvátně reagující (66,7%) nebo řešící situaci únikem (33,3%). U recidivistů jde o únikové reagování (44,4% doživotně odsouzených recidivistů). Stejným dílem je zastoupen agresivní a konstruktivní-adekvátní způsob reagování (tab. 26).

Při srovnání doživotně odsouzených prvovězňených a recidivistů je vidět příznivější hodnocení možnosti resocializace u prvovězňených (tab. 26). Dokonce byl i jeden odsouzený hodnocen s příznivou prognózou resocializace. U recidivistů je počet s příznivou prognózou stejný jako s vyloučenou (16,6%); spíše nepříznivou prognózu resocializace vidí vychovatelé u zbytku recidivistů (66,7%).

Tab. 26 Vybrané charakteristiky VTOS u doživotně odsouzených prvovězňených a recidivistů (absolutní četnosti a %)

Adaptace na podmínky VTOS						
Aktivní-pasivní přístup	pasivní	spíše pasivní	průměr	spíše aktivní	aktivní	celkem

⁴⁷ Sociální akomodace-formální, vnější přizpůsobení vnějším podmínkám při vnitřním nesouhlasu.

Prvověznění	0	0	2(33,3%)	3(50%)	1(16,7%)	6(100%)
Recidivisté	1(5,6%)	9(50%)	2(11,1%)	6(33,3%)	0	18(100%)

Problémová - bezproblémová adaptace	zcela bezproblémová	spíše bezproblémová	průměr	spíše problémová	zcela problémová	
Prvověznění	1	3(50%)	1	1	0	6(100%)
Recidivisté	1(5,6%)	10(55,6%)	3(16,6%)	4(22,2%)	0	18(100%)

Poruchy chování ve VTOS	násilí proti personálu	násilí proti spoluodsouzeným	žádné	drobné kázeňské přestupky		celkem
Prvověznění	0	0	4(66,7%)	2(33,3%)		6(100%)
Recidivisté	1(5,6%)	1(5,6%)	9(50%)	7(38,8%)		18(100%)

Způsob reagování	konstruktivní	únik	agrese			celkem
Prvověznění	4(66,7%)	2(33,3%)	0			6(100%)
Recidivisté	5(27,8%)	8(44,4%)	5(27,8%)			18(100%)

Prognóza resocializace	vyložená	spíše nepříznivá	spíše příznivá	příznivá		celkem
Prvověznění	0	2(33,3%)	3(50%)	1		6(100%)
Recidivisté	3(16,6%)	12(66,7%)	3(16,6%)	0		18(100%)

Vztahy s dozorci	zcela bezproblémové	spíše bezproblémové	průměrné	spíše problémové	zcela problémové	celkem
Prvověznění	1(16,7%)	3(50%)	2(33,3%)	0	0	6(100%)
Recidivisté	1(5,6%)	10(55,6%)	4(22,2%)	3(16,6%)	0	18(100%)

Kontakty s vnějším světem	časté	spíše častější	průměrné	spíše minimální	minimální	
Prvověznění	1(16,7%)	2(33,3%)	2(33,3%)	0	1(16,7%)	6(100%)
Recidivisté	1(5,6%)	1(5,6%)	2(11,1%)	6(33,3%)	8(44,4%)	18(100%)

Kontakty se spoluodsouzenými						
Problémové-bezproblémové	zcela bezproblémové	spíše bezproblémové	průměrné	spíše problémové	zcela problémové	celkem
Prvověznění	2(33,3%)	1(16,7%)	2(33,3%)	1(16,7%)	0	6(100%)
Recidivisté	0	7(38,9%)	5(27,8%)	5(27,8%)	1	18(100%)
Nekonfliktní-konfliktní	zcela konfliktní	spíše konfliktní	průměrné	spíše konfliktní	zcela konfliktní	
Prvověznění	2(33,3%)	1(16,7%)	3(50%)	0	0	6(100%)
Recidivisté	1(5,6%)	8(44,4%)	7(38,8%)	1(5,6%)	1(5,6%)	18(100%)

Vztahy s dozorci jsou u prvovězněných hodnoceny jako „zcela“ nebo „spíše bezproblémové“. Ani v jednom případě nebyly hodnoceny jako „problémové“. Takové hodnocení vztahů s dozorci se objevuje jen u recidivistů. Se specialisty jsou vztahy v obou skupinách hodnoceny jako „zcela“ nebo „spíše bezproblémové“ (tab. 26).

V oblasti utváření vnějších vztahů jsou rozdíly mezi skupinami doživotně odsouzených významnější (tab.26). U prvovězněných se objevují kontakty s vnějším světem

častější až průměrné než u recidivistů, kde jsou „spíše minimální“ - „minimální“. U většiny prvovězňů jde o kontakty s příslušníky z primární rodiny (formou korespondence i návštěv), pouze u jednoho jsou kontakty sporadické.

Všichni z prvovězňů byli v době výzkumu zaměstnáni. Ve skupině recidivistů byl poměr pracujících ve VTOS a nepracujících vyvážen.

Vztahy s ostatními odsouzenými jsou u prvovězňů charakterizovány jako „průměrné“ až „bezproblémové“ a „nekonfliktní“ (tab. 26). U recidivistů jsou kontakty také „spíše bezproblémové“, ve srovnání s prvovězňůmi však vycházejí s ostatními odsouzenými přeci jen hůře - (33,3% doživotně odsouzených recidivistů má „problémové“ vztahy s ostatními odsouzenými; u prvovězňů se takové hodnocení nevyskytlo). Naopak u prvovězňů se objevilo hodnocení „zcela bezproblémové“, což se zase nevyskytovalo u recidivistů). Při posouzení konfliktnosti interakcí byli prvovězňůmi hodnoceni jako „zcela nekonfliktní“-až „průměr“; hodnocení na pólu konfliktnosti se u nich nevyskytlo. U recidivistů míra konfliktnosti ve vztazích („zcela“ nebo „spíše konfliktní“) zabírá jen malé procento (11,2% z celkového počtu doživotně odsouzených recidivistů).

V přístupu k prvovězňům se u vychovatelů objevuje tendence k spíše vstřícnějšímu a přátelštějšímu přístupu, než k recidivistům (tab. 27). Je zajímavé, že k prvovězňům se vychovatelé, v porovnání s recidivisty, chovají více přátelsky, vstřícněji a osobněji (v dimenzi osobní-neosobní přístup byl rozdíl největší). Při hodnocení způsobů přístupu k doživotně odsouzeným byla vychovatelům nabídnuta 5ti bodová škála; krajní póly škál nebyly respondenty zvoleny. Pouze v dimenzi osobního-neosobního přístupu se výsledky pohybovaly v rozmezí od „spíše neosobní“ k „spíše osobní“.

Tab. 27 Přístup vychovatele k doživotně odsouzeným (prvovězňůmi a recidivisté) - absolutní četnosti a %

Přátelské-nepřátelské	přátelské	spíše přátelské	průměr	spíše nepřátelské	nepřátelské	celkem
Prvovězňůmi	0	4(66,7%)	2(33,3%)	0	0	6(100%)
Recidivisté	0	4(22,2%)	14(77,8%)	0	0	18(100%)
Vstřícné-chladné	vstřícné	spíše vstřícné	průměr	spíše chladné	chladné	
Prvovězňůmi	0	4(66,7%)	2(33,3%)	0	0	6(100%)
Recidivisté	0	4(22,2%)	14(77,8%)	0	0	18(100%)
Osobní-neosobní	osobní	spíše osobní	průměr	spíše neosobní	neosobní	
Prvovězňůmi	0	3(50%)	2(33,3%)	1(16,7%)	0	6(100%)
Recidivisté	0	1(5,5%)	14(77,8%)	3(16,7%)	0	18(100%)

Dílčí shrnutí

Doživotně odsouzení-prvovězňůmi mají vyšší dosažené vzdělání, lepší úroveň nadání, svobodní, bezdětní, v profesní kariéře zaměstnaní v profesi „policie,“. Možnost resocializace je u doživotně odsouzených poprvé ve VTOS vychovatelem vnímána jako „nadějnější“, „. Ani u jedné skupiny nejde o výraznou poruchovost v chování v podmínkách VTOS. Všichni prvovězňůmi jsou pracovníčně zařazeni a jsou jim častěji udělovány kázeňské odměny. Stížnosti podávají častěji než doživotně odsouzení recidivisté. Adaptace ve VTOS je u prvovězňůmi popisována jako průměrná až spíše bezproblémová; v jednotlivých hodnoceních se však objevuje i „zcela problémová“ adaptace, což se u doživotně odsouzených recidivistů nevyskytuje. Pro doživotně odsouzené poprvé ve výkonu trestu je charakteristický aktivnější přístup a na vzniklé situace reagují adekvátně nebo únikem. Agresivní reakce se vykytují jen u recidivistů. Kontakty s vnějším světem jsou častější u

prvovězňených. Zdá se, že „označkování“ dosud netrestaného nevedlo k sociální izolaci. U recidivních pachatelů jejich častá odsouzení pravděpodobně vedla k výrazné absenci extramurálních kontaktů a vazeb.

S ostatními odsouzenými (vzhledem k možnostem VTOS jde o ostatní doživotně odsouzené) vycházejí prvovězňení bezproblémověji než recidivisté. Jejich vzájemné interakce jsou hodnoceny jako nekonfliktní, podobně jako u recidivistů. S personálem věznice jsou celkově vztahy hodnoceny jako zcela nebo spíše bezproblémové u obou skupin; pokud se v jednotlivých hodnoceních „problémovost“ objevila, pak ve skupině recidivistů. Z pohledu vychovatelů se zdá, že k doživotně odsouzeným-prvovězňeným přistupují „spíše přátelštěji, vstřícněji a osobněji“ než k doživotně odsouzeným recidivistům.

5.6.5.2. Doživotně odsouzení podle délky odpykaného trestu

Dlouhodobě doživotně odsouzení - nad 10 let ve VTOS

Doživotně odsouzených, kteří ve výkonu doživotního trestu strávili víc jak deset let, je v současné době sedm, tj. 29% z celkového počtu. Jejich průměrný věk je v současné době 45,6 let (směrodatná odchylka 4,2), věkové rozmezí se pohybuje od 38 do 52 let. Průměrný věk při nástupu k výkonu doživotního trestu byl 35,6 let, rozmezí od 27 let do 44 let. Jeden z nich nastoupil do výkonu trestu odnětí svobody poprvé. Drobné kázeňské přestupky vykazuje polovina odsouzených, kázeňské odměny u většiny (71%) nejsou udělovány. Stejný počet dlouhodobě doživotně odsouzených podává stížnosti. Zaměstnána je polovina odsouzených (57%).

Krátkodobě doživotně odsouzení - do 5ti let ve VTOS

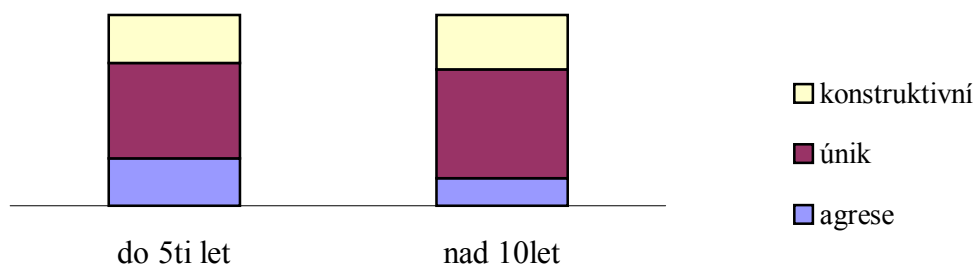
Skupinu krátkodobě doživotně odsouzených tvoří 8 vězňených osob, tj. 33% ze všech doživotně odsouzených. Jejich průměrný věk při nástupu k VTOS byl 37,5 let, v současné době 39,5 let. Průměrná doba uvěznění je 2 roky a 9 měsíců. Více jak polovina (63%) je zaměstnána, drobné kázeňské přestupky v chování zaznamenány u 38%, kázeňské odměny udělovány čtvrtině odsouzených. Polovina krátkodobě doživotně odsouzených podává stížnosti. Dva z nich nikdy nebyli soudně trestáni, jsou poprvé ve výkonu trestu.

Výkon doživotního trestu – srovnání skupin

Adaptace na výkon trestu je u „dlouhodobě“ i „krátkodobě“ doživotně odsouzených spíše bezproblémová. V míře aktivity-pasivity u odsouzených s trestem nad 10let převažuje průměrný až spíše aktivní přístup k VTOS. Oproti tomu pro skupinu doživotně odsouzených v adaptační fázi (do 5ti let) je charakterističtější pasivita (tab. 28).

Jako nejčastější způsob reagování byl u obou skupin doživotně odsouzených popisován mechanismus úniku. Konstruktivní-adekvátní přístup k situacím byl hodnocen u obou skupin podobně. Agresivní reakce jsou v obou skupinách zastoupeny pouze malým procentem, přesto u krátkodobě doživotně odsouzených (v adaptační fázi) je agresivní chování v jejich projevech zastoupeno více (graf 5, tab. 28).

Graf 5 Způsob reagování u doživotně odsouzených

Drobné kázeňské přestupky jsou častější u dlouhodobě doživotně odsouzených než u odsouzených v adaptační fázi (tab.28). Možné obtíže ve vztazích (násilí proti spoluodsouzeným) naznačeny u dlouhodobě doživotně odsouzených. Násilí proti personálu jako projev poruchového chování ve VTOS) se v těchto skupinách nevyskytovalo.

Možnosti resocializace hodnotí vychovatelé u dlouhodobě i krátkodobě doživotně odsouzených jako spíše až krajně nepříznivé, tak jako u většiny doživotně odsouzených (tab.28). V obou skupinách jsou však i odsouzení, u kterých vychovatelé možnost „změny“ vidí bez ohledu na dobu strávenou ve VTOS.

Kontakty s vnějším světem jsou u podskupiny dlouhodobě doživotně odsouzených vychovatelé hodnoceny jako „spíše minimální“ až „minimální“ (71%). Podle osobních spisů odsouzených jde o korespondenci s rodinnými příslušníky (většinou s matkou nebo sourozencem), a kontakty v rámci poskytovaných soc. služeb vězněným osobám, většinou z neziskových organizací. U krátkodobě doživotně odsouzených se struktura extramurálních kontaktů významně neliší (tab. 28).

Vztahy s ostatními spoluodsouzenými jsou u dlouhodobě i krátkodobě doživotně odsouzených popisovány jako „spíše bezproblémové“, ale i jako „spíše problémové“ kontakty. V míře konfliktnosti vzájemných vztahů jsou hodnoceni jako průměrní až „spíše nekonfliktní“ (minimální nárůst nekonfliktnosti ve vztazích s ostatními odsouzenými vidíme u dlouhodobě doživotně odsouzených). Mezi skupinami doživotně odsouzených nejsou významné rozdíly (tab. 28).

Tab. 28 Vybrané charakteristiky výkonu trestu u doživotně odsouzených (do 5ti let a nad 10let ve VTOS) - absolutní četnosti a %

Adaptace na podmínky VTOS						
Aktivní-pasivní přístup	zcela pasivní	spíše pasivní	průměr	spíše aktivní	aktivní	celkem
do 5ti let	0	5(62,5%)	1(12,5%)	2(25%)	0	8(100%)
nad 10let	0	1(14,2%)	3(42,9%)	3(42,9%)	0	7(100%)
Problémová-bezproblémová adaptace	zcela problémová	spíše problémová	průměr	spíše bezproblémová	zcela bezproblémová	
do 5ti let	0	4(50%)	2(25%)	2(25%)	0	8(100%)
nad 10 let	0	4(57,1%)	2(28,6%)	1(14,3%)	0	7(100%)
Poruchy chování ve VTOS	násilí proti personálu	násilí proti spoluodsouzeným	žádné	drobné kázeňské přestupky	drogy	celkem
do 5ti let	0	0	5(62,5%)	3(37,5%)	0	8(100%)
nad 10 let	0	1	2(28,6%)	4(57,1%)	0	7(100%)

Způsob reagování	konstruktivní	únik	agrese			celkem
do 5ti let	2(25%)	4(50%)	2(25%)			8(100%)
nad 10 let	2(28,6%)	4(57,1%)	1(14,3%)			7(100%)

Prognóza resocializace	vyložená	spíše nepříznivá	spíše příznivá	příznivá		celkem
do 5ti let	2(25%)	4(50%)	2(25%)	0		8(100%)
nad 10 let	1(14,3%)	4(57,1%)	2(28,6%)	0		7(100%)

Kontakty s vnějším světem	časté	spíše častější	průměrné	spíše minimální	minimální	celkem
do 5ti let	1(12,5%)	0	2(25%)	3(37,5%)	2(25%)	8(100%)
nad 10 let	0	1(14,3%)	1(14,3%)	2(28,6%)	3(42,8%)	7(100%)

Kontakty se spoluodsouzenými						
Problémové-bezproblémové	zcela bezproblémové	spíše bezproblémové	průměrné	spíše problémové	zcela problémové	celkem
do 5ti let	2(25%)	2(25%)	1(12,5%)	3(37,5%)	0	8(100%)
nad 10 let	0	3(42,9%)	1(14,2%)	3(42,9%)	0	7(100%)
Nekonfliktní-konfliktní	zcela nekonfliktní	spíše nekonfliktní	průměrné	spíše konfliktní	zcela konfliktní	
do 5ti let	2(25%)	2(25%)	4(50%)	0	0	8(100%)
nad 10 let	0	4(57,1%)	3(42,9%)	0	0	7(100%)

Vztahy-kontakty s personálem věznice s dozorcí						
	zcela bezproblémové	spíše bezproblémové	průměrné	spíše problémové	zcela problémové	celkem
do 5ti let	0	4(50%)	3(37,5%)	1(12,5%)	0	8(100%)
nad 10 let	0	4(57,1%)	1(14,2%)	2(28,7%)	0	7(100%)

V přístupu k odsouzeným ze strany vychovatelů jsou výraznější rozdíly pouze v dimenzi osobní-neosobní přístup, kde u dlouhodobě doživotně odsouzených je vychovateli jejich přístup hodnocen jako „průměrný“ až „spíše neosobní“ a u krátkodobě doživotně odsouzených je přístup „průměrný“ a „spíše osobní“ (tab. 29).

Tab. 29 Přístup vychovatele k doživotně odsouzeným (do 5ti let a nad 10let ve VTOS) - absolutní četnosti a %

Přátelské-nepřátelské	přátelské	spíše přátelské	průměr	spíše nepřátelské	nepřátelské	celkem
do 5ti let	0	2(25%)	6(75%)	0	0	8(100%)
nad 10let	0	2(28,6%)	5(71,4%)	0	0	7(100%)
Vstřícné-chladné	vstřícné	spíše vstřícné	průměr	spíše chladné	chladné	
do 5ti let	0	2(25%)	6(75%)	0	0	8(100%)
nad 10let	0	3(42,9%)	4(57,1%)	0	0	7(100%)
Osobní-neosobní	osobní	spíše osobní	průměr	spíše neosobní	neosobní	
do 5ti let	0	2(25%)	6(75%)	0	0	8(100%)
nad 10 let	0	0	4(57,1%)	3(42,9%)	0	7(100%)

Dílčí shrnutí

V problémové, resp. neproblémové adaptaci na podmínky VTOS nejsou významné rozdíly mezi doživotně odsouzenými, kteří ve VTOS strávili kratší nebo delší dobu. Krátkodobě doživotně odsouzení přistupují k VTOS pasivněji (sociální akomodace) než doživotně odsouzení, kteří jsou ve VTOS víc jak 10let. S delší dobou strávenou ve vězení se u doživotně odsouzených mírně zvyšuje míra poruchovosti v chování (drobné kázeňské přestupky). Vnímání a posuzování možnosti resocializace vychovateli se výrazně neliší v závislosti na době, kterou doživotně odsouzený ve vězení strávil.

U skupiny dlouhodobě doživotně odsouzených se tvrdí, že čím delší je trest, tím silnějšímu tlaku jsou vztahy s vnějším světem vystaveny, nezdá tolik jednoznačné. Pokud bychom za měřítko k posuzování vnějších vztahů brali četnost návštěv a korespondenci, tak z pohledu vychovatelů jsou vnější kontakty u většiny odsouzených nad 10 let „spíše minimální“ až „minimální“. U krátkodobě doživotně odsouzených se četnost kontaktů s vnějším světem významně neliší.

V našem případě se zdá, že mezi dobou strávenou ve vězení a četností kontaktů s vnějším světem (rodinou nebo přáteli) není přímý vztah. Délka pobytu ve vězení významně neovlivňuje vztahy mezi odsouzenými, a také se zdá, že nemá výrazný vliv na styl práce-přístupu vychovatelů směrem k odsouzeným. Pouze v dimenzi osobního-neosobního přístupu se u dlouhodobě doživotně odsouzených projevuje větší „odosobnění“ ze strany personálu.

Získané informace a uvedené výsledky o problematice doživotně odsouzených ve VTOS byly zachyceny optikou vychovatelů. Zajímavé by bylo spolu s názory personálu na odsouzené a VTOS zároveň zjišťovat jejich postoje k odsouzeným a mít k dispozici i informace od samotných doživotně odsouzených, jak oni vnímají vězeňské prostředí, podmínky, svoji situaci apod.

5.6.6. Rozhovory se specialisty⁴⁸

Do sociálního prostředí věznice patří i veškerý personál, který je s odsouzenými v kontaktu. Vycházíme-li z předpokladu, že resocializace je uskutečnitelná prostřednictvím interakcí, pak pracovníci ve věznici představují významný potenciál resocializačních snah.

⁴⁸ Pro naše potřeby pod vymezení specialista zahrnujeme vychovatele, pedagogy, speciální pedagogy-terapeuty a psychology.

Proces sociálního učení (prostřednictvím identifikace⁴⁹ a nápodoby⁵⁰) předpokládá v tomto směru vazby odsouzených především na výchovné pracovníky-specialisty. Vztahy mezi nimi jsou závislé na postojích obou stran. Tyto postoje pramení nejen z individuálních vlastností jejich nositelů, ale také vyplývají z rolí, které obě skupiny reprezentují v rámci instituce-věznice.

Cílem rozhovorů bylo zjistit, jak specialisté vnímají VTOS u doživotně odsouzených a jak vidí samotné odsouzené. Rozhovory byly provedeny se 3 specialisty (1 psycholog a 2 speciální pedagogové), kteří pracují přímo na odděleních pro doživotně odsouzené.

Jejich přístup (styl práce) k doživotně odsouzeným byl zjišťován v rámci použitého instrumentu-dotazníku (viz. Příloha č. 5).

Rozhovor s psychologem u doživotně odsouzených

V této části kapitoly heslovitě uvádíme získané informace a postřehy z rozhovorů, které jsme od specialistů získali:

Doživotně odsouzení mají obecně většinou k psychologům a psychiatrům odstup („to jsou ti, kteří mě sem dostali“); cítí se ukřivděni a poškozeni znaleckým posudkem. Pokud přeci ke kontaktu ze strany doživotně odsouzených dojde, řeší nejčastěji vztahové problémy (jak se spoluvězni, tak v souvislosti s kontakty s vnějším světem), často jde o snížení napětí. Chybí jim požitky, na které byli zvyklí, vzniká u nich napětí z neuspokojení svých potřeb. Od psychologa odsouzený často očekává, že mu „požitky a výhody“ sežene. K „testově“ laděné práci nejsou ochotni, vzniká problém spolupráce při diagnostice pro průběžné vyhodnocování. Pohovory probíhají zpravidla po 14ti dnech.

Doživotně odsouzení :

1. se lépe ovládají, mají svou emocionalitu pod kontrolou a nestěžují si na personál (oproti odsouzeným ze zvýšené detence)
2. se mezi sebou akceptují (nic jiného jim nezbyvá); chovají se k sobě slušně (jeden konflikt za rok) a konflikty mají na úrovni postojů, nejde o fyzické konflikty
3. oproti ostatním odsouzeným velmi dbají na čistotu; hygiena-až absolutní (častěji sprchy, čisté oblečení)
4. jsou rádi, že mohou chodit do zaměstnání; dříve to z bezpečnostních důvodů bylo vyloučeno
5. návštěvy z vnějšku u odsouzeného psycholog vnímá jako velmi důležité pro udržení dobré psychické kondice doživotně odsouzeného
6. důležitý je u odsouzených jejich postoj k trestnému činu

Rozhovory se speciálními pedagogy

Trvalou snahou specialistů je s doživotně odsouzenými pracovat víc. Cílem je najít způsob, jak skloubit maximální bezpečnost s co největším množstvím užitečných aktivit (např. vzhledem k bezpečnosti nelze realizovat aktivity žádané odsouzenými k doživotním trestům).

– odsouzení k doživotním trestům jsou vyloučeni z celovězeňských aktivit, které pro odsouzené k výjimečným trestům (do 25let) přístupné jsou. Bylo by žádoucí zpřístupnit kult. aktivity i jim - vliv prostředí působí víc jak kázeňský trest nebo odměna. Doživotně odsouzeným by měl být umožněn přístup i na jiná oddělení, která jsou vybavena na sportovní činnosti;

---

⁴⁹ Jedinec si osvojuje způsoby chování, jednání, cíle, normy a hodnoty, které chápe jako podstatné znaky svého modelu.

⁵⁰ Zákon učení napodobováním: jedinec pozoruje určitý způsob chování (jednání) a je k němu motivován, pak si osvojuje a upevňuje tento způsob chování nebo jednání.

- doživotně odsouzení mají zájem o fyzické posilování, což se jim nepovoluje; z pohybových aktivit jsou při vycházkách občas využívány míče na košíkovou. Oproti tomu odsouzení k výjimečným trestům se mohou účastnit kopané, nohejbalu apod.;
- povolení sledovat televizi na cele se zdá diskutabilní; výsledkem je značný pokles zájmu o jakékoli aktivity (např. z dvanácti doživotně odsouzených tvoří výjimku dva odsouzení, ale u nich je zase překážkou realizace jiných aktivit určená nebezpečnost odsouzeného);
- duchovenská setkávání s odsouzenými zajišťuje specialista-duchovní, který má v harmonogramu aktivit své místo, ale zvláště u doživotních trestů by byla vítaná větší časová dotace;
- schází trvalá psychiatrické péče;
- doživotně odsouzení vítají jakýkoli kontakt s okolím; chtějí mluvit s kýmkoli;
- lépe se pracuje s „vrahy“, tedy s odsouzenými k výjimečným, doživotním trestům, než s odsouzeným např. za trestný čin podvodu.

Mezi hlavní problémové situace, do kterých se odsouzení po uvěznění dostávají, patří, podle pedagogů, zejména uzavřenost se do sebe sama, apatie a velká izolovanost. Stereotyp, ztráta motivace a životních cílů, chybí rodinné zázemí a kontakty ven, velmi často dochází k rozpadu rodiny; nedostatek zdravého pohybu.

Podle pedagogů doživotně odsouzení:

- v počátečních letech po nástupu k výkonu trestu ztrácejí smysl života;
- nemohou se účastnit kulturních akcí v rámci věznice a kolektivních sportů
- patří mezi „bezproblémové“ vězně

Pro srovnání: odsouzení k výjimečným trestům (do 25let) mají obecně horší chování, než jaké vykazují doživotně odsouzení. Jejich snažení ve VTOS jde jen po výhodách, podávají stížnosti na cokoli; jsou umístěni na oddělení, kde mají všeobecně lepší podmínky pro seberealizaci, pravidelný kontakt jak se specialisty, tak mezi sebou (oproti doživotně odsouzeným).

Názory specialistů na vlastnosti a charakteristiky doživotně odsouzených

Zajímali jsme se o pozitivní povahovou charakteristiku doživotně odsouzeného, o negativní vlastnosti a o převládající naladění doživotně odsouzených. Vychovatelé popisovali povahy jednotlivých odsouzených svými slovy (otevřená otázka v dotazníku). Průměrná doba, jak dlouho vychovatelé odsouzené znají, byla dva a půl roku. Vlastnosti jsme se pokusili sloučit do trsů.

Jako povahové klady byly uváděny charakteristiky:

- pracovitý, pořádkumilovný, houževnatý
- klidný, ovládá se, disciplinovaný, zdvořilý, taktní, upřímný, aktivně řeší konfliktní situace, schopný vyjít s kýmkoli, upřímný, otevřený, vstřícný, má pozitivní pohled na budoucnost, sebekritický a samostatný
- smysl pro humor, společenskost
- zdrženlivý, snaha být konformní
- sebevědomý, bojovný

Negativní vlastnost- povahové zápory odsouzeného:

- vznětlivý; agresivní, bezcitný; cynický
- vztahovačný; egoistický; nesebekritický, taktizuje (lži a snaha oklamat), rafinovaný; negativistický, tvrdohlavý, pomlouvá
- záměrně se izoluje od vnějšího světa;
- puntičkář

Převládající nálada odsouzeného:

- pesimista, svou existenci považuje za zbytečnou; nálada rezervovaná, smířená, zamyšlená
- podrážená, mrzutá, rozháraná, náladový
- optimistická, pozitivní, dobrá, spokojená, v dobré psychické kondici, veselá

Názory specialistů na práci s doživotně odsouzenými

Jako převažující styl práce s doživotně odsouzenými uváděli vychovatelé nejčastěji demokratický způsob, tzn., že se snaží angažovat druhé na společných činnostech, dochází ke společnému řešení problému; pracuje se s určitou mírou ohledu na mínění odsouzených (graf 6). Také se objevoval autoritativní způsob práce („vedení nařizováním a vyžadováním“). V doplňujících–volných–otázkách vychovatelé upozorňovali na diferenciaci v zacházení s odsouzenými; např. že na specializovaném oddělení nebo výstupním se snaží pracovat spíše liberálním způsobem, tzn. že odsouzeným je ponechávána větší míra autonomie.

Graf 6 Styl práce (přístup) k doživotně odsouzeným ze strany specialistů

V dotazníku, který byl zaměřen na doživotně odsouzené a jejich výkon trestu jsme zařadili sebezposuzující položku⁵¹ (5ti bodová škála) zjišťující chování respondenta (vychovatele) směrem k odsouzenému. Vychovatel hodnotí svůj profesní přístup k doživotně odsouzeným ve všech dimenzích průměrně, s tendencí k „humanistickému“ pólu (spíše vstřícné, spíše přátelské); tab.30.

Tab. 30 Hodnocení přístupu k doživotně odsouzeným ze strany personálu (v %)

Přátelské	Spíše přátelské	Průměr	Spíše nepřátelské	Nepřátelské
0	33%	67%	0	0
Vstřícné	Spíše vstřícné	Průměr	Spíše chladné	Chladné
0	33%	67%	0	0
Osobní	Spíše osobní	Průměr	Spíše neosobní	Neosobní
0	17%	66%	17%	0

Z dotazníku (a také z rozhovorů) vyplývá, že mezi důležité vlastnosti a schopnosti pracovníka u doživotně odsouzených patří: nezaujatost, schopnost naslouchat a schopnost empatie (schopnost vcítit se do postavení vězně), diskrétnost, trpělivost, „udělat si čas“. Také důslednost, přímé jednání, umět dotáhnout věci a problémy do konce a včas je řešit.

⁵¹ viz. Příloha č. 5, položka č. 27-29

Velmi důležitý je individuální přístup k doživotně odsouzeným; slušné jednání a optimismus.

V oblasti vlastního vzdělávání prošla většina dotazovaných speciálními kurzy, které byly zaměřeny např. na zacházení s nebezpečnými vězni a agresivními pachateli, kurz komunikace; i obecnější např. kurz speciální pedagogiky, relaxační techniky apod.

Dílčí shrnutí

Způsob, jakým pedagogové přistupují k doživotně odsouzeným, charakterizuje demokratický styl vedení. Z hlediska osobnostního typu odsouzených – psychopatická struktura osobnosti – by se jako vhodným a žádoucím přístupem spíše jevil autoritativní. Otázkou zůstává, zda odpovědi, které pedagogové v dotazníku poskytli, nebyly vedeny snahou vyplývající z „humanizace“ služeb ve věznici.

Zvyšování kvalifikace v oblasti problematiky odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí nejen u specialistů, ale také u dozorců a ostatních zaměstnanců je velmi žádoucí. Spíše než o obecné tématické bloky je zájem o speciálně zaměřená témata, např. na osobnostní-psychopatickou strukturu osobnosti, možné způsoby ovlivnění, reagování, manipulování apod. Forma zážitkových workshopů je jistě vhodnější než teoretická přednáška.

Zajištění dostatečného počtu kvalifikovaného vězeňského personálu, odborných poradců, lékařů, psychiatrů a dalšího personálu je nezbytné ke komplexnímu zabezpečení řešení problematiky odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí. Počítat také s potřebou péče o specialisty, např. balintovské skupiny⁵², prevence syndromu vyhoření apod.

5.6.7. Shrnující poznámka

Dlouhodobé uvěznění představuje zásah do psychiky odsouzeného, ovlivňuje jeho prožívání, chování i motivaci.⁵³ Mezi „psychologické problémy“, které se objevují u dlouhodobě vězněných osob, bývá uváděno vyhasínání sociálně žádoucích vzorců chování, které jsou v podmínkách uvěznění neadaptivní. Dochází ke ztrátě aktivity a iniciativy, osobní odpovědnosti, k celkové apatii a závislosti na trestní instituci, zužuje se zájmové pole a osobnost odsouzeného sociálně degraduje.

Jedním z cílů realizované studie bylo zmapovat aktuální stav doživotně odsouzených v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Zaměřili jsme se zejména na osobnost doživotně odsouzeného, na zachycení podstatných osobnostních rysů, jeho sociální charakteristiky a projevy chování ve výkonu trestu. V tomto shrnutí jsou zaznamenány postřehy, které jsou z našeho pohledu důležité.

Věkový průměr je u doživotně odsouzených (43,2 let), vyšší než u celovězeňské populace. Nejmladšímu bylo při nástupu k výkonu doživotního trestu 25 let, průměrný věk při nástupu trestu byl 36 let. Doživotně odsouzených, kteří strávili ve vězení víc jak deset let, je v současné době 7 (tj. 29% z celkového souboru doživotně odsouzených). 1/4 z doživotně odsouzených jsou poprvé ve výkonu trestu; multirecidivisté tvoří polovinu souboru doživotně odsouzených. Zcela čistý trestní rejstřík měli před nástupem doživotního trestu 4 odsouzení (17%).

Většinu doživotně odsouzených tvoří muži s českou národností. Jsou svobodní a bezdětní. Nejvíce jich pochází z moravskoslezského kraje a západočeského regionu. 40%

---

⁵² Kazuistický seminář, zaměřený na problémy ve vztazích-jde o nahlédnutí do vlastní neuvědomované motivace při práci s odsouzeným.

⁵³ Mezník, J. a kol.: Základy penologie. MU Brno, 1995, str. 35.

tvoří vyučení bez maturity (nižší a střední odborné vzdělání). Jeden z odsouzených nedokončil vysokou školu, jeden je negramotný.

V profesích převládají dělnické profese nebo byli před nástupem trestu nezaměstnaní. Zajímavé je, že 17% z doživotně odsouzených, kteří patřili mezi prvovězňené, pracovali v profesích typu „policie, vojsko, ochrana“, a také se poměrně často objevovaly podobné profese u jejich otců. Jejich zájmové pole (např. bojové sporty) by odpovídalo psychopatickému osobnostnímu ladění (vyhledávání silných podnětů-dobrodružství a vzrušení, agresivita)

Všichni doživotně odsouzení jsou v nejobecnější rovině charakterizováni poruchou osobnosti. Z tohoto úhlu lze porozumět i tomu, jak vnímají výkon trestu, jak prožívají omezení, co je pro ně v hierarchii hodnot primární apod. Mezi osobnostní charakteristiky patří např. potřeba stimulace, vzrušení, tendence k rizikovému chování. Objevuje se impulzivita, anetičnost, emocionální plochost, egocentrické i histriónské projevy.

Úroveň nadání se u doživotně odsouzených pohybuje od hraničního pásma podprůměru po nadprůměrnou úroveň intelektu; celkově je patrná tendence k nižšímu nadání. V sociálním kontaktu lze předpokládat, že osobnost „lépe“ vybavená intelektem, sebedůvěrou apod., bude sociálně obratnější; bude snáze manipulovat personálem (i spoluodsouzenými) tak, aby dosáhla svých cílů. Při frustraci snadno podlehnou úzkosti, somatoformním⁵⁴ poruchám, depresi nebo závislosti na návykových látkách.

Kriminální chování u doživotně odsouzených není tolik výsledkem vnějších komponent kriminální situace, je více zakotveno v osobnosti. Prevence možných nebezpečí ve výkonu trestu vyžaduje „diagnózu rizikovosti“,⁵⁵ predikci individuální nebezpečnosti odsouzeného (cílené psychologické vyšetření, sledování vývoje, informace od personálu atd.). Nejen při nástupu do výkonu trestu, ale i v průběhu údaje aktualizovat a přehledně zpřístupnit osobám, které s odsouzeným přicházejí do kontaktu.

Omezení a zúžení životního prostoru je a ještě zůstane v modifikovaných formách přirozenou složkou trestu a potřeby zajištění ochrany společnosti. V prostředí, v kterém odsouzení tráví čas, je však nutno zkombinovat bezpečnostní opatření a stimulující prostředí.

Během VTOS probíhají jednotlivé vyhodnocovací procedury, skládající se ze systému zpráv a přehledů, které zaznamenávají pokroky v oblasti programů zacházení, v oblasti problematiky chování odsouzených. Tím, že odsouzeného budeme podrobně informovat o hodnocení jeho projevů chování, o důvodech jakéhokoli rozhodnutí nebo doporučení, posilujeme jeho spoluúčast na procesu.

Předpokládáme-li, že proces formování vztahu vychovatele, pedagoga, psychologa k odsouzenému začíná tím, že poznává osobnost odsouzeného, specialista měl by mít k dispozici ověřené a obsáhlé (ne počtem stran, ale šíří záběru) instrumentarium, aby mohl svá pozorování a zjištění kvalitativně i kvantitativně zhodnotit, doplnit. Je třeba počítat s tím, že periodické zprávy o každém odsouzeném k trestu odnětí svobody na doživotí (se zvláštním zřetelem k otázkám změn v jejich chování a přístupech v průběhu výkonu trestu) budou pravděpodobně velmi důležité při posouzení možného podmíněného propuštění.

Pokud jde o nalezení univerzálně léčebné metody pro psychopatické osobnosti, zatím většina pokusů selhává. Zcela určitě budou selhávat pokusy naučit psychopaty cítit s druhými, spíše může být účinné postupně je vést k pragmatickému vztahu k zákonům a sociálním normám. V přístupu je rozhodně lepší tvrdší a rozhodný přístup, než mírnost a

---

⁵⁴ Psychické obtíže projevující se tělesnými (somatickými) příznaky bez organické příčiny; vznik navazuje na působení stresové události.

⁵⁵ Např. Markusová, R., Netík, K.: Screening nebezpečných vězňů. In: Výzkum pachatelů trestné činnosti spáchané v organizované skupině. IKSP 211, Praha 1997.

zjemnělý humanismus. V otázce stylu práce by se jako výhodnější zdál spíše autoritativněji laděný styl vedení; ve smyslu jasnosti, přesnosti sdělení, vyžadování apod.

Způsob výkonu doživotního trestu a povaha zacházení by měla být přiměřená typu a povaze poruchy osobnosti doživotně odsouzených. Může existovat jednotný přístup k problémům, které jsou u doživotně odsouzených, samotné programy zacházení by však rozhodně měly být vysoce individuální a konkrétní. A právě častý poukaz specialistů na nutnost individuálního přístupu je možno interpretovat jako snahu po detailnější diferenciaci doživotně odsouzených. Zde je místo pro adekvátní klasifikaci odsouzených a následnou dostatečnou nabídkou odpovídajících programů-diferenciace zacházení.

Individualizaci trestu lze založit na převládající motivaci chování odsouzeného. Klíčem k označení cíle nám může být individuální hierarchie hodnot. Ty cíle, které jedinec ve svém životě preferuje - např. je-li orientován hlavně na majetek, pak ohrožení majetku, např. jeho přiměřené snížení, event. ztráta - budou představovat, velmi pravděpodobně účinnější sankci, než ztráta jiné hodnoty, např. svobody. Taková individualizace trestu je nutná hlavně u recidivistů, kdy represivní prostředky jsou pro ně dobře známá zkušenost, vůči které jsou imunní. Vhodné je v motivování postupovat po dílčích krocích (nejsou vytrvalí, jsou nestálí).

Při dlouhodobějším zacházení je třeba poznamenat, že trest má doprovázet pozitivní sankce-odměna. Odměna se musí vztahovat k projevenému žádoucímu chování či alespoň k jeho náznaku. Trest by měl následovat bezprostředně po provinění. Složitější formy chování (např. prosociální projevy v chování) se vytváří postupnou aproximací - přibližováním se k cíli.

Programy zacházení mohou být účinné, pokud jsou doživotně odsouzení motivováni a ochotni tyto programy přijímat. Programy neslouží jako pouhý základ pro větší motivaci odsouzených, ale skýtají jim možnost konfrontace dřívějších a současných problémů. Programy zacházení dávají vězeňskému personálu větší prostor pro porozumění vzorcům chování doživotně odsouzených (osobnost se projevuje v chování).

Pokud programy zacházení chybí, doživotně odsouzený si zvolí svůj způsob k přežití trestu. To má pochopitelně negativní důsledky. Programy by u doživotně odsouzených neměly být zaměřeny obecně na změny v chování (to lze jen obtížně u jedinců s poruchou osobnosti), ale mohou zahájit pozitivnější dyadický vztah mezi odsouzeným a personálem a tím přispět k „pozitivní prizonizaci-přizpůsobivosti“ v rámci vězeňského prostředí-ve smyslu bezprostředního přijímání odpovědnosti, integrace do vězeňského prostředí s připuštěním si možnosti růstu osobnosti zde a nyní⁵⁶. Rozhodně by se měli podporovat ti z vězňů, kteří vykazují ochotu ke spolupráci.

Pracovní zařazení odsouzených je v současné době hodnoceno jako jeden ze základních prvků denního režimu a podle rozhovorů se specialisty se u pracovně zařazených výrazně zlepšuje jejich psychické rozpoložení. Povaha trestného činu by neměla být příčinou vedoucí k odmítnutí příležitosti v zaměstnávání odsouzených, což se u nás neděje (zaměstnanost doživotně odsouzených vězňů odpovídá vězeňské normě).

Neoddiskutovatelný je význam intenzivních kontaktů s vnějším světem. Pokud u odsouzeného neprobíhají pravidelné návštěvy příbuzných, je možno využívat služeb sociálních pracovníků a dobrovolníků, neziskového sektoru, kteří mají zájem na zlepšení takových vztahů. Rozvoj komunikace s vnějším světem se zdá jedním z rozhodujících v otázkách ochrany duševního zdraví odsouzených k doživotí. Možná i „kverulantské“ podávání žádostí může dílem souviset s osobnostní strukturou, dílem může jít o formu komunikace s vnějším světem.

Jak vyplývá z rozhovorů se specialisty, je vhodné a žádoucí uvažovat o umožnění účasti doživotně odsouzeným na celovězeňských aktivitách. V další úrovni „znovunavazování

---

⁵⁶ Jak u odsouzených, tak u personálu.

kontaktů“ s vnějším světem uvažovat o možnosti vytvořit podmínky (zejména bezpečnostní), v jejichž rámci se odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí mohou účastnit pod nezbytným dozorem pracovních a vzdělávacích aktivit mimo věznic. Názor o nebezpečnosti doživotně odsouzených by neměl být statický a neměl by se stát všemocným měřítkem při celkovém posuzování a hodnocení. Otázkou zůstává, jak moc se „od sebe liší“ odsouzený k trestu odnětí svobody na 25 let a doživotně odsouzený.

Doživotním vězněním jedince bez jakékoli vyhlídky na propuštění je opomíjen předpoklad institutu odnětí svobody, tj. náprava a reintegrace zpět do společnosti. K otázkám kolem podmíněčného propuštění se zatím moc specialistů nechtělo vyjadřovat. Přesto v následujících letech půjde o téma aktuální. Rozhodně informace o osobnosti, o průběhu VTOS, změnách, aktivitě, spolupráci doživotně odsouzeného, ale i o rodinném zázemí, případně možnosti zaměstnání apod. budou patřit při posuzování ke stěžejním.

Výkon dlouhodobých nebo doživotních trestů má svá specifika a problémy, a to znamená i zvýšené nároky na práci personálu věznic při zacházení s odsouzenými. Personál pracující s doživotně odsouzenými je vystaven jejich projevům chování, komunikaci apod., které vycházejí z psychopatické struktury osobnosti. Osoba, která zachází s doživotně odsouzenými by měla být odolná vůči tlaku, dostatečně sociálně obratná, aby dokázala zhruba odhadnout motivaci chování druhých a dobře zvládala krizové situace. V jejich obecných motivačních vzorcích by neměly dominovat⁵⁷ motivy moci, nadřazenosti, ale ani přehnané potřeby pomáhat druhým (samaritánství). Měl by to být člověk se smyslem pro realitu, který se nenechá snadno zmanipulovat a využít.

Při vzdělávání by měla být věnována pozornost rozvíjení interpersonální percepce, také se zaměřit na prevenci syndromu vyhoření a mentálně hygienické návyky; zejména u personálu, který s doživotně odsouzenými pracuje již řadu let. V případě doživotně odsouzených je samozřejmostí úzká spolupráce pedagogů, vychovatelů a psychologa (komplexní pohled).

Kap. 6 Důsledky dlouhodobého uvěznění

6.1. Úvod

Dlouhodobé odnětí svobody pachatelům závažných trestných činů a jejich umístění do uzavřených zařízení-věznic je stále chápáno společností jako optimální trest za zjištěné kriminální jednání a jako nejlepší ochrana společnosti před jeho opakováním. Současně však jsou již desítky let jak v Česku, tak i v cizině, diskutovány problémy spojené s vězněním značné části populace, sociální a ekonomické dopady výkonu trestu odnětí svobody na společnost, ale též negativní působení především dlouhodobého věznění na osobnost jednotlivých, ve věznicích izolovaných osob. Vzhledem ke stále se zvyšující početnosti vězeňské populace je trvale zpochybňována účinnost sankční politiky systému

---

⁵⁷ Mohou se v motivační struktuře profesního chování objevovat, ale neměly by zcela převládnout.

trestní justice a věznění je nazíráno jako faktor ještě více devastující osobnost kriminálního pachatele a v konečném výsledku spíše recidivu kriminálního jednání podporující než omezující.

Sykes⁵⁸ již v roce 1958 vyjmenovává pět ztrát, k nimž vede věznění: ztráta svobody, odnětí materiálních i nemateriálních statků, ztráta heterosexuálních vztahů, nedostatek bezpečí (ohrožení spoluvězni), omezení vlastní autonomie. To podle něj vede vězně k identifikaci s vězeňskou subkulturou, podporuje závadné chování a rozvíjí opoziční, hostilní postoje k personálu věznice a k jejím organizačním cílům. Z toho vyvozuje jednoznačný závěr, že věznice není vhodným místem k ovlivnění lidského chování v sociálně pozitivním směru.

Jako prokazatelně negativní vlivy uvěznění jsou i nyní uváděny: přerušení pozitivních sociálních vazeb s původním prostředím (rodinou, přáteli atd.), přerušení pracovních aktivit a vztahů, vykořenění z běžného života společnosti vedoucí po propuštění k problémům s opětovným začleněním do často již změněného prostředí. Průvodním jevem uvěznění je též značné potlačení individuality odsouzených osob, vedoucí u nich ke ztrátě pocitu odpovědnosti za vlastní rozhodování, k převzetí vězeňských norem tzv. druhého života vězňů. Zejména u mladších vězňů vede věznění k získání nežádoucích návyků, občas i k drogové závislosti a kontaktů na kriminální skupiny operující mimo věznice. U mnoha dlouhodobě vězněných osob nutno, bohužel, konstatovat, že výkon trestu nenaplnuje svůj účel, spíše naopak, negativní účinky takového uvěznění upevňují kriminální zaměření osobnosti vězněných a proto po vykonání trestu tito pachatelé jsou pro společnost stále stejně nebezpeční jako před uvězněním (někdy i více) a po propuštění z věznice bezprostředně pokračují ve své kriminální kariéře. Výzkumy, prováděnými psychiatry a klinickými psychology, je opakovaně zjišťováno, že u dlouhodobě vězněných osob se lze velmi často setkat s duševními poruchami, např. neurózami a psychózami jako důsledkem uvěznění, a tyto duševní poruchy samy o sobě po propuštění z vězení ztěžují začleňování jimi postižené osoby do jakéhokoliv sociálního prostředí.

K ověření výše uvedených tvrzení bylo koncipováno zaměření penologické části našeho výzkumu. Cílem této části výzkumu bylo získání poznatků o toho času dlouhodobě vězněných odsouzených, především pak poznatků, kterými by bylo možno dokladovat nežádoucí účinky dlouhodobého výkonu trestu odnětí svobody na osobnost vězněných odsouzených.

Získané poznatky tak měly vypovídat o:

- a) osobnosti vězně
- b) vztazích mezi dlouhodobě vězněnými odsouzenými,
- c) vzájemných vztazích s vězeňským personálem, vzájemných vztazích s osobami mimo vězeňská zařízení (především rodinnými příslušníky),
- d) schopnosti pozdějšího zařazení propuštěného z věznice do společnosti (definování vlastních životních perspektiv a představ o dalším životě dlouhodobě vězněných osob).

Jako pracovní hypotéza byl vybrán názor, že čím delší je pobyt osoby odsouzené za kriminální čin ve vězení, tím výraznější je dopad takového pobytu na osobu a její osobnostní charakteristiky.

K získání výše jmenovaných poznatků byly vybrány následující metody a techniky:

- analýza osobních anamnéz zkoumaných vězňů s důrazem na jejich chování v průběhu věznění,
- psychologické vyšetření cca 200 vězněných mužů a žen, odsouzených k trestům odnětí

---

⁵⁸ Sykes, G.M.: The society of captives. Princeton, Princeton University Press, 1958

svobody delším 5 let – poprvé vězněných osob (dále též označovaných jako prvověznění) a opakovaně vězněných osob (dále též označovaných jako recidivisté), a to technikami zaměřenými především na zjištění pozitivních sociálních vazeb (sociabilitu⁵⁹).

(Z původně plánovaných cca 200 vyšetření vězňů – mužů a žen se však nakonec podařilo zajistit vyšetření 70 vězňů – mužů.)

- analýza znaleckých posudků na jednotlivé odsouzené a vězeňskými psychology provedených psychologických vyšetření při nástupu a v průběhu věznění (dále též označovaného zkratkou VTOS),
- zjištění představ odsouzených o vlastní budoucnosti s využitím speciálního dotazníku,
- zmapování vědomostí personálu o specifikách VTOS a zacházení s odsouzenými k dlouhodobým trestům pomocí polostandardizovaného rozhovoru,
- analýza odborné přípravy zaměstnanců Vězeňské služby s ohledem na specifika dlouhodobých trestů, (později byla tato část zařazena k obecnému popisu věznic, ve kterých bylo šetření prováděno).
- syntéza zjištěných poznatků.

V průběhu psychologického vyšetření byly použity tyto techniky:

- a) anamnestický dotazník
- b) dotazník na zjištění představ odsouzených o vlastní budoucnosti a o životě po propuštění z VTOS (upravený dotazník VÚPenu užívaný v 80-tých letech).
- c) polostandardizovaný rozhovor s experty věznic.
- d) psychologické testy SPARO a SUPSO. (Autorem obou psychologických testů je O.Mikšík a jsou součástí vyšetřovací baterie vězeňských psychologů.

SPARO

Slouží ke zjišťování bazální struktury a dynamiky autoregulace, integrovanosti a psychické odolnosti osobnosti. Vychází ze starších dotazníků IHAVEZ a SPIDO. Pod pojmem „bazální systém autoregulace a psychické integrovanosti osobnosti,, rozumí autor integrované spojení vrozených a osvojených strategií, jímž se subjekt v procesu své reálné životní praxe dynamicky vyrovnává s různorodými variantami situačních „komplexů,,. Na ní závisí, které životní podmínky, okolnosti, kontexty či nároky jsou pro daného jedince optimální, a pro které není dostatečně psychicky disponován (tzn. vedou k dezintegraci jeho psychiky).

Zjišťuje tyto aspekty osobnosti:

- optimální hladinu stimulace
- tendenci riskovat
- účinnou integrovanost
- korektivnost
- sebeprosazování
- (sociálně) vztahovou dimenzi
- normalitu
- kognitivní, emocionální, regulační a adjustační variabilitu (vs. rigiditu) a
- obecnější faktory (obecná psychická vzrušivost a motorická hybnost)

---

⁵⁹ Sociabilitou je zde míněna schopnost – potřeba individua žít ve společnosti, potřeba vytvářet pozitivní společenské vazby

(Mikšík, O.: *Zjišťování bazální struktury a dynamiky autoregulace, integrovanosti a psychické odolnosti osobnosti dotazníkem SPARO. Základní příručka pro manuální vyhodnocování dat.* Praha, Diaros, 1994)

SUPSO

Test je koncipován jako ukazatel příznačné, obvyklé struktury psychického stavu jedince a nástroj postihování kvalitativních změn v této struktuře následkem působení specifikovaného komplexu situačních proměnných a změn ve vnitřním „prostředí“, organismu v podobě tzv. aktuálních psychických stavů. Také jako nástroj posuzování subjektu, jeho typických procesů vyrovnávání se se stresogeny vlivy a jeho svérázných trendů rozvíjení maladaptivních struktur chování při vyhocených situacích psychických zátěží.

Postihuje tyto psychické stavy: (1) psychickou pohodu; (2) pocit síly a energie; (3) prahnutí po akci, činnost, aktivitu; (4) impulsivní reaktivitu, odreagování se; (5) psychický nepokoj či rozladu; (6) úzkostné očekávání, obavy; (7) psychickou depresi a pocity vyčerpání; (8) sklíčenost.

Při koncipování této části výzkumu jsme však jednostranně neupřednostňovali hledání jen negativních účinků výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody, ale současně vycházeli z názoru, že věznění pachatelé, především pak opakovaně věznění pachatelé – recidivisté jsou osoby, které nejsou jen objektem negativního působení věznění, ale spíše jeho subjekty. Tj., že ony jsou ty osoby, které negativní účinky věznění spoluvytvářejí a umocňují.

V mnohém pak jsme navázali na názory zastávané Koukolíkem a Drtilovou⁶⁰, že především opakovaně dlouhodobě věznění pachatelé trestných činů představují svou osobností nejčastěji tzv. *deprivanty*, což je právě těmito autory propagovaný nový termín označující osoby, u kterých, i když se projevují osobnostní poruchy, nejedná se o poruchy v lékařském slova smyslu, ale „...deprivanti jsou lidé „medicinsky“, zdraví, nicméně emočně a hodnotově oploštělí, jejich poškození („zmrzačení“, „nevyvinutost“, apod.) se projevuje oploštěním nebo nepřítomností vyšších úrovní emotivity i vyšších hodnot a dalšími znaky, mezi něž patří destruktivita... Jako deprivanti se projevují i mimo kriminální kariéru, je to jejich charakteristika jako určité skupiny lidí, z nich jen někteří byli, jsou, či budou trestně stíháni a uvězněni. Podle Koukolíka a Drtilové tvoří deprivanti sociokulturní, nikoliv medicínskou kategorii.

Takto definované deprivanty nelze chápat jako osoby s poruchou osobnosti, i když mívají, dle jejich mínění, řadu znaků, které charakterizují tzv. antisociální poruchu, příp. disociální poruchu.

Termín disociální porucha je také velmi často používán při popisu osobnosti pachatelů trestných činů, především recidivujících v závažné trestné činnosti. V moderní psychiatrii je dostatek literatury věnované problematice disociálních poruch osobnosti⁶¹. Odborná literatura věnovaná přímo působení výkonu trestu odnětí svobody na osobnost vězněného delikventa je však velice vzácná.

U disociální poruchy osobnosti je patrná anetičnost, nedostatek soucitu, ohledů a pochopení pro okolí, nelitostnost, bezohlednost vůči společenským normám, pravidlům a závazkům, neschopnost zakoušet vinu a poučit se ze zkušenosti a trestu.

Disociální porucha osobnosti (v Mezinárodní klasifikaci nemocí je označena jako F60.2) „představuje společensky nejnebezpečnější povahovou odchylku od normy. Jedinci

⁶⁰ Koukolík, F., Drtilová, J.: *Zlo na každý den (Život s deprivanty I)*, Galén 2001, ISBN 80-7262-088-6, s.206

⁶¹ Srov. např. Raboch, J., Zvolský, P. et al.: *Psychiatrie*, Galén 2001, ISBN 80-7262-140-8, s.134,330,535

postižení touto poruchou se jako recidivisté opakovaně dopouštějí trestné činnosti (jsou nepoučitelní v přesvědčení, že příští trestný čin již provedou tak dokonale, že nebudou dopadeni). Neprožívají (nebo nejsou schopni prožívat) pocit viny. Za svá opakovaná životní selhání obviňují společnost, úřady, vládu, nikdy sebe. Jsou lhostejní k citům druhých osob, zcela jim chybí schopnost empatie. Nevydrží v pracovním poměru, jako rodiče zanedbávají základní péči o dítě, které často psychicky a fyzicky týrají, trvání jejich partnerského vztahu většinou nepřesáhne dobu jednoho roku. Odmítají dodržovat pravidla a zákony společnosti, neboť jsou jim lhostejné (vysloveně antisociální jedinci proti nim aktivně bojují). Jejich nedostatečný rozvoj vyšších citů se označuje pojmem moral insanity (bez morálních zábran).

S druhými osobami snadno navazují kontakty, které však nejsou schopni udržet. Mají velmi nízkou toleranci na neúspěch, bývá u nich zvýšená afektivní dráždivost a agresivita, která se projevuje i při řízení motorového vozidla. Disociální (asociální) jedinci se zpravidla projevují již v dětském věku, kdy se dopouštějí krádeží a záškoláctví, lžou, utíkají z domova, vyvolávají rvačky, trýzní zvířata a šikanují slabší spolužáky. Jako pachatelé trestné činnosti jsou často předmětem soudně znaleckého posuzování.,,

Pravou doménou výtržníků, vandalů, lupičů, vrahů, sexuálních a jiných násilníků jsou další typy poruch osobnosti, dříve shrnované pod termínem psychopatie. Označení psychopatie, psychopat je dodnes hojně užívaným termínem v soudně znaleckých posudcích a výzkumech orientovaných na popis osobnosti pachatelů trestných činů. Student shledal tuto poruchu (která též, jak je opakovaně zdůrazňováno, nemá nic společného s nemocí) u 63 ze 150 pachatelů vraždy. Při poměrně nevelkém zastoupení mezi obyvateli měli psychopati neúměrný podíl na celkové zločinnosti (zhruba 30 %) a zvláště na delikvenci násilné (přes 40%). Mezi mnohonásobnými recidivisty naprosto převažují.

6.2. Výsledky výzkumného šetření

Výzkumné šetření bylo nakonec provedeno u cca 70 náhodně vybraných mužů⁶², odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody delšímu 5ti let, vězněných v době sběru dat v moravských věznicích Heřmanice a Kuřim.

Pro následné srovnání výsledků byly respondenti rozděleni do dvou skupin: prvovězněných a recidivistů.

Analýza osobních anamnéz respondentů s pomocí anamnestického dotazníku přinesla následující poznatky:

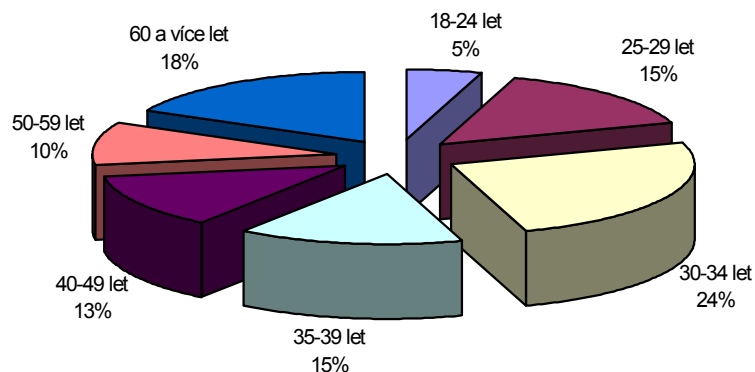
Celkem byly použitelné ke zpracování materiály o 63 náhodně vybraných osobách. Ve skupině prvovězněných 21 mužů bylo z věznice Heřmanice a 19 z věznice Kuřim – celkem 40 prvovězněných osob. Skupinu opakovaně vězněných tvořilo 11 mužů z věznice Heřmanice a 12 z věznice Kuřim – celkem 23 opakovaně vězněných osob.

Graf 1

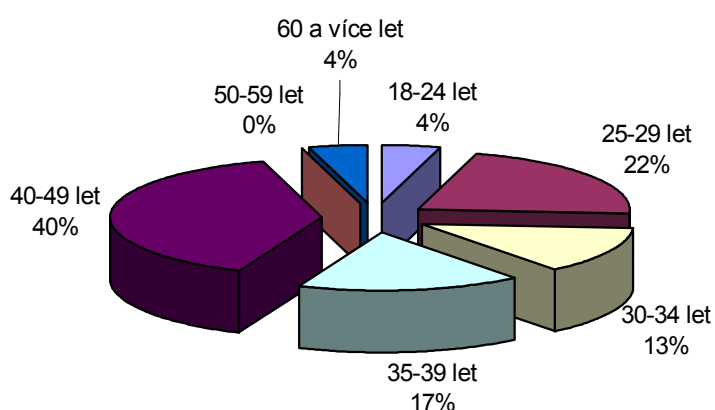
⁶² Náhodnost výběru spočívala v tom, že byli vybráni vězni toho času přítomni ve věznici, kteří vyhověli kritériím výzkumu.

Skladba prvovězněných podle věkových pásem

Graf 2

Skladba recidivistů podle věkových pásem

Prvním zajímavým poznatkem bylo zjištění, že mezi prvovězněnými byla značná část odsouzených ve věkovém pásmu osob starších 40 let, 7 osob bylo starších 60 let. Opakovaně vězněni recidivisté byli v průměru mladší a byl mezi nimi jen jeden starší 50 let. Toto pozoruhodné zjištění je v souladu s našimi názory, že po roce 90. minulého století byly především majetkové delikty významně častěji než v předchozím období páchany osobami středního věku – srov. ročenky IKSP a podobné publikace.

V souladu s očekáváním byl též poznatek, který opět koresponduje s vyšším věkem v době spáchání prvního trestného činu, a to, že prvověznění dosahovali vyššího vzdělání než recidivisté. Většinou to byly osoby se středoškolským vzděláním s maturitou. Vyššímu vzdělání, než je u vězňů běžné, odpovídal i rukopis značné části respondentů a jejich písemný projev u otevřených otázek použitých technik.

Tab 1 Vzdělání respondentů

	Prvověznění	Recidivisté

Nedokončené základní	1	0
Dokončené základní	6	3
Dokončená zvláštní škola	1	2
Zaučen v oboru	1	0
Vyučen (tříletý učební obor)	11	11
Středoškolské vzdělání s maturitou	17	5
Vyšší odbor.vzdělání (pomaturitní)	0	1
Vysokoškolské vzdělání	3	1

Častěji se mezi prvovězněnými než mezi recidivisty vyskytovali podnikatelé (vlastníci firem). Také počet osob s vyšším počtem odpracovaných let byl mezi nimi vyšší (toto zjištění opět odpovídalo vyššímu věku prvovězněných a jejich dřívější bezúhonnosti).

Tab 2 Zaměstnání respondentů

	Prvověznění	Recidivisté
Nekvalifikovaný dělník	1	1
Kvalifikovaný dělník	5	6
Řidič	1	2
Technik	2	0
Úředník	0	1
Podnikatel(majitel firmy)	17	5
Společník firmy	5	1
Jiné zaměstnání	9	7

Obě porovnávané skupiny vězňů se naopak nelišily rodinným stavem: převládali rozvedení (zhruba třetina v obou skupinách) a ženatí (zhruba polovina v obou skupinách). Také kvalitu svého rodinného soužití hodnotili stejně: jako pohodovou bez větších konfliktů. Zhruba stejný počet osob z obou skupin byl bezdětný nebo s dětmi ve společné péči obou rodičů, u rozvedených byly děti trvale v péči matky.

Pokud jde o kriminální anamnézu, zde výsledky odpovídaly členění do dvou skupin.

U osob prvovězněných však přesto bylo 7 osob již dříve trestně stíháno, z toho 1 před rokem 1990, ostatní po roce 1990, převážně byly odsouzené k podmíněnému trestu odnětí svobody. Ostatní neměly záznam v trestním rejstříku.

Ve skupině opakovaně vězněných bylo 7 osob trestně stíháno již před rokem 1990, ostatní po roce 1990, nejčastěji 2x-5x, jeden respondent – 9x, jeden – 10x a jeden dokonce 17x. Velmi často byly tyto osoby za dřívější trestnou činnost odsouzeny zpočátku k podmíněnému trestu odnětí svobody (více než polovina z nich), později k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Nikdo z nich nebyl vězněn v cizině. Celková doba strávená ve vězení před posledním nástupem k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody činila v průměru 40 měsíců (tj. cca 3,5 roku). Nejvíce 120 měsíců, nejméně 4 měsíce. Jeden odsouzený byl dvakrát ve své kriminální kariéře omilostněn, další dva odsouzení – jedenkrát.

Předchozí trestná činnost recidivujících odsouzených byla převážně majetková (cca 70 % respondentů), následovala násilná (20 %) a hospodářská. Jeden byl vězněn za mravnostní kriminalitu.

Aktuální trestná činnost respondentů

V trestné činnosti, za kterou byl respondentům z řad prvovězněných uložen t.č. vykonávaný nepodmíněný dlouhodobý trest odnětí svobody, výrazně převažovaly podvody

(§ 250 tr.zák.) – u cca 50 % prvovězňených. Následovaly loupeže – u necelých 20% a vraždy – u 13 %. Ostatní trestné činy byly v souběhu s výše jmenovanými: krádeže, zpronevěry, neoprávněné užívání cizí věci, krácení daně.

Průměrná délka uloženého trestu odnětí svobody pak činila u prvovězňených 7,8 let, odpykáno k datu provádění vyšetřování měli v průměru 2,9 let.

U opakovaně vězňených délka uloženého trestu činila 8,4 let, odpykáno měli v průměru 3,5 let.

V aktuální trestné činnosti opakovaně vězňených respondentů též jednoznačně převažovaly podvody (u více než 40 %), následovány loupežemi a vraždami. V souběhu se pak vyskytovaly krádeže, zkrácení daně, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci atd. Tj. skladba trestné činnosti byla vcelku shodná u obou skupin respondentů.

Kontakty s rodinou více než polovina prvovězňených i opakovaně vězňených označila jako časté. Jako řídké a formální ze strany rodiny je označila třetina prvovězňených, žádný recidivista. Dva opakovaně vězňení uváděli, že nemají rodinu. Několik prvovězňených uvedlo, že rodina nemá o kontakt s nimi zájem. Zdá se tak, že rodinné zázemí prvovězňených a recidivistů z našeho vzorku se svým vztahem k vězňeným členům výrazně lišilo. Prvovězňení měli častěji problémy s rodinnými kontakty.

Tam, kde rodina měla zájem o vězně, docházelo k častým osobním kontaktům (návštěvám rodinných příslušníků), tak jak to vězeňské předpisy dovolovaly. Výjimkou byly, zejména u recidivujících vězňů, návštěvy jiné než rodinných příslušníků. Žádné návštěvy neměli 2 prvovězňení a 4 recidivisté.

Dopisovali si všichni respondenti, jak prvovězňení, tak opakovaně vězňení, více než třetina na více adres a minimálně 1x týdně, jen 5 vězňů uvádělo interval občas.

Pokud jde o přizpůsobení se podmínkám výkonu trestu odnětí svobody, tak dle hodnocení specialistů mezi těmi, kdo se obtížně adaptoval na výkon trestu překvapivě převažovali jednotlivci z řad recidivujících vězňů, adaptace ostatních, a to jak prvovězňených, tak většiny recidivistů byla označena jako „bez větších problémů,, případně jako „vcelku dobrá,,.

Kázeňská praxe

Většina prvovězňených respondentů byla v průběhu trestu odměněna: 27 z 40 respondentů, a to opakovaně. Trestání byli 3 prvovězňení, což představuje cca 8 %.

Recidivisté byli též často v průběhu výkonu trestu odměňováni: téměř polovina z našeho vzorku. Též většinou opakovaně. Častěji než prvovězňení byli trestáni – 30 % ze vzorku.

Obvykle do rozporu s kázní ve věznicích přicházejí při nástupu do výkonu trestu prvovězňení, recidivisté se adaptují bez větších problémů. U prvovězňených však v tomto případě byla větší přizpůsobivost vězeňským podmínkám, dle našeho názoru, ovlivněna jejich vyšším věkem. U dlouhodobě vězňených respondentů pak tresty za zjištěné přestupky byly vyústěním intenzity jejich zapojení do „druhého života vězňů,, – jednalo se především o „kšeftaření,, (obchodování se spoluvězni s kdečím) a konflikty se spoluvězni apod.

Pokud jde o pracovní zařazení ve výkonu trestu, tak většina prvovězňených i recidivistů z našeho vzorku byla bez práce. Zařazeno do práce byla cca třetina prvovězňených a 10 % recidivistů. Nikdo z respondentů včetně nezaměstnaných nebyl označen za vězně, který by práci odmítal.

Téměř všichni prvovězňení se aktivně účastnili programů zacházení, čímž se výrazně odlišovali od recidivistů, účast kterých na programech, pokud se vyskytovala, tak byla pasivní.

Jako drogově závislí byli v anamnestickém dotazníku označeni 3 recidivisté a jeden prvovězňený.

Výsledky vyšetření respondentů psychologickými metodami SPARO a SUPSO

Při výběru výše jmenovaných metod jsme byli silně ovlivněni faktem, že oba testy jsou v elektronické podobě ve výbavě vězeňských psychologů a že Vězeňská služba ČR má s jejich autorem podepsanou smlouvu o jejich využívání pro diagnostické účely. Bohužel, při hromadném zpracování sebraných dat se opakovaně nepodařilo z důvodu složitého autorského zajištění obou metod proti zneužití nám, ani vězeňským programátorům, data na počítači hromadně vyhodnotit a vytisknout. K manuálnímu zpracování byl využitelný pouze test SUPSO. Dostupná podoba individuálních odpovědí obou testů však mezi srovnávanými skupinami respondentů nijak výrazně nerozlišovala a tak lze dodatečně hodnotit jejich zařazení do naší vyšetřovací baterie jako nevhodné a pro další podobné výzkumy doporučujeme využít jiné psychologické vyšetřovací metody, jiné osobnostní dotazníky.

Z manuálního vyhodnocení metody SUPSO, která je určena k popsání tzv. aktuálních psychických stavů (ale obsahuje i obecné dotazy na zdravotní obtíže), lze popsat dlouhodobě vězněné odsouzené převážně jako osoby v relativně dobré psychické pohodě, mírně čínorodé, avšak s občasnými obavami a pocity osamělosti. Více než polovina z nich přiznala občasnou bolest hlavy, silné bolesti uvádělo 12 % respondentů. Žaludeční potíže uvedlo 50 % respondentů, téměř stejný počet přiznává nechutenství a třetina poruchy spánku. Více než polovina občas a častěji pociťuje tělesnou únavu a více než 80 % psychickou únavu. Více než polovina respondentů uváděla, že pije pravidelně kávu (2x-3x denně) a téměř 70 % z nich, že kouří (10-20 cigaret denně). K požívání alkoholu a užívání farmak se přiznávali jen výjimečně (jednalo se obvykle o antidepresiva, léky na vysoký tlak, vředovou chorobu žaludku). Téměř polovina respondentů trpěla nějakou nemocí či neduhem (nejčastěji to byly žaludeční vředy, vysoký tlak, bolesti páteře, epilepsie, deprese) – asi to souvisí s relativně vyšším věkem respondentů a nezdravým způsobem života.

Tam, kde měli možnost si stěžovat na podmínky ve věznicích, tak si stěžovali na akutní nezaměstnanost, velké množství lidí ve své blízkosti, nedostatek soukromí, velmi často na problémy se spoluodsouzenými, intriky mezi odsouzenými, časté podrazy a závist, také jim vadila primitivnost části spoluodsouzených. Jeden respondent měl, dle svého písemného vyjádření, stále hlad. Dále jen některým jednotlivcům vadilo: odloučení od rodiny (1 respondent), přerušení studia, zařazení na nekvalifikovanou práci, nutnost přizpůsobit se podmínkám VTOS, špatné zacházení od vychovatelů a zaměstnanců věznice (1), bezmocnost, „srážky s blbostí“, nepochopení okolí, nedostatek příležitostí k seberealizaci, nezájem o převýchovu odsouzených ze strany personálu, „zdejší systém není dobrý“, (Kuřim), ale velmi často si stěžovali na nedostatečné množství a výběr literatury včetně vědecké (ekonomické, naučně populární), nedostupnost PC.

Dlouhý čas si ve věznici krátili čtením, sledováním televizních pořadů, cvičením a sportovními hrami, hraním společenských her, počítačových her (na hracích konzolách), sebevzděláváním včetně učení cizím jazykům, psaním dopisů, uměleckou činností – malováním, hudbou.

Příjemné zážitky a pocity uspokojení jim přinášelo čtení, cvičení, kontakt s rodinou (dopisy, návštěvy), výjimečně kontakty na pracovišti, v oddíle a poznání, že „i tady žijí dobří lidé“, pocit z dobře odvedené práce nebo častěji uváděný dobrý pocit z vlastního sportovního výkonu.

Značná část respondentů uváděla, že ve výkonu trestu žádné příjemné zážitky nemá a jen jeden z nich uváděl výčitky svědomí za spáchaný trestný čin.

Výsledky získané dotazníkem zjišťujícím představy odsouzených o vlastní budoucnosti – tzv. testem smyslu života.

Test smyslu života (viz příloha), je aktualizovaná metoda využívaná v 80. letech ve Výzkumném ústavu penologickém především ke zjištění představ odsouzených o své budoucnosti po propuštění z vězení. Obsahuje 26 škál, na kterých určuje respondent sedmi stupni intenzity od zcela souhlasného postoje až po zcela odmítavý postoj svůj vztah k životu, životním cílům, životním úspěchům a neúspěchům, smrti, denním událostem a vlastní budoucnosti.

Technika zjišťující stupeň uspokojení potřeby smyslu života P-I-L (Purpose in Life Test) amerických autorů Crumbaugha a Maholicka, byla do ČR uvedena Dufkovou a Kratochvílem⁶³ a v podmínkách vězeňství užívána např. Čepelákem, Dobešovou⁶⁴.

Při hodnocení výsledků testu byla sledována mj. odlišnost či shoda odpovědí jak mezi prvovězňenými z obou věznic navzájem, tak u opakovaně vězňených (tj. podle jejich kmenových věznic). Výraznější odlišnosti mezi respondenty obou věznic se nevyskytovaly. Tento fakt zvýšil důvěryhodnost získaných poznatků.

Z vyhodnocení jednoznačně vyplynulo, že prvovězňení respondenti se cítili ve výkonu trestu emotivně více angažovaní než recidivisté. Prvovězňení bodovali na celé škále od „jsem zde zcela znuděný“, až po „jsem nadšený“, jen jedna odpověď byla ve středu stupnice (ani-ani). Recidivisté nebodovali na krajních stupních vůbec a téměř polovina se zařadila do středu: tj. ani znuděný, ani nadšený.

Tab 3 Vztah k životu - „život se mi zdá,,:

	vždy zajímavý.....					zcela banální, běžný	
Prvovězňení	12	9	4	7	0	7	1
Recidivisté	5	4	3	5	1	2	3

Pozn.:v jednotlivých políčkách tabulky jsou počty respondentů, kteří označili příslušný stupeň vyjadřující intenzitu jejich pocitů ke zkoumaným protichůdným tvrzením na sedmistupňové škále.

Pokud jde o hodnocení kvality vlastního života, tak zde takové rozlišení mezi skupinami nebylo. U obou skupin respondentů převažoval názor, že život se jim zdá zajímavý. Avšak všichni prvovězňení měli do života jasné cíle a plány, několik recidivistů však uvádělo, že žádné životní cíle a plány do budoucnosti nemá. Svě osobní existence si všichni až na tří výjimky cenili a zdála se jim i ve vězení účelná.

Každý den i ve vězení hodnotila většina respondentů jako zajímavý, jiný, než den předchozí. Udržovali si relativní optimismus (relativní s ohledem na průměrnou délku odpykaného trestu), protože nadpoloviční část respondentů v obou skupinách by si přála stejný život jaký dosud měla a zdál se jim hodnotným.

Tab 4 Naplnění životních cílů - „v cestě za životními cíli,,:

	jsem nedosáhl žádného úspěchu.....					jsem dosáhl úplného splnění svých přání	
Prvovězňení	0	1	6	6	15	12	0
Recidivisté	2	4	3	3	3	7	1

Pozn.:v jednotlivých políčkách tabulky jsou počty respondentů, kteří označili příslušný stupeň vyjadřující intenzitu jejich pocitů ke zkoumaným protichůdným tvrzením na sedmistupňové škále.

⁶³ Srov. Dufková,D.,Kratochvíl,S.:Psychometrické zkoumání existenciální frustrace, Čs.psychologie, 1976, s.594-596

⁶⁴ Srov. Dobešová, Y.: Zaměření na budoucnost u kategorie odsouzených mladých dospělých, Bulletin VÚPen SNV ČSR, Praha 1979

Respondenti z obou skupin se odlišovali v hodnocení naplnění svých životních cílů. Častěji prvovězňeni uváděli, že v cestě za životními cíli dosáhli alespoň částečně splnění svých přání. Současný život se jevil jako zajímavý též spíše prvovězňeným než recidivistům. Někteří recidivisté se viděli jako neúspěšní. V otázce zjišťující, jak si představují svůj život v důchodu, tak větší část obou skupin uvedla, že plánují dělat věci, o které se v životě zajímají, ale na které dosud nemají čas.

Tab 5 Hodnocení života - „kdybych měl dnes zemřít měl bych pocit, že můj život, byl velkou cenu..... byl zcela bezcenný

Prvovězňení	11	11	7	2	4	1	3
Recidivisté	1	5	6	4	4	1	2

Pozn.:v jednotlivých políčkách tabulky jsou počty respondentů, kteří označili příslušný stupeň vyjadřující intenzitu jejich pocitů ke zkoumaným protichůdným tvrzením na sedmistupňové škále.

Respondenti z obou skupin okolní svět vnímali jako pro ně důležitý, sebe viděli jako odpovědné osoby. Smrti se nebáli a, až na výjimky, o sebevraždě nikdy nepřemýšleli.

Na otázku vztahující se ke svobodě lidské vůle, tak svobodu lidské vůli přiznávali spíše prvovězňeni, její omezenost dědičností a prostředím recidivisté.

Důležitost majetku v dosahování životních úspěchů upřednostňují respondenti obou skupin, více recidivisté. Smysl života však hledali všichni, dle vlastního tvrzení, spíše jinde a tvrdili, že mají schopnost jej najít.

Jako zdroj pocitu uspokojení v životě, z nabízených možností u prvovězňených nejvíce bodovala příroda, literatura a hudba, u recidivistů pak hudba a příroda.

Většina respondentů z obou skupin byla přesvědčena, že má svůj život zcela ve svých rukou a ovládá jej. Až na výjimky tvrdili, byť s nejmenší intenzitou, že v životě našli jasné cíle a uspokojující lidský smysl.

Tam, kde hodnotili svoje denní úkoly, tak k jejich plnění výrazně pozitivněji přistupovali prvovězňeni než opakovaně vězňeni.

Tab 6 Vztah budoucnosti - „předpokládám, že po ukončení výkonu trestu, najdu smysl života a jeho dobrý obsah..... nepodaří se mi najít rozumnou a smysluplnou životní náplň

Prvovězňení	21	16	3	0	0	0	0
Recidivisté	10	4	4	3	0	0	2

Pozn.:v jednotlivých políčkách tabulky jsou počty respondentů, kteří označili příslušný stupeň vyjadřující intenzitu jejich pocitů ke zkoumaným protichůdným tvrzením na sedmistupňové škále.

Až na dva recidivisty všichni respondenti předpokládali, že po ukončení výkonu trestu (propuštění z vězení) najdou smysl života a jeho dobrý obsah, že jejich existence bude účelná, užitečná pro rodinu a společnost, jejich život bude mít zajímavou a cennou náplň.

Tyto výsledky testu smyslu života jsou v ostrém kontrastu s výsledky šetření provedených stejnou technikou u vězňů v 70. a 80. letech. Tehdy byly z výzkumu vyvozovány závěry o existenciální frustraci zkoumaných odsouzených. V tu dobu zkoumaní odsouzení charakterizovali svůj život jako prázdný, nudný a bez jasných cílů. V dosahování životních úspěchů stavěli na první místo majetek, na budoucnost se nezaměřovali. Důležitější pro ně byl malý prospěch v přítomnosti, než velká odměna v budoucnosti.

Výsledky polostandardizovaného rozhovoru s experty z věznic

Cílem rozhovoru (viz příloha č. 4) bylo zjistit, zda a v čem se liší způsob výkonu trestu odnětí svobody u prvovězňených a opakovaně vězňených odsouzených k dlouhodobým trestům. Schéma obsahovalo cca 40 otázek. Většina odpovědí dotazovaných expertů na jednotlivé otázky se až na jednotlivé výjimky vzácně shodovala.

Rozhovor byl proveden s celkem 7 experty - zaměstnanci českých věznic, převážně psychology (4 ze 7). Ostatní byli vzděláním pedagogové. Jednalo se vždy o muže, z toho 3 s dobou služby mezi 2 –3 lety a ostatní 4 s dobou služby nad 20 let.

Z odpovědí vyplynul následující popis stavu výkonu trestu odnětí svobody dlouhodobě vězňených odsouzených:

Nástup trestu je u obou zkoumaných skupin jednotný. Po nástupu do výkonu trestu zařazovací komise ve složení specialistů oddělení výkonu trestu a dalších referentů zařadí odsouzené v souladu s možnostmi věznice, s ohledem na zdravotní stav, délku uloženého trestu, předchozí pracovní kariéru a další závažné charakteristiky osoby (problémy s drogami apod.) podle vnitřní diferenciacce do oddílů. Většina věznic má nyní multikategoriální charakter (je v nich vykonáván trest odnětí svobody všemi kategoriemi vězňů, někdy je součástí věznice i vazební věznice), ale specialisté jsou specializovaní podle kategorií vězňů jen částečně nebo vůbec ne. Jen výjimečně v některých věznicích jsou prvovězňení odsouzení ubytovávaní zvlášť (do jiných budov či světnic) od ostatních vězňů. Jinak v průběhu každého dne se vězni různých kategorií setkávají především při volném pohybu uvnitř věznice a na pracovištích, dále při tzv. hromadných akcích – stravování, vycházkách, na zdravotních střediscích apod.

Pokud jde o názory na odborné vyšetření vězňů (především psychologické), zde se odpovědi mladších pracovníků věznic radikálně liší od odpovědí délesloužících. Mladí hodnotí psychologické vyšetření jako tvůrčí proces se značnou volností pro specialisty, starší je vidí jako jednotné u různých kategorií vězňů, s menší volností specialisty volit jiné než obvykle užívané metody. Také názory na důvody dalších setkání psychologů s odsouzenými nejsou shodné. Sice všichni zdůrazňují, že to je převážně individuální zájem odsouzeného o setkání se specialistou, ale mladší zdůrazňují vliv práce psychologa se skupinou vězňů, starší pragmaticky uvádějí jako důvod spíše doporučení vychovatele, lékaře apod.

Při zpracování programu zacházení pro vězně je občas brán zřetel na znalecký posudek, pokud existuje. Program zacházení zpracovává speciální pedagog, schvaluje ředitel věznice a občas kontroluje vedoucí oddělení výkonu trestu. Podle kategorií vězňů nejsou na obsah programů zacházení kladeny odlišné požadavky. Výjimečně tyto programy obsahují prognózu chování vězně. Jen výjimečně, ve specializovaných odděleních, je s prognózou chování vězně v průběhu výkonu trestu odnětí svobody pracováno. Plnění programů zacházení je sledováno formálně čtvrtletně (dle typu věznice).

Výrazné změny chování vězně v průběhu věznění jsou však sledovány, zaznamenávány do osobní karty, a to v rámci periodického hodnocení vězně, tím jsou přístupné i v případě přemístění vězně do jiné věznice. Pokud se mezi vězni vyskytují účastníci tzv. mimořádných událostí (vzpoury, hladovky apod.), tak jsou řešeni zpravidla jednak kázeňsky, včetně možného přeražení do jiného oddílu, věznice, jednak je u nich uplatňována odborná intervence. Častěji se mezi takto problémovými vězni vyskytují zkušenější odsouzení (recidivisté).

Odpovědi na otázky zaměřené na zjištění subjektivních názorů a postojů expertů ke změnám v chování kategorie dlouhodobě vězňených v posledních cca 7 letech oproti předchozímu období, též odlišily experty podle délky služby. Mladší byli názoru, že k žádným změnám nedošlo, starší experti tvrdili, že ano a značným, především ve vztahu k personálu a ke spoluodsouzeným, který se obecně zhoršil. Také vzrostl zájem vězňů o

vnější kontakty a dění mimo věznice, došlo však i k výraznému nárůstu egocentrismu mezi vězni.

Pokud jde o pocity viny, tak dle expertů, výrazná většina odsouzených k dlouhodobým trestům tvrdí, že jsou odsouzeni za něco, co nespáchali. Jen jednotlivci mezi nimi jsou schopni více méně racionálního pohledu na svůj případ.

S tím souvisí i vztah dlouhodobě vězněných k vlastnímu trestu: značná část ho odmítá; pokud jej akceptují, tak jako nutné zlo a jeho délku hodnotí jako neúměrnou. Část recidivujících vězňů jej chápe jako součást vlastního života, kterou nutno vždy nějak přestát. Experti jsou přesvědčeni, že převážná většina mezi těmito vězni vůbec nepřipouští, že uložený trest by je měl odstrašit od další zločinnosti.

Pokud jde o spolupráci vězňů s personálem na odhalování další trestné činnosti spoluvězňů v průběhu výkonu trestu, děje se tak zcela výjimečně. Více využívány jsou schránky, kam mohou vězni anonymně vhadzovat svoje podněty a upozornění.

Svoje názory na budoucnost vězni sdělují odborným vězeňským pracovníkům vcelku ochotně. Tyto oficiálně prezentované názory jsou často optimistické, shodné s výsledky našeho testu, predikují nesehání po propuštění z výkonu trestu. Experti hodnotí tyto názory, jako vcelku realistické. Realnost pohledu na vlastní budoucnost velmi úzce souvisí s věkem vězně. Optimální odhad bývá spojován s věkem kolem 45 let. Ovšem na budoucnost se samotní vězni připravují v průběhu výkonu trestu odnětí svobody jen zcela výjimečně.

Otázku týkající se formování potenciálních kriminálních skupin již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých věznicích, mladí experti nezodpověděli, starší se shodli v názoru, že k tomu dochází obecně častěji než dříve, a to především u opakovaně vězněných odsouzených.

Současný tzv. druhý život vězňů se v posledním období nijak výrazně nezměnil. Nelegální aktivity vězňů probíhají ve věznicích nejčastěji souběžně – působí více různých skupin (včetně skupin cizinců), a týkají se především kšeftaření, výměny zajímavých informací o spoluodsouzených i personálu věznic, „péče“, o rodiny spoluodsouzených, pohybu drog, peněz, mobilů mezi vězni. K zamezení vlivu vězeňské subkultury na chod věznic jsou uplatňována oficiální, především technická opatření. Zatím s nepříliš zjevnou účinností. Prvověznění jsou proti šikaně recidivistů uvnitř věznice chráněni preventivně občas odděleným umístěním do samostatných oddělení, ex post pak intervencí personálu věznice nebo přemístěním do jiné věznice. Vznik mimořádných událostí jako důsledek šikany je výjimkou.

Do předpropouštěcích oddělení, tam, kde jsou zřízena, jsou umisťováni vězni před propuštěním pouze tehdy, pokud mají zájem. Tato oddělení nejsou diferencována podle kategorií vězňů. Zájem vězňů o umístění do těchto oddělení není velký – nemohou tam „kšeftovat“, ani využívat „výhody“, získané v průběhu výkonu trestu v prostředí věznice. Specialisté-zaměstnanci věznic na výstupních odděleních akcentují působení zaměřené na zvýšení „sebeobslužnosti“, tam pobývajících vězňů.

Vztah rodinných příslušníků k vězni je určován (mimo úzce osobní vazby) především ekonomickým dopadem uvěznění odsouzeného na rodinu, její hmotné zabezpečení. Proto skutečnost, že ve věznicích není práce, že jen menší část odsouzených je v průběhu výkonu trestu zaměstnána tento negativní dopad na rodinu prohlubuje. Také reakce bývalého zaměstnavatele a obavy z reakcí příp. budoucího zaměstnavatele na uvěznění odsouzeného stmelení rodiny nepodporuje. Často proto dochází ke změnám vztahů v rodině a změnám vztahů jejích jednotlivých členů k vězněnému odsouzenému. Nejmenší hrozbou pro zhoršení vztahu rodinných příslušníků k vězni je, dle názorů expertů, reakce nejbližšího okolí rodiny na spáchaný trestný čin.

Průměrnou délku adaptace na podmínky VTOS stanovili shodně všichni dotazovaní experti na cca 3 měsíce u prvovězňených odsouzených, jen u některých jedinců na cca půl roku. U recidivujících odsouzených pak na několik hodin až 2 týdny.

Vzácně se všichni shodli na potvrzení názoru, že prvovězňení dlouhodobě vězňení odcházejí po výkonu trestu jako horší (výjimky existují), a to především vlivem prizonizace. Negativní vliv na vězně má, podle expertů, nedostatek práce, zvýšená deprivace osobnosti, posílení sklonů k parazitnímu stylu života, nesamostatnosti. Opakovaně vězňení odsouzení odcházejí v podstatě stejní (výjimky však existují v obou směrech: lepší, horší). Ke zlepšení u vězňů nedochází zejména z důvodu neefektivnosti současného výkonu trestu odnětí svobody, především jeho výchovné (nápravné) složky.

Podle expertů, po cca 5 - 7 letech vězňení pro vězně „není návratu,,“, tj. lze se jen výjimečně setkat s bezproblémovým začleněním propuštěného dlouhodobě vězňeného odsouzeného do tzv. běžného, společností propagovaného způsobu života. Delší pobyt ve věznicích trvale poznamenává nejen osoby vězňené, ale též ve věznicích pracující personál včetně vězeňských specialistů. Starší experti se shodli na cca 10 letech, po kterých následuje „vyhoření,, personálu, v jehož pracovní náplni převažuje styk s vězni. Po této době se konzervují navykklé pracovní postupy i postoje k vězňům a jejich změna je téměř vyloučena. Začíná u personálu převažovat negativní přístup k možným změnám v zacházení s vězni, v lepším případě pasivní přístup k změnám v pracovních návycích.

6.3. Shrnující poznámka

Provedené výzkumné šetření (z pohledu počtu vyšetřených osob spíše výzkumná sondáž) potvrdilo, že problematika dlouhodobě vězňených osob představuje takovou šíři, že by měla být jedním z ústředních témat řešených vězeňskou službou ve vztahu k osobám vězňeným v jejich zařízeních. Délka času strávená ve věznicích je právě, z hlediska účelu trestu, jedním z hlavních faktorů pro očekávání pozitivních změn v chování alespoň u části dlouhodobě vězňených osob. Tj. dlouhodobý pobyt ve vězení by skutečně neměl představovat jen trest dlouhodobého zbavení svobody v rozhodování, jednání a chování odsouzeného jedince, mechanické přerušování jeho kriminální kariéry a ochranu společnosti před jeho potenciálním pokračování v trestné činnosti, ale, alespoň u té části dlouhodobě uvězňených, která má k tomu předpoklady, by měl důrazně směřovat k zásadnímu přehodnocení postoje k vlastním asociálnímu jednání, k radikální změně životního stylu, příp. životních postojů. Především k tomu musí směřovat práce odborného vězeňského personálu s vězni v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. U vězňů, kteří byli prvně odsouzeni k dlouhodobému trestu (ve věku kolem 30 let a vyšším), a které lze hodnotit podle výsledků kriminologického vyšetření jako lidi nelišící se v základních sociálně psychologických charakteristikách od tzv. průměrného občana, je recidiva kriminálního jednání projevem selhání účelu jim uloženého dlouhodobého trestu.

Skupina námi vyšetřených prvovězňených osob se lišila od skupiny osob složených z opakovaně vězňených, avšak nikoliv významně. Proto závěr ze získaných poznatků, který by byl argumentem, že dlouhodobý výkon trestu má zjevně negativní vliv na osobnost i osobu k tomuto trestu odsouzeného vězně, nelze učinit. Jsme si vědomi, že vyústění této části výzkumu do uvedeného závěru je značně ovlivněno především jednorázovostí vyšetření a tím, že toho času nelze z technických a dalších důvodů provést rozsáhlý longitudinální výzkum dlouhodobě vězňených pachatelů. Tento fakt byl námi sice tušen již při zpracování projektu výzkumu, avšak měl být více zohledněn při přípravě této části výzkumu a při výběru psychologických diagnostických metod.

Ve srovnání s projektem výzkumu se nepodařilo v této části výzkumu zajistit původně plánovaný počet respondentů a využít výsledky elektronicky zpracovávaných psychologických metod.

Ostatní stanovené podmínky byly splněny. Byly zjištěny četné zajímavé poznatky, jejichž správnost lze rozsáhlejším výzkumem ověřit. Např. zjistili jsme, že se výrazně změnila skladba dlouhodobě vězněných - mezi našimi respondenty (prvně i opakovaně vězněnými) převažovaly osoby odsouzené za podvody nad odsouzenými za násilnou trestnou činnost. Také délka jim uloženého trestu za podvody byla zjevně vyšší, než za závažnou násilnou kriminalitu. Prvověžnění odsouzení k dlouhým trestům byli často středního věku (starší než recidivisté ze srovnávané skupiny), měli vyšší vzdělání a IQ, dobré vztahy s vlastní rodinou, zájem o společenské dění mimo věznice, včetně zájmu o politické dění apod. Pozitivní naladění, víra ve vlastní příznivou budoucnost, pozitivní očekávání odborné pomoci od odborného vězeňského personálu, což je odlišovalo i od prvověžněných zkoumaných ve starších výzkumech, jsou příslibem možných pozitivních změn jejich chování i zamezení opakování trestné činnosti u námi vyšetřených respondentů. Poznatky o části vězňů z této skupiny tak potvrdily oprávněnost diskusí o vhodnosti sankcionování i odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody jiným druhem trestů než klasickým uvězněním, určitě však upozornily na skutečnost, že k takovým vězňům je nutno přistupovat jinak, než k opakovaně vězněným, a přizpůsobit jejich odlišnostem mj. náplň výchovných programů.

Všechny získané výsledky, již vzhledem k náročnosti jejich získání, ověření možností provedení dalších obdobných výzkumů ve spolupráci s Vězeňskou službou, ověření vlastních možností i předpokladů pro odbornou spolupráci s jednotlivými službami i odborníky ve vězeňství jsou, alespoň z našeho hlediska, cenné a jejich využitelnost bude mít delší platnost. Částečně tak kompenzuje určitý neúspěch psychologického vyšetření.

Kap.7 Penologické a trestněprávní aspekty zásady přiměřenosti trestů (ve vztahu k dlouhodobým trestům odnětí svobody)

7.1. K psychologickým aspektům uvěznění

Trest odnětí svobody, ve své tradiční podobě, je fakticky trestem odnětí svobodného pohybu a příležitostí k uspokojování řady potřeb. Izolace jedince ve specifických podmínkách, které se výrazně odlišují od reálného života mimo vězení, je sama o sobě relativně vážnou překážkou reintegrace odsouzeného do společnosti. V penitenciární praxi by měla platit zásada, že vedlejší-negativní účinky trestu by neměly znehodnocovat a ani podstatněji snižovat účinky hlavní-pozitivní.

Prizonizace

Pojem prizonizace pochází od Donalda Clemmera, který pracoval jako sociolog ve věznici v Chesteru (Illionois) a vychází z jeho studia mužské vězeňské subkultury ve třicátých letech. Tvrdí, že vězni mají společnou zkušenost nuceného uvěznění, a to je sjednocuje za společnou věc proti věznilům. Fyzická blízkost, v níž jsou nuceni žít jeden vedle druhého, ničí veškeré soukromí, vězeňské předpisy a rutina je nutí ke konformismu a izolace omezuje jejich život. Clemmer při předkládání pojmu prizonizace tvrdí, že vězeňské hodnoty se mohou přebírat v té či oné míře. Jakmile je však vězeň přijme za svoje, stává se imunním vůči vlivům konvenčního hodnotového systému. Tzn., že proces prizonizace mění nováčka na „plnohodnotného„ trestance. Jde o kriminalizační proces, který jde proti nápravě nebo resocializaci. Někteří badatelé, proti Clemmerově tezi, poukazují na prokázanou skutečnost, že vězni jsou nejdříve „prisonování„ a před propuštěním „deprisonisování„. Jiní říkají, že prizonizace jako taková je mýtus. Většina ovšem souhlasí, že k určité formě prizonizace opravdu dochází, ale že je ovlivněna prioritami vězně, trváním, frekvencí a intenzitou jeho kontaktů s vězeňskou subkulturou⁶⁵.

Úspěšné přežití tradičního výkonu trestu odnětí svobody vyžaduje adaptaci na život ve vězeňském prostředí. Adaptace v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, dále osvojení si nových, z hlediska „přežití„ výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení. Takto adaptovaný jedinec má po delší době strávené ve vězení horší kriminální prognózu, tzn. vyšší pravděpodobnost recidivy kriminálního chování⁶⁶.

Z psychologického hlediska lze v procesu postupného přizpůsobování se způsobu života ve vězení a společenství odsouzených (tj. v procesu prizonizace) rozlišit dva aspekty. Jde o institucionalizaci, která označuje adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život. Je spojena se ztrátou aktivity a iniciativy. Znamená především vnější orientaci ve specifických životních podmínkách VTOS. Institucionalizaci podléhá více méně každý odsouzený. Přijetím forem organizace vězeňského života může být odsouzený zcela adaptován-je přizpůsobený-na podmínky VTOS. Je třeba poznamenat, že i první příznaky změn chování odsouzeného, které se projevují přijetím programů a cílů, nemusejí znamenat počátek požadovaných změn, může jít pouze o přizpůsobení se podmínkám.

Druhým aspektem je ideologizace, která se projevuje identifikací s kriminální subkulturou, patří sem např. i osvojení si (a užívání) specifického jazyka, tzv. kriminálního argotu. Představuje vnitřní přijetí subkulturních norem a pravidel, hodnot a postojů a také systému racionalizací (jako obranných mechanismů).

Časté používání obranných mechanismů má určité důsledky na rysy osobnosti a na její formování (deformování) fenomenologie obranných reakcí. Mezi hodnoty, motivy a potřeby, které jsou vlivem prizonizace změněny bude patřit mimo jiné to, aby jedinec

---

⁶⁵ Inciardi, J.K.: Trestní spravedlnost. Victoria Publishing, Praha 1994.

⁶⁶ Netík, K.: Psychologie v právu. H.C.Beck, Praha 1997

zažíval pocit příslušnosti k nějaké skupině, aby chování bylo důsledkem vlastního rozhodování a aby se uplatňovala potřeba bezpečí.

Nevědomé mechanismy, které umožňují zapomenout, představují potlačení a popření či *vytěsnění* určitého obsahu ve vědomí. Vězeňská realita se dá zkreslit, nebo se s ní smiřujeme. Nejlépe k tomu slouží bagatelizace, *racionalizace* nebo intelektualizace. Významnou roli hraje i *identifikace* (převážně negativní-ztotožnění se s agresorem znamená, že agresor přestane vadit, a že soužití s ním je k vydržení). Snahu odtržení od reality uvěznění nejlépe naplňuje *fantazijní přepis* skutečnosti, který má často podobu *denního snění* („jsem něčím jiným, nejsem vězeň, čeká mě budoucnost, slibná kariéra, vše dobře dopadne,“). Pokusy bojovat s realitou vězeňského života představuje *agrese* nebo *únik* (vězeň také může agresí projevit pouze jejím přesunutím, a to buď na neživé objekty nebo na spoluvězně). Objevit se může únik skutečný, tj. útěk (ne jen jako denní snění).

I dlouhodobě uvěznění podstupují stupňovitý proces adaptace na vězeňské prostředí. Tvzení, že odsouzení, kteří strávili ve vězení delší čas, již měli dostatek času si vězeňské prostředí vyzkoušet je založeno na domněnce, že tito lidé se nepotýkají se základními problémy vyplývajícími z institucionalizovaného-vězeňského prostředí. Čím delší je doba uvěznění, tím je však intenzivnější dopad tohoto procesu. Z pohledu administrativy trestního systému a z krátkodobého hlediska je skutečností, že "institucionalizovaní" vězni mají tendenci způsobovat vedení méně problémů nežli "neinstitucionalizovaní". Takové přizpůsobení však jde proti základnímu záměru institutu trestu odnětí svobody-reintegraci.

Obecně lze konstatovat, že dlouhodobé uvěznění vlivem procesu prizonizace snižuje až znemožňuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace po propuštění (např. v oblasti sociálních vztahů). Působí negativně na formování sociálně žádoucích vzorců chování, snižuje účinnost resocializačních záměrů a postihuje i tzv. prosociální typ odsouzených. Je však třeba zachovávat velkou opatrnost při zevšeobecňování procesu prizonizace, jak se to tradičně zdůrazňuje v některých spisech v oboru vězeňské sociologie.

Model deprivace

V sociologické literatuře o nápravných zařízeních se setkáváme s tvrzením, že důsledky uvěznění jsou pro danou osobu absolutně škodlivé, z morálního, psychologického i sociálního hlediska. V pojetí E. Goffmana⁶⁷ a jeho analýzy absolutistické instituce je charakter a postupy institucí silnější než pocity a vnímání vězňených jedinců. Moc instituce vyvolává reakce, které mají negativní dopad na osoby procházející tímto systémem. Tento model obhájí velké množství teoretické literatury. Empirických ověření s kvantifikovatelnými závěry výše zmíněné teorie, se však již tolik nevyskytuje.

Podle zastánců *modelu deprivace* sociální vztahy uvnitř věznice probíhají následovně. Vězeň je v důsledku „degradačních“, postupů instituce oslaben a bude hledat spojence mezi ostatními vězni. Proto je pro sociální vztahy ve věznici charakteristický rozkol mezi vězni a personálem. Zastánci deprivačního modelu prosazují, že proces ponižování a další neg. aspekty uvěznění zbaví vězně identity, kterou na svobodě měl, posune se sebehodnocení, sebedůvěra a vůbec vnímání vlastní osoby.

Kromě strukturálních rysů instituce-věznice, která tyto jevy vyvolává, je tu však ještě osobní (sociálně-psychologická) historie odsouzených, se kterou do instituce vstupují. Vliv má předchozí zkušenost s podobnou institucí, osobnostní struktura jedince, hodnoty sociální skupiny z které pochází, osobní zkušenosti a očekávání. apod. Zdá se, že model deprivace příliš zdůrazňuje moc společnosti přisuzovat jednotlivcům negativní nálepky a podceňuje schopnosti jedinců takové označení odrážet, reagovat na ně.

---

⁶⁷ Keller, J.: Úvod do sociologie. SLON, Praha 1992.

Dlouhodobý výkon trestu odnětí svobody a výzkum

Ve vědecké literatuře, zabývající se obtížemi vyplývajícími z uvěznění a důsledky uvěznění, není názorová jednotu. Existuje však obecný souhlas s názorem, že dlouhodobé uvěznění sebou jistě škodlivé efekty nese. Výzkum účinků dlouhodobého uvěznění se všeobecně zaměřil na předpokládané psychologické újmy na straně odsouzeného. Avšak výsledky jsou ne zcela přesvědčivé a jednoznačné.

Při interpretaci studií zabývajících se psychologickými účinky dlouhodobých trestů, je velmi důležité si uvědomit, že nelze generalizovat, neboť každý jednotlivec, který má zkušenost s dlouhodobým uvězněním, reaguje na tuto situaci pro sebe vlastním způsobem.

Jádrem problému, kterému jsou vězni odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí nuceni čelit je neurčitost rozsudku - zda, kdy a jak budou propuštěni. Neurčitost směru, kterým se ubírá život odsouzených na doživotí, sebou pak nese obtíže jako je pocit nejistoty (budoucí život odsouzených je ohrožen a pocity se velice často mění). Důsledkem toho všeho je, že odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí mají změněný mechanismus vnímání času.

Odsouzení často zdolávají problémy osobní rezignací na podmínky výkonu trestu; tento fenomén byl popsán jako "situační rezignace" nebo jako "specifická citová rezignace,..". Další výzkumy zjistily, že odsouzení, namísto aby projevovali nějaké pozoruhodné změny v rámci chování, své chování ve skutečnosti zakonzervují do určitého stavu jakési "hybernace", v důsledku které nemusí nevyhnutelně dojít k poškození jejich duševního či tělesného zdraví. Tedy: zatímco jsou takto „přízpůsobeni,, stávají se více a více schopní pohybovat se a žít v prostředí trestního systému. Bylo shledáno, že vězni s dlouhodobými tresty tráví později nezanedbatelně delší čas v cele nežli na počátku trestu. Nejobecnější příčinou této změny je výběr aktivit, které jsou jim z důvodu zlepšení podmínek nabízeny přímo v cele: studium, televize a podobně. Z tohoto pohledu lze tedy říci, že v případě odsouzených k dlouhodobým trestům je "účinnost překlenovacích mechanismů vyšší ve věznicí než v občanském životě"⁶⁸.

Pokud jde o event. vznik a rozvoj psychických poruch vlivem dlouhodobého uvěznění, pak výsledky výzkumů vykonaných na tzv. lifers (odsouzených k doživotí) se různí. Obecně je u nich nalézána vysoká míra psychické poruchovosti. Ve výzkumu Taylorové⁶⁹ se v souboru odsouzených s doživotním trestem, po průměrné délce 10,5 let, u 2/3 odsouzených vyskytovala psychická poruchovost.

Anglosasky zaměřené studie popisují psychickou poruchovost zhruba u poloviny zkoumaných osob; v dalším výzkumu se u doživotně odsouzených objevují převážně neurotické poruchy s klinickým obrazem deprese; nebo afektivní poruchy, kde 1/5 vzorku doživotně odsouzených byla diagnostikována jako psychotická⁷⁰.

Přestože zmíněné nálezy poukazují na zvýšenou frekvenci psychických poruch u odsouzených k dlouhodobému trestu odnětí svobody, nelze je zřejmě dávat do souvislosti s faktem délky trestu. Vzhledem k tomu, že jde o pachatele nejzávažnějších deliktů, často recidivních, nelze vyloučit, že tato poruchovost byla přítomna ještě před spácháním deliktu, za nějž byli uvěznění na doživotí.

Richards⁷¹ ve své srovnávací studii, zaměřené na zkušenost s dlouhodobým uvězněním, zjistil, že za nejzávažnější problémy považují obě skupiny uvězněných (dlouho i

---

⁶⁸ Life Imprisonment, studijní materiál Úřadu OSN, ed.č. ST/CSDHA/24, Vídeň 1994

⁶⁹ Taylor, P.J: Psychiatric disorder in London's Life-Sentenced Offenders, Brit. J. of Criminology, Vol. 26, No.1, 1986, str.63-78

⁷⁰ Netík, K.: psychologie v právu 1997.

⁷¹ Richards, B.: The experience of long-term imprisonment. Brit. J. Criminology, vol. 18, No.2, 1978, str.162

krátkodobě) ztrátu někoho blízkého, pocit životní prázdnoty, sex. frustraci, ztrátu zábavy a sociální izolaci. Jako problém nevystupovaly ani suicidální myšlenky, ani nepřátelství vůči společnosti nebo ztráta sebevědomí.

V polských výzkumech v 70tých letech (Waligóra) jsou popisovány některé deformace v projevech odsouzených, ke kterým může dojít v osobnosti odsouzeného při déledobé sociální izolaci. Objevovaly se tendence upevnit reakce a projevy chování, které vznikly v době izolace, stavy apatie a deprese, snížení psychomotorické hnací síly, poruchy ve sféře kontaktů s lidmi (v podobě izolace), neadekvátní hodnocení skutečnosti, krajní introvertizaci osobnosti apod⁷².

Ruští výzkumníci z oboru psychologie a psychiatrie⁷³ popsali, jak působí stresogenní faktor-ztráta svobody-na emocionalitu jedince. Šlo zejména o nepředvídatelné chování, neadekvátní reakce (impulsivní, agresivní), nedostatek vnitřní motivace pro změnu, sklon obviňovat druhé a neschopnost vyřešit konflikty konstruktivní cestou.

Zhoršení poznávacích funkcí (pozornost a paměťové funkce) jako důsledek dlouhodobého uvěznění bylo zjištěno při výzkumu na doživotně odsouzených. Rozdíly zjištěné mezi dvěma sezeními (po 42 měsících) byly statisticky významné⁷⁴.

Některé výzkumy poukazují na význam míry sebehodnocení⁷⁵ a sebezpetí⁷⁶ odsouzeného. U osob s nízkým sebehodnocením většinou převažuje pocit osobní nedostačivosti a neschopnosti dosáhnout uspokojení ve své minulosti. Osoby s vysokým sebehodnocením se vyznačují pocitem osobní adekvátnosti a vědomí, že se jim v minulosti podařilo dosáhnout požadovaného uspokojení všech svých potřeb.

Při výzkumu sebezpetí odsouzených u nás (Urbanová)⁷⁷ byly srovnány skupiny prvovězněných a recidivistů. Nejpriznivější sebehodnocení dosahovali prvovězněných, méně příznivé multi-recidivisté (byli ve výkonu trestu víc než dvakrát) a nejhorší primi-recidivisté (odsouzení, kteří jsou podruhé odsouzeni k výkonu trestu). Všechny skupiny se v celkovém průměru hodnotily pozitivně. Ani hodnocení primi-recidivistů nepřesáhlo hranici průměru směrem k negativnímu hodnocení. Rozdíly mezi skupinami byly statisticky nevýznamné. Všechny skupiny měly obecně tendenci k pozitivnímu sebehodnocení, především v pracovitosti, přímosti, spravedlivosti, přátelskosti, snášenlivosti, obětavosti, spolehlivosti a ochotě. Z obsahové analýzy pojmů však vyplynulo, že význam těchto pojmů a jejich užívání je u odsouzených zcela specifické a že se nekryje s významem těchto pojmů tak, jak jsou užívány většinou populace. Nejnižší stupeň sebehodnocení byl u obou skupin v pocitu šťastnosti, příjemnosti (to je do urč. míry přirozené a pochopitelné), stupni nenávisti, klidu a napravitelnosti (pro proces resocializaci není příznivé, že se pocit nešťastnosti opakovaných trestem zvyšuje).

Karmelová⁷⁸ ověřovala hypotézu, že sebeponížení vězňů nastává již v prvních dnech pobytu ve vězení. Její zjištění hypotézu zpochybňuje, uvádí, že projevy sebeponížení nemusí být ve všech případech nevyhnutelné. Moment, že skutečnosti působící na osoby zvenčí jako

---

⁷² Suchý a kol.: Osobnost pachatele I., VÚK při GP 1986, str. 129

⁷³ 24th Conference of European Ministers of Justice, Moscow, In: Penological Information Bulletin 2002

⁷⁴ Lapornik, R. ed.: Long-term imprisonment leads to cognitive impairment. Forensic Science International, vol. 82, 1996, str. 127.

⁷⁵ Sebehodnocení spočívá v porovnání sebe se vztažnými skupinami, ke kterým jedinec patří nebo aspiruje patřit.

⁷⁶ Pojem sebezpetí není snadné jednoznačně definovat a oddělit jej od ostatních aspektů lidské osobnosti jako sebezpetí a vědomí sebe sama.

⁷⁷ Urbanová, M.: Sebehodnocení odsouzených a jejich hodnocení vychovateli. Bulletin VÚP ČSR, Praha 1975.

⁷⁸ Karmel, M.: Total Institutions and Self Mortification, Journal of Health and Social Behaviour, 11, str. 231

degradující nemusí jako takové na jedince vůbec působit (někteří jsou schopni odolávat tlaku instituce).

Asher⁷⁹ zjistil, že vytvoření a udržení zdravého sebevědomí jsou hlavní faktory, které napomáhaly odrážet negativní dopad života ve vězení. Na rozdíl od obrazu modelu deprivace, se vězni ukázali být mnohem odolnější vůči uvěznění. Stupeň sebevědomí má vliv na schopnost jedince vyrovnat se úspěšně se světem. Zjištění také ukazují, že sebevědomí není až tak křehký aspekt lidského charakteru. Spíše se zdá, že má trvanlivější ráz a že se jedná o prvek, který byl spíše do vězení vnesen, než v něm vytvořen. Reckless⁸⁰ na výzkumu delikventů upozornil na prioritu „pojetí sebe sama,“ jako faktorů, který pomůže jedinci od možnosti přijmout identitu-nálepku delikventa za svou.

Ve výzkum vlivu doživotního trestu na odsouzené u nás (Nováková)⁸¹ byl použit dotazník z výzkumu Klause Laubenthala a zúčastnilo se jej 13 doživotně odsouzených. Kromě otázek týkajících se osoby odsouzeného zde bylo i 20 problémových otázek, kde byly zahrnuty základní psychické a sociální stresy. Zjišťovala se závažnost jednotlivých problémů pro odsouzeného. Jako nejzávažnější problém se objevil vztah odsouzených k vnějšímu světu a ztráta soukromí jako největší problém výkonu trestu. Částí výzkumu bylo také dotazování u vězeňského personálu. V porovnání s výsledky u odsouzených lze vyvodit, že dozorcům nepřipadají tolik důležité problémy vnější, přestože odsouzení jimi, podle dotazníku, trpí více.

Zhodnocení výkonu trestu na doživotí od roku 1990 v České republice popsala Kalvodová⁸² a jako specifické problémy pro výkon tohoto trestu u nás vidí: neakceptaci trestu ze strany odsouzených v období po nástupu trestu a problémy spojené s adaptací, nedostatek prostoru (buňkový systém cel), nedostatek práce pro odsouzené a v oblasti vlastního zacházení s odsouzenými hlavně nevyzpytatelnost nálad a chování odsouzených.

Výzkumné studie mimo jiné poukázaly na skutečnost, že existuje řada způsobů, kterými se vězni přizpůsobují životu ve vězení a kterými na ně naopak působí prostředí vězení a situace uvěznění.

Situace uvěznění

V reakci na uvěznění je možno vidět dva aspekty. Jednak jde o reakci na změnu dosavadního způsobu života a jednak jde o reakci na samotné odsouzení. Ve skutečnosti tyto problémy navazují a směřují k pocitu, že k odsouzení nedošlo adekvátním způsobem. V této celkové jednotě opět platí zákony psychologie, že dvě osoby mohou být velmi rozdílně citlivé na tutéž událost a to u nich vyvolává odlišné reakce. Míra dezorientace v nové situaci může záviset např. na předchozích zkušenostech. Moment, kdy se jedinec dostane „na dno,“ částečně závisí na tom, co již prožil a jak tuto zkušenost vnímal. Vězeň-recidivista, který má s vězeňským prostředím déleodobější zkušenosti, může uvěznění pokládat pouze jako obměnu známé skutečnosti-tuto zkušenost si sám pro sebe označí jako známou, a dezorientace bude minimální. Kriminální anamnéza odsouzeného (zkušenost s VTOS) má tedy značný vliv na způsob, jak vnímá své uvěznění a jak na ně reaguje. Patrně je zde nižší pravděpodobnost, že bude oficiálním rozsudkem ohromen a také, že by najednou přijal názor, že patří mezi sociálně méněcenné jedince.

---

⁷⁹ Asher G.B.: Custody and Control: The Social Worlds of Imprisoned Youth. Allen and Unwin, Sydney 1986. „Turana Revisited,“ working title of unpublished section of Put Away project, RMIT, melb. 1994.

⁸⁰ Reckless, W.C., Dinitz, S.: Pioneering with Self-Concept as a Vulnerability Factor in Delinquency, Journal of Criminal Law, 58, 4 (1967), s. 523

⁸¹ Nováková, J.: Výzkum vlivu doživotního trestu na odsouzené. Trestní právo, 3/99, str. 2-9

⁸² Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí. MU, Brno 1995.

Situace uvěznění umožňuje vězňům několik obecných-abstraktních schémat k reagování. Mohou se spoluvězni navázat vztahy vzájemné pomoci a loajality jako protiklad vězeňské správy. Další možností je „vést válku proti všem,“ domáhat se výhod, neohlížejíc se na potřeby a nároky jiných a nebo se uvězněný může stáhnout do sebe.⁸³

Sociální vazby

Již několikrát bylo naznačeno, že sociální izolace bývá nevyhnutelným důsledkem dlouhodobých trestů odnětí svobody. Ztráta kontaktů s rodinou a přáteli, zpřetrhání svazků s vnějším světem považují odsouzení za jeden z nejzávažnějších problémů, kterým jsou nuceni čelit⁸⁴. Dlouhodobé odnětí svobody je často jakýmsi pomalým procesem sociální deformace, jehož podstatou je absence většiny druhů sociálních interakcí. Studie zaměřená na přizpůsobování a zvládání dlouhodobého uvěznění u odsouzených žen ozřejmila skutečnost, že z důvodů absence sociálních kontaktů, mají daleko více problémů čerstvě odsouzení pachatelé. Ve skutečnosti negativní reakce na prostředí, které je obklopuje, narůstají s dobou, kterou jsou nuceni strávit ve vězení.⁸⁵

Posílení či oslabení vlastního psychického rozpoložení záleží na síle a kvalitě sociálních vztahů, na emocionálních vazbách v prostředí, ze kterého odsouzený pochází. Zdá se, že pozitivní a podpůrné vztahy s významnými osobami (nejčastěji rodina) mohou vést k posílení, které lze následně využít jako „nárazník,“ vůči okamžitému působení jiných (negativních) faktorů ve vězeňském prostředí.

Osobnost doživotně odsouzeného

Výjimečný trest doživotí je podle statistik udělován vzácně. Soud jej uloží pachateli, který spáchal trestný čin vraždy, stupeň nebezpečnosti tr. činu je pro společnost mimořádně vysoký (zavrženíhodný způsob, pohnutka apod.) a není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody do 25 let.

Kriminální chování je výslednicí vzájemné souhry vnitřních (osobnost pachatele) a vnějších činitelů. V genezi kriminálního chování se uplatňují typické strukturální charakteristiky osobnosti a proměnné dynamické povahy. K nim patří motivace, jako bezprostřední soubor příčin konkrétního deliktu. Motivace kriminálního chování má tyto charakteristické zvláštnosti:

- bezprostřednost uspokojení potřeb, která bývá v psychopatologické terminologii označena jako nezdrženlivost
- přeskočení fází rozhodovacího procesu, během nichž dochází k tvorbě rozhodnutí o chování, přičemž některé z motivů převládnu, zatímco jiné jsou potlačeny. (hlavně u impulsivních deliktů, kde na fázi vzniku motivů navazuje bezprostředně realizace chování)
- subjektivizace morálních a právních norem založená na egocentrické orientaci osobnosti

U kriminálních recidivistů se chování tohoto typu stává zvykem, automatismem a součástí živ. stylu za spoluúčasti rigidity postojů, myšlení a chování. Kriminální chování pak může být instinktivním procesem rozbíhajícím se na vhodný spouštěcí podnět.

Zajímavé jsou studie kognitivisticky orientovaných psychologů, kteří navrhli model kriminality jakožto životního stylu a v jehož rámci formulovali vzorce iracionálního myšlení (rysy) typické pro kriminální multirecidivisty. Takové rysy pak vytvářejí charakteristické

⁸³ Inciardi, J.K.: Trestní spravedlnost. Victoria Publishing, Praha 1994.

⁸⁴ Richards, B.: The Experience of Long-term Imprisonment, British Journal of Criminology, vol.18, No.2, 1978, str. 169

⁸⁵ Life Imprisonment, studijní materiál Úřadu OSN, ed.č. ST/CSDHA/24, Vídeň 1994, str. 10

vzorci chování jako je interpersonální bezohlednost, sklon k porušování sociálních pravidel, nezdrženlivost a nezodpovědnost⁸⁶.

Osobnost doživotně odsouzeného, vzhledem k spáchanému činu apod., budeme z hlediska psychopatologické terminologie pravděpodobně charakterizovat jako osobu s asociální, anomální, tedy psychopatickou strukturou osobnosti. Asociální psychopati představují skupinu jedinců s hlubokou poruchou osobnosti, která se projevuje hlavně v sociální sféře (porucha v interpersonálních vztazích) a to relativně od mladého věku⁸⁷. Poruchy osobnosti vedou k trvalým maladaptivním vzorcům chování, které jsou hluboce zakořeněné. Mohou se týkat jak oblasti chování, tak emocí, kognitivních procesů, vnímání a psychodynamiky. Dotyční jsou zaměřeni na sebe, své potřeby a projevují značnou rigiditu, postrádají empatii s jinými, jsou nevyzrálí.

Nejčastěji se porucha osobnosti vyskytuje mezi kriminálními recidivisty (odhad na podílu této specifické populace je 70% až 100%), v běžné populaci 1%. Celková prevalence poruch osobnosti je udávána mezi 7-13% a mezi 20%-30% v lékařské praxi.⁸⁸ Obecně jsou proto považováni za „nenapravitelné“, a většina pokusů o korektivní socializaci selhává. Nicméně mezi odborníky tento dosti rozšířený názor, že psychopato-vo chování je zcela nezměnitelné, nemusí platit bezvýhradně. Dokladem může být dlouhodobě úspěšné zacházení s nebezpečnými kriminálními recidivisty – psychopaty v dánském vězení a do značné míry též u nás ve speciálním oddělení pro psychopaty věznice Plzeň-Bory (Urbanová)⁸⁹.

Přes skepsi, lze stanovit obecné předpoklady zacházení, jako je vřelý a rozumějící přístup, ale kritický, realistický, zásadně důsledný. Pravidla musí být pevná, srozumitelná a důsledně vymáhaná. Za určitých okolností se doporučují psychofarmaka ke zklidnění a snazšímu navázání kontaktu.

Zacházení s jedinci s poruchou osobnosti ve výkonu trestu (i mimo něj) je neobyčejně obtížné. Psychopat vnímá terapii jako výzvu k boji, snaží se terapeuta zmanipulovat svým šarmem, okouzlit, zastrašit, přelstít. Klasické psychoterapeuticky laděné přístupy zpravidla selhávají, neboť jsou tvořeny pro odlišnou populaci. Výsledky jsou nejisté a práce je pro specialistu-terapeuta obecně velmi frustrující

7.2. Limity trestu odnětí svobody na doživotí

Trest odnětí svobody na doživotí je nejtěžším trestem ve většině právních systémů. Z právních problémů, které se k doživotnímu trestu váží, se právní věda na mezinárodním poli zabývá zejména limity jeho ukládání. Vzhledem k pomalému vývoji principů ukládání trestu odnětí svobody na doživotí je dosud systematicky omezován, což je způsobeno tím, že podstata tohoto trestu není jasná: doba „na doživotí“ je často jen předpokládána, například pachatel odsouzený na doživotí může být propuštěn více méně automaticky po určitém období a tedy tento trest v praxi není tak tvrdý, jak by se mohlo zdát.⁹⁰

V právu v současnosti existují tři poněkud neslučitelné vývojové směry ukládání a implementace trestu odnětí svobody na doživotí:

- *ukládání doživotního trestu a jeho limity ve Statutu Mezinárodního trestního soudu;*
- *úspěšné zpochybnění právního přístupu „tříkrát a dost“ v USA;*

---

⁸⁶ Netík, K.: Psychologie v právu. C.H.Beck, Praha 1997

⁸⁷ Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize. Praha, Psychiatrické centrum 1992, zprávy č. 102.

⁸⁸ Praško, J.: Léčba poruch osobnosti I Psychiatrie pro praxi č.1, 2001

⁸⁹ Urbanová, M.: Sociálně psychologický výcvik pro odsouzené s psychopatickou strukturou osobnosti, S SNV ČSR, Praha 1989

⁹⁰ Následující text je volně zpracován dle přednášky D. van Zyl Smita „Fresh limits on life imprisonment?“, prezentované na II. International Conference Sentencing and Society, Glasgow 2002

- otázky vzniklé při činnosti Evropského soudu pro lidská práva týkající se role exekutivy při určování délky trestu.

Vytvoření Mezinárodního trestního soudu (International Criminal Court - ICC) je významné zárukami, že pachatelé nejzávažnějších trestných činů proti lidskosti budou předáni spravedlnosti, ale i proto, že jeho založení vyžadovalo dohodu mezi více národy světa o tom, jaké tresty budou těmto pachatelům ukládány na mezinárodní úrovni. Ustanovení o trestech bylo nakonec přijato a zakotveno v článku 77 (1) Římského statutu, mezinárodního instrumentu, který vytváří základ pro činnost ICC a určuje ukládání hlavních sankcí:

a/ trest odnětí svobody na určitý počet let, který v součtu nesmí přesáhnout 30 let, nebo

b/ trest odnětí svobody na doživotí v případě extrémní závažnosti (brutality) trestného činu a konkrétních okolností vztahující se k osobě odsouzeného⁹¹

Článek 110 Statutu stanoví, že za předčasné propuštění pachatele, který splní specifická kritéria je výlučně zodpovědný sám ICC. V případě, že je uložen trest odnětí svobody na doživotí, může soud uvažovat o propuštění vězně nejdříve po 25 letech výkonu tohoto trestu⁹².

Tyto předpisy jsou výsledkem kompromisu: některé země požadovaly jako nejvyšší trest trest smrti, zatímco jiné, v čele s Portugalskem, tvrdily, že ani trest smrti ani trest odnětí svobody na doživotí není přijatelný, neboť jsou to nehumánní a ponižující formy trestání vyloučené z jejich ústav⁹³. Většina států západní Evropy se při projednávání Statutu názorově pohybovala ve středu a preferovala udílení trestu odnětí svobody na doživotí, ale za přísného dodržování principů legality a proporcionality při jeho ukládání. Restriktivní přístup k trestu odnětí svobody na doživotí je dále upřesněn v Pravidlech, která byla vytvořena zároveň s Římským statutem⁹⁴. Upravují seznam přitěžujících okolností, a určují, že trest odnětí svobody na doživotí může být uložen pouze za předpokladu, že byla jedna či více přitěžujících okolností prokázána⁹⁵.

Tento rámec pro strukturování trestní politiky znázorňuje jasný příklon k principu, že doživotní trest by neměl být udílen, pokud by byl porušen princip proporcionality k závažnosti trestného činu. Není ukládán automaticky, ani za genocidu. Je ukládán v případech zvláště zavrženíhodných trestných činů a osobních poměrů pachatele⁹⁶.

Přísná omezení fakultativního ukládání trestu odnětí svobody na doživotí pro velmi závažné trestné činy tvoří do očí bijící kontrast s obligatorním ukládáním tohoto trestu za jakýkoliv třetí trestný čin, které je požadováno kalifornským zákonem „třikrát a dost“⁹⁷. Zpočátku se zdál odolný proti přímým argumentům založeným na principu proporcionality, ale koncem roku 2001 byl tento zákon úspěšně napaden u devátého soudního okresu Federálního odvolacího soudu USA.

---

⁹¹ Viz též ustanovení článku 77 (2) o pokutách a konfiskacích, které je možno též uložit, ale pouze s trestem odnětí svobody.

⁹² U ostatních vězňů může být uvažováno o propuštění po výkonu dvou třetin jejich trestu.

⁹³ R. E. Fife in Komentáře k Římskému statutu Mezinárodního trestního soudu, Baden-Baden: Nomos, 1999

⁹⁴ Report of the Preparatory Commission of the International Criminal Court, PCNICC/2001/1/ Add. 1. 2 November 2001: Draft Rules of Evidence and Procedure

⁹⁵ Rule 145

⁹⁶ Article 78(3)

⁹⁷ např. F. E. Zimring, G. Hawkins, S. Kamin: Punishment and Democracy Three strikes and you're out in California, Oxford University Press, 2001; D. van Zyl Smith: Taking Life Imprisonment Seriously in National and International Law, Kluwer Law International, Hague, 2002

Jednalo se o případ *Andrade vs. California*⁹⁸. Pachatel byl odsouzen za dva případy krádeže. Normálně by šlo o přečin, za který by byla nejvyšší možná sazba trestu odnětí svobody na 6 měsíců, nicméně díky předchozím odsouzením (za sérii nenásilných deliktů) byly tyto případy považovány za tzv. „wobblers“ - poklesky, a tedy dle kalifornského práva mohly být trestány jako trestné činy. Předchozí záznam dostačoval k tomu, aby byly tyto delikty považovány za třetí provinění (third strike). Výsledkem byly dva dlouhodobé tresty, každý v délce nejméně 25 let, což znamená, že pachatel byl v podstatě odsouzen k minimálnímu trestu v délce 50 let. Za těchto okolností většina soudců podpořila argument, že zákaz krutého a neobvyklého trestu obsažený v osmém dodatku ústavy „nepovoluje aplikaci práva, jehož výsledkem je odsouzení, které ve značném nepoměru ke spáchanému trestnému činu“. Plyne z toho jednoduchý závěr, že odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí bez možnosti podmíněného propuštění v nejbližších padesáti letech je značně nepřiměřené ke dvěma přečinům, spočívajících v krádežích, i přes předchozí kriminální kariéru⁹⁹.

Třetí směr se týká rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva z května 2002 v případě *Stafford vs. United Kingdom*¹⁰⁰. Pachatel byl odsouzen k trestu doživotnímu trestu za vraždu v roce 1967¹⁰¹. V roce 1989 byl podmíněně propuštěn s dohledem a to běžnou cestou na základě rozhodnutí ministra vnitra a doporučení Parole Board. Po propuštění porušil podmínky dohledu a byl opětovně uvězněn, po dalším krátkém propuštění byl obžalován z podvodu a odsouzen k šesti letům odnětí svobody a zároveň bylo odvoláno podmíněné propuštění z jeho původního trestu odnětí svobody na doživotí. Poté, co vykonal polovinu nově uloženého trestu Parole Board znovu přezkoumal případ a doporučil propuštění, tvrdíc, že nebezpečí recidivy násilné trestné činnosti je velmi nízké. Ministr vnitra toto doporučení odmítl a zdůvodnil tak, že nemusí akceptovat doporučení PB, ale navíc, že může zcela po právu ponechat ve vězení pachatele i po vypršení „sazby“¹⁰² pouze proto, že by se mohl dopustit další nenásilné trestné činnosti¹⁰³.

Odsouzený neúspěšně napadl toto rozhodnutí u anglických soudů. Jak odvolací soud, tak horní komora parlamentu konstatovali existenci ústavních trhlin v této proceduře, vyjádřili nelibost, že výkonná moc může neomezeně rozhodovat v této oblasti, ale v případě, kdy neexistuje žádná Listina práv a svobod, která by jim dovolila měnit předchozí

---

⁹⁸ *Andrade v Attorney General of the State California* 270 F 3d 743 (CA 9 (Cal) 2001)

⁹⁹ Je nutno mít na paměti, že americký styl ústavní analýzy poměrnosti je stále omezen, s výjimkou trestů smrti neumožňuje zvážení stupně zavinění pachatele. To může vést k obzvláštní tvrdosti například u mladistvých. V některých státech USA mladiství i ve věku 10 let mohou být souzeni jako dospělí, pokud je jejich delikt zvláště závažný. Když se toto stane, je jim uložen stejný trest jako dospělým (včetně trestu smrti, pokud jsou starší 16 let), případně doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění. Pokud by čelili trestu smrti, použití ústavního principu proporcionality ukládá, že tento trest nebude obligatorním a že budou zváženy všechny polehčující okolnosti včetně nízkého věku. V případě, že jde „pouze“ o doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění, není zde žádný takový požadavek. Obligatorní ukládání doživotního trestu, které vylučuje jakékoli posouzení osobních okolností, je ústavně neakceptovatelné tedy také pro mladistvé, i když na základě samotného trestného činu trest odpovídá závažností spáchaného trestného činu.

¹⁰⁰ Application No. 46295/99

¹⁰¹ Trest odnětí svobody na doživotí musí být ve Velké Británii uložen za každou vraždu. Všeobecně je akceptováno, že vražda, která je v anglickém právu velmi široce definována, není vždy stejně závažná. To se odráží také v systému trestních sazeb, který se snaží nalézt okamžik, ve kterém by měl být vězeň propuštěn; který bod je přiměřený závažnosti trestného činu a zavinění pachatele.

¹⁰² Doživotní trest v Anglii za vraždu se sestává z období „sazby“ (tariff) určené na bázi odplaty a zabránění páčání další trestné činnosti ve vztahu k trestnému činu spáchanému konkrétním pachatelem, a dalšího časového období, během kterého může být pachatel zadržen pouze, je-li nebezpečný v tom smyslu, že je zde hrozba dalšího spáchaní trestného činu.

¹⁰³ Para 20

rozhodování, odmítli do kauzy zasáhnout. Tyto případy byly rozhodovány před ratifikací Úmluvy o lidských právech.

Odsouzený předložil svůj případ Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku s tvrzením, že jeho pokračující uvěznění porušuje článek 5 (4) Konvence, dle kterého musí být o uvěznění právoplatně rozhodnuto soudem. Evropský soud pro lidská práva konstatoval, že v určování výměry trestu na doživotí vykonává ministr vnitra odsuzující pravomoc. Soud vysvětluje, že „*po vykonání „sazby“ pokračování věznění záleží na prvcích nebezpečnosti spojených s povahou původního spáchaného trestného činu vraždy.*¹⁰⁴“ Existence těchto elementů musí být určena soudem podobným orgánem, který splňuje požadavky článku 5 (4). Dále soud uzavírá: „*původní proces a následující procedury nemohou jednou a provždy dostatečně zajistit otázky kompatibility dalšího věznění pachatele obligatorně odsouzeného k trestu odnětí svobody na doživotí s ustanovením článku 5 (1) Úmluvy.*“ Oprávněná ztráta osobní svobody uvězněním vyplývá pouze z odsouzení příslušným soudem.

Omezení ukládání doživotních trestů požadavkem přiměřenosti je relativně jasné. Pokud připustíme, že člověk takto odsouzený zůstane ve vězení po zbytek svého života, můžeme proti tomu postavit trest odnětí svobody na určitý počet let, který, pokud není velmi dlouhý, umožní propuštění pachatele po určité stanovené době. Nicméně takové konfrontaci je často předcházeno existencí možnosti propuštění vězňů odsouzených na doživotí.

Měl by zde být zdůrazněn jeden z kompromisních elementů trestu, který může být uložen ICC, tedy to, že zde musí být minimální časový úsek, a připusťme, že velmi dlouhý, po kterém musí být všechny uložené tresty přezkoumány soudem aplikujícím objektivní kritéria. Toto je založeno na velmi silném názoru mnoha evropských zemí, že doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění je zcela v rozporu s lidskou důstojností a jde tedy o formu krutého a nelidského trestu podobného trestu smrti.

Mohlo by se tedy jevit, že anglický způsob obligatorního ukládání trestu odnětí svobody na doživotí za vraždu je kvalitnější než podmínky v Římském statutu za srovnatelné zločiny, jako je např. genocida, v tom, že umožňuje lépe vyhovět požadavkům na přiměřenost doživotního trestu v praxi. Do určité míry je anglický systém flexibilnější v tom, že dovoluje dřívější propuštění odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí než Římský statut a činí tak na základě toho, že je sám spojen se zásadou proporcionality. Má jasnou výhodu v tom, že ten, kdo je potenciálně nebezpečný, ale jehož trestný čin není extrémně závažný, ať již vzhledem k povaze a nebo k relativnímu stupni zavinění pachatele, může být doživotně vězněn (zadržen), pokud je to nutné, přesto však propuštěn po odpykání stanovené doby. Tato určená doba může být v Anglii mnohem kratší než rigidní minimální doba 25 let stanovená v Římském statutu pro výkon trestu odnětí svobody na doživotí.

7.3. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy k provádění výkonu doživotních trestů a dalších dlouhodobých trestů odnětí svobody

Na 24. konferenci evropských ministrů spravedlnosti (Moskva, říjen 2001) byla přijata rezoluce vybízející mj. k tomu, aby se komise expertů zabývala problematikou doživotních a ostatních dlouhodobých trestů odnětí svobody. V návaznosti na předchozí rezoluce a doporučení Rady Evropy k vězeňské problematice (např. doporučení č. R (99) 22 týkající se přeplněnosti věznic a zvyšování vězeňské populace), byly pro práci expertní komise formulovány tyto klíčové otázky:

---

¹⁰⁴ Stafford at para 87

- Jaká jsou nejvhodnější kritéria pro klasifikaci vězňů vykonávající dlouhodobý trest odnětí svobody - délka trestu, druh spáchaného trestného činu, nebezpečnost odsouzené osoby, potřeba psychologické intervence a speciálního zacházení aj.

- Mají být vězni vykonávající dlouhodobé tresty odnětí svobody separováni od vězňů odsouzených ke krátkodobému trestu.

- Jak mohou být potlačovány negativní účinky dlouhodobého uvěznění, které by po propuštění znemožňovaly opětovné začlenění do společnosti.

- Jak má být prováděna příprava na propuštění, aby byla co nejefektivnější, a jak má být tato příprava koordinována s postpenitenciární péčí (dohledem a pomocí).

- Jaké jsou nejvhodnější způsoby zacházení s vězni odsouzenými na doživotí, u kterých je podle platné legislativy vyloučeno podmíněné propuštění.

Samozřejmým požadavkem je respektování lidské důstojnosti i těch vězňů, kteří byli odsouzeni na doživotí nebo k dlouhodobým trestům za zvláště zavrženíhodné činy.

Tyto formulace nepochybně pokrývají stěžejní problematiku dlouhodobých trestů odnětí svobody. Komise expertů proto vypracovala návrh dokumentů (návrh Doporučení Výboru ministrů RE k zajišťování výkonu doživotních a ostatních dlouhodobých trestů vězeňskou správou, návrh Vysvětlující zprávy), které v té či oné míře reflektují uvedené základní problémy dlouhodobých trestů a které by měly orientovat vězeňské orgány na žádoucí způsoby řízení výkonu těchto trestů.¹⁰⁵

Základní cíle při výkonu doživotních a ostatních dlouhodobých trestů mají být vymezeny takto:

- Zabezpečit, aby věznice byly spolehlivým a bezpečným místem pro vězně a pro všechny, kteří s těmito vězni pracují nebo je navštěvují.

- Zabránit škodlivým účinkům doživotních a dlouhodobých trestů odnětí svobody.

- Rozšířit a zlepšit možnosti pro tyto vězně k úspěšnému znovu začlenění do společnosti a k vedení řádného života po propuštění.

Za dlouhodobé tresty se považují tresty odnětí svobody na 5 nebo více let.

Při zajišťování výkonu doživotních a dlouhodobých trestů by vězeňské správy měly respektovat tyto principy:

- Věnovat pozornost rozdílnostem v osobnostních charakteristikách vězňů a přihlížet k tomu při sestavování plánů výkonu trestu (programu zacházení) pro jednotlivé vězně (princip individualizace).

- Život ve věznici by měl být přizpůsoben co možná nejvíce reálnému životu ve společnosti (princip normalizace).

- Vězňům by měla být poskytnuta příležitost k projevení osobní odpovědnosti v každodenním vězeňském životě (princip odpovědnosti).

- Má být zřetelně definováno riziko, které odsouzení na doživotí nebo k jiným dlouhodobým trestům mohou představovat pro společnost, pro sebe samotné, pro ostatní vězně, pro vězeňský personál nebo pro osoby navštěvující věznici (princip bezpečnosti).

- Vězni vykonávající doživotní trest nebo jiný dlouhodobý trest odnětí svobody nemají být odděleni od ostatních vězňů (segregování) pouze proto, že jim byl uložen takový trest (princip nevyčleňování).

- Jednotlivé plány pro řízení výkonu dlouhodobých trestů (programy zacházení) mají vést k progresivním změnám ve vězeňském systému (princip pokroku).

---

¹⁰⁵ / Draft Recommendation No. (...) of the Committee of Ministers to member States on the management by prison administrations of life- sentence and other long-term prisoners, Draft Explanatory Report of the Committee of experts on the management of life sentence prisoners and other long-term prisoners (PC-LT). Dokumenty ve znění projednaném na zasedání Komise expertů PC-LT (2002) 19 REV3, duben 2003, Strasbourg

Aby bylo možno dosáhnout uvedených cílů při výkonu dlouhodobých trestů a dodržovat zmíněné principy, je třeba vypracovávat pro každého vězně podrobné plány a programy zacházení. Takové individuální plány mají být zpracovávány co nejdříve po nástupu do výkonu trestu, a což je zvláště důležité, na jejich přípravě se mají aktivně podílet také jednotliví vězni. Plány připravuje odborný vězeňský personál a při plánování předpropouštěcí fáze dlouhodobého trestu by se na jejich zpracování měly podílet i příslušné orgány zajišťující postepenenciární péči a dohled. V podmínkách českého vězeňství jde o zpracovávání a realizaci individuálních programů zacházení (viz kap. 4 této zprávy z výzkumu).

Komise expertů v cit. návrhu Doporučení klade důraz na to, aby v individuálních plánech byla dána vězňům perspektiva zmírnění restriktivních podmínek a rozšíření úlev v průběhu výkonu dlouhodobého trestu v závislosti na jejich chování. Zároveň je ovšem třeba pečlivě zvažovat míru nebezpečnosti jednotlivých vězňů a konkrétní rizika, která představují, a plánovat proto také opatření k omezení nebo eliminaci těchto bezpečnostních rizik. Účinnost takových opatření musí být pravidelně vyhodnocována a podle potřeby jednotlivé bezpečnostní postupy modifikovány.

Otázkám zajištění všestranné bezpečnosti ve vězeňských zařízeních, do kterých jsou umístováni vězni odsouzení na doživotí nebo k jiným dlouhodobým trestům odnětí svobody, je v návrhu uvedeného dokumentu Výboru ministrů členských států RE věnována velká pozornost. Kontrola a bezpečnost ve věznicích má být založena na vytvoření pozitivních vztahů vězeňského personálu k vězňům, založených na důslednosti a pochopení jejich osobní situace, přičemž je třeba mít na zřeteli míru rizika, které jednotliví vězňové představují. Technické prostředky (poplachová zařízení, televizní kamery aj.) pouze doplňují tuto metodu pozitivního přístupu k vězňům. Je samozřejmým požadavkem, že vězeňský personál, který je v kontaktu s vězni, není ozbrojen ani střelnými zbraněmi ani obušky apod. uvnitř vězeňského areálu.

Pokud je nezbytné umístit vězně do zvláštních oddělení, je třeba pečlivě zvažovat potřebnost takového opatření z hlediska skutečného bezpečnostního rizika a omezit takové opatření jen na nezbytnou dobu. Umístění do takových oddělení k zajištění maximální bezpečnosti má být považováno za krajní opatření a i v takových odděleních má být, pokud možno, vytvořena přijatelná atmosféra umožňující určitý pohyb vězňů a vykonávání určitých volnočasových aktivit. Připomíná se, že zacházení se zvláště nebezpečnými vězni musí být v souladu s doporučením RE No. R (82) 17.

Aby bylo zabráněno nežádoucím účinkům doživotních a dlouhodobých trestů musí vězeňská správa zajistit, aby každý takový vězeň byl co nejdříve plně seznámen s vězeňskými pravidly a podmínkami života ve výkonu trestu, se svými právy a povinnostmi a pokud je to třeba, aby takovéto informace byly vězňům opakovaně poskytovány. Vězňové by měli mít příležitost, všude tam, kde je to alespoň trochu možné nebo vhodné, ovlivňovat průběh každodenního života ve věznici, měli by mít přiměřené materiální podmínky k fyzickému, intelektuálnímu a emocionálnímu rozvoji. K tomu by měla přispívat i vězeňská architektura, vybavení cel a dalších vězeňských prostor aj.

Zvláštní pozornost by měla být věnována tomu, aby nebyly přerušeny pozitivní vztahy odsouzeného s jeho rodinou; odsouzení by proto měli být umístěni do vězeňských zařízení, pokud je to možné, která nejsou příliš vzdálená od jejich rodin nebo příbuzných, má být umožněn co možná nejširší písemný nebo telefonní styk vězňů s jejich rodinným zázemím, co nejčastější frekvence návštěv (vykonávaných i v potřebném soukromí). To samozřejmě nevylučuje, aby z hlediska bezpečnosti takový kontakt s vnějším prostředím byl náležitě monitorován (přehled o korespondenci, kontroly návštěv aj.).

Protože nežádoucí účinky u dlouhodobých trestů spočívají zejména ve ztrátě samostatnosti odsouzených osob, snížení schopnosti pozitivně reagovat na vnější podněty,

v prohlubování pasivity, v poklesu sebehodnocení a ve vzniku depresivních vztahů a v riziku sebevraždy, měli by mít tito vězňové možnost přístupu k odbornému poradenství a pomoci.

Mezi odsouzenými k dlouhodobým trestům se samozřejmě vyskytují zvláštní kategorie, kterým je třeba věnovat speciální pozornost. Jde např. o cizince, kterým by mělo být umožněno (na základě Evropské konvence o předávání odsouzených osob, nebo na základě dvoustranných smluv) , aby byli repatriováni k výkonu trestu do země původu. Pokud taková repatriace není možná, zacházení s nimi by mělo plně respektovat Doporučení Rady Evropy No R (84)12 týkající se cizinců ve věznicích.

Zvláštní kategorií jsou i vězňové, kteří jsou mentálně postižení, nebo kteří jsou ve větší míře zranitelní a mohou být proto snadno vystavováni výhrůžkám nebo násilí od spoluvězňů. V úvahu proto přichází i jejich ochranné umístění do prostor oddělených od ostatních vězňů, ovšem jejich úplná izolace není žádoucí. Přestárlým vězňům musí být věnována dobrá lékařská pomoc tak, aby měli možnost zejména speciální stravy, zvláštního denního režimu apod. U nevléčitelně nemocných vězňů by měl být brán zřetel na možnost jejich propuštění, aby mohli důstojně zemřít mimo věznici.

Zvýšená pozornost musí být samozřejmě věnována vězňům odsouzeným na doživotí, u kterých nepřipadá v úvahu jakékoliv zkrácení trestu (podmíněné propuštění, přerušení trestu apod.), protože tito vězňové potřebují přiměřené programy zacházení, které by jim měly umožnit účast na smysluplných aktivitách, měla by jim být poskytována psychosociální pomoc a programy zacházení by měly být podle potřeby průběžně modifikovány.

Aby bylo usnadněno vězňům, kteří vykonali dlouhodobý trest odnětí svobody, překonat důsledky dlouhodobé inkarcerace po přechodu do života na svobodě, měly by pro ně být připravovány speciální předpropouštěcí programy a stejně tak i programy zacházení po propuštění, na jejichž přípravě by se podílely i orgány zajišťující postpenitenciální péči, sociální pomoc, zdravotní služby apod.

Zacházení s osobami odsouzenými na doživotí nebo k dlouhodobým trestům odnětí svobody klade velké nároky na vězeňskou správu i na vězeňský personál. Ten by měl být náležitě odborně vyškolen k tomu, aby byl schopen zajistit nejen bezpečnost při výkonu těchto trestů, ale aby chápal také v náležitém rozsahu celou problematiku výkonu doživotních a dlouhodobých trestů.

Je žádoucí, aby vězeňský personál přicházející do styku s vězni vykonávajícími dlouhodobé tresty, byl po určité době přeřazen k jiným skupinám vězňů, protože tato mobilita a rotace může zabránit nežádoucímu sblížení s vězni. Proto je třeba u vězeňského personálu vypěstovat náležitou rovnováhu mezi chápáním situace a potřeb odsouzených k dlouhodobým trestům a požadavky na důslednost při výkonu služby.

Penologické a kriminologické výzkumy doživotních a dlouhodobých trestů by měly být zaměřeny zejména na faktory omezující nežádoucí účinky těchto trestů a usnadňující pozitivní adaptaci vězňů na podmínky jejich výkonu.

Kap. 8 Závěry a diskuse

V návaznosti na shrnující poznámky k jednotlivým kapitolám této výzkumné zprávy uvádíme *obecnější závěry*, které mohou navozovat i *další odbornou diskusi* k problematice dlouhodobých trestů. Jde o některé problémy trestně politické a penologické.

Zpřísnění trestní represe

V řadě evropských zemí došlo v posledních desetiletích nejen k růstu vězeňské populace, ale i k prodlužování průměrné doby skutečného výkonu trestu odnětí svobody. Příčina je spatřována ve zrušení trestu smrti a v omezování možností podmíněného propuštění nebo jiného zkrácení trestu (parole aj.).

Jde o jev, který odráží změny v trestně politickém přístupu k problematice kriminality, k její prevenci i represí.

Abolice trestu smrti, vycházející z humanistických základů evropského filozofického myšlení, je jistě morálně nezpochybnitelným principem trestní politiky. Praktické důsledky takového kroku však již nejsou tak jednoznačné; nelze nevidět zejména přetrvávající rozpaky nebo přímo nesouhlas veřejnosti se zrušením trestu smrti, i když tento nesouhlas mnohdy pramení z mylného předpokladu, že hrozba trestem smrti odrazuje od páčání závažných trestných činů a že tedy zajišťuje bezpečnost občanů. V trestně politické rovině je proto abolice tohoto trestu kompenzována radikálnějším využíváním jiných trestně právních prostředků, zejména zpřísnění trestních sankcí za závažné trestné činy, nebo sankcí ukládaných pachatelům zvláště nebezpečným pro společnost.

Je patrně možno konstatovat, že z tohoto hlediska jsou dlouhodobé tresty odnětí svobody určitým indikátorem trestní represe a že trestní politika České republiky je v podstatě v souladu s trendy v ostatních tradičních demokratických evropských zemích. Na druhé straně ovšem přetrvává skutečnost, že v České republice se stále projevuje určitá inflace nepodmíněných trestů odnětí svobody, což řadí naši republiku, spolu s ostatními postkomunistickými zeměmi, mezi státy s nejvyšším indexem prizonizace v Evropě.

Tato skutečnost nastoluje z hlediska našeho tématu otázku, zda je ve všech závažnějších případech skutečně nezbytné ukládat dlouhodobý trest odnětí svobody. Vysoký peněžitý trest, spolu se zákazem činnosti a důsledným odnětím získaného majetkového prospěchu, by jistě znamenal pro pachatele například hospodářské trestné činnosti citelnou újmu a dostatečně by chránil společnost. Lépe by také umožnil pachateli nahradit způsobenou škodu, k čemuž dlouhodobý pobyt ve věznici poskytuje jen minimum možností.

Bylo by patrně třeba překonat i velkou setrvačnost veřejného mínění, které často považuje pouze dlouhodobé uvěznění pachatele za „spravedlivý trest“ a přiměřenou satisfakci.

Účel dlouhodobého trestu

V teoretické rovině obsahuje nepodmíněný trest odnětí svobody zejména tyto prvky: újmu pachateli, odplatu, morální odsudek, izolaci jako prostředek k ochraně společnosti, příležitost k převýchově a resocializaci, odstranění dalších potenciálních pachatelů, satisfakci oběti a veřejnosti. U doživotního trestu přistupuje ještě prvek eliminační - trvalé vyloučení pachatele ze společnosti. Dlouhodobý trest odnětí svobody není obvykle vhodným prostředkem ke kompenzaci způsobené škody.

Uvedené prvky nejsou ovšem u dlouhodobého trestu odnětí svobody zastoupeny rovnoměrně. Jejich frekvence a váha se mění v závislosti na délce uloženého (vykonaného) trestu.

S tím úzce souvisí problematika přiměřenosti trestu. Princip je jednoduchý; trest má být přiměřený spáchanému činu a osobě pachatele. Česká právní úprava vyžaduje, aby při stanovení druhu a výměry trestu soud přihlédl k nebezpečnosti trestného činu pro

společnost, k možnosti nápravy a poměrům pachatele (§ 31 odst. 1 tr.zák.). Soud má přitom zhodnotit zejména význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění a pohnutky (§ 3 odst. 4 tr.zák.).

Dikce zákona je tedy poměrně jasná. Uvedené prvky zásady přiměřenosti trestu ovšem implikují další otázky. U dlouhodobých trestů odnětí svobody jde zejména o problematiku osobnosti pachatele a možnosti nápravy (převýchovy, resocializace) osob odsouzených k tomuto trestu.

Velmi dlouhé tresty odnětí svobody jsou vedeny především účelem izolovat nebezpečného a aktuálně prakticky neovlivnitelného pachatele od společnosti. Řada výzkumů přinesla poznatek, že takové tresty vedou často k negativním změnám v prožívání odsouzených, které jsou trvalejšího rázu a působí proti resocializačním snahám.

Z hlediska regulativní funkce trestu (změna chování) jsou dlouhodobé tresty, s pravděpodobností jejich ukončení ještě za života odsouzeného, časově „předimenzovány“. Následkem toho vyhasínají sociálně žádoucí vzorce chování, neboť jsou v podmínkách uvěznění neadaptivní a vynořují se vzorce nové, pro život na svobodě nevhodné. Dochází ke ztrátě iniciativy, zužují se zájmy a osobnost odsouzeného sociálně degraduje.

Výzkumy orientované na změnu osobnosti vlivem výkonu doživotního trestu poukazují na postupnou ztrátu perspektiv, na institucionalizaci, která se projevuje vznikem závislosti na personálu a podmínkách ústavního života. Zvyšuje se introverze a částečně se zvyšuje nepřátelský postoj především k sobě samotnému. Celkový úpadek osobnosti však nebyl ve výzkumech zaznamenán.

Výsledky našeho výzkumu, obsažené v této zprávě, neposkytují dostatek empiricky podložených argumentů pro paušální potvrzení devastujících účinků dlouhodobé prizonizace na osobnost vězňů. Přesto lze souhlasit, že dlouhodobé uvěznění má nepochybně i negativní účinky.

Obecně lze konstatovat, že samotné dlouhodobé uvěznění zřejmě významně neohrožuje duševní zdraví odsouzeného (pokud jde o osobu bez psychických obtíží před uvězněním), ale do značné míry samo o sobě vlivem procesu prizonizace snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace po propuštění. Lze očekávat, že pravděpodobnost selhání v řadě podstatných sfér sociálního života - v profesi, partnerském i občanském životě - se zvýší s délkou uvěznění. Při interpretaci převládajícího typu vystupování a chování ve výkonu trestu musí být brán ohled na strukturu osobnosti již před uvězněním „nějak poznamenaného“ vězně (pachatele), čili přihlížet k jeho preinstitucionální biografii.

Odsouzení jsou různě vybaveni k tomu, aby se vypořádali s požadavky dlouhého pobytu ve vězení, a to v závislosti na předvěžeňských zkušenostech (kriminální kariéra), sociálních vztazích, osobnostních dispozicích, vnějším prostředí a interakcích v něm probíhajících apod. Nelze zjednodušeně zobecňovat, ale je možné předpokládat, že existuje profil odolného, méně odolného a neodolného jedince v podmínkách uvěznění k dlouhodobému trestu odnětí svobody a na doživotí.

Restorativní přístupy

Koncept tzv. restorativní justice, který přináší do tradičního systému trestní justice nové prvky, jako např. mediaci (zprostředkování) mezi pachatelem a obětí trestného činu, skupinové mimosoudní projednávání drobnějších deliktů mladistvých pachatelů (tzv. rodinná konference), akcent na kompenzaci újmy způsobené obětí apod., se v posledních letech stále více obsahově rozšiřuje. Tento koncept původně zamýšlený jako určitá alternativa ke klasickému trestnímu procesu (resp. jako forma odklonu od obvyklého postupu při projednávání trestních věcí), se nejprve uplatňoval ve stádiu přípravného řízení nebo v řízení před soudem, či místo soudního projednávání. Nyní se postupně prosazují

(zejména v teoretické rovině) principy restorativní justice i ve stádiu vykonávacího řízení, tedy při výkonu uložených trestních sankcí. Jde zejména o různé navrhované modifikace výkonu nepodmíněných trestů odnětí svobody.

V této souvislosti se hovoří o „restorativním vězeňství“ (viz např. projekt belgického ministerstva spravedlnosti na reformu výkonu trestu odnětí svobody) jako o systému, který by měl eliminovat nežádoucí účinky prizonizace, zejména dlouhodobé. Jak známo, rozhodujícím předpokladem pro nápravný (resocializační) efekt výkonu trestu odnětí svobody, je uznání vlastní viny a spravedlivosti trestu ze strany odsouzeného. Tomu by mohly napomoci některé již osvědčené metody restorativní justice, jako např. kontakt (třeba pouze písemný) mezi odsouzeným a obětí (v krajních případech např. i s pozůstalými), který by umocnil subjektivní prožívání viny (např. omluvou, projevem lítosti) a motivoval pachatele k odčinění následků jeho činu, k náhradě způsobené škody a tím i k vlastní převýchově. Za další „restorativní“ způsoby výkonu dlouhodobých, ale i doživotních trestů, se považuje rozšířený kontakt s vnějším světem, poskytnutí možnosti odsouzeným podílet se na organizování svého každodenního režimu ve věznici apod.

Praktické zavádění prvků „restorativního vězeňství“ bude patrně ještě vyžadovat hlubší rozpracování systému vnitřní diferenciací ve věznicích, neboť je zřejmé, že restorativní přístupy mohou být aplikovány jen ve vhodně volených případech a že tím nemohou být dotčena obecná hlediska bezpečnosti a ochrany společnosti.

Výkon dlouhodobých trestů

Vězni vykonávající dlouhodobý či doživotní trest odnětí svobody byli zpravidla odsouzeni za zvlášť závažný trestný čin a soudem byli hodnoceni jako osoby nebezpečné a ohrožující společnost.

Penitenciární zkušenost potvrzuje, že v podmínkách výkonu uloženého trestu tito vězni zpravidla nepředstavují zvýšené riziko pro vězeňský personál nebo pro spoluvězně. Jednotlivé výjimky jsou samozřejmě možné a nekonfliktní chování některých vězňů může být klamavým jednáním zastírajícím přípravu na útěk, na násilný odpor proti vězeňskému režimu apod.

Častěji však odsouzení k dlouhodobým trestům, zejména k doživotnímu trestu, představují paradoxně stabilizující prvek ve věznici, neboť mají zájem na klidném a pokud možném snesitelném plynutí času při výkonu trestu. Narůstající deprivace a další nežádoucí aspekty dlouhodobé prizonizace ovšem vyžadují systematickou pozornost a včasnou intervenci.

Vězni procházejí při výkonu dlouhodobého trestu obvykle třemi fázemi: první fází je období „vzdání se minulosti“, kdy vězně přestávají zužovat všudypřítomné vzpomínky na život na svobodě a postupně se adaptuje na podmínky života ve věznici. Druhou fází je „příprava na změnu“, kdy se vězeň, mnohdy velmi obtížně, psychicky odpoutává od návyků a stereotypů každodenního vězeňského života a od adaptačních mechanismů, které mu umožnily přežít dlouhé období uvěznění. Třetí fází je „šok ze svobody“ po propuštění a po ztrátě pocitu bezpečí a jistoty ve věznici a při adaptaci na novou realitu života.

Každá tato fáze vyžaduje specifickou adaptaci; někteří vězni jsou ochotni a schopni úspěšně projít všemi uvedenými fázemi výkonu dlouhodobých trestů odnětí svobody, jiní vězni nikoliv a proto selhávají a žádané účinky trestu se nedostavují.

Problém spočívá v tom, že některé prvky výkonu trestu odnětí svobody mohou být kontraproduktivní; na jedné straně pomáhají vězňům zmírňovat účinky dlouhodobé izolace a usnadňují jejich adaptaci na vězeňské podmínky, na druhé straně však zvyšují jejich stres a deprivaci. Tak např. většina odsouzených, a potvrdil to i náš výzkum, považuje návštěvy rodinných příslušníků a přátel za velkou podporu a pomoc při překonávání účinků prizonizace. Po těchto návštěvách se však často u vězňů prohlubuje pocit bezmoci, že

nemohou ovlivňovat události, které se jich osobně dotýkají a které probíhají za zdmi věznice a zvyšuje se tak jejich stres se všemi dalšími důsledky.

Naopak totální přerušování kontaktů s vnějším světem usnadňuje často vězňům akceptovat podmínky dlouhodobého trestu odnětí svobody, zároveň se však tím výrazně a mnohdy nenapravitelně ztěžuje jejich přechod do života na svobodě po propuštění.

Výkon trestu na doživotí má některá specifika. I když z označení tohoto trestu vyplývá, že jeho uplynutí je spojeno s fyzickou smrtí odsouzené osoby, prakticky ve všech evropských zemích výkon těchto trestů nedosahuje finálního bodu. I tito vězni jsou propouštěni na svobodu, takže i jim mají být poskytnuty možnosti k resocializaci a k přípravě pro život na svobodě. Ve všech případech, kdy to hlediska bezpečnosti a ochrany společnosti umožňují, by i pro vězně odsouzené na doživotí měla existovat možnost přechodu do mírnějších podmínek výkonu trestu, neměli by být trvale izolováni od ostatních skupin vězňů apod.

Je logické, že u vězňů odsouzených na doživotí, se časem vyskytnou problémy související s biologickým stárnutím. Vězeňská zařízení proto musí být schopna zabezpečit těmto vězňům adekvátní lékařskou péči a další odbornou pomoc. Tím se ovšem zvyšují již tak velmi vysoké náklady na vězeňství, a s přibývajícím počtem vězňů odsouzených na doživotí se část vězeňských zařízení může vlastně změnit v sociální ústavy nebo v léčebny dlouhodobě nemocných.

I z těchto důvodů má být v právním řádu dána možnost předčasného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Česká právní úprava umožňuje podmíněné propuštění z výkonu trestu na doživotí po uplynutí nejméně 20 let (§62 odst. 2 tr.zák.). Je třeba odmítnout čas od času se objevující návrhy na zpřísnění trestní politiky ve smyslu vyloučení možnosti podmíněného propuštění z výkonu doživotního trestu. Takový postup je obecně považován za nehumánní a odporující základní lidské potřebě uchovat si naději na svobodu. Lze dodat, že i podle Statutu nového Mezinárodního trestního soudu, který má trestat ty nejzávažnější trestné činy proti lidskosti včetně genocidy, je stanovena povinnost soudu, po 25 letech výkonu trestu uloženého na doživotí, zvážit možnost propuštění (čl. 77 a 110 Římského Statutu Mezinárodního trestního soudu: A/Conf. 183/2).

Příloha č.1

Charakteristika věznic, ve kterých se vykonávají dlouhodobé tresty odnětí svobody* .

Věznice v ČR byly až do roku 1994 členěny do čtyř tzv. nápravně výchovných skupin. Současné členění věznic bylo stanoveno zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 290/1993 Sb. S účinností od 1. 1. 1994.

Věznice se rozdělily podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to: a) s dohledem, b) s dozorem, c) s ostrahou, d) se zvýšenou ostrahou.

(Vedle těchto základních typů věznic existovaly jak v původním členění, tak i v současném, zvláštní věznice pro mladistvé - srov. zák. č. 169/1999 Sb. ve znění pozdějších změn).

Osoby odsouzené k dlouhodobému nepodmíněnému trestu odnětí svobody jsou nyní vězněny jen ve dvou typech věznic: s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. O tom, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen k výkonu trestu, rozhoduje soud podle zvláštního zákona.

Další umístování odsouzených do jednotlivých věznic, v souladu s rozhodnutím soudu o zařazení do určitého typu věznice, provádí generální ředitelství Vězeňské služby (konkrétně dispečer GR VS). Umístování vězňů uvnitř jednotlivých věznic do jednotlivých skupin, ubytovacích zón či oddělení v rámci tzv. **vnitřní diference**, navazuje především na Zákon o výkonu trestu, hlavu IV (Odlišnosti výkonu trestu u některých skupin odsouzených), kde jsou vyjmenovány skupiny odsouzených, pro které se zpravidla ve věznicích zřizují tzv. specializovaná oddělení. Z odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody se to týká především odsouzených k doživotnímu trestu (s ohledem na povahu tohoto trestu a nebezpečnost k němu odsouzených osob), méně často jsou do specializovaných oddělení zařazováni odsouzení s diagnostikovanými poruchami duševními a s poruchami chování, toxikomani atd.

Druh a obsah činnosti, jejichž provozování je v průběhu výkonu trestu pro jednotlivé skupiny odsouzených buď povinné nebo dobrovolné, stanoví vnitřní řád věznice, který současně zohledňuje jejich specifika. Tato specifika jsou zohledněna zejména v tzv. **programu zacházení**, který je vypracován pro každého odsouzeného a představuje, podle zákona, základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného po dobu jeho věznění. **Tento program by měl zohledňovat především délku uloženého trestu odnětí svobody, charakteristiku osobnosti vězně a příčiny trestné činnosti, za kterou byl vězněn.**

Ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, kde vykonávají trest odnětí svobody odsouzení k dlouhodobým trestům, jsou zřizovány ještě tzv. **výstupní oddělení**, do nichž se přiměřenou dobu (pojem uvedený v zákoně) před očekávaným skončením výkonu trestu **zpravidla** umísťují dlouhodobě věznění odsouzení. Součástí působení na odsouzeného v takových odděleních jsou programy zacházení zaměřené na jejich přípravu pro samostatný způsob života po propuštění z věznice.

Vážným problémem současného výkonu trestu je skutečnost, že v téměř každé věznici jsou věznění odsouzení, zařazení k výkonu trestu do několika různých typů věznic včetně vazebních (obdobně je to s umístěním obviněných). Proto námi v projektu výzkumu předpokládané odlišnosti v technickém a materiálním vybavení konkrétních věznic (kde vykonávají trest odsouzení k dlouhodobým trestům), vázané na zařazení do 4 základních typů věznic, nebylo možné blíže specifikovat a věznice jsme mohli popsat jen jako celky:

---

* Z materiálů generálního ředitelství Vězeňské služby ČR a Justiční akademie zpracovala PhDr. Alena Marešová

Věznice s ostrahou i se zvýšenou ostrahou jsou střeženy zpravidla v kombinaci strážných na věžích a zabezpečovací techniky, přičemž věznice se zvýšenou ostrahou by měly mít vyšší ohradní zdi a strážní na strážních věžích jsou vyzbrojeni jiným typem zbraní než u věznic s ostrahou. Tam, kde je nebezpečí organizování vězňených osob do nelegálních skupin, ovlivňování ostatních vězňených osob např. organizováním hromadných nepokojů, hladovek, příprav útěků či napadení personálu, je snaha vybudovat malá specializovaná oddělení a ubytovávat v nich spolu maximálně dva vězně za dodržování zvláštního režimu zacházení. Také je v takových věznicích kladen důraz na stálé zvyšování profesní úrovně personálu, což zahrnuje i oblast komunikace s vězňenými, profesní etiku i problematiku prevence proti prorůstání organizovaného zločinu do věznic.¹⁰⁶

Výkonu dlouhodobých a zvláště doživotních trestů je věnována značná pozornost v odborné přípravě vězeňského personálu. Jak nám dle našeho zadání zpracovala Paedr. Jana Paukertová z Institutu VS ve Stráži pod Ralskem, je problematika dlouhodobě vězňených osob a odsouzených na doživotí probírána již v nástupních kurzech, které vězeňští pracovníci absolvují povinně po přijetí do pracovního poměru k Vězeňské službě ČR. Zabývají se tím zejména v následujících předmětech a souvislostech: při studiu psychologie, pedagogiky, práva, profesní etiky, při studiu provádění výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody a v rámci tzv. služební přípravy.

V přednáškách z **psychologie** se výuka zaměřuje mj. na problematiku obviněných a odsouzených, u nichž se objevují různé závažné projevy krize z uvěznění. Lidský a empatický přístup k vězňeným osobám se zdůrazňuje v modelových situacích při sociálně psychologickém výcviku a nácviku neagresivní komunikace. Problematika dlouhodobě vězňených odsouzených včetně odsouzených na doživotí je zde zmiňována v tématickém celku „Psychické a sociální důsledky VTOS,, (typy přízpůsobení se výkonu trestu odnětí svobody, důsledky prisonizace, vliv ztráty kontaktu s blízkými). Dále jsou probírány problémy jedince a skupiny v souvislosti s nebezpečím šikany, zneužíváním omamných a psychotropních látek, nekázní a agresivním chováním vězňů.

V předmětu **pedagogiky** jsou zahrnuty zejména pedagogické principy a jejich význam při zacházení s vězni, odlišnosti různých etnických skupin, národnostní a nekonfliktní přístupy k nim, význam aktivní účasti odsouzených při převýchovném procesu, respektování individuálních zvláštností jedince, minimalizování nebezpečí projevů rasizmu a xenofobie. Problematika dlouhodobě trestaných vězňů a vězňů odsouzených na doživotí je zde probírána v souvislosti s prací, odměnou a trestem, protože právě trestání této skupiny vězňů s sebou nese výrazná specifika, dále v souvislosti se zpracováním a naplňováním programů zacházení s vězni.

V rámci výuky předmětu **právo** je prováděn komplexní rozbor listiny základních lidských práv a svobod s důrazem na rozbor základních lidských práv, práv národnostních a práv politických. Mimo tento rámec je věnována maximální pozornost základním lidským právům v rámci trestního práva procesního, kde je kladen důraz na základní zásady trestního řízení. Zde je kladen důraz na skutečnost, že odsouzený k dlouhodobému trestu či doživotí sice ztratil právo na svobodu, ne však na důstojnost.

Předmět **profesní etika** zdůrazňuje zásady profesního přístupu k vězňeným osobám i k ostatním zaměstnancům VS ČR. I zde je na předním místě výchova k lidskosti, slušnosti a dodržování zákonnosti. Významná je i křesťanská etika a vysvětlení významu práce vězeňské duchovenské služby a péče. V pozadí zájmu nezůstává ani práce s pojmy svědomí a pocit viny, morálka, mravnost. Profesní etika se objevuje nejen v předmětu samotném, ale je zastoupena ve všech ostatních předmětech výuky. Problematika dlouhodobě vězňených

---

¹⁰⁶ Srov. např. Koncepce bezpečnosti VS ČR, České vězeňství, 2002, č. 2, str. 6-19

odsouzených a odsouzených na doživotí je probírána hned v úvodu do profesní etiky, v souvislosti s kodexem úředních osob prosazujících zákon, a je jí věnována značná pozornost.

V předmětu **výkon trestu odnětí svobody** jsou obsažena základní ustanovení o výkonu trestu odnětí svobody. Učí se zde základní filosofie trestu a trestání, respektování Evropských vězeňských pravidel, dodržování kodexu úřední osoby prosazující zákon. Všude tam se uvádí praktické příklady dodržování lidských práv, předcházení projevům rasové, náboženské a jiné nesnášenlivosti a zachování důstojnosti vězněného člověka. Obsahem výuky jsou práva odsouzených, jejich realizace a ochrana. Problematika dlouhodobě vězněných odsouzených a odsouzených na doživotí je zde probírána převážně z hlediska jejich umístování ve věznicích, jejich podílu mezi ostatními vězni, jejich nebezpečnosti pro spoluvězně a vězeňský personál, způsobů zacházení s nimi a předcházení násilí mezi vězni.

Předmět **služební příprava** je zaměřen na výkon služby příslušníků vězeňské a justiční stráže dle platných předpisů a norem v praktických nácvičích, formou modelových situací jsou rozebírána zejména ustanovení o použití střelné zbraně a donucovacích prostředků jako prostředku zcela výjimečného a mimořádného. Důraz je kladen na to, aby k dosažení účelu zákroku bylo použito nejprve domluvy, výzvy a upozornění formou neagresivní komunikace. Při použití donucovacích prostředků a střelné zbraně jsou příslušníci vedeni k tomu, aby šetřili životy a zdraví těch, proti nimž zakročují a zákrok byl adekvátní. Problematika dlouhodobě trestaných vězňů a vězňů odsouzených na doživotí se omezuje vesměs na používání donucovacích prostředků při vyvádění této skupiny vězňů, např. při vycházkách atd. Zároveň při všech situacích je kladen důraz na fakt, že co není příslušníkovi VS ČR při výkonu služby zákonem povoleno, je mu zakázáno.

Problematika zacházení s odsouzenými k dlouhodobým trestům odnětí svobody a doživotním trestům je často obsahem též tzv. **specializačních kursů**, které jsou organizovány v rámci celoživotního vzdělávání vězeňských pracovníků a věnovány vybraným problémům Vězeňské služby ČR.

V mnoha specializačních kurzech se objevují problémy spojení výkonu dlouhodobých a doživotních trestů s dodržováním zásad bezpečnosti průběhu výkonu takových trestů ve věznicích VS ČR. V rámci těchto kursů jde však převážně o informace pro dokreslení konkrétního problému, jímž se ten který kurz zabývá. Takto by bylo možno namátkově jmenovat desítky kursů, které jsou zahrnuty do programu celoživotního vzdělávání pracovníků VS ČR.

Nejuceleněji se však výše zmiňovanou problematikou zabývají tyto kurzy:

- 1) Zacházení se zvláště nebezpečnými vězni,
- 2) Penitenciárněpsychologické problémy tzv. druhého života u vězněných osob a
- 3) Prevence šikany.

Problematice dlouhodobě trestaných vězňů a vězňů odsouzených na doživotí je věnováno celých 32 vyučovacích hodin v kurzu „Zacházení se zvláště nebezpečnými vězni“, 24 vyučovacích hodin ve speciálním kurzu „Penitenciárněpsychologické problémy tzv. druhého života u vězněných osob,“. Rovněž kurz „Prevence šikany,“ ve svých 32 vyučovacích hodinách se touto problematikou zabývá.

Obecná charakteristika věznic, v nichž probíhalo výzkumné šetření:

Z celkem 34 věznic bylo v roce 2000 určeno převážně k výkonu trestu s ostrahou 13, se zvýšenou ostrahou 3 věznice. Z tohoto počtu byly vybrány podle dohodnutých kritérií

pro realizaci výzkumu 4 věznic, kde v době realizace úkolu vykonávali trest odnětí svobody mj. odsouzení k dlouhodobým trestům. Byly to věznice: Heřmanice, Kuřim, Mírov a Valdice.

HEŘMANICE

V posledních letech jsou do této věznice zařazováni k výkonu trestu muži-pachatelé závažné trestné činnosti a recidivisté, kteří byli soudem zařazeni k výkonu trestu do věznice s ostrahou, s délkou trestu do 15 let. Věznice může plnit ve zvláštních případech i záložní funkce pro umístění odsouzených, zařazených do věznice se zvýšenou ostrahou. Současně s výkonem trestu je to i vazební věznice. Je zde zabezpečován výkon vazby pro obviněné muže a mladistvé obviněné z okolních regionů. V rámci věznice s ostrahou bylo vytvořeno specializované oddělení pro mentálně retardované a tělesně oslabené. Normová ubytovací kapacita věznice činí celkem 692 míst. V roce 2000 byla ubytovací kapacita využita na 118 %. Průměrný počet lůžek na světnici je 6. Největší má 9 lůžek.

K 31.12.2000 v Heřmanicích bylo vězněno 31 cizinců.

Ve věznici (v souladu se situací v celém severomoravském regionu, kde se nachází) není dostatek pracovních příležitostí pro odsouzené. Roční průměrná zaměstnanost činila v roce 2000 - 17 % s průměrným hodinovým výdělkem cca 26,- Kč. Celkem jsou vězni zaměstnáváni na 5 pracovištích, a to jak soukromých firem, tak i v rámci zajištění chodu věznice a pro potřeby Vězeňské služby ČR. Nejen pro potřebu pracovního zařazení jsou vzdělávání : jednak v odborných kursech (svářeč, palič), jednak v jazykových a všeobecně vzdělávacích (účetnictví).

Vůči vězňům jsou uplatňovány jak individuální formy práce – intervence krizové, ventilační, poradenské aj., dg vyšetření, individuální terapie, rozpravy s duchovním, tak i skupinové formy práce. V rámci skupinových forem se jedná o besedy na určené téma, speciální programy pro toxikomany, skupinové poradenství apod.

O vězně je v průběhu roku intenzivně zdravotně pečováno. Zdravotnickou službou VS bylo vyšetřeno a ošetřeno v roce 2000 téměř 16 tis. vězňů, stomatologicky bylo vyšetřeno a ošetřeno téměř 2 tis. vězňů. Zdravotnická služba v této věznici evidovala v průběhu roku 143 drogově závislých vězňů.

Pro zájmové vyžití vězňů ve volném čase jsou organizovány různé kroužky: modelářský, výpočetní techniky, výtvarný, četné sportovní aktivity aj. Existuje zde pěvecký sbor a v průběhu roku jsou organizovány četné hromadné akce kulturního a sportovního charakteru.

K 31.12.2000 bylo ve věznici zaměstnáno celkem 316 zaměstnanců (o 3 méně než bylo plánováno). Z toho bylo 55 žen. Příslušníci Vězeňské služby (tj. uniformovaní zaměstnanci) představovali 61 % z celkového počtu zaměstnanců věznice. Největší podíl mezi zaměstnanci věznice představovaly osoby zaměstnané ve věznici necelých 10 let – cca 72 % z celkového stavu pracovníků. Z pohledu vzdělání nejvíce zaměstnanců (85 %) mělo středoškolské vzdělání. Více než 10 % mělo vysokoškolské vzdělání. Pokud se jde o počty odborných pracovníků zařazených jako vzdělávací a výchovní pracovníci, těch bylo ve věznici 42. Počet dozorců byl 55 a 4 zaměstnanci byli ve funkcích specialistů. Na 1 zaměstnance věznice (bez úvazkových zaměstnanců) tak připadali 3 vězni. Na 1 zaměstnance zařazeného do funkce vzdělávacího a výchovného pracovníka nebo specialisty – 20 vězňů.

KUŘIM

Věznice je určena především pro výkon trestu odnětí svobody mužů, kteří byli soudem zařazeni k výkonu trestu do věznice s ostrahou. Jsou zřízena i oddělení pro výkon trestu prvovězněných odsouzených (s dozorem), specializované oddělení pro výkon trestu

odsouzených trvale pracovně nezařaditelných a specializované oddělení pro výkon trestu sexuálních delikventů. Kapacita 525 míst bývala mírně překračována. V roce 2000 byla ubytovací kapacita využita na 105 %. Vězni jsou ubytováni na společných světnicích s průměrnou kapacitou 12 lůžek. Od října 2002 má věznice výstupní oddělení pro vězně, kteří jsou do tohoto oddělení umisťováni po absolvování dlouhodobého trestu v posledním půlroce svého trestu.

K 31.12.2000 bylo ve věznici vězněno 21 cizinců.

Věznice měla v roce 2000 cca 25 % zaměstnanost vězňů. Byli zaměstnáni ve středisku hospodářské činnosti, ve vlastním provozu věznice a u soukromých firem. Průměrný výdělek v tu dobu činil 26,- Kč za hod.

Prioritou vzdělávání odsouzených bylo pořádání rekvalifikačních kurzů: kuchař-číšník, svářeč, zedník. Probíhala výuka cizích jazyků, u cizinců, kteří projeví zájem, pak výuka češtiny. Speciální výchovné aktivity byly uskutečňovány individuální i skupinovou formou. Jednalo se především o psychologický výcvik, arteterapii, psychoterapii, terapeutické aktivity v rámci poradny drogové prevence apod. Volnočasové aktivity vycházely z požadavků odsouzených. Největší zájem byl o sportovní kroužky, dále hudební, výtvarný, modelářský. Pro odsouzené s psychickými problémy bylo zřízeno krizové oddělení.

V průběhu roku 2000 bylo více než 14 tis. vězňů vyšetřeno a ošetřeno ve zdravotnických zařízeních VS a 3 tis. vězňů absolvovalo stomatologické vyšetření a ošetření. Evidováno bylo 97 drogově závislých vězňů.

K 31.12.2000 bylo ve věznici zaměstnáno 251 zaměstnanců (o jednoho méně než má věznice plánovaných míst). Z toho bylo 48 žen. Příslušníci Vězeňské služby představovali téměř 60 % z celkového počtu zaměstnanců věznice. Nejvíce zaměstnanců bylo zaměstnáno ve věznici po dobu necelých 10 let – cca 78 % z celkového počtu zaměstnanců. Z pohledu dosaženého vzdělání mělo 87 % středoškolské vzdělání a 10 % vysokoškolské. Ze zaměstnanců věznice 30 bylo zařazeno jako vzdělávací a výchovní pracovníci, 47 jako dozorcí a 4 jako specialisté. Na 1 zaměstnance věznice (bez úvazkových zaměstnanců), tak připadali cca 3 vězni. Na 1 zaměstnance zařazeného do funkce vzdělávacího a výchovného pracovníka nebo specialisty – 19 vězňů.

MÍROV

Současná mírovská věznice je profilována pro muže jako věznice se zvýšenou ostrahou. Má oddělení s ostrahou, oddělení se zvýšenou ostrahou, oddělení pro výkon doživotních trestů a oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s poruchou duševní a poruchou chování. Normová ubytovací kapacita je 320 míst, avšak bývá překračována. V roce 2000 byla ubytovací kapacita 110 %. Vězni jsou ubytováni na společných světnicích s průměrnou kapacitou 6 lůžek. Největší světnice má 18 lůžek.

V roce 2000 ve věznici nebyli žádní cizinci.

Zaměstnanost vězňů se dlouhodobě pohybuje kolem 50 %. Průměrný hodinový výdělek činí 28,- Kč. Značná část pracovního uplatnění je, s ohledem na složení vězňů, realizována v areálu věznice. Odsouzení pracují ve dřevovýrobě, zejména při výrobě nábytku. Další uplatnění nalézají na pracovištích kovovýroby, apretace, lepení obálek, výrobě žaluzií nebo keramiky.

Vzhledem k dlouhodobým trestům je velký důraz kladen na jejich mimopracovní aktivity a využívání volného času. Vězeňská kapela se již tradičně zúčastňuje i různých festivalů. Organizují se výstavy výtvarného umění vězňů, a to i mimo areál věznice. Úspěch sklízí i dřevěné hračky, vyrobené z odpadového materiálu v rámci pracovní terapie (mj. i pro sdružení pro děti s více vadami). Ve věznici pracují četné kroužky (akvaristický, vaření, tzv. pánský klub aj.), nepravidelně vychází vězeňský časopis.

Pozornost je věnována i zkvalitnění zdravotního stavu vězňů. Ve zdravotnických zařízeních Vězeňské služby bylo v roce 2000 vyšetřeno a ošetřeno téměř 13 tis. vězňů. Stomatologické vyšetření a ošetření bylo provedeno u téměř 2 tis. vězňů. V tomtéž období bylo ve věznici evidováno 21 drogově závislých vězňů.

K 31.12.2000 bylo ve věznici zaměstnáno 301 zaměstnanců (o 11 více než bylo plánováno míst). Z celkového počtu zaměstnanců bylo 40 žen. Příslušníci Vězeňské služby představovali 72 % . Nejvíce zaměstnanců bylo zaměstnáno ve věznici po dobu necelých 10 let – cca 75 % z 301 zaměstnanců. 82 % zaměstnanců mělo středoškolské vzdělání a 9 % vysokoškolské. Do funkcí vzdělávacích a výchovných pracovníků bylo zařazeno celkem 24 zaměstnanců, 80 bylo dozorců a 5 vykonávalo funkci specialistů. Na 1 zaměstnance věznice (bez úvazkových zaměstnanců) tak připadal cca 1 vězeň. Na 1 zaměstnance zařazeného do funkce vzdělávacího a výchovného pracovníka nebo specialisty – 13 vězňů.

VALDICE

Věznice je profilována jako věznice pro muže se zvýšenou ostrahou. Vykonávají zde trest i odsouzení na doživotí a odsouzení zařazení do typu věznice s ostrahou. Odsouzení na doživotí si svůj trest odpykávají v nově zrekonstruovaných prostorách. Na stejném oddělení jsou umístěni i vězni s tzv. zvýšenou detencí. Pro odsouzené s dlouhodobými tresty bylo zřízeno oddělení nástupní a výstupní. Normová ubytovací kapacita je 1128 míst a bývala překračována. V roce 2000 byla ubytovací kapacita využita na 117 %. Vězni jsou ubytováni na společných světnicích v průměru se 6 lůžky, největší má kapacitu 10 lůžek. Jako jediná z vybraných věznic má 22 jednolůžkových světnic.

V roce 2000 bylo zde vězněno 6 obviněných cizinců. Celková zaměstnanost se pohybuje kolem 50 %. V roce 2000 činila 56 % s průměrným hodinovým výdělkem 27,- Kč. Odsouzení pracují především ve vnitřních provozech (kuchyně, prádelna, zámečnická dílna) a u deseti smluvních firem.

Dlouholetou tradici zde má školské vzdělávací středisko. Vzdělávání v něm lze rozdělit do 3 částí: 1) všeobecné pro odsouzené s nedokončenou základní školní docházkou, 2) učební obory – jedná se o dvouletý učební obor obráběč kovů a tříletý učební obor se zaměřením na universální obrábění a 3) odborné kursy: brusič skla, knihař, malíř-natěrač, práce na PC, německý jazyk.

Pro pomoc odsouzeným při řešení jejich problémů bylo zřízeno krizové oddělení. V případě potřeby je s vězni pracováno individuálně, i když převažují metody skupinové práce s nimi. Skupinově je uplatňován sociální výcvik, rozvíjení komunikačních dovedností, sebepoznávání, zvládání stresu, agresivity apod.

Z široké nabídky zájmových činností je největší zájem o sportovní kroužky, kroužek výtvarný, hudební, zahradnický, méně o jazykové. Jsou pořádány festivaly hudebních kroužků, různé soutěže a turnaje.

V roce 2000 bylo ve Valdicích zdravotní službou vyšetřeno a ošetřeno celkem více než 44 tis. vězňů a u cca 3,7 tis. vězňů bylo provedeno stomatologické vyšetření a ošetření. V tomtéž roku bylo evidováno 53 vězňů drogově závislých.

K 31.12.2000 bylo ve věznici zaměstnáno 471 zaměstnanců (o 10 méně než bylo plánováno). Z toho bylo 80 žen. Příslušníci Vězeňské služby představovali 60 % z celkového počtu zaměstnanců věznice. Nejvíce zaměstnanců bylo zaměstnáno ve věznici po dobu kratší než 10 let – cca 59 %. Většina zaměstnanců měla středoškolské vzdělání (87 %) a 8 % vysokoškolské vzdělání. Do funkce vzdělávacích a výchovných pracovníků bylo zařazeno 64 zaměstnanců, do funkce dozorců 132 zaměstnanců a 4 do funkce specialistů. Na 1 zaměstnance věznice (bez úvazkových zaměstnanců) tak připadali cca 3 vězni. Na 1

zaměstnanec zařazeného do funkce vzdělávacího a výchovného pracovníka nebo specialisty
– 23 vězňů.

Příloha č. 2:

**Dotazník k výzkumu dlouhodobých trestů odnětí svobody
pro soudce a státní zástupce**

a) Verze dotazníku pro státní zástupce

Pokud je v textu uveden pojem "**dlouhodobý trest odnětí svobody**", jedná se vždy o nepodmíněný trest odnětí svobody ve výměře **nad 5 roků do 15 roků a trest výjimečný**. Trestů ve výměře nad 5 do 15 roků bylo v roce 2000 v ČR uloženo celkem 603, tj. 4,3 % (v roce 1999 celkem 672, tj. 4,4 %) z celkového počtu všech uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, výjimečných trestů ve výměře nad 15 do 25 let bylo uloženo celkem 15 (v roce 1999 - 11) a doživotních trestů 2 (v roce 1999 - 4).

Svůj názor vyjádřete zakroužkováním příslušné varianty odpovědi. Před vyplňováním dotazníku doporučujeme se nejprve seznámit s jeho celým zněním. Dotazník je **anonymní**.

Děkujeme za spolupráci.

1. Jaký máte názor na sankční politiku v ČR v současné době - praxe při ukládání trestů se Vám jeví jako (uved'te jen jednu možnost):

- a - příliš přísná
- b - spíše přísná
- c - vyhovující
- d - spíše mírná
- e - mírná

2. Vyjádřete se, zda podle Vašeho názoru odpovídá skutečnosti teze o značné přísnosti trestů ukládaných našimi soudy za závažné trestné činy (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - spíše ano
- c - spíše ne
- d - ne

3. Vyjádřete se, zda podle Vašeho názoru má pravdu veřejnost, když poukazuje na ukládání příliš mírných trestů za závažné trestné činy (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - spíše ano
- c - spíše ne
- d - ne

4. Jaký máte názor na četnost ukládání dlouhodobých trestů odnětí svobody z hlediska plnění cíle a účelu trestu (uved'te jen jednu možnost):

- a - měly by být ukládány častěji
- b - četnost jejich ukládání je vyhovující
- c - měly by být ukládány méně často

5. Co očekáváte od výkonu dlouhodobého trestu odnětí svobody (odpovědi u jednotlivých písmen vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejvýraznější, tj. nejpříznivější hodnocení):

- a - ochranu společnosti před pachatelem trestného činu
1   2   3   4   5
- b - zabránění odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti
1   2   3   4   5

c - předpoklad, že výkon trestu jej vychová k tomu, aby vedl řádný život
1 2 3 4 5

d - výkon trestu bude působit výchovně i na ostatní členy společnosti
1 2 3 4 5

6. Přispívají podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody k satisfakci oběti trestného činu (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejpříznivější hodnocení):

1 2 3 4 5

7. Přispívají podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody k výchově pachatele, aby vedl řádný život (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejpříznivější hodnocení):

1 2 3 4 5

8. Působí podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody výchovně i na ostatní členy společnosti (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejpříznivější hodnocení):

1 2 3 4 5

9. V čem podle Vašeho názoru spočívají negativa dlouhodobých trestů odnětí svobody (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejpříznivější hodnocení, tj. nejmenší negativum):

1 2 3 4 5

a - ve vytržení odsouzeného z občanského života
1 2 3 4 5

b - v nežádoucí stigmatizaci odsouzeného
1 2 3 4 5

c - v negativním vlivu vězeňského prostředí
1 2 3 4 5

d - ve vytváření negativního postoje odsouzeného ke společnosti
1 2 3 4 5

e - v obtížném zařazení odsouzeného po výkonu trestu do společnosti
1 2 3 4 5

f - v nákladech na výkon trestu
1 2 3 4 5

g - v podílu na přeplněnosti věznic
1 2 3 4 5

h - ve ztrátě motivace odsouzeného
1 2 3 4 5

i - v jiných důvodech (jakých)

.....
.....

10. U kterých druhů trestných činů naplňují podle Vašeho názoru dlouhodobé tresty odnětí svobody účel trestu lépe než tresty méně přísné (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejprůzračnější, tj. nejlépe plní účel trestu a znak 5 je nejméně průzračný):

a - u trestných činů hospodářských
1 2 3 4 5

b - u trestných činů obecně nebezpečných
1 2 3 4 5

c - u trestných činů proti životu a zdraví
1 2 3 4 5

d - u trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti
1 2 3 4 5

e - u trestných činů proti majetku
1 2 3 4 5

f - u jiných trestných činů (jakých)

.....
.....

1 2 3 4 5

g - u žádného druhu trestných činů

11. U kterých druhů trestných činů, za něž jsou ukládány dlouhodobé tresty odnětí svobody, je podle Vašeho názoru nejefektivnější použití ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák., tj. zařazení odsouzeného do jiného, v tomto případě mírnějšího typu věznice, než do kterého by jinak patřil (zakroužkujte 3 varianty a jejich pořadí vyznačte číslicí 1 až 3 u příslušné varianty):

a - u trestných činů hospodářských

b - u trestných činů obecně nebezpečných

c - u trestných činů proti životu a zdraví

d - u trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti

e - u trestných činů proti majetku

f - u jiných trestných činů (jakých)

g - u žádného druhu trestných činů není použití uvedeného institutu výrazně efektivnější než u ostatních druhů

12. U kterých druhů trestných činů, za něž jsou ukládány dlouhodobé tresty odnětí svobody, je podle Vašeho názoru nejefektivnější použití institutu podmíněného propuštění (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je nejefektivnější a znak 5 nejméně efektivní):

a - u trestných činů hospodářských
1 2 3 4 5

b - u trestných činů obecně nebezpečných
1 2 3 4 5

c - u trestných činů proti životu a zdraví
1 2 3 4 5

d - u trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti
1 2 3 4 5

e - u trestných činů proti majetku
1 2 3 4 5

f - u jiných trestných činů (jakých)

.....
1 2 3 4 5

g - u žádného druhu trestných činů není použití uvedeného institutu výrazně efektivnější než u ostatních druhů

13. Považujete současnou právní úpravu podmíněného propuštění, pokud jde o délku výkonu uloženého trestu, po které lze odsouzeného k dlouhodobému trestu odnětí svobody podmíněně propustit (výkon poloviny, výkon dvou třetin trestu), za vyhovující - uveďte jen jednu možnost:

- a - současná právní úprava je plně vyhovující
- b - tuto délku je vhodné snížit (proč)

.....
.....
c - tuto délku je vhodné prodloužit (proč)

.....
.....
d - tuto délku není vůbec třeba v zákoně obecně stanovovat

14. Je podle Vašeho názoru současná právní úprava výjimečného trestu (§ 29 tr. zák.) vyhovující (uveďte jen jednu možnost):

- a - je plně vyhovující
- b - je spíše vyhovující
- c - je spíše nevyhovující (proč)

.....
.....
d - je nevyhovující (proč)

15. Ztotožňujete se s tezí, že při rozhodování o uložení výjimečného trestu mají v praxi převažující vliv znalci - psychiatři (uveďte jen jednu možnost):

- a - ztotožňuji
- b - ztotožňuji, ale někdy tomu tak není
- c - neztotožňuji, ale někdy tomu tak je
- d - neztotožňuji

16. Obsahují vyšetřovací spisy podle Vašeho názoru obvykle dostatek podkladů, aby při úvaze o trestu soud mohl řádně hodnotit možnost nápravy pachatele (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - většinou ano
- c - většinou ne
- d - ne

17. Obsahují vyšetřovací spisy podle Vašeho názoru obvykle dostatek podkladů, aby při úvaze o trestu mohl soud řádně hodnotit osobní poměry pachatele (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - většinou ano
- c - většinou ne
- d - ne

18. Z kterých podkladů obsažených ve vyšetřovacím spise při úvaze o návrhu na uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody nejčastěji vycházíte (odpověď vyznačte na stupnici 1 až 5, přičemž znak 1 je podklad nejvýznamnější a znak 5 nejméně významný):

- a - trestní rejstřík
1   2   3   4   5
- b - pracovní (sociální) charakteristika
1   2   3   4   5
- c - charakteristika z bydliště
1   2   3   4   5
- d - znalecký posudek k osobnosti pachatele (psychiatrický, sexuologický aj.)
1   2   3   4   5
- e - jiný lékařský posudek či lékařská zpráva o zdravotním stavu pachatele
1   2   3   4   5
- f - zpráva probačního pracovníka
1   2   3   4   5
- g - jiné (jaké)

.....
.....

19. Jaká bývá kvalita výše uvedených podkladů pro hodnocení možnosti nápravy a osobních poměrů pachatele (uved'te jen jednu možnost):

- a - ve většině případů jsou velmi kvalitní
- b - ve většině případů jsou kvalitní
- c - ve většině případů jsou málo kvalitní
- d - ve většině případů jsou nekvalitní

20. Jeví se Vám dlouhodobé tresty odnětí svobody ukládané vaším soudem přiměřené z hlediska závažnosti spáchaného trestného činu (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - většinou ano
- c - většinou ne
- d - ne

21. Jeví se Vám dlouhodobé tresty odnětí svobody ukládané vaším soudem přiměřené vzhledem k osobě pachatele (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - většinou ano
- c - většinou ne
- d - ne

22. V jaké kvalitě podle Vašeho názoru váš soud ve svých rozhodnutích, kterými ukládá dlouhodobý trest odnětí svobody, odůvodňuje druh a výši trestu (uved'te jen jednu možnost):

- a - vždy velmi pečlivě a kvalitně
- b - většinou kvalitně
- c - většinou stroze a málo kvalitně
- d - nekvalitně

23. Podáváte v posledním období odvolání do trestu a domáháte se jím uložení přísnějšího trestu, zejména uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody (uved'te jen jednu možnost):

- a - velmi často
- b - často
- c - málokdy
- d - výjimečně
- e - nikdy

24. Vyjádřete v procentech, jakou váhu podle Vašeho názoru váš soud přikládá následujícím faktorům při úvaze o uložení dlouhodobého trestu odnětí svobody:

- a - stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost.....%
  - b - možnost nápravy pachatele a jeho poměry.....%
- C e l k e m 100 %

Součástí výzkumu je i speciální část, věnovaná problematice trestů odnětí svobody na **doživotí**, proto bychom Vás rádi požádali o zodpovězení těchto otázek:

25. Souhlasíte s názorem, že trest odnětí svobody na doživotí je v podstatě odložený trest smrti (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - ne, je tu možnost podmíněného propuštění
- c - ne, z jiných důvodů
.....
.....
- d - jiný názor
.....
.....

26. Souhlasíte s možností podmíněného propuštění u trestu odnětí svobody na doživotí (můžete označit více možností):

b - ne

.....
.....

c - jiný názor

.....
.....
.....

31. Na závěr této zvláštní části Vám předkládáme otázku, kde by nás zajímal Váš čistě osobní názor. Bereme v úvahu současný stav legislativy ČR a nepřípustnost změn vzhledem k mezinárodním závazkům ČR, přesto se ptáme na Váš postoj k trestu smrti:

- a - souhlasím se současnou právní úpravou (zrušení trestu smrti)
- b - jsem pro možnost uložení tohoto trestu v některých, přesně vymezených případech, ale vím, že to právní úprava nedovoluje
- c - jsem pro opětovné zavedení tohoto trestu i za cenu provedení zásadní změny v právní úpravě
- d - jiný názor

.....
.....
.....

V současné době jsou častým námětem odborných diskusí i přístupy tzv. **restorativní justice**, způsob mimosoudního řešení konfliktů, který se v anglosaských zemích používá vedle klasického trestání přes dvacet let. Restorativní justice¹⁰⁷ = nápravná justice, dominantním faktorem zde není ani tak poškození veřejných zájmů (tj. zájmů státu), ale konflikt dvou osob, vzniklý v důsledku spáchání trestného činu. Tento přístup dává mnohem větší prostor oběti, ta se může účastnit projednávání a cílem není dosažení jen materiálního odškodnění, ale i morální a osobní satisfakce. Pachatel na druhé straně může projevit lítost, pokusit se nabídnout společnosti něco pozitivního a v neposlední řadě se zabraňuje klasické stigmatizaci a pomáhá se při vybudování nového života, což je důležité zejména v kauzách mladých delikventů.

32. Uvažovali byste o tomto naprosto odlišném způsobu řešení závažného trestného činu, za který je možno uložit dlouhodobý trest odnětí svobody (například finanční a jiná kompenzace po provedení mediace mezi pachatelem a rodinnými příslušníky oběti) - uveďte jen jednu možnost:

- a - ne, vůbec nepovažuji toto řešení za uspokojivé
- b - ne, toto by přicházelo podle mého názoru v úvahu pouze u méně závažných trestných činů
- c - ano, uvažoval/a bych o takovém řešení v některých případech (v jakých)

.....
d - osobně jsem se s možností takového řešení nesetkal/a, nemám informace o tomto způsobu řešení
e - jiný názor

---

¹⁰⁷ Viz blíže např. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha, C. H. Beck 2000, str. 9 a násl.

.....
.....
33. Jste státním zástupcem

- a - okresního státního zastupitelství
- b - krajského státního zastupitelství

34. Seznámil jste se někdy osobně s podmínkami výkonu trestu odnětí svobody v některé z českých věznic:

- a - ano
- b - ne, ačkoliv bych měl zájem
- c - ne a nemám zájem

35. Po jakou dobu vykonáváte funkci státního zástupce (uved'te jen jednu možnost):

- a - do 2 let
- b - od 2 let do 5 let
- c - od 5 let do 10 let
- d - od 10 let do 20 let
- e - nad 20 let

Na závěr činíme dotaz, zda chcete, vedle odpovědí v dotazníku, ještě něco sdělit k problematice dlouhodobých trestů odnětí svobody, případně podrobněji rozvést odpovědi na některé otázky. V případě potřeby tak učiňte (možno napsat i na další list, který připojíte):

Děkujeme.

b) Verze dotazníku pro soudce

Verze dotazníku pro soudce je shodná s verzí dotazníku pro státní zástupce, s výjimkou výše uvedených otázek č. 20 - 24, které se v dotazníku pro soudce nevyskytují.

Naproti tomu v dotazníku pro soudce jsou navíc obsaženy odlišné otázky č. 20 a 21, které se nevyskytují v dotazníku pro státní zástupce. Jde o následující otázky:

20. Domníváte se, že žalobní návrhy státních zástupců u vašeho soudu ve věcech, kdy lze uložit dlouhodobý trest odnětí svobody, jsou přiměřené závažnosti trestného činu a osobnosti pachatele (uved'te jen jednu možnost):

- a - ano
- b - většinou ano
- c - většinou ne

21. Které hledisko je podle Vašeho názoru pro státního zástupce u vašeho soudu v praxi při formulaci žalobního návrhu ve věcech, kdy lze uložit dlouhodobý trest odnětí svobody, zpravidla zohledněno nejvíce (uved'te jen jednu možnost):

- a - stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost
- b - poměry pachatele a možnost jeho nápravy
- c - oba tyto faktory mají při formulaci žalobního návrhu zpravidla stejnou váhu

Příloha č. 3

Test smyslu života

Čísla od 1 do 7, uvedená u každého bodu představují stupně mezi dvěma protichůdnými tvrzeními. Číslo 4 představuje střed, čísla od něj vlevo či vpravo se vztahují k tvrzením uvedeným vpravo či vlevo od číselné řady. Stačí zatrhnout číslo, které nejvíce odpovídá intenzitě Vašich pocitů.

I. JSEM OBVYKLE:

zcela znuďený 1 2 3 4 5 6 7 nadšený

II. ŽIVOT SE MI ZDÁ :

vždy zajímavý 7 6 5 4 3 2 1 zcela banální, běžný

III. V ŽIVOTĚ (po propuštění z výkonu trestu)

nemám žádné cíle 1 2 3 4 5 6 7 mám jasné cíle a plány

V. MOJE OSOBNÍ EXISTENCE JE (v současné době)

naprosto neúčelná 1 2 3 4 5 6 7 velmi účelná a významná

VI. MOJE OSOBNÍ EXISTENCE PO PROPUŠTĚNÍ Z VÝKONU TRESTU JE:

naprosto neúčelná 1 2 3 4 5 6 7 velmi účelná a významná, užitečná pro rodinu a společnost

VII. KAŽDÝ DEN JE PRO MNE

stále jiný, nový 7 6 5 4 3 2 1 stále stejný

VIII. KDYBYCH SI MOHL VYBRAT:

raději bych se vůbec nenarodil 1 2 3 4 5 6 7 přál bych si stejný život jako mám teď

IX. AŽ BUDU DŮCHODCEM, CHTĚL BYCH“

dělat věci zajímavé, na které teď nemám čas 7 6 5 4 3 2 1 zbytek života odpočívat a nic nedělat

X. V CESTĚ ZA ŽIVOTNÍMI CÍLI“

jsem nedosáhl žádného úspěchu 1 2 3 4 5 6 7 jsem dosáhl úplného splnění svých přání

XII. MŮJ ŽIVOT JE v současné době:

prázdný, naplněný pouze zoufalstvím 1 2 3 4 5 6 7 plný zajímavých a cenných věcí

XIV. OČEKÁVÁM, ŽE MŮJ ŽIVOT PO PROPUŠTĚNÍ Z VÝKONU TRESTU BUDE:

prázdný, naplněný pouze zoufalstvím 1 2 3 4 5 6 7 plný zajímavých a cenných věcí

XV. KDYBYCH MĚL DNES ZEMŘÍT MĚL BYCH POCIT ŽE MŮJ ŽIVOT

měl velkou cenu 7 6 5 4 3 2 1 byl zcela bezcenný

XVI. PŘI PŘEMÝŠLENÍ O SVÉM ŽIVOTĚ:

se často dívím, proč vlastně žiji 1 2 3 4 5 6 7 vždy vidím důvod pro svou existenci

KDYŽ POSUZUJI SVĚT VE VZTAHU KE SVÉMU ŽIVOTU, SVĚT

na mne působí velmi rušivě 1 2 3 4 5 6 7 má pro můj život velký, kladný význam

JSEM

velmi nezodpovědná osoba 1 2 3 4 5 6 7 velmi zodpovědná osoba

POKUD JDE O SVOBODU LIDSKÉ VŮLE, JSEM PŘESVĚDČEN, ŽE ČLOVĚK:

má absolutní svobodu vůle 7 6 5 4 3 2 1 je zcela omezen dědičností a prostředím

POKUD JDE O SMRT, JSEM:

přípraven a nebojím se jí 7 6 5 4 3 2 1 nepřipraven a bojím se jí

POKUD JDE O SEBEVRAŽDU:

vážně jsem o ní uvažoval jako o východisku 1 2 3 4 5 6 7 nevěnoval jsem jí nikdy ani postranní myšlenku

V DOSAHOVÁNÍ ŽIVOTNÍCH ÚSPĚCHŮ JE PRO MNE MAJETEK:

věcí zanedbatelnou 7 6 5 4 3 2 1 věcí velmi důležitou

MOJE SCHOPNOST NAJÍT VÝZNAM, SMYSL NEBO POSLÁNÍ V ŽIVOTĚ JE

veliká 7 6 5 4 3 2 1 prakticky žádná

V MÉM ŽIVOTĚ:

neznamená nic je zdrojem hlubokého uspokojení :

příroda 1 2 3 4 5 6 7

krása 1 2 3 4 5 6 7

hudba 1 2 3 4 5 6 7

výtvarné umění 1 2 3 4 5 6 7

literatura 1 2 3 4 5 6 7

MŮJ ŽIVOT :

je zcela v mých rukou a ovládám jej 7 6 5 4 3 2 1 nezávisí na mně, je řízen vnějšími faktory

MOJE DENNÍ ÚKOLY JSOU PRO MNE:

zdrojem radostí a uspokojení 7 6 5 4 3 2 1 trapnou a nudnou záležitostí

V ŽIVOTĚ JSEM:

ne našel žádné poslání nebo smysl 1 2 3 4 5 6 7 našel jasné cíle a uspokojující lidský smysl

PŘEDPOKLÁDÁM, ŽE PO UKONČENÍ VÝKONU TRESTU:

najdu smysl života a jeho dobrý obsah 7 6 5 4 3 2 1 nepodaří se mi najít rozumnou a smysluplnou životní náplň

PO UKONČENÍ VÝKONU TRESTU MĚ:

nečeká nic dobrého, moje sociální zázemí se rozpadlo 1 2 3 4 5 6 7 po ukončení trestu mám zajištěno vcelku dobré sociální zázemí.

Schéma polostandardizovaného rozhovoru s experty z věznic pro výzkum DT a PV:

1. Jak je postupováno při nástupu TOS u prvovězňených – u DT
Jsou nějaké odlišnosti : ano – ne
Jaké:
2. Nástupní oddělení: ano – ne
zvlášť či jednotné
3. Jaká kritéria jsou upřednostňována zařazovací komisí? Její sestava?
4. Jsou specialisté specializovaní podle kategorií vězňů v jedné multikategoriální věznici:
Ano – ne, částečně, jen pokud projeví sami zájem – nikdy
Podle vnitřní diferenciacce, za účelem odlišného vzdělávání v rámci celoživotního vzdělávání pracovníků věznic?
5. Jsou prvovězňení ubytováni zvlášť od ostatních vězňů: ano – ne , podle budov či jen světnic
6. - „- odsouzení k dlouhodobým trestům - „-
7. Jakou část dne (pracovního, ve volnočasových aktivitách) se různé kategorie vězňů setkávají nejčastěji: (pořadí)
  - v práci
  - při volném pohybu vně věznice
  - „- uvnitř věznice
  - v zájmových kroužcích
  - jinde a jindy
8. Psychologické vyšetření je jednotné u různých kategorií vězňů? Ano – ne
9. Volnost odborného vyšetření je značná: ano – ne
10. Další setkání s psychologem je převážně věcí individuálního zájmu odsouzeného,
  - záležitost práce psychologa se skupinou vězňů
  - další důvody
11. Při zpracování výchovného programu je brán ohled na znalecký posudek: vždy, když existuje, občas, nikdy.
12. Kdo obvykle zpracovává výchovné programy, kdo je schvaluje a kdo je kontroluje?
13. Jsou odlišné požadavky na obsah výchovných programů podle kategorií vězňů?
14. Obsahují výchovné programy prognózu chování vězňů? Ano – ne, občas
15. Je s prognózou ve VTOS vůbec někdy pracováno: ano - ne
16. Je plnění výchovných programů sledováno? Povinně? Náhodně? Periodicky? Jen při hodnocení chování odsouzeného motivovaného podmínkou apod.?
17. Jak jsou sledovány podmínky podmíněného propuštění obecně?
  - Jinak u DT?
  - Jinak u prvovězňených?
18. Jsou sledovány výrazné změny chování jedince (ne mimořádné události) v průběhu VTOS
v jedné věznici – zaznamenávají, předávají se spolu s vězni?
19. Je dál pracováno s účastníky mimořádných událostí. Jak. Jsou častěji jejich účastníky prvovězňení, DT, jiní.
  - Proč?
20. Subjektivní názory (dojmy) a postoje dojmů expertů:

- pokud jde o změny chování ve VTOS prvovězňených jako skupiny, v posledních cca 5-7 letech došlo ke změnám ve vztahu:
- ke spoluodsouzeným
- k personálu
- k rodinným příslušníkům
- při zařazení do tzv. druhého života odsouzených
- v zájmu o vnější kontakty
- jiné
- pokud jde o změny chování odsouzených k DT, došlo ke změnám ve vztahu:
- ke spoluodsouzeným
- k personálu
- k rodinným příslušníkům
- při zařazení do tzv. druhého života odsouzených
- v zájmu o vnější kontakty
- jiné

21. Vztah k vině

- u prvovězňených jako skupiny obecně
- u jednotlivců PV
- u DT jako skupiny
- u jednotlivých DT

22. Vztah k trestu

- u prvovězňených obecně
- jednotlivců PV
- u DT
- jednotlivých DT

23. Spolupracují na odhalování tč. spoluvězňů více PV nebo DT ?

24. Názory na budoucnost oficiálně prezentované

- u prvovězňených obecně
- jednotlivců PV
- u DT
- jednotlivců DT
- dle expertů
- u PV
- u DT

25. Připravují se na budoucnost někteří odsouzení iniciativně?

Formují se potenciální kriminální skupiny ve VTOS často, častěji než dříve ?

PV

Recidivisté

DT

26. Předpropouštěcí oddělení: ano – ne

PV

DT

27. Co akcentují na předpropouštěcích odděleních specialisté. Jak je s těmito informacemi zacházeno?

28. Jak dnes vypadá druhý život prvovězňených, recidivistů, DT – liší se ?

v čem ?

Jsou jejich aktivity společné, souběžné, konfliktní?

29. Jaká opatření jsou uplatňována v jednotlivých věznicích k zamezení vlivu vězeňské subkultury na chod věznice:

oficiální

neoficiální

30. Jaká je obrana pruvězněných proti šikaně recidivistů:

- oficiální
- neoficiální
- co je účinné
- vznikají z toho mimořádné události?

31. Vztah rodinných příslušníků k vězněnému

- ekonomický dopad
- zanedbaná péče o děti
  - změna vztahů v rodině
  - reakce nejbližšího okolí rodiny
  - reakce příp. zaměstnavatele

32. Průměrná délka adaptace PV na podmínky VTOS, příp. časové rozpětí

33. Průměrná délka adaptace DT na podmínky VTOS, příp. rozpětí

34. Odcházejí PV po ukončení VTOS lepší, horší, stejní

Proč ?

Výjimky

35. Odcházejí DT po ukončení VTOS lepší, horší, stejní

Proč ?

Výjimky

36. Po kolika letech VTOS „není návratu,, ?

37. Po kolika letech „vyhoří specialista,, ?

Dotazník pro vychovatele

D ů v ě r n ě !

Identifikace odsouzeného.....

Instrukce: U každé položky si prosím přečtete všechny nabízené varianty odpovědí-možností, pak označte Vámi zvolenou odpověď, která nejlépe vystihuje odsouzeného/nou, jak jej/ji znáte Vy. Případně doplňte údaje.

Získané údaje budou zpracovány a použity pouze pro účely výzkumu! Při zacházení s osobními údaji bude postupováno v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. Po zpracování budou osobní údaje anonymizovány tak, že je nebude možno vztáhnout k určenému nebo určitelnému subjektu údajů.

1. Poruchy chování ve výkonu doživotního trestu odnětí svobody:

0. žádné

1. drobné kázeňské přestupky
2. násilí proti spoluodsouzeným
3. násilí proti personálu
4. šikanování spoluodsouzených
5. drogy
6. útěky či pokusy o ně
7. účast na mimořádné události
8. jiné:

2. Kázeňské odměny ve VTOS:

0. ne

1. ano, vypsát počet a za co (nejčastěji):

3. Stížnosti odsouzené/ho:

0. ne

1. ano (celkem, popř. datum první a poslední stížnosti); převažují stížnosti z oblasti:
zdravotní péče - přístup dozorců, civilních příslušníků VS (vychovatel, psycholog) - přeplněnost na celách - hygiena - porušování lids. práv ve smyslu kontroly korespondence a jejího zpožděného doručování - návštěvy - organizace VTOS - násilí mezi odsouzenými - strava - omezená možnost vzdělávání - žádost o pomoc ČHV - technické vybavení - jiné:

4. Vaše prognóza resocializace:

1. krajně nepříznivá (vyloučená)
2. spíše nepříznivá
3. spíše příznivá
4. příznivá
5. jiné:

5. Jak oslovujete odsouzenou/ného:

1. vykám + křestní jméno

- 2. tykám + křestní jméno
- 3. vykám + příjmení
- 4. tykám + příjmení
- 5. jiné oslovení:

6. Překročil jste někdy předpisy, ve prospěch odsouzené/ho, protože to, podle Vás, situace vyžadovala:
- 0. ne
  - 1. ano

Na pětibodové stupnici (kontinuu) označte¹⁰⁸ Vaše stanovisko, jak Vy (z osobní zkušenosti nebo znalosti odsouzeného) danou skutečnost vnímáte. Jak si subjektivně myslíte, „že to je,,.

- Váš celkový dojem z adaptace¹⁰⁹ odsouzené/ho na výkon trestu:
7. bezproblémový	1	2	3	4	5	problémový (neadaptován)
8. pasivní (přizpůsobuje se)	1	2	3	4	5	aktivní (přizpůsobuje si prostředí)

- Kontakty odsouzené/ho s dozorci, strážnými jsou podle Vás:
9. bezproblémové	1	2	3	4	5	problémové
10. časté ¹¹⁰	1	2	3	4	5	minimální
11. nekonfliktní	1	2	3	4	5	konfliktní

- Kontakty s vychovatelem jsou podle Vás:
12. bezproblémové	1	2	3	4	5	problémové
13. časté	1	2	3	4	5	minimální
14. nekonfliktní	1	2	3	4	5	konfliktní

- Kontakty s psychologem jsou podle Vás:
15. bezproblémové	1	2	3	4	5	problémové
16. časté	1	2	3	4	5	minimální
17. nekonfliktní	1	2	3	4	5	konfliktní

- Kontakty s duchovním jsou podle Vás:
18. bezproblémové	1	2	3	4	5	problémové
19. časté	1	2	3	4	5	minimální
20. nekonfliktní	1	2	3	4	5	konfliktní

- Kontakty s lékařem jsou podle Vás:
21. bezproblémové	1	2	3	4	5	problémové

¹⁰⁸ Označením 1 určíte, že odsouzený je zcela „bezproblémově,, adaptován, 2 spíše bezproblémový (v oblasti adaptace na podmínky VTOS), 3 průměr-ani adaptován ani neadaptován, 4 spíše neadaptován-problémový, 5 zcela neadaptován. Analogicky postupujte u dalších položek.

¹⁰⁹ Posouzení adaptability odsouzeného (na podkladě chování odsouzeného, osobní zkušenosti z práce s odsouzeným, na podkladě přestupků proti vězeňskému řádu apod.).

¹¹⁰ Více než ostatní odsouzení.

22. časté	1	2	3	4	5	minimální
23. nekonfliktní	1	2	3	4	5	konfliktní

Kontakty s ostatními vězni mimo celu jsou podle Vás:						
24. bezproblémové	1	2	3	4	5	problémové
25. nekonfliktní	1	2	3	4	5	konfliktní

Kontakty s vnějším světem jsou podle Vás						
26. časté	1	2	3	4	5	minimální

Vaše chování směrem k odsouzené/mu byste hodnotil jako:						
27. přátelské	1	2	3	4	5	nepřátelské
28. vstřícné	1	2	3	4	5	chladné
29. osobní	1	2	3	4	5	neosobní

30. Uveďte pozitivní vlastnost - charakteristiku (povahové klady) odsouzené/ho:

31. Uveďte negativní vlastnost-charakteristiku (povahové zápory) odsouzené/ho:

32. Zkuste popsat převládající náladu (naladění) odsouzené/ho:

33. Pokud se odsouzený/á octne v náročné (nové-neznámé-pro jedince neřešitelné) situaci, většinou reaguje (vyrovná se s ní), podle Vás, mechanismem odvozeným od:

1. obraného mechanismu - **agrese**: přímá agrese (útok), racionalizace, projekce
2. obraného mechanismu - **úniku**: prostý únik (konfliktní, náročné situaci se vyhýbá)-únik do nemoci, fantazie apod.; situaci popře (zkreslí); vytěsň, regrese (infantilnější reagování) apod.
3. **dobře se zadaptuje** - konstruktivně, aktivně reaguje na situaci; zvládne ji bez obtíží, vyrovná se s novou skutečností úspěšně; dobře se přizpůsobí situaci
4. jiná reakce:

34. Jak dlouho odsouzeného/nou znáte:

datum vyplnění dotazníku: .....

Poznámky-informace a sdělení k odsouzené/mu, které jsou důležité a v dotazníku se neobjevily:

